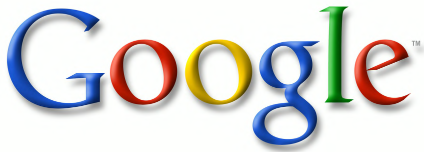

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
Gift of
A. Hench

BEKNOPTE GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE,

DOOR

G. C. MULDER.

Derde herziene en vermeerderde druk.

TE ZUTPHEN, BIJ
A. E. C. VAN SOMEREN.
1865.

Voorberigt voor den Eersten Druk.

De korte schets van de Geschiedenis der Nederlandsche Taal en Letterkunde, waarmede ik mijne Oefeningen *enz. besloot, heeft aanleiding gegeven tot het vervaardigen van het thans verschijnende werkje. In het voorberigt dezer* Oefeningen *had ik te kennen gegeven, dat ik met die schets geenszins bedoelde voor het onderwijs in de Letterkunde eene handleiding te leveren, omdat zij daartoe natuurlijk veel te onvolledig was. Intusschen werd ik ten gevolge daarvan opmerkzaam gemaakt, dat eene handleiding voor het eerste onderwijs in de Geschiedenis onzer Letterkunde geen overbodig werk zou wezen, terwijl men mij tevens aanspoorde om de bewerking daarvan op mij te nemen. Aanvankelijk aarzelde ik, om verschillende redenen, daaraan gehoor te geven, hoewel ik niet mag ontkennen, dat zulks, na het bewerken der bovengenoemde* Korte Schets *enz., veel aantrekkelijks voor mij had. En toen een mijner hoofdbezwaren werd weggenomen door een zeer vriendelijk aanbod, dat mij in de gelegenheid stelde de noodige bronnen te kunnen raadplegen, heb ik het gewaagd, dien arbeid te ondernemen. Zoo veel wat de aanleiding betreft tot het schrijven van het werkje, dat ik hierbij aan het welwillend oordeel der Heeren Onderwijzers in dit vak aanbied.*

Omtrent de inrigting moet ik nog het volgende aanmerken. Vooreerst is het mij altijd voorgekomen, dat het onderwijs in de geschiedenis der Letterkunde, zoo het met vrucht zal gegeven worden, eenige bijzondere voorbereidende kundigheden vereischt, vooral wat de verschillende soorten van letterkundige voortbrengselen en de beginse-

len van stijl en zamenstelling betreft. Ik heb daarom in het eerste hoofdstuk van dit werkje over bovenstaande zaken eenige korte regelen en opmerkingen medegedeeld, die altijd echter eene verdere toelichting van de zijde des Onderwijzers behoeven. Het boekje bevat dus iets meer, dan op den titel vermeld is.

Ten andere kwam het mij als een vereischte voor, dat bij de behandeling van de geschiedenis der Letterkunde van tijd tot tijd een blik moest geslagen worden op den toestand der Maatschappij, om den invloed, dien deze toestand op de Letterkunde, en omgekeerd, de Letterkunde op de Maatschappij had, aan te wijzen. Hierdoor toch wordt de belangstelling voor de geschiedenis der Literatuur bevorderd, en verliest zij dat kronykmatige en dorre, dat doorgaans aan het leeren van geboorte- en sterfjaren der voornaamste schrijvers, en de opsomming van de titels hunner werken verbonden is. Om echter zoo volledig mogelijk te zijn, heb ik deze bijzonderheden ook opgenomen. Men kan er naar goedvinden gebruik van maken.

Ook moet ik nog doen opmerken, dat ik in de korte kritische beschouwing der werken bijna overal het gevoelen van bevoegde kunstregters gevolgd heb, zonder evenwel telkens de bronnen aan te halen. Ik geloof ook, dat het aanhalen der titels van een aantal geleerde werken voor den leerling weinig nut heeft, terwijl zij den Onderwijzer natuurlijk bekend zijn. Daar echter ons bestek geen groote aanhalingen veroorloofde, kon ook de beoordeeling der werken niet veel te beteekenen hebben. Wat ik van die aanhalingen gaf, was meer tot afwisseling bestemd; en dikwijls jammerde het mij, dat ik in dat opzigt zoo spaarzaam moest zijn, om niet buiten de grenzen van een schoolboek te treden.

Ten slotte moet ik mijn opregten dank betuigen aan hen, die mij zoo welwillend de noodige bronnen voor dit werk verschaften. In het bijzonder ben ik erkentenis verschuldigd aan den Heer Dr. J. J. VAN DER KLOES, *die ook door het nazien der drukproeven mij menigen nuttigen wenk wilde geven.*

NIJMEGEN, G. C. MULDER.

4 Augustus 1855.

VOORBERIGT VOOR DEN TWEEDEN DRUK.

Bij de eerste uitgave van dit werkje heb ik de reden opgegeven, waarom het vervaardigd werd. Ik meen dus, dat de aanhaling daarvan thans geen behoefte is. Alleen herhaal ik hier mijne dankbetuiging aan hen, die mij bij dien arbeid welwillend, zoo door het verleenen van boekwerken, als door teregtwijzing behulpzaam wilden zijn.

Deze uitgave is tot op heden bijgewerkt, voor zooverre de ruimte het toeliet. Aangaande de beroemde mannen, die sedert het verschijnen van dit werkje tot de Geschiedenis behooren, kon dus niet uitvoeriger worden gesproken.

NIJMEGEN, Augustus 1859.

G. C. MULDER.

VOORBERIGT VOOR DEN DERDEN DRUK.

Deze nieuwe uitgave is zorgvuldig herzien en bijgewerkt. Eenige Letterkundigen en dichters, die in den vorigen druk vergeten en toch der vermelding waardig zijn, hebben in dezen eene kleine plaats gevonden, terwijl van hen, die sinds 1859 *overleden zijn (waaronder* TOLLENS, DA COSTA *en* DE GENESTET *mogen genoemd worden), korter of breeder gewag is gemaakt.*

Dat dit boek, sedert 1855 *voor de derde maal gedrukt en op vele inrigtingen van onderwijs in gebruik, nu ook onder de leerboeken voor de Hoogere Burgerscholen opgenomen en door hen die zich aan het onderwijs wijden, tot zelfoefening gebruikt moge worden, is de wensch van den*

Uitgever.

Januarij 1865.

INHOUD.

I. HOOFDSTUK.

Over de vereischten voor, en de verschillende soorten van letterkundige voortbrengselen.

Bladz.

II. HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Nederlandsche Taal.

III. HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde.

1. Inleiding.

2. Oude Geschiedenis der Letterkunde.

3. Middeleeuwsche Letterkunde.

Inleiding.

§ 1. De letterkunde, in den ruimsten zin der beteekenis van dit woord genomen, omvat de kennis van alles, wat van de vroegste tijden tot heden toe voortreffelijk in schrift gebragt is.

§ 2. In een beperkten zin behelst de letterkunde: 1. de kennis van de vereischten om naar den aard van het onderwerp zijne gedachten in schrift uit te drukken, en over de waarde van geschreven werken een juist oordeel te vellen; 2. bevat zij de kennis van datgene, wat bij een zeker volk, of in verschillende tijdvakken voortreffelijks in schrift is voortgebragt.

§ 3. Uit het bovenstaande volgt, dat de Nederlandsche letterkunde de kennis behelst: 1. van de regelen, volgens welke men in de Nederlandsche taal en voor Nederlanders over eenig vak van wetenschap of kunst schrijven moet; 2. van de voornaamste werken, die in de verschillende vakken van wetenschap of kunst in de Nederlandsche taal vervaardigd zijn.

§ 4. Door de regels, volgens welke men moet schrijven, verstaan wij die kundigheden, welke als voorbereiding voor de beoefening der letterkunde noodzakelijk zijn.

§ 5. De voorbereidende kundigheden voor de beoefening der letterkunde kunnen onder de twee volgende hoofdafdeelingen gebragt worden: 1. kennis van den *stijl*, en 2. van de *zamenstelling*.

§ 6. Door *stijl* verstaat men de kunst om zijne gedachten in behoorlijke orde en zamenhang uit te drukken. De grondslag van een goeden stijl is de kennis der spraakkunst.

§ 7. Door *zamenstelling* of *compositie* verstaat men de kunst om de uitdrukking zijner gedachten, d. i. zijn stijl, in te rigten naar gelang van zijn onderwerp.

§ 8. *Stijl* en *zamenstelling* zijn ten naauwste met elkander verbonden, en moeijelijk is het daarom, van deze twee onderwerpen de juiste grenzen aan te wijzen. De verschillende soorten van zamenstelling worden daarom ook weder als zoo vele verschillende soorten van stijl beschouwd.

§ 9. De kennis van de voornaamste werken, die in eenig vak van wetenschap of kunst in de Nederlandsche taal vervaardigd zijn, maakt het onderwerp uit van de *geschiedenis* der Nederlandsche letterkunde. De hoofdinhoud van die geschiedenis moet zijn:

1. Het nagaan van den gang der ontwikkeling en beschaving van de Nederlandsche taal, zoo als die zich in de verschillende letterkundige voortbrengselen openbaart.

2. Het opgeven van de betrekkelijke waarde dezer voortbrengselen, en van het kenmerkende van den tijd, waarin zij vervaardigd zijn, benevens van de bijzonderheden betreffende het karakter en het leven der schrijvers, vooral voor zoo verre die invloed op hunne schriften gehad hebben.

Aanmerking. Naar aanleiding van het vorenstaande verdeelen wij de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de drie volgende hoofdstukken:

1. Over de vereischten voor, en de verschillende soorten van letterkundige voortbrengselen.

2. Over de Geschiedenis der Nederlandsche Taal.

3. Over de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde en de voornaamste Nederlandsche Schrijvers.

1. HOOFDSTUK.

OVER DE VEREISCHTEN VOOR, EN DE VERSCHILLENDE SOORTEN VAN LETTERKUNDIGE VOORTBRENGSELEN.

1. OVER DEN STIJL.

§ 10. Wij hebben in § 6 reeds eene bepaling van den stijl gegeven, terwijl wij in onze Spraakkunst gezegd hebben, dat uit eene gepaste aanwending der woordschikking en eene goede keus van woorden een *goede stijl* ontstaat.

Aanmerkingen. 1. De oorsprong van het woord *stijl*, benevens de bijzondere opvatting van dit woord met betrekking tot verschillende kunsten en wetenschappen, kunnen hier niet behandeld worden. Wij laten dit aan het mondeling onderrigt over.

2. Het uitdrukken der gedachten in behoorlijke orde en zamenhang, is eén onderwerp, dat reeds in de Spraakkunst behandeld is. Het kenmerkende van den stijl moet zich dus bijzonder bepalen tot eene goede keus van woorden, en het gepast aanwenden der verschillende woordschikkingen.

§ 11. De stijl onderscheidt zich door de wijze, waarop de gedachten worden uitgedrukt. Van zaken, die onder het bereik van ieders denkvermogen liggen, loopen de gedachten doorgaans weinig uiteen. De wijze, waarop die gedachten worden uitgedrukt daarentegen, geeft er verscheidenheid en belangrijkheid aan, zoodat doorgaans de hoorder meer getroffen wordt door de wijze, d. i. de *stijl*, waarop men zijne gedachten voordraagt, dan door die *gedachten* zelven.

2. Hoedanigheden van den stijl.

§ 12. Men onderscheidt de hoedanigheden van den stijl in *algemeene* en *bijzondere.*

§ 13. De *algemeene* hoedanigheden zijn die, welke aan het denkbeeld van een goeden stijl als van zelf verbonden zijn, en daarom voor elke soort van stijl als vereischte beschouwd worden.

§ 14. De *bijzondere* hoedanigheden zijn die, welke van het onderwerp, dat men behandelt, afhangen.

3. Algemeene hoedanigheden van den stijl.

§ 15. De algemeene hoedanigheden van den stijl zijn: 1. *duidelijkheid*, 2. *juistheid*, 3. *zuiverheid*, 4. *ongedwongenheid*, 5. *overeenstemming.*

§ 16. De *duidelijkheid* van den stijl bestaat in zoodanige voorstelling van het behandelde onderwerp, dat de hoorder of lezer dadelijk en zonder moeite de voorgestelde zaak bevat.

§ 17. Gebrek aan duidelijkheid ontstaat: 1. daaruit dat de Schrijver zijn onderwerp zelf niet goed begrijpt, en 2. dat hij

woorden en uitdrukkingen bezigt, die niet met elkander, of met het behandelde onderwerp in behoorlijk verband staan.

§ 18. De *juistheid* van den stijl bestaat in het uitdrukken der gedachte met de meest gepaste woorden, en op de kortst mogelijke wijze. Eene grondige kennis der zinverwante woorden (synonymen) is hiervoor een eerst vereischte.

§ 19. De *zuiverheid* van den stijl bestaat in het gebruiken van geen andere woorden of woordverbindingen, dan die door de regels der spraakkunst gewettigd en niet in strijd met het gezond verstand zijn; b. v. *eene slechte gezondheid genieten.* In deze uitdrukking ligt eene dubbele tegenstrijdigheid: 1. eene *slechte* gezondheid is geen gezondheid, en 2. veronderstelt het woord *genieten* eene aangename gewaarwording.

§ 20. De *ongedwongenheid* in den stijl bestaat in eene ongekunstelde, natuurlijke uitdrukking der gedachten, zoodat de hoorder of lezer die aanstonds tot zijne eigene gedachten kan maken.

§ 21. De *overeenstemming* of *harmonie* in den stijl bestaat in de keus en zamenschikking van woorden en volzinnen, die door de afwisseling hunner klanken een aangenamen indruk op den hoorder of lezer maken.

Aanmerking. Men onderscheidt bij de overeenstemming de *nabootsing*, waardoor men zoodanige woorden gebruikt, die òf door hun klank, òf door hun rhythmus het denkbeeld, dat zij uitdrukken, bijzonder doen uitkomen.

4. Bijzondere hoedanigheden van den stijl.

§ 22. De bijzondere hoedanigheden van den stijl hangen, volgens § 14, af van het onderwerp, dat men behandelt.

§ 23. Naar het onderwerp, dat men behandelt, kan men den stijl in drie hoofdsoorten onderscheiden. Deze zijn: 1. de *eenvoudige*, 2. de *sierlijke*, 3. de *verheven* stijl,

A. *Eenvoudige stijl.*

§ 24. De stijl is *eenvoudig*, wanneer de schrijver alleen zegt, hetgeen gezegd moet worden, zonder in zijne uitdrukkingen eenige geestdrift te doen blijken, of aan zijne gedach-

ten door woorden en wendingen eene zekere sierlijkheid van voorstelling te geven.

§ 25. De voornaamste eigenschappen van den eenvoudigen stijl zijn: *beknoptheid* en *ongekunsteldheid.*

§ 26. De beknoptheid van den stijl bestaat in het gebruiken van zoo weinig woorden mogelijk, en in het vermijden van alle opsiering der uitdrukking. De schrijver of spreker is beknopt in zijne voorstelling, wanneer hij zijne gedachte alleen in hare eenvoudigste opvatting uitdrukt.

§ 27. De *ongekunsteldheid* of het *naïve* van den stijl bestaat in eene hoogst eenvoudige uitdrukking eener zeer zinrijke gedachte.

B. *Sierlijke Stijl.*

§ 28. De *sierlijke* stijl dient om bij de uitdrukking der gedachte tevens den hoorder of lezer door het bevallige van die uitdrukking te boeijen.

§ 29. De voornaamste eigenschappen van een sierlijken stijl zijn: 1. *rijkdom van uitdrukking*, 2. *vindingrijkheid*, 3. *kieschheid* en 4. *bevalligheid.*

§ 30. Door *rijkdom van uitdrukking* verstaat men eene veelzijdige voorstelling van een zelfde onderwerp in verschillende, doch met smaak gekozen bewoordingen.

§ 31. De *vindingrijkheid* in den stijl bestaat: 1. in eene nieuwheid van gezigtspunten in de voorstelling eens onderwerps, 2. in zoodanige gedeeltelijke voorstelling van een onderwerp, dat het overige ligt te raden is.

§ 32. De *kieschheid* in den stijl bepaalt zich hoofdzakelijk tot de keuze der uitdrukking: zij weet alle regtstreeksche of dubbelzinnige uitdrukkingen, die de welvoegelijkheid of zedelijkheid kunnen kwetsen, te vermijden.

§ 33. De *bevalligheid* van den stijl bestaat in gemakkelijkheid, buigzaamheid en aangename afwisseling der uitdrukking, gepaard met eene gelukkige vereeniging der reeds genoemde eigenschappen.

C. *Verheven stijl.*

§ 34. De *verheven* stijl is die, waarin de grootschheid der

gedachten, beelden en gevoelens door gepaste uitdrukkingen aan de grootschheid van het onderwerp beantwoordt.

§ 35. Bij den *verheven* stijl moet dus èn de gedachte, èn de voorstelling, èn de uitdrukking in zoodanige overeenstemming zijn, dat zij den hoorder of lezer boven den gewonen kring zijner beschouwingen verheffen.

§ 36. De voornaamste eigenschappen van den verheven stijl zijn: 1. *kracht van uitdrukking*, 2. *geestdrift*, 3. *grootschheid* en 4. *edele sehoonheid*.

§ 37. Door *kracht van uitdrukking* (energie) verstaat men eene gelukkige zamenvoeging van zulke woorden, welke de gedachte met levendigheid voorstellen, en den grootsten rijkdom van denkbeelden met de grootste juistheid van uitdrukking in zich vereenigen.

§ 38. *Geestdrift* openbaart zich in den stijl, wanneer de spreker of schrijver bijzonder de levendigheid van zijn gevoel doet uitkomen. Eene snelle opvolging van denkbeelden en indrukken kenmerkt haar meer dan kunstige wending van woorden.

§ 39. De *grootschheid* in den stijl vereischt eene voorstelling van verheven gedachten in verheven beelden.

§ 40. *Edele schoonheid* ten laatste bevat alleen die stijl, welke wat *waar*, *schoon* en *goed* is, uitdrukt. Hoe fraai de woorden ook zijn, welke kunstige wendingen en krachtige uitdrukkingen men ook bezige, wanneer de bovengenoemde eigenschappen aan het onderwerp ontbreken, mist men de overeenstemming, die voor een schoon geheel vereischt wordt.

5. Over eenige sieraden en gebreken in den stijl.

§ 41. Tot de sieraden van den stijl behoort vooral het gebruik van figuurlijke uitdrukkingen.

§ 42. Door *figuurlijke uitdrukking* verstaat men het bezigen van woorden in eene andere beteekenis, dan die, waarin zulke woorden gewoonlijk gebruikt worden, of ook de bijzondere plaatsing der woorden, waardoor men aan de uitdrukking meer bevalligheid geeft.

§ 43. Men onderscheidt in de figuurlijke uitdrukkingen de *woordfiguren* van de *figuurlijke gedachten*.

Aanmerking. Wij hebben in de Spraakkunst reeds eene korte verklaring der woordfiguren gegeven, en die in de Spraakleer met voorbeelden duidelijk gemaakt. Het laatste nemen wij hier gewijzigd over, met toevoeging van hetgeen wij voor ons tegenwoordig onderwerp dienstig achten.

§ 44. De *woordfiguren* hangen zoodanig van de woorden af, waardoor zij worden uitgedrukt, dat de minste verandering in die woorden de figuur doet ophouden; b. v. de woordfiguur, die in de herhaling van het woord *rolt* gevonden wordt, in:

Rolt, duistere jaren, rolt, rolt avond van mijn leven!
houdt op, wanneer die herhaling niet plaats heeft.

§ 45. De *figuurlijke gedachten* hangen af van de bijzondere wijze van denken, en van het toepassen van vergelijkingen zonder deze als vergelijkingen te doen uitkomen. De woorden *duistere jaren* en *avond van mijn leven* in het bovenstaande voorbeeld zijn figuurlijke gedachten.

§ 46. De woordfiguren worden in twee soorten onderscheiden. De eerste soort bestaat in de bijzondere plaatsing of aanwending der woorden, waardoor zij aan de rede een zeker sieraad geven.

§ 47. Bij het tweede soort, *tropen* genoemd, komen de woorden in eene andere beteekenis voor, dan zij gewoonlijk hebben; nogtans moet die beteekenis eene duidelijke overeenstemming met de oorspronkelijke hebben; b. v. *zestig winters* voor *zestig jaren; leeuw* voor *held*, enz.

A. *Figuurlijke gedachten.*

§ 48. Die soort van figuren, welke men *figuurlijke gedachten* noemt, zijn zeer verscheiden. Zij dienen voornamelijk: 1. om het behandelde onderwerp nader te ontwikkelen; 2. om aan de redenering meer kracht bij te zetten; 3. om op de verbeeldingskracht der hoorders of lezers te werken, en 4. om bij dezen hartstogtelijke aandoeningen op te wekken.

Aanmerking. Wij zullen slechts enkele figuren nader ontwikkelen, en met voorbeelden duidelijk maken. Omtrent andere zullen wij ons tot eene korte opgave moeten bepalen.

§ 49. De voornaamste figuurlijke gedachten bestaan:

1. In de voorstelling van het onderwerp uit verschillende gezigtspunten en onder verschillende uitdrukkingen; b. v.

Wij noemen dat *verheven*, wat boven ons, en *laag*, wat beneden ons is. De heuvel is verheven voor ons, als wij in de diepte staan, en wordt laag, zoo ras wij hem van den top eens hoogen bergs aanschouwen. Op dezelfde wijze kan een voornemen of daad voor een mensch van de laagste soort verheven zijn, aan een held laag schijnen, en zoo omgekeerd. Wij besluiten daaruit, dat het verhevene en het lage slechts betrekkelijke denkbeelden zijn, die naar de standplaats van hem, die ze zich voorstelt, verscheiden zijn, en dikwijls, uit verschillende oogpunten beschouwd, geheel in elkander loopen. Voor een mensch van de laagste klasse kan de JACOB VAN DUIM verheven zijn; maar niet voor eenen anderen, die smaak heeft om HOMERUS of KLOPSTOCK te proeven. HOMERUS is verheven, doch alleen verheven voor ons: aan eenen geest van eenen hoogeren kring, kan hij niet anders dan laag voorkomen.

RIEDEL, vert. door VAN ALPHEN.

2. In de achtereenvolgende opsomming van de eigenschappen en omstandigheden van een op zich zelf eenvoudig denkbeeld; b. v.

De liefde is langmoedig, zij is goedertieren; de liefde is niet afgunstig; de liefde handelt niet ligtvaardig; zij is niet opgeblazen; zij handelt niet ongeschikt; zij zoekt zich zelve niet, zij wordt niet verbitterd, zij denkt geen kwaad; zij verblijdt zich niet in de ongeregtigheid, maar zij verblijdt zich in de waarheid; zij bedekt alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen. De liefde vergaat nimmermeer.

PAULUS.

3. In de bepaling of *definitie*, waardoor eene duidelijke verklaring van eene zaak gegeven wordt door zulke levendige, naauwkeurige en indrukmakende woorden, dat de lezer voor die zaak ingenomen wordt; b. v.

Een hoofdtrek der menschelijke natuur is Gezelligheid. Deze natuurdrift, welke men bij sommige redelooze dieren reeds eenigermate ontdekt, vertoont zich bij den mensch in vollen luister. Een donker en onverklaarbaar, maar innig en krachtig gevoel van behoefte drijft hem naar zijns gelijken; het nadenken over zijnen aanleg en bestemming billijkt die verborgen aandrift; terwijl Gods-

dienst, Zedelijkheid en Christendom dezelve verhoogen en veredelen.

J. Clarisse.

4. In het gebruiken eener min krachtige, gewoonlijk ontkennende uitdrukking om daardoor meer te doen verstaan, dan men werkelijk zegt; b. v. *hij is geen lafaard*, voor: *hij heeft moed*.

5. In het toegeven van iets, dat men bedoelt tegen te spreken, om er daarna voor zijne eigenlijke bedoeling meer partij uit te trekken; b. v.

Hoe schoon is de Eerzucht! hoe veredelt zij het leven!
Hoe spoort zij 't hart tot deugd, onthouding, heldenmoed! —
Zoo is 't. — Ook Razernij, wat kunt gij krachten geven!
Wat wondren wrocht niet soms een ongeregeld bloed!
Doch wilde ik daarom dol of razend zijn? — Voorzeker,
Men vindt het zwelgen zoet uit zulk een tooverbeker;
Maar 'k haat de dronkenschap en 't zuizlen van het brein.
Wat zegt het met wat naam we een geestbedwelming noemen?
Wees nuchtren, ga uw weg, en hou uw boezem rein
En acht op 't oordeel niet van zulken die iets roemen;
De lofkrans die men wint zijn enkel blaauwe bloemen;
Die wijs is werpt haar af, en zoekt geen schittrend licht!
Onze eer is, God in 't hart; onze eerbaan is de plicht.

Bilderdijk.

6. In het maken van tegenwerpingen op zijne eigene redenéring, ten einde die te wederleggen, vóór zij door anderen gemaakt worden.

Doch koom hier geen verwijt Kolumbus roem verkleenen!
Zijn kunde, en moed, en trouw straalt grootsch door de eeuwen henen.
Heeft zijn ontdekking de aard' met jammeren vervuld,
Zijn geest voorzag het niet, — het goud alleen had schuld.

J. Immerzeel Jr.

7. In tegenstellingen, waardoor men tegenstrijdige denkbeelden tegenover elkander stelt, om die, welke men wil voordragen, meer te doen uitkomen; b. v.

Daar, bij het aschvermengend graf,
Daar breken alle rangen af,
Die hier geval of afkomst gaf,

Of 't grillig lot partijdig deelde.
Het stof van *groote* en *bedelaar*,
Van 't kind der *nooddruft* en der *weelde*,
Stuift daar verbroederd door elkaâr.

J. Immerzeel Jr.

en van denzelfden dichter:

Wat zijt ge o booze mensch! beschouw ik uw natuur?
Ach! voor de *Waarheid ijs* en voor de *Logen vuur.*

8. In zinspelingen, waardoor men eene zaak voorstelt om eene andere te herinneren, die men met opzet verzwijgt.

9. In de ondervraging, waardoor men eene gedachte des te zekerder wil doen uitkomen, door haar in den vorm eener vraag voor te stellen; b. v.

Wat baat het of de pen veel schoone reden kwist,
Als in den schrijver zelv' de lezer 't wèl doen mist?
Wat is het, of de tong veel wijze woorden maakt,
Wanneer het doen, zoo 't schijnt, de tonge leugen wraakt?

Camphuysen.

10. In de verbloeming van zaken, die men schijnt te willen verzwijgen of slechts even aan te roeren, echter met het doel, om die toch degelijk te doen uitkomen; b. v.

Want de Heer gebiedt aldaar den zegen en het leven tot in eeuwigheid!

Het lust mij niet met de verklaring van deze woorden veel tijds door te brengen. Ook hebben zij dit niet noodig; want dat *leven* hier hetzelfde beteekent als geluk, leven des levens, indien ik mij dus mag uitdrukken, dat de Dichter door het woord *aldaar*, niet te kennen geeft, daar *op Sion*, maar overal, *waar eene hartelijke zamenwoning van broeders plaats heeft;* en dat de spreekwijs, *de Heer gebiedt den zegen*, niets anders beduidt, dan *Hij schenkt dien;* Hij, aan wiens bevel alles onderworpen is, heeft het aldus verordend, dat daar, en daar alleen, de zegen en het geluk zouden huisvesten, dit alles kunt gij, ook zonder mijne aanwijzing, gereedelijk begrijpen; enz.

v. d. Palm.

11. Door verwenschingen, die bestaan in het aanroepen eener hoogere magt, om onheil over een gehaat voorwerp af te smeken. Zij zijn meestal de uitdrukking der gramschap of der woede; b. v.

ô Mocht geheel Euroop van West tot Oosterkimmen
't God-tergend helsch Parijs in vlammen op zien klimmen,
En 't menschdom wreken van vier eeuwen gruweldaân,
Met Duivlen-, neen, met meer dan Duivlengeest bestaan!
BILDERDIJK.

12. Door toespraak (apostrophe), waardoor men zich eensklaps tot een of meer andere hoorders rigt, dan tot welke men bezig was het woord te voeren; b. v.

Zijn er niet sommigen, die de nadeelen dezer kunst (de boekdrukkunst) breed uitmeten? . . . .
De sneeuw, dus spreken zij, die onze velden bedekken en koesteren moest, is een gevaarlijke klomp geworden, die den vreedzamen bergbewoner jammerlijk onder zich begraaft! . . . . .
Onzinnigen! wat wilt gij dan? de bron stoppen, waaruit enz.
V. D. PALM.

De toespraak kan zich ook tot onbezielde wezens rigten.

13. Door persoonsverbeelding, waardoor men zoowel onbezielde als bezielde, werkelijke of denkbeeldige wezens, en zelfs de dooden laat handelen en spreken; b. v.

Drie blinden schildert m'ons als heerschende overmachten:
De *Liefde* die en 't hart en 't hoofd bedwelmt en krenkt;
't *Geluk* dat steeds in 't wild heur gaven neemt en schenkt;
En 't lelijk spook, de *Dood*, wien we allen eens verwachten.
Wie 't best is van die drie blijft nog een harde strijd;
Wat dunkt u? — „Die ons best van de andre twee bevrijdt."
BILDERDIJK.

§ 50. Verder heeft men als figuurlijke gedachten:

1. De verkleining van eene zaak, om haar daardoor minder gewigtig te doen voorkomen, dan zij werkelijk is.

2. Het afbreken zijner woorden om eensklaps tot de voorstelling van iets anders over te gaan, op zoodanige wijze echter, dat men genoegzaam laat begrijpen, wat men verzwijgt.

3. Het verbeteren zijner eigene woorden, waardoor men den schijn aanneemt, alsof men het vroeger gezegde afkeurt, om het onmiddelijk daarop beter te zeggen.

4. Het opschorten zijner gedachten, waardoor men den hoorder of lezer eenige oogenblikken onzeker laat, en hem daarna iets anders voorstelt, dan hetgeen hij verwacht.

B. *Woordfiguren.*

§ 51. De eigenlijke woordfiguren, onderscheiden van de tropen, zijn voornamelijk: 1. de *herhaling*, 2. de *opklimming*, 3. de *omzetting*, en 4. de *omschrijving*.

§ 52. De *herhaling* bestaat in het herhaald gebruik van dezelfde woorden, om daardoor aan die woorden meer nadruk te geven; b. v.

MAAR goeds en hulps GENOEG verschaft en scheep gedragen;
MAAR koppen, sterk GENOEG om de eerste reis te wagen.
J. IMMERZEEL JR.

§ 53. De *opklimming* vertoont zich in eene reeks van gedachten, van welke elke volgende de voorgaande bij de voordragt in kracht en nadruk overtreffen moet; b. v.

Hij, *rustig in 't gevaar*, wat stormen om hem gieren,
Hij, *grijs in kennis*, *jong in ijver*, *vast van ziel*,
En *zeeman in het hart*, ... TOLLENS.

§ 54. De *omzetting* bestaat in het uitdrukken van twee tegenovergestelde gedachten door bijna dezelfde woorden; b. v.

Er zijn regtvaardigen, dien het wedervaart naar het werk der goddeloozen, en er zijn goddeloozen, dien het wedervaart naar het werk der regtvaardigen. SALOMO.

§ 55. De *omschrijving* dient om eene gedachte uit te breiden, en haar daardoor sierlijker en boeijender te maken. Deze figuur maakt een voornaam deel der dichterlijke voorstelling uit; b. v. dat een onweder voorbij is, omschrijft de dichter aldus:

De donder, die al razend brulde,
En woud en veld met schrik vervulde,
Rolt nu niet meer door 't blaauw azuur;
De lucht, van zwaveldampen zwanger,
Verschrikt den reiziger niet langer,
En 't somber dal door bliksemvuur.
J. KANTELAAR.

§ 56. De voornaamste der figuren, welke men *tropen* noemt, zijn: 1. de *metaphore* of *leenspreuk*, 2. de *metonymia* of *overnaming*, 3. de *synecdoche* of *zamenvatting*, 4 de *ironie* of *scherts*, 5. *de allegorie of verbloeming* en 6. de *hyperbole* of *vergrooting*.

Aanmerking. Uit de volgende bepalingen zal men zien, dat de Nederlandsche benaming, die men aan deze figuren geeft, niet altijd juist is. Het is om die reden, dat wij het gebruik der vreemde namen verkiezen.

§ 57. De *metaphore* stelt een denkbeeld onder een anderen naam voor, dan dien men daaraan gewoonlijk geeft; b. v. *dagtoorts* voor *zon; nachtfloers* voor *duisternis; 's levens lente*, of *winter* voor *jeugd*, of *ouderdom.*

§ 58. De *metonymia* bestaat in de verwisseling der namen van zulke denkbeelden, tusschen welke zekere betrekking bestaat; b. v. de oorzaak voor de uitwerking: *ik lees Vondel* voor: *de werken van Vondel.*

Deze figuur komt ook in het volgende vers voor:

Europa zag verbaasd het rijzend wonder wassen,

waarin *Europa* genomen wordt voor de *volken van Europa.*

§ 59. De *synecdoche* heeft met de metonymia veel overeenkomst: de vergelijking echter, die bij de synecdoche ten grondslag ligt, is verder gezocht, en daardoor is de uitdrukking meer figuurlijk dan bij de metonymia.

Zoo bestaat de synecdoche in het noemen van de stof voor hetgeen er uit gemaakt is; b. v. *staal* voor *zwaard*, *lood* voor *kogels*, enz.; van het gedeelte voor het geheel, als: *vijftig winters* voor *vijftig jaren*, enz.

§ 60. De *ironie* bestaat in het voorstellen van gedachten, die geheel tegenstrijdig zijn met hetgeen men eigenlijk wil uitdrukken, maar waarvan de ware bedoeling òf uit den zamenhang, òf uit de voordragt moet gevoeld worden. Zoo noemt men een weetniet wel eens *een geleerden bol*, een slecht dichter *den feniks der poëten* enz.

§ 61. De *allegorie* bestaat in eene gelijkenis, die de gedachte, welke men wil uitdrukken, onder een beeld voorstelt, dat haar aanschouwelijk maakt. Het volgende uit *'s Levens kaartspel* van Tollens is eene allegorie op een verstandigen levensloop:

Wel hem, die niet vreest of waagt,
Maar met oordeel past en vraagt,
En gelukkig in mag koopen;
Die om lief noch leed verzaakt,
Maar op kans en toeval waakt;

En, moog alles tegenloopen,
Toch zijn spel *remise* maakt.

§ 62. De *hyperbole* bestaat in de overdreven voorstelling eener zaak. Bij deze figuur worden gedachten uitgedrukt, die, letterlijk opgevat, onwaar en meestal onmogelijk zijn. Van dien aard is, b. v. wat BOXMAN van *de Nederlandsche vlag* zingt:

Waar is de hoek der aarde
Op oost- of westerstrand,
Waar zij geen' buit vergaarde,
Niet roemrijk werd geplant?
Voor Japans reuzenvesten
Woei ze uit Euroop alleen,
En sleepte al 't goud van 't westen
Naar Texels reede heen.

§ 63. Bij het gebruiken der figuurlijke uitdrukkingen moet men het volgende in acht nemen:

1. Men zorge, dat de figuurlijke uitdrukking duidelijk zij, zoodat de hoorder of lezer dadelijk den zin en de bedoeling daarvan bevatten kan.

2. De figuur moet natuurlijk en hare aanwending ongezocht zijn. Het behandelde onderwerp moet met het gebruik van figuurlijke uitdrukkingen overeenstemmen; anders vervalt men in gemaaktheid, valsch vernuft en belagchelijkheid.

3. Men wachte zich voor overdrijving, d. i. het te veelvuldig gebruiken van figuurlijke uitdrukkingen, waardoor de stijl gevaar loopt om de eerste vereischten van duidelijkheid en natuurlijkheid te verliezen.

§ 64. Wat hier het laatst van het gebruik der figuren gezegd werd, is ook toepasselijk op alles, wat boven van de algemeene en bijzondere eigenschappen van den stijl gezegd is. Overdrijving doet altijd in een gebrek vervallen. Door te groote beknoptheid wordt men onduidelijk, door overdreven duidelijkheid langdradig; door jagt op verhevenheid vervalt men in gezwollenheid, enz.

6. ZAMENSTELLING.

§ 65. Door zamenstelling verstaan wij: 1. de wijze van

behandeling eens onderwerps; 2. den aard van het behandelde onderwerp.

§ 66. De wijze van behandeling is weder tweederlei: *poëzij* en *proza*.

§ 67. Door *poëzij* verstaat men doorgaans alles wat grootsch en schoon gedacht, en in regelmatige rhythmische vormen uitgedrukt is.

§ 68. *Proza* noemt men elke voordragt, waaraan die regelmatige rhythmische vorm ontbreekt.

Aanmerking. Het opgegeven onderscheid tusschen poëzij en proza geldt hoofdzakelijk den vorm der voordragt, en deze komt hier alleen in aanmerking. *Poëzij* is schepping: derhalve is deze naam toepasselijk op alles wat door 's menschen geest voortgebragt wordt, en tevens het kenmerk van kracht en nieuwheid draagt. Elke kunst, die iets groots, iets onbekends voortbrengt, heeft daarin hare poëzij. Zoo kunnen, met betrekking tot letterkundige voortbrengselen, gedachten poëtisch zijn, zonder dat de uitdrukking den opgegeven vorm heeft; terwijl prozaïsche gedachten zeer wel in vorm van uitdrukking naar poëzij kunnen gelijken. Bij het beoordeelen echter van letterkundige voortbrengselen kan men als regel stellen, dat de schrijver, die zijne gedachten in den vorm van poëzij geeft, die ook als poëzij wil aangezien hebben, en daarom houden wij de boven gegeven bepaling voor ons doel voldoende.

§ 69. Naar den aard van het behandelde onderwerp wordt de poëzij onderscheiden in: 1. *lyrische*, 2. *epische*, 3. *dramatische* en 4. *didaktische* poëzij.

§ 70. Het proza in: 1. *verhalend*, 2. *redenērend*, 3. *onderwijzend.*

7. Lyrische Poëzij.

§ 71. Het is moeijelijk eene juiste bepaling van de onderscheiden soorten van poëzij te geven. Hetgeen men als kenmerk van de eene beschouwt, wordt dikwerf ook in meerdere of mindere mate bij de andere aangetroffen. Dit geldt niet alleen van de opgegeven soorten, maar ook van hare onderverdeelingen. Wij zullen trachten de hoofdkenmerken

van beide kort, en, zoo mogelijk, duidelijk aan te geven.

§ 72. De Lyrische poëzij is in 't algemeen eene levendige uitdrukking van het gevoel. Zij heeft haren naam ontvangen van de lier, een speeltuig, met welks akkoorden de Grieken hunne zangen begeleidden, of liever, naar welke zij hunne zangen rigtten. De dichter was musicus: de toonen van zijn speeltuig lokten zijne zangen uit.

§ 73. De lyrische poëzij mogen wij dus als de oudste rekenen, daar de muziek eigenlijk als de oorsprong der poëzij beschouwd moet worden.

Toen later de dichters ook verzen maakten, alleen om die te lezen, behield men den naam van lyrische verzen voor die, welke voor den zang geschikt waren.

§ 74. De Lyrische dichtstukken komen gewoonlijk voor onder den naam van *oden*, *lofzangen*, of *liederen*.

§ 75. *Ode* noemt men in 't algemeen zulk een dichtstuk, dat naar den vorm meestal voor den zang geschikt is, doch waarvan de inhoud zich kenmerkt door verhevenheid van onderwerp en uitdrukking, en door diepte van gevoel.

§ 76. De *oden* worden nader onderscheiden in: *hymnen* of *gewijde lofzangen*, die doorgaans de eigenschappen of werkingen der Godheid tot onderwerp hebben; *heroïsche oden* of *heldenzangen*, waarin verheven daden van menschen bezongen worden, en *wijsgeerige oden*, waarin zulke waarheden vermeld worden, die bij den dichter een levendig gevoel hebben opgewekt, en in zijne verbeelding als personen opgenomen zijn.

§ 77. De *hymne* of *gewijde ode* is zeker de verhevenste van alle dichterlijke ontboezemingen. De schoonste voorbeelden daarvan vindt men in de poëtische boeken des ouden Testaments.

De Hebreeuwsche dichter, begeleid door zijn snarenspel, zingt, als bezield door dien God, die meester van zijn gevoel en zijne gedachten is; niets evenaart de majesteit zijner woorden; hij doorzweeft het heelal, en alles biedt hem nieuwe stof om de grootheid en magt van zijnen Schepper te roemen. Hoe verheven is b. v. de aanvang van den 19. Psalm:

De hemelen vertellen Gods eer, en het uitspansel verkondigt Zijner handen werk. De dag aan den dag stort overvloedig sprake

uit, en de nacht aan den nacht toont wetenschap. Geene spraak en geene woorden zijn er, waar hunne stem niet wordt gehoord.

Vooral is dit ook de 103de Psalm, dien men het *Lied der Schepping* zou kunnen noemen:

Loof den HEERE, mijne ziel! en al wat binnen in mij is, Zijnen heiligen naam. Loof den HEERE, mijne ziel! en vergeet geene van Zijne weldaden.

— — — — — — — — — — — — —

Want zoo hoog de hemel is boven de aarde, is Zijne goedertierenheid geweldig over die Hem vreezen.

— — — — — — — — — — — — —

De HEERE heeft Zijnen troon in de Hemelen bevestigd, en Zijn koningrijk heerscht over alles.

— — — — — — — — — — — — —

Looft den HEERE, alle Zijne werken! aan alle plaatsen Zijner heerschappij.

§ 78. In onze taal hebben wij verscheiden dichters, die in deze soort van poëzij uitmunten, en bij eene godsdienstige natie als de Nederlandsche, is zulks te verwachten. Wij moeten hier in de eerste plaats, als navolging, de *Berijmde Overzetting der Psalmen* van FILIPS VAN MARNIX, Heer van St. Aldegonde, noemen. Als oorspronkelijk is zeker de Rei van Engelen uit VONDEL's *Lucifer* een nog onovertroffen stuk. Onder de nieuwere dichters hebben onder anderen FEITH, BORGER, NIEUWLAND en vooral BILDERDIJK en DA COSTA uitgemunt.

§ 79. De *heldenzang* is uit zijn aard minder verheven dan de gewijde zangen. Nogtans vereenigt zich met den juichtoon over groote daden, heugelijke gebeurtenissen of gelukkige uitkomsten, doorgaans een gevoel van dankerkentenis aan de Godheid. Op die wijze mengt zich het karakter der gewijde zangen in den heldenzang, en deze ontleent daaraan veelal zijn hoogsten luister.

§ 80. Voorbeelden van *heroïsche oden* vinden wij onder anderen bij BILDERDIJK, KINKER en FEITH. Van den laatsten noemen wij de *Lierzang op de Ruiter*, waarvan wij de laatste strophe overnemen:

o Gij, zoo duur aan hem verbonden,
Gij, Nederland! vervang mijn lied:
Verhef zijn deugd uit duizend monden,

Zoo ver de zee uw wimpels ziet!
Neen! — eedler loon moet hij verwerven;
Hij waande voor een kroost te sterven,
Dat voor geen volk op aarde zwicht,
Dat elk van ons dien waan regtvaardig!
Zie daar een loon zijn grootheid waardig,
Zie daar zijn heerlijkst lofgedicht!

§ 81. De *wijsgeerige ode*, ook wel *zedekundige* genoemd, bezingt onderwerpen, die tot eenige kunst of wetenschap behooren. Haar eerste vereischte is waarheid; terwijl de gevoelens en gedachten, die zij uitdrukt, edel en verheven moeten zijn. Als een paar voorbeelden van deze soort noemen wij in de eerste plaats BORGER's algemeen bekend gedicht *Aan den Rijn;* terwijl wij niet kunnen nalaten hier eenige regels van 't Lied van VAN BEERS, getiteld *Licht*, over te nemen (1).

Licht!
Wat is licht?
Dieptens der hemelen,
Dieptens der zeeën,
En gy, ó aerde,
Antwoordt my, antwoordt my:
Wat, wat is licht?
Ziet! — als het daegt in het Oosten — dan juicht
Gy heemlen; dan tintelt van vreugd
Het grondeloos blauw uwer spheren, dan kleedt
Gy de wiegende wolken in purper en goud;
— — — — — — — — — — — — — —
Aerde, zee en hemel,
Gy, die juicht van vreugde;
Als het licht verschynt;
Aerde, zee en hemel,
Weet gy dan wat licht is?
—
Zegt — is 't geen weerschyn der levende glansen,
Waer de engelen hier boven
Op dryven, op wiegen?
Is het Gods adem niet,
Die albezielend

(1) In weerwil van het min gunstig oordeel, daarover in een onzer recenserende tijdschriften geveld.

De schepping omruischt?
Is 't zyne goedheid niet?
Is 't zyne liefde niet?
Ja! — zyne liefde,
Die in den beginne,
Door 't eindeloos duister
Haer vleugelen uitsloeg over 't heelal;
Ja, zyne liefde,
Die iederen morgen,
Over 't heelal nog haer vleugelen uitslaegt;
Zyne liefde die, wakend
Gelyk eene moeder,
Heur schepselen gâslaet,
Heur schepselen koestert?
Zegt — is het licht niet de liefde van God?

Wie gevoel heeft voor het schoone zal in de bovenstaande aanhaling zeker met ons een echt dichterlijken gloed erkennen. (*) De Dichter zong het bij 't genezen zijner blindheid.

§ 82. Behalve de Ode behoort nog tot de lyrische poëzij alles wat voor den zang gedicht is. Wij moeten daarom ook met een enkel woord spreken over de *cantate* en het *lied*. Door de *cantate* verstaat men meestal een zangstuk, dat in afwisselende partijen geschikt is, waarvan de eerste *recitatieven* en de andere *aria's* en *kooren* genoemd worden. De *recitatieven* behelzen het onderwerp, dat men bezingt; de *aria's* en *kooren* drukken de gevoelens uit, welke dat onderwerp doet ontstaan. Men ziet hieruit dat de *cantate* te zeer met de muzijk verbonden is om zonder deze, d. i. alleen voor de lezing, belangrijk te zijn, waarom wij ons van 't geven van voorbeelden onthouden.

§ 83. Het *lied*, in welken vorm ook, en wat ook zijn doel moge zijn, is de eigenlijke type van den poëtischen geest des volks. In vroegeren tijd komt die geest bijzonder voordeelig uit. In de 17de eeuw had men vooral in Noord-Holland zekere Liedeboekjes, *Mopsjes* genoemd, waarin men een keur van volkszangen aantreft. Elke stad bijna had haar afzonderlijk liedeboek. Na 1720, (zegt de Verzamelaar van 't *Nederlandsch Liedeboek*, uitgegeven bij NOORDENDORP te 's Gra-

(1) Wij wijzen hier op Ps. 36 vs. 10.

venhage) „zijn er geene, naar 't schijnt, meer uitgegeven, en het volksdicht is sedert hoe langer hoe meer ontaard, tot het in de verrukkelijke straatrijmen onzer dagen geheel ten onderging." In onze dagen echter maakt de dichter J. P. HEIJE zich hoogstverdienstelijk omtrent de verbetering van het volksgezang.

8. Epische Poëzij.

§ 84. De *epische poëzij* bestaat in dichterlijke verhalen. Hare voornaamste vereischten zijn: waarheid of ten minste waarschijnlijkheid, duidelijkheid, orde en volledigheid, en bovenal eene zoo veel mogelijk zinnelijke voorstelling der handeling of gebeurtenis.

§ 85. Tot de epische poëzij behooren voornamelijk: *a.* het *heldendicht*, *b.* de *romance*, *ballade* en *legende*, *c.* de *vertelling* en *d.* de *fabel.*

a. Het Heldendicht.

§ 86. Door heldendicht verstaat men een dichterlijk verhaal van eene handeling, die in hare oorzaken, omstandigheden en gevolgen grootsch, edel en belangrijk is, en in welk verhaal die handeling van haar begin tot het einde is voorgedragen.

Aanmerking. De veelvuldige vereischten voor het heldendicht maken het bijna onmogelijk eene juiste bepaling van deze soort van dichtstukken te geven. „Dikwijls vroeg ik mij zelven af" (zegt KINKER) „wat is een Heldendicht? En na vele en velerlei gedachten van anderen daarover gehoord en gelezen te hebben, waarmede ik mij slechts gedeeltelijk vergenoegen kon, bleef ik mij-zelven nog altijd het antwoord op deze vraag schuldig."

§ 87. Als hoofdvereischten voor het heldendicht worden gewoonlijk in de eerste plaats opgegeven: de *eenheid*, waaronder men verstaat: de eenheid van den hoofdpersoon des gedichts, de eenheid van den tijd en de eenheid der handeling; het verband der deelen van het dichtstuk moet zoodanig zijn, dat het den lezer van het begin tot het einde een onverdeeld en tevens ondeelbaar geheel voorstelt. Ten

andere behooren tot die vereischten *grootheid* en *belangrijkheid*, waardoor de opmerkzaamheid van den lezer opgewekt en levendig gehouden wordt.

§ 88. Een Heldendicht is een zeldzaam verschijnsel in de letterkunde. Wij bezitten in onze taal, behalve *de Friso* en *de Geuzen* van de VAN HAREN'S, wel dichtstukken, die aan de strenge eischen der theorie voldoen, als de *David* en de *Germanicus* van VAN MERKEN, de *Abraham de Aertsvader* van HOOGVLIET, doch, al gelijken deze er in den vorm naar, de eigenlijke geest ontbreekt er aan. Intusschen mogen wij roemen op een dichtstuk, dat, hoewel onvoltooid, ons het gemis aan een eigen Heldendicht vergoedt: het is *de Ondergang der eerste Wareld* van BILDERDIJK, een gedicht, dat in vurige schildering en daarmede overeenstemmende versificatie, en vooral in vinding en gedachtenleiding zijn weergade niet heeft.

b. De Romance.

§ 89. De *roman*, als dichtstuk doorgaans *romance* genoemd, ontleent zijn naam van de taal, waarin die soort van dichtstukken in de middeleeuwen veel vervaardigd werden, namelijk het *Romaansch*. De *romance* bevat een verdicht verhaal, waarbij somtijds eene historische daad ten grondslag ligt, doch die door de scheppende verbeeldingskracht des dichters eene bijzondere wending en uitkomst heeft.

§ 90. Eene historische romance, d. i. eene zoodanige, waarbij eene geschiedkundige daadzaak ten grondslag ligt, wordt *ballade* genoemd.

§ 91. Wanneer de stof eener romance uit eene overlevering ontleend is, die op eenige godsdienstige meening of opvatting betrekking heeft, dan noemt men haar *legende*.

§ 92. Als vereischten voor deze soort van dichtwerken komt vooral de gelukkige keuze des onderwerps in aanmerking. Zulk een onderwerp moet rijk zijn aan indrukmakende toestanden en voorvallen, en gelegenheid tot karakterschildering aanbieden. Ten andere moet de voorstelling zoodanig zijn, dat zij de aandacht gespannen houde, en de ontknooping, hoe ook voorbereid, altijd verrassend zij.

§ 93. Wij bezitten in deze soort van dichtstukken vele

uitmuntende voortbrengselen. BILDERDIJK, wiens naam wij telkens op den voorgrond moeten plaatsen, TOLLENS, VAN LENNEP, BOGAERS, S. J. VAN DEN BERG, JAN VAN BEERS en anderen hebben in deze soort uitgemunt. Wie kent *de Echtscheiding* van TOLLENS en *By het Kerkportael* van VAN BEERS niet?

c. De Vertelling.

§ 94. De *poëtische vertelling* onderscheidt zich, wat den inhoud betreft, van de bovengenoemde soorten door de verscheidenheid van onderwerpen en voorvallen. De eenheid van handeling is hier geen vereischte.

§ 95. Het doel der vertelling is: òf leering door voorbeeld, òf alleen het vermaak van den lezer, terwijl zij in de voordragt der zaken meer uitvoerigheid en meer schilderingen van bijzaken toelaat dan de romance.

§ 96. Men onderscheidt de vertelling in *ernstige* en *boertige*.

§ 97. De *ernstige* soort heeft veelal eene zedelijke strekking, en dient om de eene of andere zedelijke waarheid door voorbeeld en schildering in hare oorzaak en gevolgen aanschouwelijk te maken.

§ 98. De *boertige* vertelling kan ook de eene of andere waarheid op de bovengenoemde wijze voordragen, doch bijzonder met het doel ôm de gevolgen van verkeerde, dwaze handelingen in een bespottelijk daglicht te stellen.

§ 99. Voorbeelden van poëtische vertelling vinden wij bij IMMERZEEL, STORM VAN 'S GRAVESANDE, VAN DAM VAN ISSELT en verscheidene andere van onze voornaamste dichters. *De Reizen van Pieter Spa* en andere vertellingen van VAN ZEGGELEN zijn algemeen bekend.

d. De Fabel.

§ 100. Hoewel het woord *fabel* oorspronkelijk *verhaal* beteekent, is toch de opvatting van dit woord tegenwoordig alleen beperkt tot die van *verdichting*. Deze verdichting kan *volstrekt* zijn, of eene *waarheid* ten grondslag hebben.

§ 101. In eene bijzondere opvatting noemt men ook den inhoud, d. i. de gebeurtenis in eene dichterlijke vertelling bevat, de *fabel* van het dichtstuk.

§ 102. Bij de fabel is de vertelling of het verhaal slechts het middel, waardoor men eene bijzondere les van levenswijsheid zoo aanschouwelijk wil voorstellen, dat men, om zoo te zeggen, gedwongen wordt, hare waarheid en het raadzame harer navolging te erkennen.

§ 103. De handelende wezens in de fabel, zoo als deze gewoonlijk verstaan wordt, zijn niet alleen menschen, maar ook vooral dieren, en somtijds zelfs levenlooze voorwerpen. Deze voorwerpen worden als met verstand en spraak begaafde wezens opgevoerd.

§ 104. Als fabeldichters in de gewone opvatting van het woord, hebben wij geen uitstekende vernuften in onze taal aan te wijzen. Wat wij in deze soort van dichtstukken bezitten, bepaalt zich voornamelijk tot vertalingen of navolgingen.

9. Dramatische Poëzij.

§ 105. De *dramatische* poëzij bevat het tafereel der handelingen en redenéringen van zamensprekende personen; zij bestaat in de dichterlijke zamenspraak, bijzonder gebezigd in stukken, die voor het tooneel bestemd zijn.

§ 106. Door de voorstelling der personen, als handelende en te zamen sprekende, ontwikkelt zich de voorgedragen zaak als van zelve onder het oog der aanschouwers. Hierdoor is het *drama* dan ook bijzonder van het verhaal onderscheiden, daar in het laatste de zaak als reeds gebeurd en afgeloopen wordt voorgedragen.

§ 107. De dramatische poëzij ontleent haren naam van het grieksche *drama*, dat *handeling* beteekent. Tot deze soort van poëzij behooren voornamelijk: de *tragedie* of het *treurspel*, de *komedie* of het *blijspel* en de *opera* of het *zangspel*.

§ 108. Een eerst vereischte bij de dramatische poëzij is, dat het *drama* of de *handeling* waar, of ten minste waarschijnlijk zij. Alles wat waar is, of als waar kan beschouwd worden, kan ten tooneele worden gevoerd. Wat echter te

zeer tegen de natuur strijdt, al is het geschiedkundig waar, moet niet onder het oog des toeschouwers gebragt worden; bij zulke tooneelen moet slechts het verhaal in de plaats der werkelijke voorstelling treden.

§ 109. Wanneer eene daad niet zoo op het tooneel kan worden voorgesteld, als zij werkelijk heeft plaats gehad, mag de dichter van de historische waarheid afwijken, en haar door bijvoeging of weglating van omstandigheden voor het tooneel geschikt maken.

§ 110. Een tweede vereischte dezer soort van poëzij ligt in den vorm der behandeling. Elk drama vereischt de voorstelling van zijn begin, zijne verwikkeling *(intrigue)* en zijne ontknooping.

§ 111. In de derde plaats wordt voor het drama eenheid van handeling, van plaats en van tijd vereischt.

§ 112. De eenheid der handeling bestaat daarin, dat al hare deelen op een en hetzelfde punt uitloopen. De hoofdpersoon moet de belangstelling van den aanschouwer, het geheele stuk door, het meest gaande houden. Daartoe moet de hoofdpersoon, tot aan de ontknooping toe, onderworpen worden aan dezelfde en aan nieuwe, zich bij de eerste voegende, lotverwisselingen, die de uitkomst hoe langer hoe onzekerder maken.

§ 113. De eenheid van plaats is alleen dan vereischte, wanneer zij zonder opoffering van bijzonder uitkomende omstandigheden kan plaats hebben. De afdeeling der stukken in *bedrijven* en *tooneelen* veroorlooft zeer goed eene verplaatsing der handeling.

§ 114. Hetzelfde geldt ook van de eenheid van tijd. Ten strengste genomen moest de handeling in een enkelen dag afloopen; nogtans kunnen de bijzonderheden uit het leven van den hoofdpersoon in verschillende tijdperken zich zoo aaneensluiten, dat men die tijdperken in de opvolgende bedrijven kan doen voorkomen, en de aanvulling der tusschentijden aan de verbeelding van den toeschouwer overlaten.

a. Het Treurspel.

§ 115. Het *treurspel* is de voorstelling van eene verheven

treurige handeling. Het onderwerp van het stuk en de leiding der handeling wordt de *fabel* genoemd. Zie § 101. De *fabel* kan historisch of verdicht zijn.

§ 116. Het *verhevene* in het treurspel ligt in zijn beginsel, in het doel en in het karakter der handelende personen. Na de Ode behoort het treurspel tot de verhevenste dichtsoorten. Wij hebben reeds gezien, dat de reijen, vroeger in het treurspel als vereischte beschouwd, in het verhevene tot de oden kunnen gerekend worden.

§ 117. De handeling is treurig door de sterke aandoening der hartstogten en eene verhevene droefgeestigheid, die het schoone van het stuk moet uitmaken. Bloedige of gewelddadige tooneelen zijn geen vereischten voor het treurspel.

§ 118. Het doel van het treurspel moet zijn het zedelijk gevoel te volmaken, belangstelling in de deugd en medelijden voor ongelukkigen op te wekken; terwijl het door de voorstelling der wisselvalligheid in de menschelijke lotgevallen, den aanschouwer tot edelmoedige gevoelens aansporen, en hem door het belang, dat de voorgestelde handeling ons in de onheilen van anderen doet nemen, zekere dwalingen en verkeerdheden moet doen vermijden.

§ 119. Wij hebben in onze taal niet veel, maar toch zeer voortreffelijke treurspelen. Als treurspeldichter van vroegeren tijd moet vooral Vondel genoemd worden, wiens *Lucifer*, *Gijsbrecht van Amstel*, *Palamedes*, en verscheidene andere tot de voornaamste dichtwerken van dien onsterfelijken zanger gerekend worden. Behalve door Vondel is in vroegeren tijd deze soort van dichtkunst ook beoefend door Hooft, wiens *Geeraardt van Velsen* verdient genoemd te worden; verder heeft men enkele stukken van Oudaan, Antonides, Rotgans en anderen. In later tijd is het treurspel door onze dichters weinig beoefend. Wat der vermelding waard is, vinden wij bij O. Z. van Haren, van Winter en van Merken. Ten slotte noemen wij *Floris de Vijfde* van Bilderdijk en de *Thirza* en *Ines de Castro* van Feith.

b. Het Blij- en Tooneelspel.

§ 120. Het *blijspel* bestaat in eene aaneenschakeling van

koddige voorvallen, die de aandacht van den toeschouwer gespannen houden, en eene verwikkeling vormen, welke tot op het oogenblik der ontknooping steeds toeneemt.

§ 121. Ook kan het blijspel een bijzonder karakter voorstellen, dat zich in al zijne belagchelijkheid of mismaaktheid vertoont, en het eigenlijke onderwerp van het stuk uitmaakt.

§ 122. Tusschen het treur- en blijspel kan men nog het *tooneelspel* voegen, dat in aard en aanleg ernstiger dan het blijspel is, en doorgaans een drama, als uit de geschiedenis genomen, voorstelt, zonder daarom echter tot het verhevene van het treurspel op te stijgen.

§ 123. Het is misschien aan de weinige belangstelling, die het tooneel ten onzent ondervindt, toe te schrijven, dat onze letterkunde in rijkdom aan Tooneelpoëzij ten achter is. De ernstige aard onzer natie is waarschijnlijk oorzaak, dat het voortreffelijke, dat wij in dit vak bezitten, zich hoofdzakelijk tot het treurspel en eenige weinige tooneelspelen bepaalt, en dat wij in het blijspel maar zeer weinig te noemen hebben. De blijspelen van LANGENDIJK hebben vroeger eenigen naam gemaakt, terwijl in onze dagen de dichter HELVETIUS VAN DEN BERGH in *De Neven* getoond heeft deze soort van poëzij volkomen magtig te zijn. Wat het tooneelspel of drama betreft, daaraan heeft de dichter WISELIUS met goed gevolg zijn talenten gewijd, even als in onze dagen SCHIMMEL en HOFDIJK; van den eersten zijn vooral bekend: *Twee Tudors; Joan Woutersz*, en *Giovanni di Procida;* van den laatstgenoemden: *De laatste dag van Heemskercks beleg* en *Griffo de Saliër*.

c. Het Zangspel.

§ 124. Zoo als reeds de naam aanwijst, behelst het *zangspel* een tooneeldicht, waarbij de muziek de hoofdrol speelt. Het *zangspel*, doorgaans *opera* genoemd, is hoofdzakelijk bestemd om den toeschouwer te vermaken. Veelal is dan ook het onderwerp van het zangspel van boertigen aard.

§ 125. In deze soort van tooneelpoëzij hebben wij niets bijzonders aan te wijzen.

Aanmerking. Daar wij over het geheel de tooneelpoëzij alleen met betrekking tot de letterkunde beschouwen, en,

zoo als wij reeds gezegd hebben, onze letterkunde in dat opzigt betrekkelijk niet rijk is, zijn wij niet in bijzonderheden getreden omtrent de vereischten voor, en de bijzondere soorten van tooneel- en blijspelen.

10. Didaktische poëzij.

§ 126. Door *didaktische poëzij* verstaat men die soort van gedichten, welker doel hoofdzakelijk is om tot het verstand te spreken. Zij omvat alles, wat tot het gebied der menschelijke kennis behoort.

§ 127. De didaktische dichtsoort is onderwijzend. Het doel van een didaktisch gedicht moet dus zijn, de eene of andere waarheid naar hare beginselen en strekking te ontwikkelen. Nogtans is een strenge betoogtrant hierbij geen vereischte. De dichterlijke inkleeding wil door het hart tot het verstand spreken, en daarom zijn de voorschriften en regels van den leerdichter veelal zinnebeeldig uitgedrukt. Behalve het eigenlijke *leerdicht* behooren tot deze dichtsoort nog het *hekeldicht*, het *epigram of puntdicht* en de *dichterlijke brieven*.

a. Het Leerdicht.

§ 128. Het eigenlijke *leerdicht* is eene geregelde verhandeling over eenig wijsgeerig, of wetenschappelijk nuttig onderwerp. Door den vorm heeft het leerdicht echter veel vooruit boven de verhandelingen in proza. Het bevallige der schilderingen en andere sieraden, die het leerdicht eigen zijn, streelen de verbeelding en houden haar aangenaam bezig; terwijl door de versificatie de belangrijkste punten eener behandelde zaak het eigenaardige hebben van dieper in het geheugen te dringen.

Aanmerking. Als een voorbeeld van het gemakkelijk onthouden van in dicht vervatte leeringen kan dienen, dat de Noordsche zeelieden de voornaamste regels der zeevaartkunde op rijm leeren.

§ 129. Onder de bijzondere sieraden van het *Leerdicht* behoort de *episode*, zijnde een tusschenverhaal, eene daadzaak, die met het hoofdonderwerp in naauw verband staat, maar

van de behandeling geheel onafhankelijk is. Nogtans wordt de episode in het leerdicht niet bloot als sieraad gebruikt, maar moet daarin doorgaans de dubbele dienst van voorbeeld en bewijs doen.

§ 130. In het leerdicht hebben wij in onze taal uitmuntende voorbeelden aan te wijzen. Verheven ernst schijnt onzer poëzij bijzonder eigen te zijn. Bij de beschouwing van het *Lierdicht* hebben wij als voorbeelden op de poëzij der Hebreeuwen gewezen, en tevens van heerlijke stukken in onze taal gewag gemaakt. Ook bij deze dichtsoort noemen wij als eerste voorbeelden *het Boek der Spreuken* en *den Prediker* van SALOMO; benevens het *Boek der Wijsheid*, en dat van JEZUS SIRACH. In onze taal hebben wij onder anderen *het Graf* en *de Ouderdom* van FEITH, en vooral *de Ziekte der Geleerden* en *Starrenkennis* van BILDERDIJK, terwijl diens *Buitenleven*, al moet het eene navolging heeten, onder deze dichtsoort eene eerste plaats toekomt.

Ook de vertaling van YOUNG's *Nachtgedachten* door SCHENCK verdient hier genoemd te worden.

Aanmerking. Bij de behandeling der *Epische* en *Dramatische* poëzij hebben wij geene voorbeelden gegeven, uithoofde die voor de toepassing van het geleerde te uitvoerig hadden moeten zijn. Bij de thans behandelde dichtsoort zullen wij van de vroeger bespaarde ruimte gebruik maken, en een paar voorbeelden meer geven.

Uit het Graf van FEITH.

Beminnelijke jeugd! ik was, wat gij thans zijt;
Haast wordt gij, wat ik ben; uw jeugd vliegt met den tijd!
Smaak, smaak haar zaligheid, en smaak haar als een zegen,
Maar denk niet, dat uw heil op aarde ooit zij gelegen;
God zaaide 't schoonst gebloemt' voor de onschuldvolle jeugd,
Maar bond het waar genot aan ongeveinsde deugd.
Deze adelt elken wensch, en leert ons tot ons sterven
Altijd voor hooger heil een minder heil te derven.
Zoo legt het vrolijk wicht allengs het speelgoed af,
Dat hem in vroeger tijd de teêrste moeder gaf;
Zoo zullen wij met vreugd ons aan 't gemis gewennen,
Wanneer wij telkens meer een hooger uitzigt kennen.

Episode uit de Ziekte der Geleerden van BILDERDIJK.

't Roemruchtig Arbela, dat Issus lauwerbladeren
Met kronend goud doorvlocht, doorvlocht met purperaderen
Van Cyrus diadeem, en 's aardrijks koningsstaf
Ten roof aan 't Grieksche zwaard, ten spel aan 't krijgslot gaf.
't Roemzuchtig Arbela zag strijdbren Alexander,
Door de overmacht geklemd van Pers en Morgenlander,
En, daar hy 't talrijkst heir op 't stalen pantser stuit,
Zijn goud en legertent aan 't schytsch geweld ten buit.
Een felle kreet gaat op, die door zijne ooren dondert
En weêrgalmt over 't veld: „Ons leger wordt geplonderd!"
Zijn heirspits schokt er van, en 't oogenblik genaakt,
Dat Griekens Heldenjeugd heur eersten roem verzaakt.
Wat doet hy? Laat zijn arm om nietige belangen
Den zegepraal der aard één uur in twijfel hangen?
Neen, zegt hy! Hier is 't veld, hier roept ons plicht en eer!
Wat daar verloren ga, hier wint men 't dubbel weêr!

Zoo spreekt hy, zwijgt en vecht, en Perzië is verwonnen.
Gy ook, terwijl gy 't kwaad tot in zijne eerste bronnen
Vervolgt, en 't weêrstand biedt en uitroeit en betemt,
Draagt zorg, dat ge uw' triomf om geen bagaadje stremt.

Ten slotte geven wij nog een fragment uit de *Starrenkennis*, tevens met het doel, om te doen zien, hoe de groote dichter het in zijne magt heeft, om ook de meest afgetrokken onderwerpen in een aangenaam gewaad te kleeden.

De Melkweg.

Maar zwijge ik van dien band van nevelachtig licht,
Die 't gansche wareldrond omvademt voor 't gezicht;
Waar 't waanziek Heidendom der Helden woonplaats waande,
Dien deugd of oorlogsmoed den weg ten Hemel baande!
Daar plaatsten ze Atreus zoons, Achilles en zijn kroost,
Daar Hector, d'eedlen dood voor 't Vaderland getroost:
Daar Pylos wijzen Vorst, en 't hoofd der Amazoonen,
Tot Trojes hulp gerukt: daar de eer der Macedoonen.
Daar Solon en Lycurg, rechtvaardig beide en stout;
En Plato, bij 't Heelal als meer dan mensch beschouwd:
En hem, wien 't blinde Atheen ten wreeden giftdrank doemde,
Wiens wijsheid Delfos-zelf als boven 't menschelijk roemde,

En hem wiens strijdbare arm der Grieken vrijheid won;
Die 't Persisch heir verdelgde aan 't zeegrijk Marathon,
En die d'Egeeschen plas met oorlogswrakken dekte,
En willig aan zijn' plicht, ten bloedig' offer strekte;
Met Cocles, Curtius, en wat oud-Romes Staat
Voor wakkre Helden teelde in Oorlogsperk of Raad:
Met Cato, die het recht voor de overmacht verweerde,
En Cesar, die den Staat, om 's volks geluk, trotseerde,
En kluistrende aan zijn' throon de Burger twistharpij,
Zijn borst hoogmoedig waagde aan 't staal der dweeperij.

Neen, 'k onderzoek hier niet, wat de oudheid zich verbeeldde,
Wat fabels 't werkzaam brein van vlugge Grieken teelde;
Van waar de wondre naam van Melkweg mochte ontstaan;
Noch wat men d'oorsprong acht van die verlichte baan,
Die zich van 't zware azuur zoo sterk doet onderscheiden,
En als een heirweg strekt door onbegrensde weiden?

— — — — — — — — — — — —

't Zij Faëton weleer in zijn' mislukten tocht,
Van 't rechte spoor verdwaald, dit slingrend luchtspoor wrocht,
Dat ijlings door den gloed ter lichter laaie ontstoken,
In glimmende asch verkeerde en d'eeuwen door blijft smoken: (1)
't Zij, eindlijk, dat alstoen de felgeblaakte korst
Des Hemels, van de droogte, in breede scheuren borst,
En dat we een brandend vuur in hooger Hemelstreeken,
Door 't blaauwend lichtverschiet die kloven door zien steken;
Of liever, (want waar houdt de dartle beuzelpraat
Van 't vondrijk Dichtrendom der Oudheid, perk of maat?)
't Zij dat een schakeling van andre starrenstelsels,
(Op beter grond gesticht dan al die Dichtvertelsels,)
Van uit een maatloos ruim, in deez' verlichten streek,
Zijn stralen samensmelt tot dit gemengeld bleek;
Mijn zangster waagt zich niet in dit geheim te dringen,

(1) Men misbruikt het woord *smoken*, als men het voor *roken* gebruikt. *Roken* en *smoken* zijn geheel onderscheiden: het eerste is een opgaande damp, van den wortel Ro; en 't ander, een opgaande gloed van den wortel Mo, waarvan *moken* of *meuken*, zooveel als broeien beteekenende, ook week maken, of week worden: waarvan *moker*, hamer, mook of mooker, maag enz. Dit werkwoord maakt *mook*, broeiing, gloed; en de *s* daar voor toont de ontspringing of opstijging, als in meer woorden, b. v. *zwellen* van *wellen*, *zwieren* en *zwerven* van *wieren* en *werven*, dat is *draaijen*; *snijden* van *needen*, dat is *verdeelen*; *sluipen* en *sleuren* van *luipen* en *leuren*, *sluiten* van *luiten*, *slang* van *lang*, *smaden* van *maden* enz. *Noot van den Dichter.*

Maar drijft op zwakker wiek in lager wareldkringen,
En mag ze een zedig oog op 's Hemels welving slaan,
Genoeg is 't haar, dien kring in d'omtrek na te gaan.
Hij neemt in 't hooge Noord zijn' aanvang, onder 't teeken
Van Cefeus en zijn Gade; en, golvend neêrgestreken,
Zwiert dwars door Zwaan, en Vos, en fellen Arend heen,
En zendt, in twee verdeeld, zijn takken naar beneên,
Om, ginds den Schorpioen, hier 's Schutters Boog bezijden,
Het glinstrend zonnespoor tweevoudig door te snijden,
Het Outer aan te doen, en, door 's Centaurus Voet
Gekronkeld, d'arm te slaan om Jasons waterstoet.
Van daar weêr schijnt hij 't roer van Argo langs te klimmen,
Laat groote en kleine Hond aan bei zijn zijden grimmen;
Streeft hier Orions arm, daar 's Tweelings voet voorbij;
Loopt 's Waagnaars lenden rond, en Bokj' en Geit op zij',
Om d'aangenomen bocht door Perseus heen te strekken,
En boven hem, den kring in 't troonbeeld rond te trekken.
Zie daar dien Melkweg, zoo door 't bijgeloof beroemd!

BILDERDIJK.

b. *Het Hekeldicht.*

§ 131. Het *hekeldicht (satyre)* is eene dichterlijke voordragt, waarin men de ondeugden, gebreken en verkeerdheden der menschen, zoowel in hun gedrag, als in de werken van hun verstand, dat is: in hunne letterkundige voortbrengselen, gispt.

§ 132. Als vereischten voor het hekeldicht kunnen opgegeven worden: 1. Waarheidsliefde, die de beweegredenen voor het hekeldicht zijn moet. 2. Onthouding van hatelijkheid. Het jagtmaken op snedige gezegden of zoogenoemde aardigheden doet den hekeldichter dikwijls vervallen in een te scherpen toon, die het kenmerk draagt, dat men een ander alleen hekelt om zich zelven daardoor te verheffen. 3. Het vermijden van personaliteiten. Men kan ondeugden en gebreken gispen, zonder iemand persoonlijk aan te tasten. In 't letterkundige is dit dikwijls moeijelijk, maar een fijne kritiek, waaruit men zonder aanwijzing van personen, toch zeer goed merken kan, waar de dichter heen wil, mag niet afgekeurd worden. *(Hyppokreen-ontzwaveling.)*

§ 133. Tot het hekeldicht mag men ook het *epigram*

brengen. In 't algemeen kan men het *epigram* omschrijven als eene scherpzinnige en vernuftige voorstelling der belagchelijke of berispelijke zijde eener zaak. Meer bijzonder genomen is echter het kenmerk van het epigram de uitdrukking van eene nieuwe, belangrijke gedachte, in weinig, doch zeer gepast gekozen woorden.

§ 134. Als hekeldichters van vroegeren tijd zou men VONDEL en HUYGENS kunnen noemen. In onzen tijd heeft vooral het tijdschrift *de Braga* in deze soort van poëzij stukken geleverd, die den eigenlijken geest der satyre kenmerken, doch waarvan de schrijvers niet genoemd zijn.

§ 135. In het epigram hebben vele onzer eerste dichters proeven geleverd. Vooral verdienen onder de nieuwere die van BILDERDIJK, STARING en IMMERZEEL genoemd te worden. WITSEN GEYSBEEK heeft eene verzameling van Puntdichten van de meeste vroegere dichters in het licht gegeven.

Aanmerking. Als voorbeeld van deze soort nemen wij de twee volgende stukjes over, waarvan het laatste het karakter van epigram draagt:

UIT HET KLADBOEK VAN EEN UITGEVER.

EEN BRANDBRIEF

Aan den Heer Gedachtenkern,
Excellent poëet modern.

Waarde, zeer geleerde Heer
Uwé ziet, daar ben ik weer.
'k Wou zoo gaarne, kon het lukken,
Doen beginnen met het drukken
Van mijn prachtpruls tiende jaar;
'k Heb nu enkel Fransche zetters,
'k Druk met splinternieuwe letters
En de plaatjens zijn al klaar:
— — — — — — — —
Maar och, met den inhoud-zelven
Staat het bitter, bitter naar! —
Niet dat Neêrlands nachtegalen
Mij niet gaarne tol betalen.
Juist kontrarie: 'k wacht genoeg,
Meer zelfs dan 'k ter pers kan leggen!

Maar helaas! wat zal ik zeggen?
  Geen dier Heeren stuurt wat vroeg.

— — — — — — — —

Daarom wenschte ik u te vragen —
  U heeft zulk een lief talent,
En ('k zou 't anders nog niet wagen!)
  U is voor zoo vlug bekend! —
Maak mij binnen veertien dagen,
  Waar 't ook Dolhuis-poëzy,
  Voor een blad of vijf kopy! —
Hierbij eene der gravuren:
  't Is een wintertjen op staal,
Met een stuk of zes figuren,
  Recht geschikt voor een *Verhaal*.
Wil mij dat dan tevens sturen.
  Maak er, als 't niet anders kan,
  Maar gerust een zomer van!
Nooit kan ik genoeg herhalen
  Hoe ge mij verpligten zult;
'k Zal royaal en prompt betalen,
  Want ik houd niet veel van schuld.
Ook ontfangt ge een exemplaartjen,
Afgesneden op een hairtjen
  En geheel in 't vuur verguld. —
Met een spoedig reskribeeren
Zal uwé mij zeer vereeren.

Overgenomen uit de BRAGIANA.

Aan den dichter Trajaan.

Schoon Orpheus, Linus en Museus grijze zangen
  Verloren gingen, leeft thans nog hun naam en roem.
Trajaan: gij wenscht, als zij, de onsterflijkheid te erlangen
  En dat de veege tijd uw' naam met eerbied noem'.
Om dus der eeuwen roem voor u niet in te korten,
  Bereidt ge uw poëzij ter drukpers: maar, Trajaan!
Staat gij naar de eeuwigheid, met Orpheus en konsorten,
Zoo laat uw werken ook, met hen verloren gaan.

HOFFMAN.

Aanmerking. Tot de didaktische poëzij brengt men ook den dichterlijken brief. Deze echter is van het leerdicht in 't algemeen in niets, dan door de toespraak en het

slot, onderscheiden. Naar de wijze van behandeling kan de toon ernstig of boertend zijn. Van het laatste kan de bovenstaande satyre tevens als voorbeeld dienen. Men heeft dichterlijke brieven van H. Cz. Poot.

11. Het Herdersdicht.

§ 136. Behalve de opgenoemde dichtsoorten onderscheidt men nog het *herdersdicht (idylle)* en de *elegie.*

§ 137. Het *herdersdicht* is de voorstelling van het landelijk leven in zulke tooneelen, als geschikt zijn om ons dat leven in al zijne bekoorlijkheid van eenvoud, onschuld en deugd af te schilderen.

§ 138. In het herdersdicht moeten de gedachten, de gevoelens, en de taal natuurlijk en eenvoudig zijn. Nogtans vordert die eenvoudigheid toch eene zekere kieschheid in denkbeelden en woorden.

12. De Elegie.

§ 139. Door *elegie* verstaat men een *treur-* of *klaagzang*, of ook wel een lied, waarin eene stille blijdschap, en teedere gevoelens den boventoon hebben.

§ 140. De schoonste elegiën vindt men buiten twijfel in de poëzij der Hebreeuwen. Onder de Psalmen zijn er dertig, die tot deze dichtsoort kunnen gerekend worden. Een der schoonste is de 36ste Psalm, dien men wel eens een schoonen lofzang op de vaderlandsliefde genoemd heeft.

§ 141. De beide dichtsoorten, die wij het laatst behandelden, worden bij verschillende dichters aangetroffen, doch geen, voor zoo verre ons bekend is, heeft zich uitsluitend aan de eene of andere soort gewijd. Zulks ligt ook in den aard der zaak, daar zij meest de indrukken van enkele oogenblikken bevatten, zoodat zij meer door de omstandigheden, dan door aanleg of voorliefde ontstaan. In het herdersdicht heeft Poot eenige fraaije stukken geleverd; wij kunnen ons daarom niet onthouden hier eenige regels van zijn *Akkerleven* over te nemen, al mogen wij onderstellen, dat het algemeen bekend is:

Akkerleven.

Hoe genoeglijk rolt het leven
Des gerusten landmans heen,
Die zijn zalig lot, hoe kleen,
Om geen koningskroon zou geven!
Lage rust braveert den lof
Van het hoogste koningshof.
Als een boer zijn hijgende ossen
't Glimpend kouter door de klont
Van zijn' erfelijken grond,
In de luwt der hooge bosschen,
Voort ziet trekken, of zijn graan,
't Vet der klei met goud belaan,
Of zijn gladde mellekkoeijen,
Even lustig, even blij,
Onder 't grazen, van ter zij,
In een bogtig dal hoort loeijen:
Toon mij dan, o arme stad!
Zulk een' wellust, zulk een' schat.
Welige akkers, koele stroomen,
Malsche weiden, dartel vee,
Nieuwe boter, zoete meê,
Klare bronnen, koele stroomen,
Frissche luchten, overvloed
Maakt het buitenleven zoet.

— — — — — — — — —

Veeman houdt zich bij zijn vee,
En daar blijft zijn zorrig meê;
Zaaijen, planten en verzetten
Geeft hem werk; hij vischt en jaagt!
Dikwijls valt hem, eer het daagt,
Vliegend wild in looze netten:
enz.

Aanmerking. Hoewel het bovenstaande niet in alles aan le vereischten van het herdersdicht voldoet, gelooven wij, lat het toch wel onder deze soort van poëzij mag gerekend vorden, en dat het zeker een der lieflijkste gedichten is, lie wij in die soort bezitten. Wij hebben het zoo goed mo-;elijk naar de tegenwoordig in zwang zijnde spelling veran-

derd. Zoo wij nog uit andere oude schrijvers iets, waarbij het op de spelling niet aankomt, overnemen, dan zullen wij dezelfde vrijheid gebruiken. Wij gelooven niet, dat de inhoud er iets mede lijdt, en voor den leerling zal de lezing zeker aangenamer zijn.

13. Het Proza.

§ 142. Wij hebben § 70 eene hoofdverdeeling van het proza opgegeven. Wat de vereischten voor deze verschillende schrijfsoorten betreft, kan men aannemen, dat die, met uitzondering der poëtische versiering, voor het *verhalend* proza gelijk staan met die der epische poëzij; terwijl het *redenérend* en *onderwijzend* proza, behoudens dezelfde uitzondering, met de didaktische poëzij overeenstemmen. Wij zullen echter over elk der drie opgegeven hoofdsoorten van prozastijl iets mededeelen, ten einde tevens gelegenheid te hebben, enkele schrijvers, die er in uitgemunt hebben, te kunnen aanhalen.

a. Verhalend Proza.

§ 143. Tot het *verhalend proza* behooren: 1. de *geschiedenis*, 2. de *roman*, 3. de *vertelling*, en 4. de *gewone brief*.

§ 144. De voordragt der geschiedenis kan onder verschillenden vorm en naam voorkomen. Men onderscheidt voornamelijk: 1. het *geschiedverhaal*, waartoe de algemeene en bijzondere geschiedenis behoort; 2. de *levensbeschrijving* van enkele personen; 3. de *jaarboeken*, die het merkwaardigste bevatten van hetgeen van jaar tot jaar in een bijzonderen staat of kring voorvalt, en 4. *gedenkschriften*, bevattende merkwaardigheden uit het leven van bijzondere personen, door hen zelven opgesteld, of uit hunne nagelaten schriften verzameld.

§ 145. De vereischten voor de geschiedkundige voordragt zijn: 1. *waarheid*, 2. *orde*, 3. *zamenhang*, 4. *deftigheid*, 5. *belangrijkheid* en 6. *naauwkeurigheid*.

§ 146. Als geschriften in het vak der geschiedenis hebben wij van vroegeren tijd aan te wijzen HOOFT's *Nederland-*

sche Historiën, die evenwel meer om de schoonheid van den stijl dan wel als bronnen voor de geschiedenis beroemd zijn; voor het laatste geeft men de voorkeur aan BOR en VAN METEREN. Van later tijd hebben wij den keurigen WAGENAAR, STIJL, STUART, BILDERDIJK, VAN KAMPEN, GROEN VAN PRINSTERER, BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, BOSSCHA, BRILL, enz. Eene oorspronkelijke algemeene geschiedenis in onze taal gaf MARTINET. Later hebben DORN SEIFFEN, ENGELEN, POL, L. MULDER en anderen dit vak overeenkomstig de vorderingen der wetenschap bewerkt.

§ 147. De *romans* zijn òf geheel verdicht, òf op geschiedkundige daadzaken gebouwd; de laatste noemt men *geschiedkundige* romans.

§ 148. De vereischten voor deze soort van schriften zijn: 1. een *boeijende stijl*, 2. eene *zedelijke strekking*, 3. *waarschijnlijkheid*, 4. *juiste en gelijkmatige karakterschildering*, waardoor de voorgestelde karakters, het geheele verhaal door, zich zelven gelijk blijven.

§ 149. In deze soort van letterkundige voortbrengselen hebben wij de werken van WOLF en DEKEN, van LOOSJES, Mej. HASEBROEK, Mevr. VAN CALCAR, KELLER, DONKER, VAN WESTHREENE en anderen. Als geschiedkundige romans van den tegenwoordigen tijd zijn beroemd: *de Schaapherder*, en *het Slot Loevestein* van OLTMANS; *de Roos van Dekama*, *de Pleegzoon*, *Onze Voorouders* en andere werken van VAN LENNEP; *Leicester in Nederland* en vele andere van Mevrouw BOSBOOM TOUSSAINT; *Mary Hollis* van SCHIMMEL; CONSCIENCE munt in beide soorten uit.

§ 150. De *vertelling*, waartoe ook de zoogenaamde *novelle* behoort, is veelal een verhaal van het een of ander opmerkingswaardig feit. De vertelling kan òf waarheid, òf verdichting bevatten.

§ 151. De *niet verdichte* vertelling behelst gewoonlijk eene persoonlijke ondervinding van den verteller, welke ondervinding hij in een of ander opzigt ook der aandacht van anderen waardig oordeelt.

§ 152. De *verdichte* vertelling is alleen ingerigt om te vermaken, d. i. om de nieuwsgierigheid aangenaam bezig te houden. Het onderwerp dezer soort van verhalen valt door

gaans in het wonderbare, en derhalve is zelfs de waarschijnlijkheid hierbij geen vereischte. Van dien aard zijn de algemeen bekende *Arabische Vertellingen.*

§ 153. De vereischten voor de vertelling zijn voornamelijk: het *zonderlinge* van het voorval, de *naïefheid* der voorstelling, en het *boeijende* van den stijl.

§ 154. Als voorbeelden van deze soort van letterkundige voorbrengselen noemen wij verschillende *Novellen* van Mevr. BOSBOOM TOUSSAINT, de *Camera Obscura* van BEETS, de *Waarheid en Droomen* van JONATHAN (DS. HASEBROEK), de *Pastorij van Mastland* en andere van VAN KOETSVELD, de *Schetsen* van ALEXANDER V(ER) H(EULL), de verhalen van DE BULL, BUSKEN HUET, SCHIMMEL, enz.

§ 155. Tot het verhalend proza, en wel bijzonder tot de vertelling, kan men ook de *anecdote* rekenen, waardoor men een beknopt naïef verhaal van een zonderling voorval verstaat. Het geestige eener anecdote zit gewoonlijk in het boertige van de uitkomst, in een puntig, of ook in een geheel verkeerd gezegde of antwoord.

§ 156. In de vierde plaats bragten wij tot het verhalend proza den *gewonen brief.*

Aanmerking. Wij verstaan hier door *gewonen brief* een schriftelijk onderhoud met iemand, die afwezig is, en veronderstellen, dat de briefschrijver aan den afwezigen persoon iets te melden, of liever iets te vertellen heeft. In zóo verre gelooven wij deze soort van opstellen onder de verhalende te mogen brengen. Nogtans kan de brief eenig wetenschappelijk vertoog behelzen, en alsdan behoort hij tot het *redenérend* of tot het *onderwijzend* proza. Wat wij hier van den verhalenden brief zeggen, kan intusschen ook op elke andere soort toegepast worden. Gelegenheidsbrieven of brieven over handel en bedrijf moeten hiervan natuurlijk uitgezonderd worden.

§ 157. Daar de brief een onderhoud behelst, volgt hieruit in de eerste plaats, dat daarin de losheid, natuurlijkheid en ongedwongenheid van het gewoon gesprek moet heerschen. Daar men echter bij het schrijven meer gelegenheid heeft, om vooraf zijne gedachten in behoorlijke orde en zamenhang te stellen, en minder om die dadelijk te verbete-

ren, dan bij het zamenspreken, zoo dient men daarbij naauwkeurig te letten op verschillende punten, die men bij het zamenspreken over 't hoofd ziet.

§ 158. Tot deze punten behoort vooreerst zuiverheid van taal en stijl, en ten andere het vermijden van hoogdravende uitdrukkingen, gezochte beelden, en andere versierselen, die in het gewoon gesprek hoogst belagchelijk zouden voorkomen.

§ 159. Als oorspronkelijke voorbeelden van een aangenamen, lossen briefstijl noemen wij dien, waarin de Roman *Willem Levend* van de reeds genoemde schrijfsters Wolf en Deken vervat is. Brieven van wetenschappelijken aard hebben wij onder anderen van Feith en van J. Lublink *de Jonge*.

b. Redenérend Proza.

§ 160. *Redenérend Proza* noemt men de wijze van schrijven, die men in eene rede of redevoering volgt, benevens hetgeen tot de inrigting van zoodanige schriftelijke opstellen vereischt wordt.

§ 161. Door eene *rede* of *redevoering* verstaat men zoodanig opstel, dat naar zekere regels vervaardigd en voor mondelinge voordragt bestemd is.

§ 162. De inhoud eener rede bestaat in de verklaring of het bewijs van eenige stelling, die men als onderwerp of grondslag heeft aangenomen.

§ 163. Het doel eener redevoering is de toehoorders over te halen tot het gevoelen van den spreker, of hen van de waarheid van dat gevoelen te overtuigen. Het eerste geschiedt door waarschijnlijke redenen, het tweede door klaarblijkelijke gronden of wederlegbare bewijzen.

§ 164. De vaardigheid om eene redevoering te ontwerpen, gevoegd bij de bekwaamheid om haar op de meest gepaste wijze voor te dragen, wordt *welsprekendheid* genoemd; en hem, die deze vaardigheid en bekwaamheid bezit, noemt men een *redenaar*.

§ 165. Men onderscheidt de redevoeringen naar hare bestemming hoofdzakelijk in: 1. *godsdienstige*, 2. *staatkundige*, 3. *regtsgeleerde*, 4. *akademische* redevoeringen en 5. *lofreden*.

§ 166. Het doel eener *godsdienstige* rede is de waarheden der godsdienst voor te dragen, en op de vervulling der pligten, die er uit voortvloeijen, aan te dringen.

§ 167. Eene *staatkundige* rede dient om de aangelegenheden, belangen en behoeften van den staat voor te dragen, en tevens om het gepaste der maatregelen, die de redenaar tot bevordering der staatsbelangen opgeeft, te betogen.

§ 168. De bestemming eener *regtsgeleerde* rede is de schuld of onschuld van bij het geregt aangeklaagde personen te bewijzen, en op hunne regtmatige bestraffing of op hunne vrijstelling van straf aan te dringen.

§ 169. Door *akademische* redevoering verstaat men de voordragt van eenig wetenschappelijk onderwerp, met het doel om de belangrijkheid van zoodanig onderwerp te bewijzen en de beoefening daarvan aan te bevelen.

§ 170. Het doel eener *lofrede* is de verdiensten van overleden of nog levende personen zoodanig voor te dragen, dat zij op het voordeeligst uitkomen, en de toehoorders te gelijk tot bewondering, en, zoo mogelijk, tot navolging opgewekt worden.

§ 171. Als algemeene vereischten voor deze soorten van opstellen kunnen opgegeven worden: 1. *behoorlijke inrigting*, 2. *nieuwheid van het onderwerp*, 3. *aanvoering van de noodige bewijsgronden* en 4. *gepaste voorstelling*.

§ 172. De *behoorlijke inrigting* bestaat in de geregelde uitwerking der deelen, waaruit eene rede gewoonlijk bestaan moet. Deze deelen zijn: 1. de *inleiding*, welke eene korte voorstelling van het oogmerk der rede of van de aanleiding daartoe moet bevatten; 2. de *voordragt van de stelling*, d. i. van datgene, wat het onderwerp der rede moet uitmaken, benevens de aanwijzing van de verschillende oogpunten, waaruit de redenaar dit onderwerp wil beschouwen; 3. de *uitwerking*, die bestaat in de nadere beschouwing van het onderwerp uit die verschillende gezigtspunten, en in het aanvoeren der bewijsgronden, of waarschijnlijke redenen, waarop de schrijver zijn gezegde doet berusten, benevens het wederleggen van die tegenwerpingen, welke de redenaar zelf veronderstelt, dat daarop zouden kunnen gemaakt worden; 4. het *besluit*, waardoor het belangrijke van het behandelde

onderwerp levendig wordt voorgesteld, met het doel om de toehoorders tot het beamen der voorgedragen gevoelens aan te sporen.

Aanmerking. Naar gelang der gelegenheid, bij welke de rede gehouden wordt, kunnen de inleiding en het besluit lang of kort zijn, en de eerste dikwijls geheel gemist worden.

§ 173. Door *nieuwheid van het onderwerp* bedoelen wij hier niet, dat de zaak, waarover men redeneert, nooit door anderen behandeld zij: maar alleen eene nieuwe opvatting, bijzondere strekking en toepassing van de behandelde zaak.

§ 174. De *aanvoering van de noodige bewijsgronden* is tweederlei. Men kan namelijk, als reeds gezegd is, zijn betoog gronden op waarschijnlijkheden, en dan is de redenaar verpligt de waarschijnlijkheid dier gronden zoo duidelijk en bondig aan te toonen, dat zij den hoorder geen reden van twijfel meer laten. Ten andere kan men algemeen erkende waarheden hebben aan te voeren, en deze, als zoodanig erkend, behoeven dan ook niet nader ontwikkeld te worden. Het is echter te laken, om zoogenoemde waarschijnlijkheden als zoodanige waarheden te erkennen, en zich dan met het gewone „dit behoeft geen betoog," enz. uit de verlegenheid te helpen.

§ 175. *Gepaste voorstelling* bestaat in de geheele bewerking der rede. In de eerste plaats behoort daartoe eene juiste afmeting der verschillende deelen. Eene te lange inleiding en te korte ontwikkeling b. v. ontsieren eene rede. Ten andere moet de redenaar niet alleen tot het verstand zijner hoorders spreken, maar ook trachten op de verbeeldingskracht en het gevoel te werken, ten einde de aandacht gespannen te houden, de belangstelling voor het behandelde te winnen, en alzoo het betoogde beter ingang te doen vinden. Het in acht nemen der verschillende sieraden van den stijl, boven opgegeven, is daartoe het voornaamste middel.

§ 176. In dit vak van letterkunde hebben wij een overvloed van uitmuntende voorbeelden in onze taal, en wel bijzonder in godsdienstige redevoeringen. Vele uitmuntende kanselredenaars hebben hun roem ook door het uitgeven hunner leerredenen gestaafd, als: VOLLENHOVEN, CLARISSE, HERINGA, VAN DER PALM, A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN (va-

der en zoon), VAN OOSTERZEE en vele anderen. Niet bepaald godsdienstige redevoeringen vindt men in de werken van vele onzer Geleerden opgenomen, onder anderen bij KLUIT, KANTELAAR, OCKERSE, KIST, VAN DER PALM, DE BOSCH KEMPER, GROEN VAN PRINSTERER, THORBECKE, enz.

c. Het onderwijzend Proza.

§ 177. Het *onderwijzend Proza* is in deze soort van schriftelijke zamenstelling, wat het leerdicht in de poëzij is, namelijk, eene geregelde voordragt over eenig wijsgeerig of wetenschappelijk, nuttig onderwerp, met het doel om den lezer of hoorder daarin te onderwijzen, of zijne kennis daarvan te vermeerderen. In het eerste geval behoort deze voordragt tot de leerboeken in de verschillende vakken van wetenschap; in het tweede behoort zij tot die soort van werken, welke meer regtstreeks tot het gebied der letterkunde gebragt worden.

Aanmerking. Hoewel wij de zoogenoemde leerboeken als niet regtstreeks tot het gebied der letterkunde behoorende beschouwen, willen wij daarmede niet zeggen, dat zij er geheel buiten gesloten zijn. Wij meenen alleen daarmede, dat zij niet zoo zeer aan de strenge eischen van stijl en zamenstelling behoeven te voldoen, als die werken, welke bijzonder tot de *belletrie* gerekend worden.

§ 178. Tot het onderwijzend proza, uit een letterkundig oogpunt beschouwd, behooren 1. die geschriften, welke men *verhandelingen* noemt, 2. de *zamenspraken;* 3. kan deze soort van zamenstelling ook in den vorm van *brieven* voorkomen.

§ 179. Door *verhandeling* verstaat men zoodanig schriftelijk opstel, waarin de eene of andere wetenschappelijke stelling ontwikkeld en toegelicht wordt, met het doel om er de waarheid van te bewijzen of te wederleggen.

§ 180. De inhoud der verhandelingen laat evenveel verscheidenheid toe, als de stof, die er het onderwerp van uitmaakt, verschillend kan zijn. Intusschen kan men voor eene hoofdverdeeling aannemen, dat de *stelling*, die het onderwerp der verhandeling bevat, bevestigend of ontkennend kan zijn, waaruit tweederlei vorm der verhandeling voortvloeit, namelijk: de *verdedigende* en de *wederleggende.*

§ 181. De wijze van uitvoering in eene verhandeling is ten naauwste met de behandelde stof verbonden. Zij kan òf een bijzonder streng, scherpzinnig en naauwkeurig onderzoek vorderen, òf eene levendige, bevallige en aanschouwelijke voorstelling toelaten.

§ 182. In den laatsten tijd heeft men er zich bijzonder op toegelegd om beide deze wijzen van behandeling te vereenigen, en alzoo de wetenschap aangenaam, ligt verstaanbaar en toch zooveel mogelijk grondig te onderwijzen. Men noemt deze wijze van behandeling *populairen* stijl.

§ 183. De *zamenspraak*, als onderwijzend proza, wordt van het *drama* onderscheiden door den naam van *wijsgeerige* zamenspraak. Deze wijze van behandeling was vroeger meer in zwang dan tegenwoordig. Goed uitgevoerd kan zij iets zeer bevalligs en afwisselends hebben, gelijk in MARTINET's *Katechismus der Natuur;* doch doorgaans vallen deze soort van geschriften in het langdradige, vervelende en gemaakte; terwijl daarbij èn onderwijzer, èn leerling dikwijls een toon voeren, die meer in eene zeer deftige redevoering, dan in een ongedwongen gesprek te huis behoort.

§ 184. Wat den *onderwijzenden* brief betreft, deze verschilt in niets van den gewonen brief, dan wat de stof betreft, noch van de wijsgeerige zamenspraak, dan dat de onderwijzer alleen spreekt. Ongedwongenheid, duidelijkheid en bevalligheid zijn voor deze, als voor elke andere soort van onderwijzend proza, vereischten.

§ 185. Wij hebben in dit vak van letterkunde een aantal uitmuntende schriften, zoo dat wij ons onthouden van er eenige met name op te geven. Alleen willen wij de aandacht onzer lezers vestigen op een paar uitmuntende voorbeelden van hetgeen men populairen stijl noemt; wij bedoelen het werk van den Hoogl. KAISER, getiteld: *de Sterrenhemel*, en de nieuwe uitgave van UILKENS, *de Volmaaktheden van den Schepper in zijne schepselen beschouwd*, geheel op nieuw door verschillende Geleerden bewerkt.

2de HOOFDSTUK.

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE TAAL.

1. Oorsprong.

§ 186. De geschiedenis der taal houdt gelijken tred met de geschiedenis des volks, die haar spreekt. De oorsprong der taal moet dus gezocht worden in den oorsprong des volks.

§ 187. De geschiedenis leert ons, dat onze voorouders van Duitschen oorsprong zijn. Hunne taal, en derhalve ook ons tegenwoordig Nederlandsch, is oorspronkelijk uit dien grooten taalstam, dien men den Duitschen of Germaanschen, ook wel *Indo-Germaanschen* taalstam noemt.

§ 188. De *Germaansche* taalstam is een der drie hoofdstammen, tot welke de vóornaamste Europesche talen terug gebragt worden.

§ 189. De beide andere stammen zijn de *Romaansche* en de *Slavische* stam.

§ 190. Tot den *Romaanschen* stam, welks eigenlijk karakter het Latijn is, rekent men de Zuid-Europeesche talen, als: het Italiaansch, Provençaalsch, Fransch, Spaansch, Portugeesch en Wallachisch.

§ 191. Tot den *Slavischen* stam behooren de talen, die in Oostelijk Europa gesproken worden als: het Russisch, Poolsch, Boheemsch, Servisch, Illyrisch, enz.

§ 192. Tot den *Germaanschen* stam brengt men het Hoog- en Nederduitsch, het Nederlandsch, Deensch, Zweedsch, Noorweegsch, Engelsch en IJslandsch.

§ 193. De Germaansche en Duitsche taal was de taal van een talrijk volk, dat uit Azië oorspronkelijk, zich lang vóór onze tijdrekening in Europa uitbreidde.

De naam van *Germanen* schijnt eene Latijnsche vervorming te zijn van dien van *war-* of *weermannen*, d. i. *oorlogsmannen*, dien zij zelven zich gaven.

§ 194. De naam van *Duitsch* schijnt oorspronkelijk uit het woord *deut* of *leut*, dat *volk* beteekent, en moet de algemeene naam voor de verschillende takken van die groote volks-massa geweest zijn.

§ 195. De verschillende volken, die tot den Germaanschen stam behoorden, onderscheiden zich in twee hoofdafdeelingen: de *Sueven* en de *Kimbren*.

§ 196. Deze onderscheiding heeft zich in de taal staande gehouden. De taal der *Sueven* was de grondvorm van het Opperduitsch, waarvan voornamelijk het tegenwoordige Hoogduitsch afkomstig is; de taal der *Kimbren* die van de Nederduitsche taaltakken. Om deze reden worden de talen, die wij tot den Germaanschen stam gebragt hebben, met uitzondering van het Hoogduitsch, ook wel takken van den *Kimbrischen* stam genoemd.

§ 197. De Germaansche of Duitsche taal verdeelt zich dus in twee hoofdtakken: het Hoog- en Nederduitsch. De eerste is de volkstaal, die in de hoogere streken van Duitschland gesproken wordt, en het tegenwoordige Hoogduitsch uitmaakt.

§ 198. Het Nederduitsch heeft zich in de verschillende talen opgelost, die wij § 192 hebben opgegeven. Bij naauwkeurig onderzoek echter blijkt, dat deze tak het zuiverst is bewaard gebleven in het Nederlandsch, d. i. in de taal, die men nog hedendaags in Noórd-Nederland en in de Vlaamsche Provinciën van België spreekt.

§ 199. Wat men tegenwoordig door het Nederduitsch verstaat, is eigenlijk een mengsel van Hoog- en Nederduitsch, dat in de Noordelijke streken van Duitschland gesproken wordt, en dat men beter het *Platduitsch* kan noemen.

§ 200. Even als heden nog de verschillende gewesten zich onderscheiden door een bijzonder dialekt, bestond er ook onder de verschillende stammen, die ons land het eerst bevolkt hebben, een verschil van taal.

§ 201. Van deze kleine volkstammen waren de Friezen, Batavieren, Kaninefaten, Vlamingen en Sykambren de voornaamste. Hunne dialekten verschilden weinig, en schijnen geen belemmering voor hun onderling verkeer geweest te zijn.

§ 202. Uit de vermenging der verschillende dialekten, door deze volken gesproken, ontstond de Nederlandsche taal, die oorspronkelijk zacht was, en met den tijd nog zachter geworden is.

2. Vroegste geschiedenis der Nederlandsche taal.

§ 203. Bij gebrek aan schriftelijke overblijfselen in de Nederlandsche taal uit den vroegsten tijd onzer geschiedenis is eene naauwkeurige beschrijving van dien vroegeren toestand der taal onmogelijk.

§ 204. Wanneer men echter uit den toestand des volks eenigszins tot dien zijner taal mag besluiten, kan men vaststellen, dat de taal niet rijker zal geweest zijn, dan om te voldoen aan de geringe behoeften van menschen, die nog geheel vreemd waren aan kunst en wetenschap, aan weelde en pracht.

§ 205. De priesters of zieners schijnen eenige meerdere beschaving te hebben bezeten, ten minste moeten zij de schrijfkunst beoefend hebben. Waarschijnlijk was ook de taal, die zij daartoe bezigden, der gewone volkstaal vooruit.

§ 206. Uit eenige hier en daar in Latijnsche geschriften verspreide woorden en uit vele oude eigennamen is het merkbaar, dat het Nederlandsch in zijn eigenlijken vorm en waarschijnlijk ook in zijne uitspraak weinig veranderd is.

§ 207. Het oudste schriftelijk overblijfsel der Duitsche taal is een gedeelte eener Bijbelvertaling van den Gothischen Bisschop Ulfilas, omstreeks het midden der vierde eeuw vervaardigd. De taal, waarin dit geschrift vervat is, schijnt nog de onverdeelde stam der Duitsche taaltakken te zijn, en kan derhalve het meest tot vergelijking en gevolgtrekking dienen om over de oorspronkelijkheid der Nederlandsche taal te oordeelen.

§ 208. Bij vergelijking der Nederlandsche taal met die der genoemde Bijbelvertaling blijkt niet alleen, dat zij, wat hare eerste bestanddeelen betreft, even oorspronkelijk is als de Hoogduitsche taal; maar ook, dat zij minder dan deze van hare oorspronkelijkheid verloren heeft, terwijl wij er tevens uit zien, dat de Nederlandsche taal even oud is als de Hoogduitsche, daar het Gothisch van Ulfilas de kenmerken der beide hoofddialekten, Opper- en Nederduitsch, in zich bevat.

§ 209. Dat de Nederduitsche taal meer hare oorspronkelijkheid bewaard heeft, bewijst men uit de overeenkomst

harer bestanddeelen met het Gothisch; terwijl het Hoogduitsch in zijne uitspraak de bewijzen levert van in vele opzigten daarvan afgeweken te zijn.

§ 210. Nog kan als bewijs daarvan dienen, dat onder de drie hoofddialekten, die men in het Nedersaksisch of platduitsch onderscheidt, die, welke men voor de zuiverste houdt, het meest met het Nederlandsch overeenkomt. Het bedoelde dialekt wordt de zuiver Nedersaksische tongval genoemd. Wij mogen hieruit besluiten, dat het Nedersaksisch eigenlijk het zuivere Nederduitsche dialekt was, en dit als zoodanig in het Nederlandsch bewaard is gebleven.

§ 211. De volgende omstandigheden droegen tot het behoud dier oorspronkelijkheid bij: 1. door de overheersching der Franken en de later gevolgde verdeeling van ons land in leenen onder inlandsche edelen, ontstond een vastere vorm van bestuur, en hield dat gedurig verdringen van het eene volk door het andere op; 2. de ligging van ons land, aan twee kanten door de zee ingesloten, beveiligde de taal grootendeels voor inwerking van buiten, 3. de bloei en welvaart, die, na het ontstaan van den burgerstand, vruchten waren, èn van de gunstige ligging en gesteldheid van ons land, èn van den nijveren aard onzer voorouders, gaven met de zelfstandigheid van het volk ook vastheid aan zijne taal, welke taal van toen af in beschaafdheid en rijkdom snel vooruitging, tot eene bijzondere, geregelde schrijftaal werd, en steeds haar eigenaardig karakter bleef handhaven.

§ 212. Hoewel het Nederduitsche dialekt ook in de noordelijke streken van het tegenwoordige Duitschland gesproken werd, zoo stonden echter deze landen als een onmiddelijk deel des Duitschen rijks te veel onder den invloed van het Hoogduitsch, om niet zoodanig daarmede vermengd te worden, dat aldaar het Nederduitsch zijn eigenaardig karakter verloor, en eene mengeling van Hoog- en Nederduitsch werd, die niet in schrift geduld wordt.

§ 213. Van de schriftelijke overblijfselen, die eenigszins kunnen gerekend worden tot de Nederlandsche taal in betrekking te staan, noemen wij, na de reeds vermelde Bijbelvertaling van Ulfilas, in de eerste plaats een fragment van eene riddergeschiedenis *het Lied van Hildebrand en Ha-*

debrand genaamd. Dit stuk behoort tot het begin der achtste eeuw. De maker van dat lied is niet bekend; doch het is zeker, dat het oorspronkelijk in het Nederduitsche dialekt opgesteld is.

§ 214. Een tweede stuk van dien aard is eene vertaling van het nieuwe Testament in het Angelsaksisch, waarvan de vervaardiger mede onbekend is. De taal van dit stuk is bijzonder merkwaardig, daar zij zuiver Duitsch, en in hare bestanddeelen volkomen dezelfde is als ons Nederlandsch.

§ 215. Verder heeft men het *Lodewijks-lied*, en eene vertaling der Psalmen, met verklaringen; de laatste van NOTKER, Abt van St. Gallen, in 1022 overleden. Beide deze geschriften zijn in het Frank-Saksische dialekt vervat, en voor de kennis van den toenmaligen staat der taal zeer belangrijk. Immers kan men het als zeker aannemen, dat de lange worstelstrijd tusschen de Saksen en Franken en de eindelijke zegepraal der laatsten op den toestand der taal een grooten invloed zal hebben uitgeoefend, en dat dus het Frank-Saksische dialekt wel het heerschende zal geweest zijn in den tijd, waartoe de genoemde stukken behooren.

§ 216. Ten slotte noemen wij eene *Omschrijving van het Hooglied* door WILLERAMUS, Abt te Eversberg in Beijeren, en een *Lofgedicht* op ANNO, Aartsbisschop van Keulen. Ook deze stukken zijn in het Nederduitsche dialekt vervat, en behooren tot de elfde eeuw.

§ 217. Wat den invloed betreft, dien het Frankisch op het Saksisch gehad heeft, daarbij moet in aanmerking genomen worden, dat het Frankisch ook tot den Nederduitschen stam behoorde, en de verschillende dialekten van dien stam niet zoo scherp gescheiden waren, dat door dien invloed de grondtrek van het Saksisch verloren kon gaan.

§ 218. In dien tijd echter werd alles, wat op geleerdheid betrekking had, in het Latijn geschreven, omdat de grondslag der toenmalige geleerdheid alleen op de overblijfselen der oudheid berustte. Ook in hetgeen den staat en de kerk betrof was het Latijn de eenige schrijftaal.

§ 219. Als bevorderaar der landtaal moet in dit eerste tijdperk KAREL DE GROOTE genoemd worden. Hij toch wordt in de geschiedenis vermeld als een ijverig voorstander van

de beschaving zijner onderdanen. Als het beste middel tot dat einde beschouwde hij het onderwijs; hij maakte daartoe de kloosterscholen dienstbaar, waarin aan menschen van verschillenden stand onderwijs in 't lezen, schrijven en zingen gegeven werd. De bevordering der volkstaal schijnt door hem tevens zeer ter harte te zijn genomen. Aan zijn hof had hij eene vereeniging van geleerde mannen, waaraan hij zelf deel nam, en waarin over de beschaving der moedertaal gesproken werd. Oude Duitsche heldenzangen werden verzameld; de vervaardiging van eene Duitsche spraakkunst werd beproefd; Duitsche namen voor de maanden en winden gevonden en de prediking en het godsdienstig onderwijs in die taal bij de geestelijken aangemoedigd.

§ 220. Een ander bevorderaar der landtaal verdient nog genoemd te worden. OTTFRIED, een Benedictijner monnik en bestuurder der kloosterschool te Weissenburg in den Elsas, was een ijverig voorstander van het gebruik der Duitsche taal in plaats van de Latijnsche. Hij vervaardigde eene omschrijving des Evangelies in berijmde strophen, en gaf daardoor een voorbeeld om de Duitsche taal, tegenover het Latijn, als schrijftaal te gebruiken. Hij berispte de geleerden van zijn tijd, die steeds met verwaarloozing hunner eigen taal het Latijn bleven voorstaan. „Terwijl zoo vele andere volken" zeide hij „hunne taal aangekweekt hebben, waarom zouden de Franken alleen dit niet doen, en zelfs in hun eigen taal Gods lof niet durven zingen."

§ 221. Hetgeen wij als gedenkteekenen voor de geschiedenis der taal hierboven opgaven, moge, hoe gering ook, als bewijs kunnen dienen voor de oudheid en onvervalschtheid onzer taal, het toont ons echter niet, dat zij als zelfstandige taal toen reeds aangekweekt werd. Dit kon ook niet, want de toenmalige toestand der maatschappij was van dien aard, dat er aan de beoefening der vaderlandsche taal en letteren weinig gedacht kon worden. De beoefening der wetenschappen had uitsluitend bij de geestelijkheid plaats, en deze, zoo als reeds gezegd is, bleef aan het Latijn gehecht. De edelen hadden een afkeer van de beoefening der letteren, en bij de lijfeigenen bestond noch lust, noch aanmoediging en dus ook geen behoefte daarvoor.

§ 222. De aankweeking der taal kon eerst plaats grijpen, toen zij eene eigen letterkunde verkreeg, en de behoefte aan deze kon zich eerst laten gevoelen bij een stand, die, door het verkrijgen van zijne vrijheid, in eigen ontwikkeling het middel zag, om van die vrijheid al de vruchten te plukken, welke zij geven kan.

§ 223. Het eerst ontluiken onzer letterkunde en de daarmede gepaard gaande aankweeking der taal dagteekent van het ontstaan van den ridderstand, en tevens van den vrijen burgerstand en de opkomst der steden, omstreeks het midden der 12de eeuw. Hiermede begint het tweede tijdperk van de geschiedenis der taal, waartoe wij nu overgaan.

3. Ontstaan der volkstaal.

§ 224. De heilrijke verandering in den maatschappelijken toestand, waarvan wij in de vorige § spraken, was een gevolg dier beweging van godsdienstijver, welke in de geschiedenis bekend staat onder den naam van het tijdvak der kruistogten.

§ 225. Gedurende de kruistogten ontstond de ridderstand, en deze, in het Oosten met fijnere zeden en hoogere beginselen bekend geworden, bragt bij zijn terugkeer die zeden en beginselen op den vaderlandschen grond over.

§ 226. De oostersche gloed, die zich aan het Germaansche karakter mededeelde, gaf daaraan tevens eene poëtische rigting. Een edeler gevoel, een hoogere zin was daarin opgewekt; en dit gevoel, die zin moest zich in dichterlijke ontboezemingen openbaren.

§ 227. Van een anderen kant gaven de nieuwe behoeften, die de kruisvaarders in het Oosten hadden opgedaan, aanleiding tot het ontstaan van bedrijven en hanteringen, waarin de opkomende burgerstand gelegenheid vond zijne nijverheid te ontwikkelen en zich een geldelijk vermogen te verwerven.

§ 228. Dezelfde gunstige invloed, dien de kruistogten op den adel- en burgerstand hadden, vertoonde zich ook bij de geestelijkheid en de kloostergeleerden. Een ruimer veld van kennis en onderzoek opende zich voor hen, en niet alleen

de godgeleerde wetenschap, maar ook andere kundigheden werden vrijer onderzocht en behandeld.

§ 229. Deze ommekeer in de zedelijke beschaving der verschillende standen werkte krachtig op de beoefening der volkstaal. Het waren nu geen overblijfselen van Latijnsche kunst en geleerdheid, die men bleef beoefenen: het waren nieuwe zaken, nieuwe denkbeelden, nieuwe vormen, waarvoor de levende taal de uitdrukking moest scheppen.

§ 230. De vrijgeworden burgers kregen door de nieuwe rigting der zamenleving behoefte aan wetten en regelingen, die zij zelven verstaan konden. Hiervan was eene bijzondere zamenstelling van wetten en keuren in de landstaal het gevolg, en hoewel zulks zich slechts tot de korporatiën der burgers uitstrekte, had het echter mede zijn invloed op de taal.

§ 231. De voornaamste vooruitgang in de taal ontstond echter uit de aankweeking eener eigene letterkunde. Deze aankweeking had voornamelijk haar grond in hetgeen vroeger in Italië en Frankrijk begonnen was. De Italiaansche zangen vonden weêrklank in het zuidelijke Frankrijk, en gingen van daar tot het noorden over, doch namen daarbij tevens een ernstiger toon aan. Het Romaansch, onder den naam van *langue d'oc* in het zuiden, en van *langue d'oïl* in het noorden verdrong het Frank-Duitsch. In de eerste zongen de *troubadours*, in de laatste de *trouvères* hunne liederen of *chansons de gestes*, en deze werden bij ons naar de taal, waarin zij gezongen werden, *romans* genoemd.

§ 232. De gewrochten onzer letterkunde uit de twaalfde eeuw zijn grootendeels verloren geraakt, en van de nog bestaande betwist men de oudheid. Wij willen ons hier niet met dien lettertwist ophouden. Genoeg is het, dat hetgeen uit de dertiende eeuw bestaat, ons het Nederlandsch als eene reeds zoodanig beschaafde schrijftaal doet kennen, dat men er met zekerheid uit besluiten mag, dat zij onmogelijk bij haar begin reeds op zulk een hoogen trap kon staan, en dus veel vroeger als zoodanig moet aangekweekt zijn. Dit vroeger begin stelt men omtrent het jaar 1150.

§ 233. Door het bovengenoemde uit de dertiende eeuw bedoelden wij bijzonder de werken van Jakob van Maerlant

en MELIS STOKE. De eerste dezer schrijvers, die lang voor den oudsten Nederlandschen schrijver gehouden werd, maakt zelf in zijne werken gewag van een aantal dichters, die vóór hem bestaan hebben, met name UTENHOVE, CALFSTAF, NOYDEKIJN en anderen. Als een staaltje van zijne taal geven wij hier een gedeelte, waarin hij over die vroegere schrijvers spreekt:

Ic hebbe belovet ende wilt ghelden
te dichtene enen bestiaris;
nochtan weet ic wel dat waer is,
dat her Willem Utenhove
een Priester van goeden love
van Ardenburch, hevet enen ghemaect;

elders zegt hij:

In Cyrus tiden was Esopus
die favelare, wi lesent dus
Die de favele conde maken
hoe beesten ende voghelen spraken.
Hier ute es ghemaect Aviaen
ende andere bouke, sonder waen,
die men Esopus hiet bi namen:
ware oec iemen die si bequamen,
die hevet Calfstaf ende Noydekijn
ghedicht in rime scone ende fijn.

§ 234. Van den laatsten dichter heeft men een paar fragmenten gevonden van een gedicht *over het Goed en den Moed*. BILDERDIJK, die deze fragmenten mededeelt, zegt, dat „de inhoud zelf even zoo wel als de taal en uitdrukking betoont zekerlijk niet van lateren leeftijd te kunnen zijn dan de dagen van onzen voortreffelijken koning Willem die tegen de Friezen bleef." Wij willen uit deze fragmenten eenige regels aanhalen, ten einde te doen zien, hoe men minstens een dertigtal jaren vóór VAN MAERLANT schreef.

Gonst is alre gaven groet,
Want si en heeft genen genoet.
Met gonsten namic eene bone
Vyl liever dan des Keysers crone
Ist als ons dese wise seyt,

Die menege is die alle dinc weecht.
Die menege is in alle werken
Bouen alle dinc te merken
Meyninge diemen binnen dreecht,
Dat is die alle werke weecht.
Nader meyninghen is te wegen,
Hoe dat alle dinc is gelegen,
Mi is ontfenclic wat ghi doet;
Want u meynige die is goet.

Aanmerkingen. 1. Bilderdijk geeft bij het bovenstaande fragment de volgende aanteekening: *alre gaven groot*, is een oude comparativus, of vergelijking, *grooter dan alle gaven.*

Genoot is *gelijke.*

Ontfenclic is *aangenaam.*

Voorts sprekende over de verwarring der vroegere spelling met die van later tijd, zegt hij, dat in deze uittreksels die verwarring geweldig is, en geeft tot voorbeeld, dat het woord *meeninge* in 't bovenstaande stuk op vier verschillende wijzen is geschreven. Hoe dit zij, wij geven het als een staaltje voor de taal, minder voor de spelling.

2. Daar wij in de geschiedenis der letterkunde op de schrijvers van dit tijdvak hopen terug te komen, zoo hebben wij ons hier slechts, om eene proeve van den toestand der taal te geven, bij eene enkele aanhaling bepaald.

§ 235. Wij hadden dus op het einde der twaalfde, en vooral in het midden der dertiende eeuw, reeds eene vrij regelmatige schrijftaal. Echter schikte zij zich eenigermate naar het gewest, waar de schrijver te huis behoorde, en was dus niet geheel eenparig. Immers meent men dit verschil in van Maerlant, een Vlaming, en Stoke, een Hollander, op te merken. Nogtans is het zeker, dat zich de schrijftaal, hoe gewestelijk zij ook zijn mogt, toch in eenparigheid reeds verre boven de gesproken taal verhief.

§ 236. Om den staat der taal in dit tijdperk beter te doen kennen, zullen wij hier eenige spraakkunstige opmerkingen bijvoegen:

1. Omtrent de woordvorming valt op te merken, dat de afgeleide woorden veelal met de tegenwoordig in gebruik zijnde overeenkomen. De voorvoegsels van afleiding worden

door de ouden somtijds anders gebruikt dan thans, of ook weggelaten, waar wij ze gebruiken. Zoo vinden wij *ghedienen*, *ghehelpen*, *ghenoemen*, *ghemaken* voor *dienen*, *helpen*, *noemen*, *maken*. Daarentegen vindt men *bleven*, *vonden*, *comen* voor *ghebleven*, *ghevonden*, *ghecomen*. Verder: *gheloofi* voor *belooft*, *ghetrouwen* voor *vertrouwen*, *ghebrac* voor *ontbrak*, *wanhagen* voor *mishagen*, *wanconnen* voor *kwalijk duiden*, *wantroosten* voor *wantroostig maken*, enz.

Omtrent de achtervoegsels valt aan te merken, dat bijzonder de uitgang van vrouwelijke naamwoorden dikwijls anders voorkomt dan thans. Zoo vindt men *sönderse* voor *zondares; beniderscke* voor *benijdster*. Voor het tegenwoordige *in* wordt somtijds *nede* gebruikt, als: *gravenede* voor *gravin*, *gezelnede* voor *gezellin*, *zwaefnede* voor *zwagerin* of *schoonzuster*. De uitgang *te* van zelfstandige naamwoorden, die van bijvoegelijke naamwoorden gemaakt zijn, wordt veelal door *e* vervangen, als: *die lange*, *die breede* voor *de lengte*, *de breedte*. Nog komt in plaats van dien uitgang dikwijls *heit* of *hede* voor, als: *siecheit*, *diephede* voor *ziekte*, *diepte*. De achtervoegsels *heid*, *schap* en *dom* worden ook menigmaal verwisseld. Zoo vindt men *heidenscap* voor *heidendom*, *wetenheit* voor *wetenschap*, enz. De uitgangen *zaam*, *baar*, *nis*, *lijk*, *loos*, *ig* en *ing* verschillen slechts in spelling, daar zij bij de ouden voorkomen, als *saem* of *sam*, *bare*, *nes* of *nesse*, *like* of *lec*, *loes*, *ich* of *ech*, *linc*. Voor den verkleinings-uitgang heeft men *ken*, *kyn* of *lyn*.

De zamenstelling der woorden heeft bij de ouden genoegzaam op dezelfde wijze plaats als thans; lange zamenstellingen, gelijk wij die tegenwoordig wel aantreffen, komen echter bij hen zeldzaam voor.

2. De buiging der woorden verschilt bij de schrijvers van dit vroege tijdperk nog al met de tegenwoordige. In het kort is daarover te zeggen, dat die schrijvers meer verscheidenheid in de buiging hebben dan wij thans Die vinden wij bijzonder na eenige voorzetsels, die bij hen verschillende naamvallen regéren. Nog verdient opmerking, dat de vorming van het meervoud dikwijls op *e* plaats heeft, terwijl men in het vrouwelijk enkelvoud in de gebogen naamvallen dikwijls *en* aantreft, als: *der hellen*, *uter zielen*, *dor ghenaden*, enz.

Over het verschil van geslacht zullen wij hier niet spreken, daar het genoegzaam bekend is, dat daarin eene aanmerkelijke verandering door het taalgebruik heeft plaats gegrepen.

3. Bij de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden valt op te merken: dat de tweede naamval van het mannelijk en onzijdig geslacht somtijds op *s* uitgaat, als: *eens vroeds heren, des goeds Abrahams;* in het vrouwelijk heeft diezelfde naamval in 't enkel- en meervoud doorgaans *r* of *er*, en ook in den 3den naamval enkelvoud, als: *der grooter ootmoed*, *der heiliger kerken* (enkelv.), *vele groter woestinen*, en eindelijk ook in 't meervoud van 't mannelijk en onzijdig geslacht, als: *vol wildere eesele*, *vul wilder diere*, enz.

4. De lidwoorden en hunne verbuiging verschillen weinig van het tegenwoordig gebruik; alleen vindt men voor *de* meestal *die*, somtijds voor *den* ook *dien; het* luidt veelal *dat*, of het wordt verkort tot *t*, en dan met het voorgaande of volgende woord verbonden; b. v. *int ghelove*, *tlant;* enz.

5. Omtrent de voornaamwoorden valt in de eerste plaats op te merken, dat men bij de oude schrijvers steeds het onderscheid des getals in den tweeden persoon vindt in acht genomen; daar zij voor het enkelvoud het voornaamwoord *du*, verbogen *dijns* en *di*, gebruiken. Nogtans treft men bij hen ook reeds het gebruik van het meervoud in plaats van het enkelvoud, als eene zekere beleefdheid, aan.

Voor het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon gebruikt men in den derden en vierden naamval dikwijls *hem.* Het onderscheid van *hun*, derden naamval, en *hen*, vierden naamval, was bij de ouden niet bekend. Ook het voornaamwoord *zich* vindt men bij hen nergens gebruikt; in plaats daarvan had men *hem* of *haar.* Dikwijls wordt *hem* met een voorafgaand werkwoord verbonden, en komt dan voor als: *em, en* of *ene;* b. v. *sachem* voor *zag hem; sloeghene* voor *sloeg* of *sloegen hem.*

Wat overigens in de persoonlijke voornaamwoorden verschilt, bepaalt zich meer tot de spelling. Zoo vindt men *ic*, *hi*, *wi*, *gi*, *si*, *hore*, *haer*, *huer*, voor *ik*, *hij*, *wij*, *gij*, *zij*, *hunner* of *harer* geschreven. Voor *u* vindt men ook wel *iv*, zoo veel als *iu.*

De bezittelijke *mine*, *dine*, *sine* worden dikwijls verbogen *mynre*, *dynre*, *synre*, als omzetting van *myner*, enz. Het aanwijzende *die* wordt *dies*, *gene* of *gone* wordt *gere* of *gore* door zamentrekking en omzetting uit *genen*, *goner*. In plaats van *deze* en *gene* wordt somtijds *selc-selc* of *sulc-sulc* aangetroffen. Het onbepaalde *al wie*, *al wat* luidt *so wie so*, *so wat so; sommige* als *som*, *some*, *somech; geen*, *geene* komt voor met het ontkennende *en* of *ne*, als: *engeen*, *negeen*. Het gebruik van dit ontkennende *en* is bij de ouden algemeen, en heeft zich in onze taal lang staande gehouden; in den *Staten-Bybel* vindt men het overal gebruikt.

6. Omtrent de werkwoorden moet in de eerste plaats worden opgemerkt, dat bij de ouden vele werkwoorden de sterke vervoeging hebben, welke geheel of gedeeltelijk tot de zwakke zijn overgegaan. Zoo vindt men *loech* voor *lachte*, *ran* voor *rende*, *stan* voor *steunde*, *schiet* voor *scheidde*, *moel* voor *maalde*, enz. Somtijds komen die werkwoorden met eene andere klankwisseling voor, dan zij thans hebben, als: *staerf*, *waerf*, *waerp* voor *stierf*, *wierf*, *wierp*. Verder heeft men *conste* voor *konde; roeken (zorgen)* (waarvan nog *roekeloos* overig is,) had *rocht*, en *vruchten* (*vreezen*) had *vrocht*.

Sommige werkwoorden werden bij de ouden in een anderen zin gebruikt dan thans; zoo komen *ontfermen*, *beginnen*, *twyfelen* als onpersoonlijk voor. Zoo ook worden intransitieve werkwoorden somtijds transitief, en omgekeerd transitieve intransitief gebruikt.

Omtrent het gebruik der tijden en wijzen valt weinig op te merken. Alleen stippen wij nog aan, dat de onbepaalde wijze bij de ouden dikwijls op *e* uitgaat, als: *te levene*, *te leerne*, *te bedwinghene*. Het voorvoegsel *te* bij de onbepaalde wijze blijft dikwijls weg, waar het door *om* vervangen wordt, als: *om dichten*, *om maken*, iets dat nog tegenwoordig in het Vlaamsche dialekt veel voorkomt.

Het werkwoord *weten* komt op een paar plaatsen voor, om de bijvoegende of liever gebiedende wijze van het volgende werkwoord te vormen; b. v. *weten vechten!* voor *vechten wy* of *laten wy vechten!*

Waar de ouden somtijds in het gebruik der tijdvormen afwijken, ligt zulks meer in de gedachte van den schrijver,

dan in het verschil der taal, waarom wij daarover niet in bijzonderheden treden.

7. Omtrent de onbuigbare rededeelen valt op te merken, dat bij verscheidene daarvan òf eene verschillende spelling, òf een thans voor ons vreemd of verouderd woord gebruikt wordt, terwijl bij eenigen eene zamentrekking plaats heeft, die de beduiding van het woord soms duister maakt.

Zoo vindt men *ie* en *nie*, en ook *oint* en *noint*, voor *ooit* en *nooit* gebruikt; terwijl *nie* en *noint* ook somtijds zonder *ontkenning* gebruikt worden. Voorts *up der stat* voor *aanstonds*, *echt*, *echter* en *efter* voor *daarna*, *weder; sident*, *sint*, *sit*, *seder* voor *sedert; hemer*, zamengetrokken van *hedenmeer*, voor *voortaan*.

De bijwoorden, die thans op *s* uitgaan, hebben bij de ouden in plaats daarvan eene *e*, als: *nieuwelinghe*, *oostelinghe*.

Het ontkennende *ne* komt veel voor, ook daar, waar wij thans *geen* of eenige andere ontkenning gebruiken; b. v. in den *Reinaert*, waar de Wolf van den Vos zegt:

Ne ghebrake ons een strop
Langeleden wiste sijn crop,
Wat sijn achterende mochte wegen.

dat wil zeggen:

ontbrak het ons aan geen strop,
dan zou reeds lang zijn hals weten,
hoe zwaar zijn achterste weegt.

Verder heeft men: *tjaermeer* en *tsarmeer* voor *voortaan; dicke* voor *dikwijls; onthier ende* voor *tot dien tijd; tilic*, *tilike*, voor *tijdig*, *in tijds; ieweren*, *nieweren* voor *ergens*, *nergens; els* voor *anders*, enz.

Wat de zamentrekkingen betreft, zoo komen de uitdrukkingen *ja ik*, *ja het*, *neen het* voor, als: *jaic*, *jaet*, *neent;* zoo ook *jaes*, *neens*, *jay* voor *ja si*, *neen si*, *ja hi*.

Nog verdient opmerking het gebruik van het bijwoord *harde*, *haerde* of *herde* voor ons tegenwoordig *zeer*, en dus gelijk in beteekenis met het Fransche *fort*. Zoo ook *cume* voor *naauwelijks* (Hoogd. *kaum*). Verder zijn even als het laatste vele der onverbuigbare rededeelen van de tegenwoordige onderscheiden, doordien zij óf in verouderde woorden,

óf in verouderde vormen bestaan, waarom wij daarbij niet langer verwijlen zullen.

8. De spelling wijkt bij de ouden nog al in verscheidene punten van de tegenwoordige af. Zoo werden de klinkers zelden door zich zelven, maar gewoonlijk door *e* of *i* verlengd, als: *paert*, *voert*, *duert*, *jair*, *keirke*, *muir*, enz. Somtijds wordt de lange klinker even als de korte met eene enkele letter geschreven, als: *ic wet*, *et*, *hi sprect*, *mar*, *worde*, enz. Tusschen de harde en zachte lange *e*, of *o*, wordt in het algemeen bij de ouden geen onderscheid gemaakt.

De *i* werd op het einde van eene lettergreep gebruikt, als: *hi*, *mi*, *wi*, *tide*, *wise*, *stride*, enz. Wanneer de lettergreep door een medeklinker gesloten werd, dan schreef men de dubbele *i* of *ij*, als: *tijd*, *wijs*, *strijd*, enz. In plaats van *ij* treft men ook *y* aan, doch zulks misschien zonder bepaalden regel. Na een klinker vindt men geregeld de *y* gebruikt als: *eyland*, *eyghen*, enz.

Wat de *c*, *q* en *x* betreft, deze schijnen de ouden niet, zoo als tegenwoordig het geval is, als vreemde letterteekens beschouwd te hebben, daar men ze menigvuldig in Nederlandsche woorden gebruikt vindt.

Van de verwantschapte medeklinkers worden bij hen de scherpe alleen als sluitletters gebruikt; ook de *d* wordt als sluitletter door *t* vervangen, terwijl de *g*, vooral aan 't begin der lettergreep, door de *h* verscherpt wordt; in de volgende regels uit Stoke, waar hij den dood van Graaf Floris V verhaalt, ziet men van een en ander voorbeelden:

Als de verraders dit verstaen
Waren si te blivene niet bout,
Ende wildene voeren in haer behout
Verre in een ander lant.
Die van Naerden vreesdent te hant,
Ende leiden hem ene laghe. —
Recht op den vijften daghe
Souden sine voeren haerre vaerde;
Ende zettene op enen paerde,
Ende bonden hem sine voete
Ondert paert wel onsoete;
Ende enen handscoe in den mont.

Dat seide mi, deent was cont,
Ende dine dus ghebonden vant.
Doe voerden sine altehant,
Tote dat si bi Naerden quamen.
Doe saghen si ende vernamen
De liede ligghen in dat coren.
Gheraert van Velsen de reet voren,
Ende vraghede hem, wat si sochten?
Dandre seiden: „Dat si brochten,
Dat wildsi hebben; dat waer de Grave;
Dat wildsi laten doer gheen have."
„Dan zal niet wesen", sprac Gheraert;
Ende warp omme metter vaert.

Tot goed verstand van het bovenstaande diene, dat de Kennemers, Friesen en Waterlanders, de wegvoering van Graaf Floris vernomen hebbende, tot zijn ontzet uitgetrokken waren. De zamengezworen edelen dwongen den Graaf een brief aan hunne vervolgers te schrijven met verzoek om af te trekken. Dit schrijven had echter eene verkeerde uitwerking; het volk werd des te woedender, en de zamengezworenen begrepen, dat zij in Muiden niet langer veilig waren, en dat zij dus den Graaf naar elders moesten voeren, waarmede het bovenstaande verhaal van Stoke begint. Eenige opmerkingen zullen de lezing daarvan misschien gemakkelijker maken:

Als di verraders dit verstaen.

Hier wordt de tegenwoordige in plaats van den betrekkelijk tegenwoordigen tijdvorm gebruikt, dat meermalen bij de ouden plaats heeft; wij zouden thans zeggen: *toen de verraders dit hoorden.*

Waren si te blivene niet bout.

De uitdrukking *bout zijn* is *durven*, *moed hebben;* voor *bout*, ofschoon niet geheel verouderd, zegt men tegenwoordig *stout*, *moedig*, of wel *stoutmoedig*. Dat *blivene* voor *bliven*, *blijven* staat, weet men uit hetgeen boven over de onbepaalde wijze is aangehaald; deze regel zegt dus, *durfden zij (daar) niet (te) blijven.*

In regel 3 staat *wildene* voor *wilden hem*, en *haer* voor *hun.*

Die van Naerden vreesdent te hant.

Dat *vreesdent* voor *vreesden het* taat, weet men; *te hant* is zooveel als *thans;* wij meenen, dat het hier verstaan moet worden als *aanstonds* of ook *nu.*

Het *hem* in den volgenden regel staat voor *hun.*

Recht op den vijften daghe.

Soude sine voeren haerre vaerde.

Recht, meenen wij, beteekent *juist;* in *vijften* is waarschijnlijk de *d* na de scherpe *f* te zacht geoordeeld; *souden sine voeren* is *wilden zij hem voeren.* Wat *haerre vaerde* betreft, zoo als wij het geschreven vinden, is het misschien moeijelijker te verklaren, dan dat men daarvoor leze: *verre haerde* d. i. *zeer verre* of *verre weg.* Die omzetting is zeer gewoon bij de ouden, en vergissingen bij de overschrijvers zijn niet ongewoon.

Wel onsoete in regel 11 staat voor *zeer onzacht.*

Dat seide mi, deent was cont,

Ende dine dus ghebonden vant.

Zooveel als:

Dat zeide mij degene, dien het bekend was, en die hem dus gebonden vond.

Doe voerden sine altehant.

Van *altehant* zie boven *te hant;* misschien beteekent het hier *al aanstonds.*

Doe saghen si ende vernamen

De liede ligghen in dat coren.

Wij zouden thans ook zeggen: *zij zagen de lieden liggen;* maar daarentegen: *zij vernamen dat de lieden lagen;* liggen zou een *germanisme* zijn.

Gheraert van Velsen de reet voren, voor *de* lees *die* en dan wordt het vers dus verstaan; *Gerard van Velsen (die) reed vooruit;* terwijl in den volgenden regel voor *hem* weder *hun* moet gelezen worden.

Dandre seiden: „Dat si brochten,

Dat wildsi hebben."

Dat *brochten* hier beteekent *wegbrengen*, *wegvoeren* is duidelijk; *wildsi* is voor *wilden zij:* het eerste *si* ziet op de zamengezworenen, het andere op hunne vervolgers.

Dan wildsi laten doer gheen have."

Hier staat *dan* voor *dat en*, en het vers moet, meenen wij, dus verstaan worden:

Dat (en) wilden zij volstrekt (voor nog zoo veel) niet (hun) laten, of misschien: *dien wilden zij daar niet laten blijven.*

Dan sal niet wesen; ook hier staat *dan* voor *dat en*, terwijl in het volgende vers *warp* voor het tegenwoordige *wierp* gebruikt is.

§ 237. Eer wij tot een volgend tijdperk van de geschiedenis onzer taal overgaan, moeten wij nog een paar opmerkingen maken. De eerste is, dat bij de schrijvers uit de dertiende eeuw, van welke wij VAN MAERLANT vooral, om de veelheid zijner werken, als voorbeeld moeten noemen, het gebruik van vreemde woorden zelden voorkomt. Wanneer men bij hen op eenige germanismen stuit, moet men in het oog houden, dat misschien thans als zoodanig aangezien wordt, hetgeen toen nog inheemsch was. Wij meenen eigenlijk die vele fransche woorden, die wij al spoedig na hen in zwang zien geraken. VAN MAERLANT, die wij als type voor dit tijdperk aannemen, ontbrak het echter niet aan kennis van de Fransche taal. Hij was, zoo als wij later zien zullen, een zeer geletterd man, die niet alleen met de schriften der Franschen bekend was, maar ook de klassieke werken der Latijnen beoefend had. Doch juist die kennis aan de toenmalige literatuur der Franschen schijnt zijn afkeer èn voor hunne literatuur, èn voor hunne taal te hebben opgewekt. Immers smaalt hij bij herhaling op de leugenachtige verhalen der Waalsche dichters.

§ 238. Als een bevorderaar der volkstaal in dit tijdperk moet *Graaf* FLORIS V genoemd worden. Hij, die zoo wel de eischen van zijn tijd begreep, en zelfs het slagtoffer zijner volksgezindheid werd, gevoelde te zeer, dat het geluk des volks onafscheidelijk van zijne toenemende beschaving was, en dat het eerste middel daartoe in de aankweeking der volkstaal lag. Op zijn bevel schreef VAN MAERLANT zijn *Spieghel Historiael*, die als de eerste proeve eener algemeene geschiedenis in het Nederlandsch te beschouwen is.

§ 239. Uit het zoo even gezegde vloeit onze tweede opmerking voort, namelijk: dat de bevordering der taal gepaard gaat met die der beschaving of liever met het karakter

des volks, terwijl tevens daaruit blijkt, hoe groot de invloed daarop is van diegenen, dien het bestuur des lands is toevertrouwd, en in 't algemeen van hen, die tot de hoogere standen behooren. Een en ander zal nader uit het volgende blijken.

4. Verbastering der taal.

§ 240. Bij den overgang der regéring van de Hollandsche gewesten aan de Henegouwsche vorsten namen zoowel de taal als de zeden des volks eene geheel andere wending. De Henegouwsche graven toch stonden in naauwe betrekking tot het Fransche hof, en daardoor geraakten onze Edelen, en door hen het volk, bekend met het meer bevallige der Fransche zeden en gebruiken, terwijl in hetgeen de beschaving betreft, de roem der Parijsche hoogeschool, en de bijzondere klaarheid der Fransche geschriften tevens een magtigen invloed oefenden.

§ 241. Van dien tijd af begint dan ook de taal door eene menigte Fransche woorden ontsierd te worden. Hiervan dragen reeds de schriften van de veertiende eeuw duidelijke sporen.

§ 242. Omstreeks het midden der veertiende eeuw onstonden in ons land de eerste dier vereenigingen, welke bekend zijn onder den naam van *Rederijkers-kamers*. Zij waren eene navolging van de Fransche *Collèges de Rhétorique*, en hadden de beoefening en aankweeking der Vaderlandsche taal en letteren ten doel. Daar echter deze vereenigingen hoofdzakelijk uit eerbare burgers, neringdoende leden uit de verschillende gilden, bestonden, kan men niet verwachten, dat deze leden, als ongeletterden, de waarde van hun nationaal eigendom, de taal, op den regten prijs stelden. Ook hier vond, met de navolging der Fransche instelling, het gebruik van Fransche woorden ingang. Het voorbeeld, door de hoogere standen gegeven, moest den burger, om verschillende redenen, veel aanleiding doen vinden, om in hetzelfde spoor te treden, en zoo werd de oorspronkelijke rijkdom der taal door het indringen van eene menigte vreemde woorden ontluisterd.

§ 243. Bij den overgang der regéring in het Bourgondische huis werd de aanleiding tot verbastering der taal, zoo mogelijk, nog grooter. De Bourgondische vorsten, hoewel in bestendige vijandschap tegen Frankrijk, waren echter wat hunne taal en zeden betreft, geheel fransch, en met hen moest dus ook de Fransche taal hier meer en meer veld winnen.

§ 244. Daar de Frânsche taal de taal der nieuwe dynastie was, werd zij ook weldra die, waarin burgerlijke en regterlijke zaken behandeld werden, en mengde zij zich zoo zeer in de volkstaal, dat deze hare oorspronkelijke zuiverheid geheel verliezen moest.

§ 245. Tegenover deze aanleiding tot verbastering der taal stonden echter de Kerkelijke schrijvers. Deze, meestal in de kloosters afgezonderd levende, bleven bevrijd van den invloed, dien het maatschappelijk verkeer op de taal had. Daarentegen beijverden zij zich om toch met hun tijd vooruit te gaan. Met eene uitgebreider beoefening der wetenschap ontstond bij hen ook de aansporing om hunne leerredenen in eene meer sierlijke en gezuiverde taal te stellen. Zij beroemden zich niet, gelijk de Rederijkers, op de beschaving der taal, maar zij waakten onwillekeurig tegen eene volslagen verbastering, welke de taal van die zoogenaamde taal- en dichtoefenaars te duchten had.

§ 246. Het was omtrent dezen tijd, namelijk op het einde der veertiende en in de eerste helft der vijftiende eeuw, dat het proza meer in zwang geraakte. Vroeger schreef men meest alles in rijm, en daardoor moest veelal òf de zamenstelling, òf de woordvorm lijden. Het proza, dat een vrijer gebruik der taal toelaat, geeft dan ook meer regt om over den toestand der taal te oordeelen.

§ 247. Wij zullen tot proeve der schrijfwijze uit dien tijd een paar stukken mededeelen. Het eerste is uit een Handschrift van de veertiende eeuw, en bevat eene rede over de gelijkenis der talenten: Matth. XV.

„Een mensche voer pelgrimaeds ende riep sijn knechte en beval hem sijn goet. Den enen gaf hi vijf talente, den anderen twie, den derden een talente.” Biden vijf talenten is wtwendighe wijs-

heit te verstaen, die men mit vijf wtwendighe sinnen begrijpt; bi den twie talenten is beteykent verstant ende dat verstant te werke te setten; bi den enen talente wert alleen dat verstant beduut. Soe wie die vijf talente der wijsheit van buten ontfanghet, ende leert voert die hi mach, ende so wie die inrelike verborghenheit der scrifturen mitten werken, inden tween talenten ghegheven is te bekennen, ende daertoe trecken diese moghen, dese doen overwinninghe in die helfte meer. Mer die een talent, dats verstant sonder werc, ontfenc, die ghinc en groeft in der eerden, mit tijtliken ghewin sijn hert altoes te becommeren, ende sijn verstant ghien-tijt daer boven te verheffen.

Het tweede stuk, dat wij mededeelen, is uit een Handschrift van 1450. Dit Handschrift bevat een gedeelte van de *Legenden der Heiligen*, oorspronkelijk in het Latijn opgesteld. Wij geven hier de verklaring van de beteekenis der twee namen van den Apostel MATTHEUS, in overeenstemming gebragt met zijne geschiedenis.

Matheus had twe namen, dat was Matheus ende Levi. — Matheus beduut ghifte der haesticheit, of een groot raetghever, of Matheus is gheseit van *magnus*, dats groot, want hi was Gode groot, of van *manus*, dats hant, ende *theos*, God, want hi was Gods hant. Want hi was ghifte der haesticheit omdat hi haestelic bekeerde, ende raetghever om sijn salighe predicacie, ende Gode groot om die volmaectheit sijns levens, ende Gods hant om die ewangelie die hi screef. Levi beteikent ontfanghen, of toeganc, of toegheleit, of toeghedaen; want hi was ontfaen van den tollen, die hi ontfinc, ende toegheleit ten ghetale der apostelen, ende toeganc in der ewangelisten gheselscap, ende toeghedaan in den ghetale der martelaren. —

Aanmerking. Wat wij in de bovenstaande stukken gegeven hebben, doet zien, hoe men in de daarbij genoemde tijdperken schrijven kon, zonder dat wij daarom beweren, dat men algemeen zoo schreef. Immers zal men wel begrijpen, dat naar hetgeen wij gezegd hebben, alleen onder den geestelijken stand de taal met die zuiverheid geschreven werd.

§ 248. Intusschen bleef het volk onwillekeurig aan zijn eigen taal gehecht, en zich met kracht tegen het indringen eener vreemde taal verzetten, doch alleen daar, waar het

zijne stoffelijke belangen gold. Zoo verzochten de afgevaardigden der Vlaamsche steden in 1405 aan hun Graaf Jan om de Vlaamsche taal bij hen te handhaven, en zijn Raad in geen andere taal te houden, dat ook uitdrukkelijk door hem beloofd werd. Philips *de goede* mogt twee leden voor de kanzelarij van Brabant benoemen, mits zij de Duitsche taal kenden, en deze voorwaarde werd bij de inhuldiging der volgende vorsten telkens op nieuw gesteld. Ook zijn de meeste staatsschriften van dien tijd, die het algemeen belang betroffen, in de landtaal vervat.

§ 249. De uitvinding der Boekdrukkunst gaf aan de beoefening der Letteren eene nieuwe vlugt. Ook in de taal ontstond daardoor eene meer wetenschappelijke rigting. Als het oudste Nederduitsche taalkundige werk moet genoemd worden een Nederduitsch of Nedersaksisch woordenboek, getiteld *Teuthonista* of *Duitschlender*. De zamensteller van dit woordenboek was Gerhardus van der Schueren of de Schueren, kanzelier van den Hertog van *Kleef*. Dit werk, in 1477 te *Keulen* gedrukt, bestaat uit twee deelen, waarvan het eerste Nederduitsche woorden met Latijnsche verklaringen, het tweede Latijnsche woorden met Nederduitsche verklaringen bevat.

§ 250. De vorderingen, die de taal in hare beschaving maakte gedurende de vijftiende en de eerste helft der zestiende eeuw, waren zeer nietig. De indringing van vreemde woorden bleef voortduren, en ontsierde de taal al meer en meer.

§ 251. Een bewijs, hoe weinig verandering de taal in twee eeuwen tijds had ondergaan, vindt men in de vergelijking van twee verschillende bijbelvertalingen. De eerste van omstreeks 1350 is in het Hollandsche dialekt vervat, de andere in 1526 te Antwerpen bij van Liesveld uitgegeven.

In beide overzettingen verschilt de taal zeer weinig, en daar waar zij verschilt, is het nog niet altijd in het voordeel der laatste.

§ 252. De uitvinding der boekdrukkunst had ook in den beginne geen bijzonderen invloed op de verbetering der taal. In de verschillende geschriften van dien tijd heerscht eene groote ongelijkheid van taal en spelling, en bij de meeste

is het blijkbaar, dat in de eerste helft der zestiende eeuw de taal in spraakkunstige zuiverheid en regelmaat meer geleden, dan gewonnen had.

§ 253. Dat de boekdrukkunst in het eerst geen invloed op de verbetering der taal had, blijkt uit de geschriften van dien tijd; dat zij welligt nadeelig op de taal werkte, leidt men uit waarschijnlijke gronden af.

§ 254. Vooreerst toch werd het schrijven meer algemeen, en was niet langer uitsluitend het werk van mannen van studie. Wij hebben boven gezien, dat bij de inrigting der rederijkers-kamers verschillende standen der maatschappij zich aan de beoefening der letteren toewijdden; deze beoefenaars maakten ook van de nieuwe uitvinding voor hunne letteroefeningen gebruik, doch bekreunden zich weinig om de zuiverheid der taal.

§ 255. Ten andere meent men, dat, bij de nog jeugdige beoefening der boekdrukkunst, de drukkers zich meer zullen toegelegd hebben op de sierlijkheid van den druk, dan op de zuiverheid der taal en spelling. Misschien echter zou men deze meening kunnen weerleggen door op te merken: 1. dat de drukkers doorgaans zelven geleerde mannen waren; 2. dat de sierlijkheid van den druk toen wel hoofdzakelijk zal bestaan hebben in het getrouw wedergeven van het geschrevene, en 3. dat het gemis aan vaste regels van taal en spelling wel de voornaamste oorzaak van die onregelmatigheid zal geweest zijn.

5. Herleving der Taal; van het einde der zestiende tot het einde der zeventiende eeuw.

§ 256. Van het einde der zestiende eeuw dagteekent de eerste groote vooruitgang in het gebruik en de spelling onzer taal. Aan het hoofd van dezen vooruitgang staan de in de geschiedenis onzer letterkunde beroemde namen van Coornhert, Spieghel en Roemer Visscher. Aan deze drie mannen heeft Nederland hoofdzakelijk de herstelling zijner taal en letterkunde te danken. Wat hunne verdiensten in het letterkundige betreft, daarop hopen wij later terug te komen; alleen moeten wij hier aanhalen, dat zij door hunne veree-

nigde pogingen de Amsterdamsche rederijkers-kamer verhieven tot de kweekschool voor de grootste vernuften uit het gouden tijdperk onzer letterkunde.

§ 257. De tweede der genoemde mannen, SPIEGHEL namelijk, wordt algemeen gehouden voor den schrijver van de *Twe-spraack van de Nederduytsche Letterkunst*, die in 1584 door de boven genoemde Amsterdamsche rederijkers-kamer werd in het licht gegeven, en, als de oudste Nederlandsche spraakkunst, bijzonder verdient genoemd te worden. Het werk had op de hervorming der taal een zeer voordeeligen invloed.

§ 258. Nog van een ander taalkundig werk, getiteld: *Ruygh bewerp van de Redenkaveling ofte Nederduytsche Dialectike* en van een berijmd *kort begrip* van dat werk, beide door gemelde kamer in het licht gegeven, wordt SPIEGHEL voor schrijver gehouden. De zuiverheid van taal in deze en andere stukken verdient voor den tijd, waarin zij vervaardigd werden, vooral opmerking.

§ 259. Op het einde der zestiende eeuw begon dus de beoefening der taal meer de aandacht te trekken. De geleerde Antwerpsche boekdrukker CHRISTOFFEL PLANTIJN gaf in 1573 een Nederduitsch woordenboek uit, getiteld: *Thesaurus Theutonicae linguae, schat der Nederduytscher spraken;* hij deed dit misschien wel om de onregelmatigheid der spelling bij schrijvers, als van welke wij boven spraken, te doen ophouden; daar hij zelf het best over het ongeriefelijke daarvan in de uitvoering zijner kunst kon oordeelen.

§ 260 Het woordenboek van PLANTIJN werd gevolgd door dat van KORNELIS VAN KIEL of KILIANUS. Deze KILIANUS nam gedurende 50 jaren de betrekking van corrector waar in de drukkerij van den reeds genoemden PLANTIJN. Zijn woordenboek droeg den titel van *Etymologicon Teutonicae linguae.* De eerste uitgave daarvan, die onder opzigt van den schrijver bezorgd werd, verscheen in 1599. Zijne betrekking gaf hem de middelen aan de hand, om dusdanig werk met vrucht te ondernemen, en het is dus met reden, dat dit werk een der voortreffelijkste gedenkstukken onzer eerste taalbeschaving genoemd wordt, en de grondslag geweest is, waarop de meeste latere taalvorschers hebben voortgebouwd.

Nog tegenwoordig wordt het door onze taalbeoefenaars op hoogen prijs gesteld. In het jaar 1777 is eene nieuwe uitgave van dit woordenboek bezorgd door den oudheidkundige VAN HASSELT.

§ 261. Nog moet een paar taalkundige werken uit dien tijd hier genoemd worden. Het eerste was eene *Nederduytsche Orthographie*, door PONTUS DE HEUITER, geboortig uit *Delft*. Dit werk verscheen in het jaar 1581 te *Antwerpen*, en toont, dat de schrijver daarvan onze taal in haren aard gevat had. Het andere der bedoelde werken heet *Schat der Duytsche tale*, door JR. J. VAN DER WERVE; het bevat eene vertaling van eene menigte bastaard-uitdrukkingen in Nederlandsche woorden.

§ 262. Naar de beginselen, in genoemde werken aangegeven, en bijzonder in die, welke van de Amsterdamsche rederijkers-kamer waren uitgegaan, werd de taal behandeld door de voortreffelijke vernuften, die als kweekelingen en leden van die kamer de grootste sieraden van onze letterkundige geschiedenis geworden zijn, en tevens in de geschiedenis der taal, door het in beoefening brengen der reeds ontworpen regelen, eene eerste plaats verdienen. Wij bedoelen hier voornamelijk HOOFT en VONDEL.

§ 263. HOOFT had, bij zijn natuurlijken aanleg, het voordeel eener geletterde opleiding. Den eersten indruk voor de beoefening der letteren ontving hij als lid der genoemde kamer; vervolgens werd zijne zucht tot kennis gevoed aan de Leidsche Hoogeschool, terwijl zijn smaak door zijne reizen in Duitschland, Frankrijk en Italië veredeld en verfijnd werd. Zijne natuurlijke begaafdheid leidde hem in de keuze van zoo veel en zoo velerlei ervaring, en deed hem die in zijne eigene taal wedergeven. Grondige redenéring, nu eens gepaard met het ernstige van den Duitscher, dan met het losse van den Franschman of het bevallige van den Italiaan, werd in de Nederlandsche taal uitgedrukt, en HOOFT toonde, dat de hoofdeigenschappen van andere talen zijner moedertaal niet vreemd waren.

§ 264. VONDEL, met minder uitwendige voordeelen, maar met niet minder aanleg bedeeld, wist den oorspronkelijken aard onzer taal in zijne schriften over te brengen; niet slechts

uit boeken of uit den mond van geleerden trachtte hij die op te vangen; bij landlieden, kunstenaars, handwerkslieden, zeevarenden en anderen onderzocht hij, welke woorden en uitdrukkingen ieder in 't bijzonder in zijne zaken gebruikte. Zoo oefende hij zich om over alles te spreken met woorden, die der zaak eigen waren. Daarbij had hij HOOFT als voorganger; doch waar hij dien voorganger volgde, bleef hij toch zich zelven gelijk, en om die reden is hij in het gebruik van het stoffelijke der taal als een oorspronkelijk voorbeeld te beschouwen.

§ 265. Bij vergelijking der beide genoemde schrijvers komt nog het volgende in aanmerking:

In zuiverheid van taal wordt aan HOOFT den voorrang toegekend. In de eerste plaats verschilt hij dikwijls met VONDEL in de keus voor de geslachten der naamwoorden. Menigmaal vindt men het vrouwelijk geslacht bij HOOFT toegekend, waar VONDEL het mannelijk gebezigd heeft. Aan het gebruik van HOOFT schrijft men in dat geval meer overeenstemming toe met den aard der geslachtsbepaling.

HOOFT schreef regelmatig den 3. pers. van den betrekkel. tegenw. tijd zonder *t* na de *d;* terwijl VONDEL daar, even als in den tegenw. tijd, de *t* gebruikt, als in *vondt, bondt, streedt* enz.

Ook in de vokaal-verlenging verschilden zij; HOOFT schreef *verstaan, zaaken, eedel, verdweenen, vermoogen, vuur, vuuren*, terwijl wij bij VONDEL *verstaen, zaken, edel, verdwenen, vermogen, vuer, vuren* enz. vinden. Deze stemde dus hierin meer met de latere schrijfwijze overeen.

§ 266. Het voorbeeld van deze twee vermaarde mannen werkte in dien tijd gunstig op de beoefening der taal en dichtkunst. Doch na den dood van VONDEL (1679) begon vooral de dichtkunst in verval te geraken; en ofschoon men ijverig bleef voortgaan in het beschaven en verfijnen onzer taal, verviel men in kleingeestige toepassingen, en de taalstudie bepaalde zich meer tot haarkloverijen, dan tot eene grondige kennis van den aard en het wezen der taal.

6. Verval en herleving der volkstaal; van het einde der zeventiende eeuw tot op onzen tijd.

§ 267. De beoefening der taal bleef in de eerste jaren van dit tijdperk genoegzaam op den zelfden voet, als wij boven opgaven. In den loop der achttiende eeuw hebben zich echter eenige schrijvers door eene meer grondige taalstudie onderscheiden, van welke wij vooral MOONEN, VERWER, VAN HOOGSTRATEN, TEN KATE en HUIJDECOPER noemen.

§ 268. ARNOLD MOONEN, Predikant te Deventer, die als dichter eenigen naam had, en als kanselredenaar veel roem verwierf, gaf in het jaar 1706 eene *Nederduitsche Spraakkunst* in het licht. Hoewel dit werk op grondige behandeling der taalregelen minder aanspraak kan maken, verdient het toch bijzonderen lof, als het eerste, waarin de spraakkunst volledig behandeld werd. Dat het vòor de taalstudie niet zonder verdienste was, mogen ook de herdrukken bewijzen, die er van verschenen zijn.

§ 269. ADRIAAN VERWER, die wij in de tweede plaats noemden, gaf in het jaar 1707 een Latijnsch geschrift uit onder den titel van *Anonymi Batavi Idea linguae Belgicae*, waarvan nog in 1783 eene nieuwe uitgave verscheen, door EVRARD VAN DRIEL met belangrijke aanmerkingen vermeerderd; een bewijs, dat dit werkje voor de taalstudie op prijs gesteld werd.

§ 270. Wij hebben boven reeds als eene bijzonderheid in het gebruik der taal gewag gemaakt van het verschil der geslachtstoepassing bij HOOFT en VONDEL. Op de werken dezer twee schrijvers bouwde DAVID VAN HOOGSTRATEN zijne *Geslachtlijst der zelfstandige naamwoorden*, waardoor hij het eerst eene vastere regeling aan dit belangrijk punt in het gebruik der taal gaf. Deze *geslachtlijst* werd later door G. OUTHOF vermeerderd en verbeterd. In het jaar 1783 verscheen daarvan de zesde uitgave, naar eene tweede bewerking van den Hoogleeraar A. KLUIT, vermeerderd met eene *Voorrede* van genoemden Hoogleeraar over de algemeene regelen der Geslachtsbepaling.

§ 271. LAMBERT TEN KATE, geboren te Amsterdam in 1674, en aldaar overleden omstreeks 1732, vond zijn be-

staan in het geven van lessen in het schrijven, boekhouden en de wiskunde. Deze ijverige navorscher, dien men den vader der Nederlandsche taalstudie zou mogen noemen, sloeg een geheel nieuwen weg in voor het verkrijgen eener grondige kennis onzer taal. Hij begon zijnen taalkundigen arbeid met de vervaardiging van een werkje, getiteld: *Gemeenschap tussen de Gottische Spraeke en de Nederduytsche.* Dit werkje, dat in 1710 het licht zag, behelsde eene vergelijking onzer taal met die, waarin het bovengenoemde fragment eener Bijbelvertaling van den Meso-Gothischen Bisschop ULFILAS vervat is. Deze vergelijking strekte hij verder uit tot andere Duitsche taaltakken, als het Angelsaksisch, Frank-duitsch, Hoogduitsch en Yslandsch, en toonde uit de oorspronkelijke bestanddeelen dier verschillende taaltakken niet alleen hunne gemeenschappelijke afstamming, maar ook den eigenlijken aard hunner woordvorming aan. Zijn onschatbaar werk met name *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduytsche sprake*, dat in 1723 in 2 kwarto deelen verscheen, kan als de grondslag beschouwd worden, waarop de voornaamste latere taalvorschers, niet alleen in ons land, maar ook in Duitschland hebben voortgebouwd. Ten minste meent men niet zonder grond, dat op het stelsel van den grootsten der Duitsche Taalkenners, JACOB GRIMM, het werk van TEN KATE niet zonder invloed is geweest.

§ 272. Wij zullen trachten de belangrijkheid van dit werk door eene beknopte opgave van zijnen rijken inhoud aan te toonen. De aanleiding tot het schrijven daarvan vond TEN KATE het eerst in de regelmatigheid, die zich vertoont in de vervoeging onzer ongelijkvloeijende werkwoorden. Hij begreep, dat deze werkwoorden, die men vroeger steeds ongeregelde noemde, wel degelijk aan regelmaat onderworpen waren, en toonde dit aan niet alleen uit ons eigen taalgebruik, maar ook uit dat van verschillende met de onze verwantschapte talen.

§ 273. Door deze vergelijking kwam hij op het punt der afleiding, waarin hij eene nieuwen weg aanwees, en tevens de verwantschap van verschillende talen, alsmede de verspreiding der verschillende taaltakken over Europa aanwees.

§ 274. De spelling wordt daarna door hem op eene

wijsgeerige wijze behandeld. Het ontstaan der klanken en klankwijzigingen leidt hij zeer scherpzinnig af uit den stand en de werking der spraakdeelen, terwijl hij het verschil in de uitspraak onzer taal in verschillende oorden tevens tracht te vereffenen, en alzoo eenerlei spelling daarvoor vast te stellen.

§ 275. De verbuiging onzer naamwoorden beschouwt hij mede zeer eigenaardig, daar hij in deze eene eigenschap onzer taal aantoont, die andere talen missen, namelijk: dat hetgeen bij andere talen door onderscheid van bewoording, van schikking en stemleiding moet uitgedrukt worden, bij ons vaak door het verbuigen der naamwoorden en lidwoorden kan worden aangewezen; zoodat onze declinatie zich niet alleen schikt naar de betrekking der woorden, maar ook naar het karakter van den stijl.

§ 276. Na deze opmerkingen behandelt TEN KATE de overeenstemming der bijvoegelijke naamwoorden met de zelfstandige en wederlegt sommige onregelmatigheden, die men vroeger ook hierin meende te vinden. Vervolgens spreekt hij over de vorming van het meervoud der naamwoorden, en spoort den oorsprong van het verschil daarin op. Daarna handelt hij over de geslachten, en toont den grondslag der geslachtsbepaling aan uit de overeenstemming in dit punt met andere verwante talen.

§ 277. TEN KATE besluit zijne taalkundige bespiegelingen met de beschouwing van het eigenaardige in de beteekenis van de betrekkingsvormen onzer werkwoorden. Daarna volgt in het eerste deel van dit werk eene geregelde opgave van de klankwisseling der ongelijkvloeijende werkwoorden in het Frank-duitsch, het Angel-Saksisch, het Hoogduitsch en het Yslandsch, terwijl dit deel met eenige taalkundige aanmerkingen van gemengden inhoud besloten wordt.

§ 278. Het tweede deel bevat, behalve twee verhandelingen over het belangrijke der woordafleiding en wat daartoe behoort, hoofdzakelijk twee proeven van geregelde woordafleiding, waarin hij in alphabetische orde een aantal van twintig duizend woorden onzer taal en even zooveel uit aanverwante talen behandelt. Al deze woorden leidt hij af uit

wortels van gebruikelijke of verouderde ongelijkvloeijende werkwoorden.

§ 279. Wij hebben gemeend deze korte uitweiding over het werk van TEN KATE te moeten maken, omdat het uit hoofde van zijne oorspronkelijkheid, grondigheid en veelomvattendheid als een eenig verschijnsel in de geschiedenis der taal moet beschouwd worden, en derhalve wel verdient, dat men er nader kennis mede make.

§ 280. Wat de behandeling der opgegeven onderwerpen betreft, deze is uitvoerig en duidelijk. Overal zijn de regels uit het taalgebruik ontleend, nergens op eigen gezag of willekeurig ontworpen. In sommige beschouwingen is men later van hem afgeweken, als betrekkelijk de taalverspreiding, de spelling, de afleiding, enz. ofschoon het zeker is, dat zijne wijze van woordafleiding vrij wat naauwkeuriger en zekerder is, dan die men in later tijd in Duitschland en ook bij ons beproefd heeft.

§ 281. BALTHAZAR HUYDECOPER, geboren te Amsterdam in het jaar 1695, heeft mede als een geleerd en scherpzinnig beoefenaar onzer taal een blijvenden roem verworven. HUYDECOPER's hoofdwerk, als taalkundige, is zijne *Proeve van taal- en dichtkunde, in vrijmoedige aanmerkingen op* VONDEL's *vertaalde Herscheppingen van Ovidius*, die in 1730 in één kwarto deel werd uitgegeven, en later (1788—1791) met belangrijke aanteekeningen van FRANS VAN LELYVELD en NICOLAAS HINLOPEN in vier octavo deelen is herdrukt. Dit werk bevat, behalve opmerkingen betreffende de dichtkunst, een aantal aanmerkingen over het gebruik en den vorm eener menigte woorden en over verschillende fraaije eigenschappen onzer taal, gestaafd door het gebruik van vroegere en latere schrijvers.

§ 282. Nog heeft genoemde schrijver zich omtrent de taalstudie verdienstelijk gemaakt door de uitgave van MELIS STOKE's *Rijmkronijk*, waarin hij al de verouderde woorden en woordverbindingen heeft opgehelderd, en zijne verklaring bewezen door aanhalingen uit andere oude schrijvers; tevens heeft hij dit voor onze geschiedenis zoo belangrijke werk met eene menigte geschied- en oudheidkundige aanmerkingen verrijkt. Het verscheen in 1772 in 3 deelen.

§ 283. Met de vorderingen, die de beoefening onzer taal in het Noorden maakte, hield Zuid-Nederland geen gelijken tred. Geen enkel werk treft men daar aan, dat van eene wetenschappelijke beoefening der moedertaal blijken draagt. „Jaren lang," zegt Willems, „heb ik naer boeken omgezien, die over Vlaemsche spraek en spelling handelen, doch er zelden enkele aengetroffen, die de aendacht eens taelkundigen lezers verdienen, geene, die zich door eene grondige samenvatting en bewerking der tale aenbevelen."

§ 284. Onder een elftal werken, die genoemde letterkundige aanhaalt, maakt hij met lof gewag van: *Le parallèle de la Grammaire des deux langues françoise et flamande, contenant en abbregè toutes les règles fondamentales de ces deux langues.* Par J. F. V. GEESDALLE. *De vergelijkinge van de spraeckkunste der twee talen de Fransche en Vlaemsche, behelsende in het kort alle de grondregels deser twee talen.* Gend, 1712. Van dit werk zegt WILLEMS, dat het veel goeds bevat. Het geeft eene vergelijking der twee op den titel genoemde talen, voor en in welke het opgesteld is. Van alle Belgische taalkundigen van dezen tijd houdt hij VAN GEESDALLE voor den eenigen, die de oude eigenschappen van het Nederlandsch getracht heeft te bewaren.

§ 285. In zijne spelling onderscheidt VAN GEESDALLE, steeds de *y* van *ÿ*, en prijst de spelling met een enkelen klinker op het einde der lettergrepen aan.

§ 286. Behalve dit werk verdient ook nog de *Nieuwe Nederduytsche Spraekkonst*, door J. DES ROCHES, Antwerpen, 1761, genoemd te worden. Dit werkje bevat duidelijke voorschriften voor het gebruik, doch die veelal met den oorspronkelijken aard der taal in strijd zijn. DES ROCHES was echter zeer belezen en een kenner van hetgeen tot de Belgische letterkunde behoorde. Hij werd door het Oostenrijksche gouvernement krachtdadig ondersteund, en tot lid der kommissie voor de zaken van het onderwijs benoemd, waardoor ook zijne spraakkunst in groot aanzien kwam. De overige Belgische schrijvers in dit vak gaan wij met stilzwijgen voorbij.

§ 287. In Noord-Nederland bleef de lust tot aankweeking en beschaving der vaderlandsche taal voortduren. Ver-

schillende verhandelingen zagen dien ten gevolge het licht. Velen daarvan vindt men in het maandwerk getiteld: *Tael- en Dichtkundige Bijdragen* van 1759 tot 1762 uitgegeven, en vervolgd in de *Bijdragen tot opbouw der Vaderlandsche Letterkunde.* Verder in de *Proeven van oudheid-, taal- en dichtkunde* uitgegeven door het Utrechtsch genootschap *Dulces ante omnia Musae* en in de *Werken en Verhandelingen*, en *Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden.*

§ 288. Onder degenen, die door hunne medewerking in bovengenoemde schriften of door andere werken zich onderscheiden hebben, behooren behalve de reeds genoemde Frans van Lelyveld en Nicolaas Hinlopen, nog Zacharias Hendrik Alewijn, Adriaan Kluit, Meinard Tydeman, Herman Tollius, Joan Fortman, Jacob Arnout Clignet, Jan Steenwinkel en anderen. De beide laatstgenoemde hebben zich bijzonder verdienstelijk gemaakt door hunne uitgave van den *Spieghel Historiael* van van Maerlant, en hunne *Taalkundige Mengelingen*, die vooral tot opheldering van onze oude schrijvers dienen.

§ 289. Deze menigvuldige bemoeijingen voor de beschaving onzer taal, hadden op het einde der achttiende en in het begin der tegenwoordige eeuw een gunstig gevolg. De verschillende genootschappen en maatschappijen, die kort te voren ontstaan waren, hadden een grooten invloed op de verstandelijke beschaving der natie. Het schoolwezen werd verbeterd, en de taalkunde ook onder de vakken voor het Lager Onderwijs opgenomen. Vooral strekten daartoe de loffelijke pogingen der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, in 1784 opgerigt.

§ 290. Onder de taalkundige geschriften, die meer bepaald tot onderrigt van het algemeen dienen moesten, behooren die van Klaas Stijl, Lambertus van Bolhuis en Hendrik Pieterson. Het werk van den eersten schrijver werd met aanmerkingen door van Bolhuis vermeerderd; terwijl deze later zelf eene *Nederduitsche Spraakkunst* schreef, die door de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* bekroond, en in 1792 uitgegeven werd. Hendrik Pieterson eindelijk ver-

vaardigde eene vrij volledige geslachtlijst der zelfstandige naamwoorden, die nog tegenwoordig veel in gebruik is.

§ 291. De verschillende pogingen tot opbouw der Nederlandsche taal deden wel den rijkdom en de schoonheid van die taal kennen, maar het ontbrak nog altijd aan een vasten grondslag voor de toepassing der taalregelen, en vooral aan eene eenparige spelling. Het wenschelijke van zoodanige regeling en eenparigheid had reeds vroeger de aandacht van verscheiden geleerde mannen getrokken, en gedeeltelijk aanleiding gegeven tot de zamenstelling van het groote *Taalkundig Woordenboek* van P. Weiland.

§ 292. Zoolang echter de regeling van de taal en hare spelling van bijzondere personen uitging, kon zij geen algemeen gezag verkrijgen, en men begreep, dat, zoo die zaak eenmaal tot stand zoude komen, het hooge Landsbestuur zich daaraan met ernst moest laten gelegen liggen. Dit geschiedde in het begin der tegenwoordige eeuw.

Aan den Agent voor de nationale opvoeding, den later zoo beroemden Hoogleeraar J. H. van der Palm, werd de last opgedragen, om middelen te beramen voor de invoering eener eenparige spelling. Dien ten gevolge werd in 1801 de Hoogleeraar M. Siegenbeek gemagtigd tot de zamenstelling van bepaalde regelen voor de spelling, en de Predikant P. Weiland tot de vervaardiging eener *Nederduitsche Spraakkunst*. Siegenbeek leverde de uitkomst zijner nasporingen, met zijne eigene gedachten en opmerkingen, in zijne doorwrochte en met roem bekende *Verhandeling over de Nederduitsche spelling*. Deze verhandeling en het werk des Heeren Weiland werden beoordeeld, goedgekeurd, en de daarin voorgestelde regels aangenomen voor alles wat van staatswege in druk of geschrift werd uitgegeven.

§ 293. Nogtans waren er verscheiden Taalgeleerden, die zich met de aangenomen spelling niet wilden vereenigen, en niet alleen hunne bijzondere inzigten bleven volgen, maar ook in de vastgestelde regeling eene menigte onnaauwkeurigheden meenden te vinden, en openlijk daartegen opkwamen. Onder dezen vond Bilderdijk de meeste aanhangers.

§ 294. Een en ander gaf aanleiding, dat er door de Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen

eene prijsvraag werd uitgeschreven: „In hoeverre de tegenwerpingen tegen de ingevoerde spelling gegrond zijn, en tot verbetering onzer taal behooren te worden aangenomen en ingevoerd." De verdienstelijke Taalkundige A. DE JAGER zond hierop een antwoord in, dat bekroond werd, en de Hoogleeraar SIEGENBEEK heeft aan verscheiden meeningen van den Heer DE JAGER zijne goedkeuring gegeven.

§ 295. Nogtans waren door deze nieuwe pogingen de partijen niet bevredigd. Zij leverden integendeel het bewijs, dat men het omtrent die zaak moeijelijk tot eene algemeen goedgekeurde eenparigheid zou brengen, en wij herhalen hier, wat wij dienaangaande reeds vroeger schreven (Spraakl. bl. 311), dat er onderlinge overeenstemming noodig is, om eene eenparige spelling te verkrijgen, maar dat wij twijfelen, of die, bij de vele uitloopende meeningen, wel immer tot stand zal komen.

§ 296. De als gezaghebbend aangenomen spraakkunst vond minder tegenstand. Niet omdat zij naar ieders genoegen voor alle gevallen duidelijke regels aan de hand gaf; maar omdat hetgeen zij gaf, algemeen bruikbaar was. De voornaamste aanmerking, die men er tegen zou kunnen maken, is, dat zij bij bepaalde voorschriften somtijds te veel het vrije gebruik der taal uit het oog verliest, vooral daar, waar die voorschriften in strijd zijn met het algemeen spraakgebruik, of onderworpen aan die veranderingen, welke eene levende, zich voortdurend volmakende taal ondergaan moet.

§ 297. In Zuid-Nederland bleef de beoefening der taal in een kwijnenden toestand. Den aanzienlijken, den toongevers in het openbare leven, was de volkstaal vreemd geworden. Het Fransch scheen voortaan hunne moedertaal te moeten zijn. Bij de burgerklasse was mede het nationaal gevoel met het verlies der volkszelfstandigheid allengs verloren gegaan, en het voorbeeld, door het beschaafder gedeelte des volks gegeven, vond bij haar al te gereeden ingang.

§ 298. Na de omwenteling van 1813 openbaarde zich meer leven. De verbanning der volkstaal was opgeheven De Nederlandsche taal werd weder in de scholen onderwezen, en de Rederijkers gaven hunne voorstellingen in de taal des lands. Bij de hoogere klassen echter vond nog altijd

het Fransch de voorkeur en de volkstaal bleef er in minachting, doch juist dit was bij de herboren vrijheid een spoorslag te meer bij echt vaderlandsche letterkundigen tot eene krachtdadige verdediging van de moedertaal.

§ 299. Onder deze letterkundigen komt de eerste roemvolle vermelding toe aan JOHAN FRANCIUS WILLEMS. WILLEMS trad als verdediger der volkstaal op met een gedicht, getiteld: *Aen de Belgen*, dat hij met eene Fransche vertaling in proza en aanteekeningen in het Fransch deed gepaard gaan, ten dienste van hen, die het Nederlandsch niet lazen, en tot weêrlegging van de aanvallen, die door de Franschgezinden gemaakt werden. In verschillende geschriften bleef WILLEMS den strijd voor het Nederlandsch voortzetten, en hij had de voldoening zijne pogingen te zien zegevieren.

§ 300. Tot de belangrijkste werken van WILLEMS over de Taal behoort zijne *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde, opzigtelyk de zuydelijke provintien der Nederlanden*, een werk, dat vooral getuigt van uitgebreide kennis en onvermoeid onderzoek. Bij zijne landgenooten vond het echter niet dien algemeenen bijval, dien het verdiende, daar men den schrijver verweet, dat hij met de Hollandsche dichters te zeer ingenomen was.

§ 301. In 1824 gaf WILLEMS eene Verhandeling uit *over de Hollandsche en Vlaemsche schrijfwijze van het Nederduitsch*, waarin hij bewees, dat het Hollandsch en het Vlaamsch eene en dezelfde taal uitmaken. In zijne beoordeeling van de in Noord-Nederland aangenomen spelling maakte hij vooral de opmerking, dat daar, waar de Hoogl. SIEGENBEEK de uitspraak had geraadpleegd, het Vlaamsch nergens in aanmerking was gekomen, en dat zijne schrijfwijze voor de Vlamingen dus niet als voldoende kon aangenomen worden. Hij sloeg daarom eene gewijzigde spelling voor, welke hij steeds bleef volgen, doch die anders geen opgang maakte.

§ 302. Nadat België een deel van het koningrijk der Nederlanden uitmaakte, werd er van wege de regéring ook krachtdadig gewerkt aan den wederopbouw der Vaderlandsche taal. Aan voorname letterkundigen uit Noord-Nederland werd de taak opgedragen om de Vaderlandsche Taal- en

Letterkunde in België te onderwijzen. Doch hoe zeer men ook in de Vlaamsche gewesten voor de taal des lands bezield was, men wilde, zoo het heette, volstrekt het Vlaamsch van het Hollandsch gescheiden hebben. Dit moest de bron zijn van een tegenstand, die de beste bedoelingen der Regering verijdelde.

§ 303. In Noord-Nederland bleef de wetenschappelijke beoefening der taal steeds vooruitgaan. Onder de geleerden, die hieraan de grootste diensten bewezen, was BILDERDIJK de voornaamste. In zijne menigvuldige schriften over verschillende onderwerpen, de taal betreffende, is een schat van geleerdheid, grondig onderzoek en scherpzinnig oordeel verspreid, die aan de taalstudie eene geheel nieuwe rigting gaven.

§ 304. Tot BILDERDIJK's werken, die bepaaldelijk over de taal handelen, behooren voornamelijk zijne *Verhandeling over de geslachten der naamwoorden*, 1 dl.; *Verhandeling over het Letterschrift*, 1 dl.; *Taal- en dichtkundige Verscheidenheden* en *Nieuwe Verscheidenheden*, zamen 8 deelen; *Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden*, 2 dln.; *Verklarende Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden*, 3 dln.; *Beginselen der Woordvorsching*, 1 dl.; ten laatste noemen wij zijne *Nederlandsche Spraakleer*, die in 1826 het licht zag, en die, volgens het getuigenis van den schrijver een resultaat bevat van een meer dan zestigjarig onderzoek. Deze spraakleer is eene zamentrekking en aanvulling tot een geheel van hetgeen de schrijver in verschillende der reeds genoemde werken had voorgedragen, en naar hetwelk gedurig door den schrijver verwezen wordt.

§ 305. Verschillende redenen waren oorzaak, dat BILDERDIJK zich dikwijls zeer schampere en ongepaste uitvallen veroorloofde tegen degenen, die omtrent sommige punten met hem van gevoelen verschilden. Vooral was SIEGENBEEK's spelling voor hem een steen des aanstoots. Een en ander was misschien wel de voornaamste reden, dat de zachtmoedige en edele KINKER, in eene breede beoordeeling der genoemde *Spraakleer*, grondig bewees, dat ook BILDERDIJK's beweringen niet altijd onfeilbaar waren.

§ 306. De opgenoemde pogingen tot eene meer grondige beoefening onzer taal bleven niet zonder gevolg. Ver-

scheidene letterkundige zetteden die beoefening in verschillende takken voort. Als eene verzameling daarvan moeten vooral Dr. DE JAGER's *Taalkundig Magazijn* en *Archief* genoemd worden, waarin de voornaamste Geleerden hunne bijdragen geleverd hebben; gelijk later in de tijdschriften: *Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn*, onder redactie van Dr. L. A. TE WINKEL, *De Nederlandsche Taal*, onder die van D. BOMHOFF Hz. en tegenwoordig in *De Taalgids*, onder redactie van TE WINKEL en VAN DIJK.

§ 307. Als een opmerkelijk verschijnsel in de geschiedenis onzer taal moeten wij hier vermelden, dat zij niet slechts in ons Vaderland bij fragmenten, in tijdschriften verspreid, beoefend werd, maar dat men haar stelselmatig behandelde aan een uithoek van den aardbol. Dr. CHANGUION gaf in 1845 onder den titel van *de Nederduitsche taal in Zuid-Afrika hersteld*, eene vrij volledige spraakkunst der Nederlandsche taal uit, die met het beste, dat tot dien tijd in Nederland was verschenen, kon wedijveren.

§ 308. In 1846 verscheen de *Hollandsche Spraakleer* van Dr. BRILL, een werk, dat niet alleen van eene grondige taalstudie getuigt, maar in vele opzigten toont, welk een rijkdom onze taal voor wijsgeerige behandeling aanbiedt; een werk dat zich bij zijne groote verdiensten nog door verschillende aanmerkingen van Dr. M. DE VRIES verrijkt ziet, en, gevoegd bij hetgeen Dr. BRILL later leverde, als eene groote aanwinst voor de studie onzer taal te beschouwen is.

§ 309. Nadat de beide deelen van Nederland in het staatkundige bepaald gescheiden waren, begon er op het gebied der gemeenschappelijke taal meer toenadering te ontstaan. De eenheid van het Hollandsch en Vlaamsch werd in Noord- en Zuid-Nederland erkend. Uit beide deelen vereenigden zich vele voorname letterkundigen om de belangen der taal en harer letterkunde te bevorderen. Deze vereeniging kreeg den naam van *letterkundig congres*.

§ 310. Het eerste congres werd in 1849 te Gent gehouden. In deze vergadering werd door den heer GERTH VAN WIJK uit *Wijk bij Duurstede* het denkbeeld geopperd van de vervaardiging van een volledig taalkundig woordenboek. Dit denkbeeld werd bijna algemeen toegejuicht. Op het tweede

congres, te Amsterdam gehouden, werden de grondslagen ontwikkeld, waarop zoodanige onderneming moest begonnen worden; eene kommissie werd benoemd tot het vervaardigen van een plan van bewerking. Deze kommissie, bestaande uit de heeren: Prof. M. DE VRIES, Prof. J. DAVID en Dr. L. A. TE WINKEL, droeg zoodanig plan voor op het derde congres, dat in 1851 te Brussel plaats had, en vervolgens werd met de voorbereidende werkzaamheden een aanvang gemaakt.

§ 311. Op het vierde congres, dat in 1854 te Utrecht plaats had, werd door den Hoogleeraar M. DE VRIES, lid der bovengenoemde kommissie, een breedvoerig verslag dier voorbereidende werkzaamheden gedaan, waaruit bleek, dat de verzameling van bouwstoffen reeds aanzienlijk gevorderd was; doch dat voor de geheele verzameling daarvan nog een tijdverloop van twee of drie jaren zal noodig zijn. Daarna kon met de eigenlijke bewerking en uitgave van het woordenboek een aanvang gemaakt worden. Die 2 of 3 jaren, waarvan in dit verslag gesproken wordt, zijn nog tot 10 jaren verlengd, want eerst in 1864 is een begin gemaakt met de uitgave van dit zoo lang besproken en verwachte woordenboek. In April toch dezes jaars verscheen bij de uitgevers M. NIJHOFF, A. W. SIJTHOFF en D. A. THIEME een prospectus en proeve van bewerking. Daaruit blijkt dat de redactie is opgedragen aan Dr. M. DE VRIES en Dr. L. A. TE WINKEL en dat deze zich de medewerking verzekerd heeft van ruim 80 geleerden in verschillende vakken van wetenschap en kunst. De proeve van bewerking ziet er degelijk uit en laat veel verwachten Meer kunnen wij op dit oogenblik (nu dit blad van ons werk afgedrukt moet worden, Aug. 1864) van deze groote en veelomvattende vaderlandsche onderneming niet mededeelen; alleen geven wij hier nog plaats aan een paar woorden uit den prospectus, luidende: „Bij de talrijke en zoo uiteenloopende meeningen, die sedert jaren over de spelling, woordverklaring, afleiding, enz. van onze taal heerschen, en de daaruit voortvloeijende groote verscheidenheid in de schrijfwijze en het gebruik der woorden, werd de behoefte meer en meer gevoeld aan een gids voor elk die Nederlandsch spreekt en schrijft. Maar het Woordenboek zal niet alleen op taalkundig gebied een nieuw licht verspreiden; de

talrijke aanteekeningen over Nederlandsche geschiedenis, oudheden, regtsgebruiken, zeden en gewoonten, handwerken en bedrijven, letterkundige en kunstgeschiedenis, zullen het voor ieder beschaafd Nederlander tot een onmisbaar handboek maken, dat hij dagelijks moet raadplegen."

§ 312. Ten slotte van dit hoofdstuk moeten wij nog melding maken, dat de belangen der taal vroeger bijzonder waren toevertrouwd aan de zorg der tweede klasse van het Koninklijk Instituut, en dat door de bemoeijingen dezer inrigting onze taal van verschillende ingeslopen misbruiken zooveel doenlijk gezuiverd is. Het bestaan van zoodanig wetenschappelijk ligchaam, waaraan van hooger hand de belangen der taal zijn opgedragen, is tot vereffening van verschillende meeningen en tot voorkoming van misbruiken eene wenschelijke zaak. Het was dus vooral voor de taal te bejammeren, dat die inrigting in 1851 werd opgeheven. Thans echter mogen wij ons verheugen, dat dit gemis vergoed is, doordien bij besluit des Konings van 24 Februarij 1855 het doel der Koninklijke Akademie van wetenschappen onder anderen ook uitgestrekt werd tot de bevordering der taal- en letterkundige wetenschappen.

3de HOOFDSTUK.

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

I. INLEIDING.

1. Wijze van behandeling.

§ 313. De geschiedenis der letterkunde kan met een verschillend doel beoefend, en naar gelang van dit doel ook op verschillende wijzen behandeld worden.

§ 314. In de eerste plaats kan men de verschillende vakken van wetenschap afzonderlijk beschouwen, en de vorderingen nagaan, die elk vak in het bijzonder in de opvolgende tijdperken gemaakt heeft.

§ 315. In de tweede plaats kan men voor elk tijdperk een verstandelijken, zedelijken, godsdienstigen of staatkundigen toestand der maatschappij tot grondslag aannemen, en den invloed beschouwen, welken die toestand op de letterkunde, en deze weder op den toestand der maatschappij gehad heeft.

§ 316. Eindelijk kan men naar tijdorde de voornaamste schrijvers behandelen met opgave van bijzonderheden betreffende hun leven en de rigting en verdiensten hunner geschriften.

§ 317. De beide eerste wijzen van behandeling zou men eene wijsgeerige, de laatste meer eene historische of liever chronologische behandeling van de geschiedenis der letterkunde kunnen noemen.

Aanmerking. Wij zullen, zooveel ons doenlijk is, deze verschillende wijzen van behandeling vereenigen door elk tijdperk met eene korte beschouwing van den staat der letterkunde in 't algemeen, alsmede van dien der verschillende vakken van wetenschap in 't bijzonder te beginnen, en daarna de voornaamste schrijvers naar tijdorde te behandelen.

2. Verdeeling.

§ 318. Om een geregeld overzigt en eene gemakkelijke beoefening der letterkundige geschiedenis te bevorderen, verdeelt men haar in tijdvakken, die tusschen voorname keerpunten begrepen zijn, en die van tijd tot tijd een rustpunt en de gelegenheid tot een algemeen overzigt aanbieden.

§ 319. Wij verdeelen deze geschiedenis in drie hoofdtijdvakken, namelijk:

1. Oude geschiedenis der letterkunde.
2. Geschiedenis der middeleeuwsche letterkunde.
3. Geschiedenis der nieuwe letterkunde.

§ 320. De oude geschiedenis der letterkunde kan gevoegelijk in twee afdeelingen gesplitst worden, als:

1. Oudste geschiedenis vóór de invoering van het Christendom, loopende tot het einde der achtste eeuw.
2. Geschiedenis na de invoering van het Christendom, van het einde der achtste tot het midden der twaalfde eeuw.

§ 321. De geschiedenis der middeleeuwsche letterkunde verdeelen wij mede in twee afdeelingen, als:

1. Het tijdperk der romantische literatuur, van het midden der twaalfde tot het midden der dertiende eeuw.

2. Het tijdperk der wetenschappelijke literatuur, van het midden der dertiende tot het begin der zestiende eeuw.

§ 322. De geschiedenis der nieuwe letterkunde verdeelen wij in de vier volgende tijdperken:

1. Het tijdperk van stilstand en kwijning der letterkunde, gedurende het grootste gedeelte der zestiende eeuw.

2. Het tijdperk van herleving en hoogen bloei der letterkunde in Noord-Nederland, van het einde der zestiende tot dat der zeventiende eeuw.

3. Het tijdperk van achteruitgang, van het einde der zeventiende tot het einde der achttiende eeuw.

4. Het tijdperk van nieuwe herleving en voortdurenden vooruitgang, van het einde der achttiende eeuw tot heden.

Aanmerking. Wij hebben bij de bovenstaande verdeeling geen bepaalde jaartallen aangenomen, omdat dit in de geschiedenis der letteren moeijelijk te doen is. Wanneer men zich daarbij regelt naar staatkundige gebeurtenissen, zoo openbaart zich de invloed, dien deze gehad hebben, toch eerst later in de rigting der literatuur. Hetzelfde heeft plaats, als men de optreding of wel het sterfjaar van den eenen of anderen uitstekenden schrijver als keerpunt in de letterkundige geschiedenis wil aannemen. Overigens gelooven wij, dat onze verdeeling niets nieuws bevat, en zeker niet moeijelijker zal zijn om in het geheugen te worden geprent, dan eenige andere.

2. OUDE GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

1. Tijdperk vóór de invoering van het Christendom.

§ 323. Het is bekend, dat schier bij elk volk de poëzij ouder dan het proza is. Ook van de Germanen, waartoe ook onze voorouders behoorden, vindt men opgeteekend, dat zij, krijgshaftig als zij waren, bij het begin van den strijd krijgsliederen aanhieven. Deze liederen waren echter minder bestemd om een verheven gevoel uit te drukken of op te

wekken, dan wel om door hun onstemmig en ruw geluid den vijand schrik aan te jagen.

§ 324. Dat de Germanen bijzondere dichters of zangers hadden, *Barden* genoemd, houdt men voor een verzinsel van later tijd, dat waarschijnlijk zijn oorsprong gehad heeft in het bestaan van zoodanige klasse bij de Scandinaviërs, wier *skalden* meer bepaald krijgs- en feestzangen vervaardigden en voordroegen.

§ 325. Bij de Germanen schijnt de zang een eigendom der geheele natie geweest te zijn. Behalve hunne ruwe krijgsliederen hebben zij ook zeker meer gevoelvolle liederen gehad, die zij bij feestelijke gelegenheden, bij de begrafenis hunner helden of ter eere hunner goden en helden aanhieven. De daden van ARMINIUS of HERMAN bleven nog lang na zijn dood in de liederen zijner landgenooten herdacht.

§ 326. De gezangen of liederen ter eere hunner helden, d. i. de historische liederen of *sagen*, waren in den beginne meer bepaald; elke stam schijnt zijne bijzondere liederen gehad te hebben. Eerst met de volksverhuizingen in de vierde, vijfde en zesde eeuw verkregen de Duitsche *sagen* een grooteren omvang en een nieuwen vorm.

§ 327. In de eerste plaats werden verschillende, tot enkele stammen behoorende *sagen* tot een algemeen lied voor den Duitscher verzameld, of wel groote voor het geheele volk belangrijke daden werden in hunne liederen bezongen.

§ 328. Zoo vormden zich de groote Duitsche sagen, die zich aan de geschiedenis aansluiten, doch waarin de scheppende verbeeldingskracht des dichters dikwijls gebeurtenissen met elkander in verband brengt, die naar tijdorde, of naar de plaatsen, waar zij voorvielen, zeer verscheiden zijn, en waarin het tegenwoordige en verledene op dichterlijke wijze met elkander vermengd worden.

§ 329. Naar den hoofdpersoon, die er het onderwerp van uitmaakt, worden de sagen onderscheiden in klassen of kringen. Onder de Germaansche stammen schijnen de Gothen in deze soort van liederen de rijksten te zijn geweest. Ook schijnt het dat deze stam van allen de vatbaarste voor beschaving was.

§ 330. Als onderwerpen in de sagen der Gothen vindt

men Hermanrik, den koning der Gothen, die op honderdjarigen leeftijd zich zelven het leven benam bij de komst der Hunnen, om den ondergang zijns volks niet te overleven. De koning der Oost-Gothen Theodorik is het onderwerp van een nog uitgebreider kring van sagen, bekend onder den naam van *Diederik's Sagen.*

§ 331. De Diederikssagen behelzen de lotgevallen van Diederik van *Bern* (*Verona*). Deze jeugdige vorst, opgevoed door zijn dienstman Hildebrand, werd uit zijn gebied verdreven. Door behulp der Hunnen, bij welke hij als banneling met zijne Gothen eene schuilplaats vindt, zoekt hij zijn rijk weder te herwinnen. In den slag bij *Raben (Ravenna)* is hij overwinnaar, doch zijn verlies aan volk is zoo groot, dat hij moet wijken, en eerst later in het bezit van zijn koningrijk geraakt. De lotgevallen zijner jeugd, zijn verblijf bij de Hunnen, zijne werkzaamheid tot in zijn hoogsten ouderdom, en zijn geheimzinnige dood waren rijke stof voor eene menigte volksliederen, die lang bewaard bleven, en algemeen verspreid werden.

§ 332. Wij zouden deze sage, die minder met onze letterkunde in verband staat, daar zij in het Zuiden van Duitschland te huis behoort, niet aangehaald hebben, zoo zij niet in de tweede helft van het *Nevelingen-lied*, waarvan wij straks nader zullen spreken, werd wedergevonden. Behalve dit gedeelte van het genoemde lied rekent men nog tot den kring der Diederikssagen het *Hildebrandslied*, waarvan ook later.

§ 333. Meer dan de genoemde behoort de kring der *Siegfriedssage* tot onze letterkunde. Deze rijke sagenkring behoort in het Noorden, en wel bepaald in de Nederlanden te huis. Het eerste gedeelte van het beroemde Nevelingen-lied is op deze sage gegrond.

§ 334. Andere Duitsche volkszangen van dien vroegeren tijd zijn verloren gegaan. Wel getuigt Egenhard, dat Karel de Groote die heeft doen opzamelen, maar waarschijnlijk is deze verzameling later, uit hoofde van de Heidensche beginselen, die zij bevatten, als verderfelijk voor het Christelijk geloof beschouwd, en alzoo vernietigd geworden.

§ 335. Het bestaan van zoodanige volksliederen of sagenkringen bewijst men ook uit de werken van de geschied-

schrijvers JORNANDES en PAULUS DIACONUS of PAUL WARNEFRIED, daar zij bij de zamenstelling hunner werken uit verhalende volksliederen schijnen geput te hebben.

§ 336. Hetgeen wij van die oude dichterlijke voortbrengselen mededeelden, is uit latere omwerkingen genomen. Schriftelijke overblijfselen van dien tijd zijn in dit opzigt niet voorhanden. Den priesteren of Druiden der Germanen was echter de schrijfkunst niet onbekend; zij bedienden zich van zoogenaamde *Runen*, een bijzonder soort van schriftteekens. Op boomschors of beestenvel schreef men, hetgeen men bewaard wilde hebben, doch daarvan is niets tot ons gekomen.

§ 337. Het oudste schriftelijke gedenkstuk der Duitsche taal is het reeds genoemde fragment eener Bijbelvertaling van ULFILAS. Deze ULFILAS was een Griek, geboortig uit Klein-Azië; als krijgsgevangene in de handen der Romeinen gevallen, werd hij om zijne bijzondere verdiensten tot bisschop der West-Gothen aangesteld. Hij overleed in 388. Voor zijne Bijbelvertaling bediende hij zich ook van het Runenschrift. Het oudste handschrift van deze vertaling is bekend als de *zilveren codex*, en bevindt zich in de bibliotheek te Upsala in Zweden.

§ 338. Wij hebben boven reeds aangestipt, dat het denkbeeld van het bestaan eener bijzondere dichterklasse bij de Germanen waarschijnlijk zijn oorsprong had in hetgeen daaromtrent van de Noordsche volken bekend was. Ook levert bij dezen de oude literatuur meer dan die der Germanen. Men heeft namelijk van hen eene verzameling van overleveringen en spreuken, die van de vroegste tijden afkomstig zijn, en die het onderwerp van twee boeken uitmaken, bekend onder den naam van *poëtische* en *prozaïsche Edda.*

§ 339. De oude poëzij der Germanen schijnt *alliterérend* te zijn geweest. De *alliteratie* of het *stafrijm* bestaat daarin, dat in denzelfden regel de meest toonhebbende woorden met dezelfde letters beginnen. Het taalgebruik schijnt eene bijzondere geneigdheid voor het stafrijm te hebben, hetwelk blijkt uit eene menigte spreekwijzen, waarin het voorkomt, als: *zuur en zoet*, *lief en leed*, *man en muis* enz.; als bijkomend iets heeft men het in onze tegenwoordige versificatie wel eens als eene bijzondere fraaiheid beschouwd.

2. Tijdperk na de invoering van het Christendom.

§ 340. De invoering der Christelijke godsdienst was het heilrijke gevolg der Frankische overheersching. Doch met die overheersching was ook het Leenstelsel ingevoerd. Wij hebben boven (§ 221) reeds kortelijk aangestipt, hoe de toenmalige toestand der maatschappij de ontwikkeling der volkstaal in den weg stond. Natuurlijk was dit evenzoo het geval met de ontwikkeling der letterkunde.

§ 341. Gedurende dit tweede gedeelte der oude geschiedenis onzer letterkunde, vinden wij de beoefening van wetenschap en kunst alleen in de handen der kloosterlingen. Wat van den heidentijd was overgebleven, kon bij de invoering der nieuwe leer niet blijven bestaan, en de geestelijken beijverden zich dus om de gemeenten zoo veel mogelijk in plaats daarvan dichterlijke voorstellingen van het Evangelie te geven

§ 342. Van dien aard zijn de *Evangeliën-harmonie* van OTTFRIED (870) en de *Heliand (Heiland)* uit den tijd van LODEWIJK *den Vromen*, zoo men meent. Het eerste dezer werken, in het Hoogduitsche dialekt vervat, behoort in het Zuiden van Duitschland te huis. De *Heliand* of *Nederduitsche Evangeliën-harmonie* is in het Nederduitsch geschreven.

§ 343. Behalve het kenmerkende in de taal verdient het voor de geschiedenis der letterkunde vooral opmerking, dat OTTFRIED's werk, vervaardigd voor Duitschers, die niet vreemd aan Romeinsche beschaving waren, meer lyrisch en didaktisch is; terwijl de *Heliand*, in Noord-Duitschland, waar het Germaansche volkslied nog niet door de Romaansche liederen verdrongen was, meer den vorm der heldenzangen heeft; zoodat de *Heliand* even zoo episch, als OTTFRIED's werk lyrisch is.

§ 344. In de *Evangeliën-harmonie* van OTTFRIED vindt men niet alleen de geschiedenis, maar ook bespiegelingen en vreemde bijvoegselen, terwijl bij de uitvoering reeds het eindrijm en de verdeeling in strophen gebezigd zijn. De *Heliand* bepaalt zich alleen tot het verhaal der gebeurtenissen, en heeft als dichterlijke versiering slechts het stafrijm.

§ 345. Hoewel de geestelijken uit godsdienstigen ijver in

het begin zeker vele der heidensche volksliederen uitgeroeid zullen hebben, begrepen zij toch later, dat tot beoefening der volkstaal ook de oude volkspoëzij noodig was. Zij maakten daarom van den ouden vorm gebruik om nieuwere denkbeelden daarin over te brengen; somtijds gaven zij eene nieuwe kleur aan de oude volksliederen, of zij verzamelden verschillende der in zwang zijnde liederen, en vormden daaruit een geheel.

§ 346. De zucht tot letteroefening was ook in de kloosters verre van algemeen te zijn. Alleen in de voornaamste abdijen werden oude schrijvers verzameld en godgeleerde verhandelingen en levensbeschrijvingen van vorsten, heiligen en martelaren in het Latijn vervaardigd. Ook werden daar de regtsgeleerdheid, de wis- en natuurkunde, benevens de beeldende kunsten en de muziek behandeld.

§ 347. Van dit alles kwam echter weinig tot het volk. Wat voor de gemeente bestemd was, werd in de volkstaal geschreven, en bestond in omgewerkte heldensagen, overzettingen uit het Latijn, meest van godsdienstigen aard, en regterlijke en historische schriften.

§ 348. De oudste heldensagen, die men tot de geschiedenis onzer letteren brengen kan, zijn het reeds genoemde *Hildebrands-lied*, en de *Zegezang* ter eere van LODEWIJK III, ook wel het *Lodewijks-lied* genoemd.

§ 349. Van het *Hildebrands-lied*, dat tot de achtste eeuw behoort, bestaat slechts een fragment. Hij bezingt den strijd van den ouden HILDEBRAND met zijn zoon HADUBRAND. Vóór den strijd vragen de beide ridders elkander naar naam en afkomst. HILDEBRAND maakt zich aan zijn zoon bekend; doch deze mistrouwt den vreemdeling, daar hij waant, dat zijn vader sinds lang dood is. De strijd begint, en HADUBRAND wordt overwonnen. Nu erkent hij zijn vader. Beide gaan daarop naar hun kasteel, waar HILDEBRAND ook door zijne echtgenoote erkend wordt.

§ 350. Het *Lodewijks-lied* bezingt de overwinning van LODEWIJK III op de Noormannen. LODEWIJK uit den krijg teruggeroepen, en van God bevel ontvangen hebbende, om de Franken van de overheersching der Noormannen te verlossen, keert naar Frankenland terug. De strijd met de Noorman-

nen begon; LODEWIJK was de dapperste onder de dapperen; hij maakte eene geduchte slagting onder de vijanden, en bleef overwinnaar; het lied eindigt met eene bede voor den beminden Koning. De vervaardiging van dit lied wordt aan den beroemden monnik HUCBALD toegeschreven, die in 930 overleed.

§ 351. Van de vertalingen, die in het Duitsch gemaakt werden, bekleeden die van NOTKER LABEO, Abt van St. Gallen, die in 1022 overleed, de eerste plaats. Zijne overzetting van *Boëthius* werd ook bij ons gevolgd, en bleef gedurende de Middeleeuwen de voornaamste handleiding voor de beoefening der Wijsbegeerte. Noch de vertalingen van NOTKER, noch andere overzettingen van dien tijd behooren in het Nederlandsch te huis.

§ 352. De wettelijke en regterlijke geschriften van dien tijd gaan wij met stilzwijgen voorbij; vooreerst omdat die minder tot ons onderwerp kunnen gerekend worden, en ten andere, omdat hetgeen van dien tijd bestaat, naauwelijks der vermelding waard is.

§ 353. Geschiedkundige schriften uit dien tijd ontbreken ook ten eenen male. Wat in de kloosters voor de geschiedenis gedaan werd, was in het Latijn vervat. Alleen wil men, dat onder de vrije Friezen reeds vroeg geschiedschrijvers bestaan hebben. Als zoodanig wordt een SOLCKE FORTEMAN genoemd, die onder RADBOUD II leefde, en wiens aanteekeningen op het einde der tiende eeuw door OCKE van Scharl in eene kronijk zijn opgenomen.

3. MIDDELEEUWSCHE LETTERKUNDE.

a. Tijdperk der romantische literatuur.

§ 354. Wij hebben bij de geschiedenis onzer taal reeds met een enkel woord gesproken van de verandering, die door de kruistogten in den maatschappelijken toestand te weeg gebragt werd (§ 224—230). De invloed, dien deze verandering op de taal had, ontsproot voor een groot deel uit den vooruitgang, dien de letterkunde daardoor maakte.

§ 355. Het karakter der romantische literatuur overtreft

dat der oude sagen en liederen in twee opzigten. Bij dezen zijn het uitsluitend de lotgevallen en daden van helden, aan het ongeloofelijke grenzende, welke er het onderwerp van uitmaken. Het aanwenden van overwegende kracht tot heil des Vaderlands, en ook ten eigen nutte, is in die liederen het doel des levens. In de romantische literatuur paart zich aan den heldengeest eene godsdienstige rigting, een idee van hoogere leiding; terwijl de riddergeest zich daarbij de bescherming der onderdrukte onschuld en der zwakkere kunne ten doel stelde.

§ 356. De zachtere zeden, die het Christendom deed ontstaan, hadden ook ten gevolge, dat onder de volken van Germaanschen oorsprong de vrouw uit den aan slavernij grenzenden toestand verlost, tot bestierster van den huiselijken kring, en tot de toongeefster in beschaving en welvoegelijkheid verheven werd.

§ 357. De vereering en bescherming der vrouwen was eene der voornaamste deugden der ridderschap. De zachtere neigingen, het gevoel eener verhevene liefde, die deze vereering ten gevolge had, verwekten in het ruwe krijgsmanshart eene mengeling van aandoeningen, die den ridder tot dichter maakten, en hem beurtelings het zwaard en de lier deden hantéren. Zoo ontstonden de *minnezangers* en het *minnelied*, dat den grondvorm der romantische poëzij uitmaakt.

§ 358. Niet steeds echter bleven de verschillende karakters, die het schoone der Romantische dichters uitmaken, in evenredigheid. Heldengeest en godsdienstige rigting gingen bij velen verloren; de vereering der schoonen veranderde in dweeperij, en werd de eenige rigting van hun gevoel, waardoor hunne zangen in verweekelijking en eentoonigheid ontaardden. Hoewel dit over het algemeen meer bij de Zwabische en Provençaalsche dichters het geval was, zoo bleef toch die geest aan onze oude poëzij niet geheel vreemd, ten gevolge der vertalingen, die van de werken der genoemde dichters gemaakt werden.

§ 359. Van den *ridder-roman* onderscheidde zich vooral de volkspoëzij door een meer praktischen geest. De gunstige verandering, die ook in den toestand der volksklasse was ontstaan, de ontluikende vrijheid, deed met toenemende stof-

felijke welvaart bij den burger ook behoefte aan verstandelijke rigting geboren worden.

§ 360. De nijvere, vrije poorter of burger, niet blind voor de gebreken, die den ridderlijken en geestelijken stand van dien tijd aankleefden, en wier leefwijze zeer afstak bij zijn bedrijvig leven, waagde het die gebreken ten toon te stellen. De dierenfabel, of liever het dierenverhaal, versierd door dichterlijke inkleeding, werd de type der volkspoëzij.

§ 361. Het schoonste gedenkteeken van die volkspoëzij is het bekende dieren-epos *Reinaart de Vos*, dat in verschillende opzigten als een zeer merkwaardig voortbrengsel onzer vroegere letterkunde te beschouwen is. Behalve om zijne letterkundige waarde, is het zulks ook om den geest des tijds te doen kennen, daar het geheele gedicht eene scherpe satyre is op de gebreken, die in verschillende standen der maatschappij plaats hadden; doch over een en ander spreken wij hier onder nader.

§ 362. Ofschoon wij als den heerschenden smaak in dit tijdperk den ridderroman hebben genoemd, zoo bleef toch de oude volkssage niet onbearbeid. Het *Nibelungen-* of *Nevelingenlied*, het schoonste gedenkstuk onzer vroegere letterkunde, werd in dezen tijd voltooid, ofschoon het met den ridderroman of het minnelied de schoonste tegenstelling vormt. Tegen de hartstogtelijke gevoeligheid en den kunstigen vorm, gepaard aan weinig belangrijken inhoud van den ridderroman, biedt het Nevelingen-lied eene grootschheid van onderwerp, kracht en rijkdom van inhoud, die het minder behagelijke in den vorm ruim vergoeden.

§ 363. Daar de Nevelingen-sage duidelijke blijken van overeenkomst draagt met geschiedkundige feiten, die in het zuidelijk gedeelte der Nederlanden hebben plaats gehad, besluit men te regt, dat dit zoo beroemde gedicht oorspronkelijk in Nederland te huis behoort. Slechts een klein gedeelte echter is er van in het Nederlandsch aanwezig; het geheel is in het Frank-Duitsch vervat. Even zoo is het met eene andere merkwaardige sage, de *Goedroen*, waarvan alleen eene Frank-Duitsche tekst en volstrekt niets in het Nederlandsch bestaat, ofschoon toch het hoofdtooneel der gebeur-

tenissen, die deze sage bevat, in Noord- en Zuid-Nederland moet gezocht worden.

§ 364. Na dit algemeen overzigt van hetgeen onze letterkunde in dit tijdperk ter beschouwing oplevert, gaan wij over tot eene korte opgave van het belangrijkste dezer stukken. Wij bepalen ons eerst tot het *Nevelingen-* en *Goedroen-lied;* daarna tot den *Reinaart*, terwijl wij de *romantische* werken ten slotte zullen behandelen.

1. Het Nevelingen-lied.

§ 365. De inhoud van het *Nevelingen-lied* komt hoofdzakelijk hierop neder:

Siegfried, een rijke koningszoon van Nederland, gaat naar Worms, om de hand te verwerven van Grimhilde, de zuster van Gunther, koning van Bourgondië. Bij zijne aankomst verhaalt Hagen, de voornaamste leenman van Gunther, de vroegere daden van Siegfried: dat hij het dwergengeslacht der Nevelingen overwonnen, een rijken schat en een onzigtbaarmakenden mantel vermeesterd, en een draak verslagen heeft, door welks bloed hij zijn ligchaam hoornachtig en onkwetsbaar gemaakt heeft. Siegfried wordt hierop aan Gunther's hof ontvangen, waar hij in ridderlijke oefeningen alle anderen overtreft; doch Grimhilde, die geen man begeert, vertoont zich niet aan hem.

§ 366. Na eenigen tijd vergezelde Siegfried den koning Gunther, die de hand eener schoone koningin van over zee, Brunehilde geheeten, wilde verwerven. Hiertoe moest hij de manhafte Brunehilde in drie wedstrijden overwinnen. Siegfried bezorgt hem de overwinning en de hand van Brunehilde, waarop Siegfried Grimhilde tot echtgenoote verkrijgt, met welke hij naar Nederland trekt. Na eenige jaren ontstaat een twist tusschen Grimhilde en Brunehilde over den voorrang harer echtgenooten. De laatste laat Siegfried op eene verraderlijke wijze door Hagen ombrengen. Ook weet deze Siegfried's schat aan Grimhilde te ontnemen.

§ 367. Later schonk Grimhilde, wier zacht gemoed door den dood van haren echtgenoot geheel veranderd was, hare hand aan Ettel, koning van Hunenland, om daardoor gelegenheid tot wraak over den dood van Siegfried te erlangen. Zij gaat naar Hunenland, en na eenige jaren noodigt zij hare aanverwanten de Nevelingen of Bourgondiërs uit om een bezoek bij haar te komen afleggen.

§ 368. Hagen vergezelt hen, ofschoon hij vooruit gevoelt, wat er gebeuren zal. Eene bloedige worsteling, waarop gedurig in den loop van het gedicht gezinspeeld wordt, dat eene droevige ontknooping doet verwachten, volgde weldra. Hagen, die alles deed wat hij kon, om Grimhilde te pijnigen, doodt ook haren zoon. Eindelijk neemt Diederik van Bern, die met de zijnen bij den Hunenkoning eene schuilplaats had gezocht (zie boven § 331), Gunther en Hagen gevangen, en brengt hen voor Grimhilde. Deze laat haren broeder dooden, en slaat daarna met Siegfried's zwaard, Hagen eigenhandig het hoofd af. Hagen's dood wordt door den ouden Hildebrand, Diederik's dienstman, gewroken, die op Grimhilde aanvalt, en haar om het leven brengt.

§ 369. Het is duidelijk, dat het geheele gedicht eene vereeniging van verschillende sagen is, die niets met elkander gemeen hebben, doch die door des dichters verbeelding tot een geheel verarbeid zijn. Het eerste gedeelte is de *Siegfriedssage*, welke met den dood van Siegfried eindigt. Deze Siegfried is zeer waarschijnlijk de Frankische koning SIEGBERT, die in 561 koning van Austrasië werd. Ons bestek laat niet toe na te gaan, in hoeverre SIEGBERT's geschiedenis met den inhoud der sage overeenstemt. Genoeg zij het hier aan te halen, dat zulks uitvoerig is aangewezen in de *Geschiedenis der Middennederlandsche letterkunde* van den Hoogleeraar W. J. A. JONCKBLOET. Dat het tweede gedeelte de *Diedrik-sage* bevat, hebben wij boven reeds gezegd. De Hunen- of Hunnen koning ETTEL is de ATTILA der geschiedenis.

2. De Goedroensage.

§ 370. Bovenstaande sage, die men het Heldenlied van Nederland kan noemen, omdat het de duidelijkste sporen draagt van in Nederland zijn oorsprong gehad te hebben, bevat drie hoofdafdeelingen, die men naar de hoofdpersonen, Hagen, Hilde en Goedroen noemt, en waarvan de beide eerste slechts de inleiding tot het laatste of hoofdverhaal zijn. De inhoud van het gedicht is hoofdzakelijk de volgende:

§ 371. *Eerste gedeelte.* Hagen, de zoon van Siegebant, koning van Eyrland, wordt tijdens een feest, dat door zijn vader gegeven werd, door een grijpvogel geroofd, en naar een ver afgelegen eiland

gevoerd. De kleine ontkomt daar aan de klaauwen van den roofvogel, en vindt op het eiland drie koningsdochters, die er op gelijke wijze als hij gekomen waren. Door deze wordt hij, zoo goed mogelijk, verzorgd. Hij groeit op, en oefent zich in ligchaamskracht en vlugheid door den omgang met wilde dieren. Na verloop van tijd worden zij door een voorbijzeilend schip gered, en naar Eyrland gebragt, waar Hagen koning wordt. Hij huwt daarop met Hilde, uit Indië, eene der drie koningsdochters, die nooit verouderden.

§ 372. *Tweede gedeelte.* De dochter van Hagen en Hilde, insgelijks Hilde geheeten, wordt door haren vader zoo bemind, dat hij haar niet missen kan, en dus aan niemand als gade wil afstaan. Alleen wil hij dengenen als schoonzoon erkennen, die hem in den strijd durft staan. Hetel, koning der Hegelingen, in Zeeland en Vlaanderen zoo men wil, zendt drie gezanten naar Hagen, bij wien zij door hunne bijzondere gaven toegang erlangen. Een dezer, Horrand geheeten, bekoorde door zijn liefelijk gezang de schoone Hilde, die hem bij zich liet roepen, waardoor Horrand gelegenheid heeft, haar het doel hunner reize bekend te maken. Hilde stemt toe in eene schaking, en begeeft zich naar het vaartuig der Hegelingen, die haar daarop weg voeren en gelukkig in hun land terug komen. Door Hagen vervolgd, ontstaat er een strijd tusschen dezen en Hetel, waarvan het einde eene verzoening is. Hetel huwt Hilde, en Hagen laat bij zijn vertrek Hildburg, eene der drie koningsdochters bij zijne dochter als speelnoote achter.

§ 373. *Derde gedeelte.* Hetel had twee kinderen: een zoon Ortwein, en eene dochter, Goedroen geheeten. Verschillende vorsten dingen naar de hand van Goedroen; onder hen is Hartmoet uit Normandië der maagd niet ongevallig, doch Hetel weigert haar ook aan dezen. Intusschen valt een naburig vorst, Herwig, in Hegelingen, en de strijd wordt beslist door Goedroen, die met Herwig verloofd wordt, doch Hartmoet maakt gebruik van de afwezigheid van Hetel om Goedroen te schaken en naar Normandië te voeren. Hetel ijlt den roover na, doch wordt door Hartmoet's vader, Lodewijk, geslagen, en verliest zijne beste ridders. De wraakneming moet uitgesteld worden tot een nieuw geslacht opgegroeid is. Goedroen wordt intusschen naar Normandië gevoerd, doch onderweg verklaart zij, dat zij Herwig getrouw zal blijven; waarop Lodewijk haar in zee werpt. Hartmoet echter grijpt haar bij de haren en redt haar. Daar zij echter standvastig blijft weigeren, om den Normandiër te huwen, wordt zij door Hartmoets moeder Gerlinde, in het gedicht „de duivelin" genaamd, verschrikkelijk gekweld, en tot de vernederendste diensten gedwongen,

waarin zij door Hildburg, de genoemde koningsdochter, trouw wordt bijgestaan. Eindelijk komt er redding. Haar broeder Ortwein en haar verloofde Herwig komen op de plaats, waar Goedroen en Hildburg met wasschen bezig zijn. Hierop volgt een roerend tafereel der herkenning. Goedroen keert naar haar verblijf terug, daar hare ridders haar alleen door manhaften strijd willen winnen. Gedurende den nacht vangt de strijd aan. Lodewijk valt door de hand van Herwig. Reeds had Gerlinde den dood van Goedroen bevolen, doch zij zelve wordt bij de bestorming van den burgt gedood. Het slot vermeldt den terugkeer naar Hegelingen en de huwelijksverbinding van Ortwein met Ortrun, Hartmoet's zuster, die zich steeds deelnemend jegens Goedroen betuigd had, verder van Herwig met Goedroen en van Hartmoet met Hildburg.

§ 374. Wanneer men de *Nevelingen* met de *Goedroen* vergelijkt, ziet men dat in het laatste gedicht een veel aangenamer en liefelijker geest heerscht, dan in het eerste. Terwijl het Nevelingen-lied niets levert dan tooneelen van haat, wraak en moord, vindt men in de Goedroen het tafereel van edele trouw, van grootmoedige en verheven gevoelens; terwijl het Nevelingen-lied eindigt met een schrikkelijk moordtooneel en de vernietiging van een geheel geslacht, wordt de Goedroen besloten met eene driedubbele uithuwelijking, als een gevolg van de verzoening der vijandige partijen. De voltooijing van het Nevelingen-lied wordt omstreeks het jaar 1210 gesteld. De Goedroen behoort mede tot de dertiende eeuw. Intusschen dagteekent de oorsprong van de Nevelingen-sage van veel vroeger, terwijl de inhoud van de Goedroen doet onderstellen, dat dit gedicht later dan het eerste gemaakt, en een oorspronkelijk geheel is.

3. Reinaart de Vos.

§ 375. Het *dierenverhaal*, waartoe wij thans overgaan, onderscheidt zich van de *dieren-fabel* bijzonder door zijn oorsprong. De dieren-fabel is naar haar aard didaktisch, en gaat na een kort verhaal dadelijk tot de toepassing over. Het dierenverhaal daarentegen is meer omvattend en tevens meer allegorisch, daar het de toepassing aan den hoorder of lezer overlaat. De dieren-fabel behoort in het Oosten

te huis, terwijl het dierenverhaal bijzonder aan Nederland toekomt.

§ 376. Het oudste dierenverhaal, waarin de eigenlijke geest dezer dichtsoort het zuiverst bewaard is, is onze Reinaart de Vos. Van dit dichtstuk werden later vertalingen in het Latijn en Fransch gemaakt, en met bijvoegselen vermeerderd. Eene Hoogduitsche vertaling, die in de twaalfde eeuw werd vervaardigd, schijnt reeds eene navolging van het Fransch te zijn. De Nederduitsche *Reinecke*, naar welke in bijna alle Europeesche talen overzettingen gemaakt werden, is uit het oorspronkelijke Nederlandsch genomen. Door onzen ijverigen Willems bezitten wij eene volledige uitgave van dit gedicht, terwijl de groote Göthe het niet beneden zich achtte eene nieuwe Hoogduitsche bewerking daarvan te bezorgen, waarin hij echter het oorspronkelijke metrum door den hexameter heeft vervangen, waardoor natuurlijk de eigenaardigheid van het gedicht grootendeels verloren moest gaan.

§ 377. Wat wij boven van den *Reinaart* zeiden, geldt bijzonder het eerste en oudste gedeelte, dat geheel inheemsch, geheel natuur, en daarom zoo echt verheven is. Het tweede gedeelte is meer wijsgeerig, meer geleerd. Het eerste gedeelte werd reeds in de twaalfde eeuw geschreven, doch de dichter is onbekend; het tweede gedeelte dagteekent van het laatst der volgende eeuw, en wordt toegeschreven aan Willem van Utenhove.

§ 378. De inhoud van het gedicht is een levendig tafereel van een hof, welks regent zich door de listen van eenen sluwen en lager vleijer laat leiden. De satyre ligt bijzonder in de toepassing, daar deze de les bevat, dat sluwheid en list vaak de overwinning op regt en geregtigheid behalen. Alle dieren treden als aanklagers tegen Reinaart op; hij heeft met godsdienst, regt, eer, ja met alle deugd den spot gedreven; maar door leugen en bedrog, door meineed, huichelarij en laster, door verraad en list zegepraalt hij over zijne vijanden, weet zich als zeer verdienstelijk te doen voorkomen, en keert eindelijk met dank en eer overladen naar zijne burgt terug.

4. De Ridder-roman.

§ 379. De voortbrengselen van dat gedeelte der Middeleeuwsche poëzij, waarover wij thans spreken zullen, worden verdeeld in *Arthur-romans* en *Karel-romans*. De eerste worden dus genoemd, omdat hun inhoud betrekking heeft op Arthur of Arthus, koning van Engeland; de andere dragen hunnen naam naar Karel den Grooten.

5. Arthur-romans.

§ 380. Het boven reeds vermelde karakter van den ridder-roman, de vrouwenvereering namelijk, teekende zich het sterkst af in die, welke bovenstaanden naam dragen, en die gedurende de kruistogten in het westen van Europa zich verspreidden. Het tooneel dezer romans is Wales, en die provincie van Frankrijk, welke door gevlugte Britten bevolkt en sedert naar hen *Bretagne* genoemd werd.

§ 381. Door de onderlinge ontmoeting van zoo vele volkeren gedurende de kruistogten, werden, even als vroeger door de groote volksverhuizing, de volks-sagen en verhalen van het eene volk tot het andere overgebragt. Het onderling verkeer maakte het aanleeren van vreemde talen gemakkelijk; ook waren waarschijnlijk de verschillende takken van den Duitschen stam nog niet zoo sterk gescheiden, hetwelk dit aanleeren der talen en het onderling verkeer mede zeer bevorderde. Zoo verspreidden zich deze Britsche gedichten, die als minnedichten meer met den geest van den tijd overeenstemden, zeer gemakkelijk. Het bekoorlijke der nieuwheid gaf daaraan waarde en aanzien.

§ 382. Koning Arthur, die als de verdediger der Britsche nationaliteit en van het christendom wordt voorgesteld, zou in de 6de eeuw geleefd hebben, doch zijne geschiedenis is zoo met fabelen vermengd, dat men zelfs zijn bestaan in twijfel trekt. De Arthur-sage was oorspronkelijk even zoo eenvoudig als de sagen, waarvan wij boven gesproken hebben. Bij hare verspreiding echter in Frankrijk onderging zij eene geheele omwerking, en werd zij met de vertellingen van het ridderverbond der Ronde Tafel en van den heiligen Graal vermeerderd.

§ 383. Het Ridderverbond of de Orde der Ronde Tafel zou door koning ARTHUR of diens vader op raad van den toovenaar MERLIN zijn ingesteld. Het doel dezer instelling was het opsporen van den heiligen Graal, waaronder men een kostbaren schotel verstond, in welken Christus bij het laatste avondmaal het brood zou gebroken hebben. Deze schotel, die door Jozef van Arimathea bij de begrafenis des Heeren gebruikt zou zijn tot opvanging van het heilige bloed *(sang réal)*, en daarnaar zijn naam ontving, werd door hem naar Engeland overgebragt. Hier raakte hij sedert verloren, en het was den Ridders der Ronde Tafel opgedragen hem weder te zoeken. De heilige Graal, die verschillende verwonderlijke eigenschappen bezat, koos zelf zijne beschermers uit de edelste en vroomste ridders.

§ 384. Van de romans, die tot deze soort behooren, moeten omtrent dien tijd vertalingen uit het Fransch in het Nederlandsch bestaan hebben, doch daarvan zijn alleen een romantisch gedicht *van den Grale*, benevens de *Lancelot*, de *Walewein* en de *Ferguut* tot ons gekomen. Van *Percheval*, *Galehoet*, *Lenval* en *Tristram*, waarvan VAN MAERLANT gewaagt, en waartegen hij als leugenachtige verdichtselen waarschuwt, is in onze taal niets meer te vinden. Zelfs wil men, dat de *Lancelot* en *Walewein* ook eerst in later tijd bewerkt zijn.

In het Hoogduitsch heeft men van WOLFRAN VON ESCHENBACH eene vertaling uit het Fransch van *Percheval*, benevens een fragment van een heldendicht, *Titurel* genaamd. Van GOTTFRIED VAN STRASZBURG heeft men *Tristan* en *Isolde*.

§ 385. Wij hebben bij de behandeling van de geschiedenis der taal reeds aangehaald, hoe in de dertiende eeuw en later de Fransche taal en zeden haar invloed in Nederland deden gevoelen. Een gevolg daarvan was dan ook, dat hetgeen de Fransche letterkunde voortbragt, hier gretig ontvangen werd door allen, die deze taal verstonden, en dat voor hen, die ze in het oorspronkelijke niet lezen konden, vertalingen daarvan gemaakt werden.

§ 386. Om een denkbeeld van deze soort van Ridderromans te geven, willen wij eene schets mededeelen van een der oudste dezer gedichten, den *Lancelot* namelijk:

De held van het lied, naar wien het zijn naam draagt, is Lancelot, de zoon van den koning Ban van Benoyc. Nog jong zijnde werd hij, na den dood zijns vaders, aan zijne moeder ontvoerd en door eene tooveres, *de vrouw van het meer* genoemd, op den bodem van een meer gevoerd. Toen hij tot de jongelingsjaren gekomen was, werd hij door zijne beschermster naar het hof van Arthur gebragt, ten einde zich in alle ridderlijke deugden te oefenen. Bij zijne komst aldaar ontstak hij in eene hevige liefde voor de schoone koningin Ginevra, Arthur's echtgenoote. Deze liefde wordt de bron van eene aaneenschakeling van Heldenfeiten, waardoor hij zich weldra boven alle ridders onderscheidt. Intusschen worden die daden door hem bedreven, zonder dat hij zich als dien uitstekenden ridder doet kennen.

Deze onbekendheid bevordert hij, door zich van tijd tot tijd van het hof te verwijderen, en op avonturen uit te gaan. Op deze togten heeft hij de zonderlingste ontmoetingen: nu zijn het ridders, die vrouwen vervolgen, en welke door hem overwonnen worden; dan komt hij in aanraking met reuzen of in de magt van eene of andere toovergodin, of geheimzinnig wezen; een ander maal wordt hij ten tweestrijd gedaagd om zijne belasterde eer te handhaven. Op zijne togten heeft hij ook menig avontuur in verschillende ridderkasteelen; zelfs geraakt hij eenmaal in eene put gevangen, waaruit hij door eene jonkvrouw verlost wordt. Intusschen had hij de liefde der koningin Ginevra verworven, en zij, vaak ongerust bij het omzwerven van Lancelot, zendt dikwijls andere ridders om hem op te sporen. Deze en andere oorzaken brengen eene menigte tusschenverhalen te weeg van de bijzondere avonturen, die ook deze ridders op hunne togten ontmoeten. Niet alleen met booze ridders, maar ook met leeuwen, draken, en andere ongure wezens hebben zij te kampen. Hoewel nu de held van het gedicht, Lancelot, zich overal den dappersten der dapperen toont, zoo is hem toch de gunst ontzegd om de Graalavonturen ten einde te brengen. Door zijne zondige verstandhouding met de koningin is hij deze eer onwaardig. Alleen de reine helden Bohort, Percheval en Galaäd zijn bestemd om den Graal te vinden, welker vinding ook in het gedicht wordt bezongen. Lancelot's verstandhouding met de koningin wordt ontdekt, en hieruit vloeijen nieuwe tooneelen van ridderlijke daden voort. Eindelijk komt Arthur op eene wondervolle wijze om het leven; Ginevra zoekt eene schuilplaats in een klooster; Lancelot zegt ook der wereld vaarwel, en munt weldra even zoo door zijne vroomheid, als vroeger door zijne dapperheid uit. Ook de andere overgebleven ridders volgen zijn voorbeeld. Als Lancelot sterft, dragen de engelen jubelend zijne ziel naar den hemel, ter-

wijl zijn lijkgesteente door menigeen als een heiligdom bezocht en gekust werd.

§ 387. Naar de gegeven dorre schets van den *Lancelot*, kan men eenigszins oordeelen over de rigting der poëzij in die dagen. Het is overal eene mengeling van wonderlijke avonturen, beelden en voorstellingen eener dweepende verbeeldingskracht, eene vermenging van heidensche overblijfselen uit de Scandinavische mythologie met Christelijke overleveringen. „Moed, eer en liefde, die machtige hefboomen van ridderlijke geestdrift, zijn de idealen, die hier in den volstrektsten zin worden in praktijk gebracht, en daarbij is in de beschrijving van vormen en uiterlijke pracht een rijkdom van kleuren ten toon gespreid, die den smaak moest streelen van het hoffelijke en verfijnde geslacht." (1)

6. Karel-Romans.

§ 388. Even als de Arthur-sagen bij de meer en meer zich ontwikkelende wereldsgezindheid der ridders in eene verbeeldingrijke poëzij overgingen, had dit ook plaats met die sagen, welke terugwijzen op den krijg van KAREL DEN GROOTEN en zijne dapperen met de Saracenen. Ook deze sagen moesten zich als de stof voor dichterlijke omwerking leenen. Het voorbeeld daartoe vond men in de Arthur-romans.

§ 389. Daar de Karel-romans naar het voorbeeld der laatste bewerkt werden, bieden zij over 't algemeen ook gelijksoortige tooneelen en schilderingen aan. Dezelfde beginselen, ridderdeugd en vrouwenvereering, Christelijke overleveringen en Heidensche ideeën maken er den grondslag van uit.

§ 390. Tot de voornaamste der Karel-romans, die in Nederland gelezen werden, brengt men: het *Roelants-lied*, *Karel en Elegast*, *Ogier van Ardennen*, *Willem van Oranje*, de *roman der Lorreinen*, *de vier Heemskinderen* enz. Ook deze romans zijn allen vertalingen of omwerkingen van Fransche gedichten, met uitzondering van den *Karel en Elegast*, die,

---

(1) Dr. W. J. A. JONCKBLOET, Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst; dl. 1, bl. 230.

te oordeelen naar de taal en eene menigte bijzondere uitdrukkingen, in Braband moet ontstaan zijn.

§ 391. Als het eenige oorspronkelijke gedicht van deze soort willen wij ook hiervan eene korte opgave van den inhoud doen; vooraf zij aangemerkt, dat naar het vermoeden van den Hoogleeraar JONCKBLOET een gedeelte van het oorspronkelijk gedicht is verloren geraakt, waarvan wij straks melding zullen maken, terwijl op verschillende plaatsen door latere overschrijvers verzen zijn tusschen gevoegd.

Karel de Groote ontvangt door een engel bevel om op een rooftogt uit te gaan. In het eerst houdt hij dit gebod voor eene misleiding eener *elf* of toovergodin; doch ten laatste besluit hij tot de volvoering van den hem opgedragen last. Bij nacht gaat hij het woud in, en ontmoet een ridder, wiens paard en wapendos geheel zwart zijn. Een strijd is het gevolg der ontmoeting. Karel overwint den zwarten ridder, herkent in hem zijn verbannen hoveling Elegast, en wordt overtuigd, dat deze geheel onverdiend zijne gunst verloren heeft.

Karel, die zich intusschen slechts als een avonturier heeft doen kennen onder den naam van Adelbrecht, besluit om Elegast rijkelijk te beloonen. Zij gaan vervolgens naar het kasteel van Eggerik van Eggermonde, den zwager van Karel. Elegast dringt door tooverkracht binnen het kasteel en in het slaapvertrek van Eggerik, waar hij een zadel met honderd gouden bellen rooft. Eggerik ontwaakt, doch wordt gerust gesteld door zijne vrouw, die hem verwijt, dat gewigtige plannen hem in den droom plagen. Eggerik bekent hierop, dat hij 's konings dood heeft gezworen. Hiertegen komt de gravin op, en Eggerik vertoornd, slaat haar neus en mond aan 't bloeden. Terwijl zij het hoofd buiten het bed houdt, vangt Elegast het bloed in zijnen handschoen op, om het als bewijs bij den koning te doen dienen. Vervolgens brengt hij door zijne tooverkunst beide weder in slaap, en neemt het zwaard van Eggerik en den genoemden zadel mede. Karel verneemt het gebeurde, erkent dankbaar het doel zijner zending, en ontvangt tevens een nieuw bewijs van de getrouwheid van Elegast. Hierop scheiden zij: Karel trekt naar zijne burgt, maakt zijn hof met het voornemen van Eggerik bekend, en geeft bevel om, als Eggerik zich vertoont, hem met de zijnen binnen te laten. Dit gebeurt. Toen zij binnen de burgtpoort waren, werden zij onderzocht, en door de verborgen wapenen, die zij droegen, van hun boos voornemen overtuigd. Eggerik, voor den koning gebragt, ontkent alles, ter-

wijl hij met zwaard en speer een ieder, die de aanklagt durft volhouden, van leugen zal overtuigen. Hierop wordt Elegast geroepen, die hem den handschoen toont, en den strijd tegen hem opvat. De strijd had plaats. Elegast, binnen het krijt komende, bidt God om bijstand, kruist zijn paard en wapenen. Eggerik komt na hem binnen en valt dadelijk op hem aan. De strijd wordt hevig, doch Eggerik valt ten laatste onder het zwaard van Elegast, wordt buiten het krijt gesleept en met de andere verraders ter galg verwezen. Elegast huwde vervolgens met Karel's zuster, de weduwe van Eggerik.

§ 392. Het verloren gedeelte, waarvan wij boven spraken, zou bestaan hebben in een verhaal van het misdrijf van Elegast, om hetwelk hij vogelvrij verklaard werd. Naar alle waarschijnlijkheid had hij vroeger naar de hand van Karel's zuster gedongen, doch door de verraderlijke handelingen van Eggerik had hij zijne liefde en zijn goeden naam verloren. Dat dusdanig gedeelte van dit gedicht verloren is geraakt, wordt klaarblijkelijk aangetoond in het reeds genoemde werk van den Hoogleeraar Jonckbloet, Dl. 1, bl. 278 en verv.

7. Bijzondere romantische Gedichten.

§ 393. Buiten de genoemde romantische gedichten zijn er nog eenige, die niet bepaald tot deze kringen kunnen gebragt worden, doch die door hun inhoud en den waarschijnlijken tijd hunner vervaardiging ook hier moeten worden aangehaald. Van dezen noemen wij den *Zwanenridder* en *Floris en Blanchefleur.*

§ 394. Van den Zwanenridder is het oorspronkelijke, dat van de twaalfde of dertiende eeuw dagteekent, verloren geraakt, maar de geschiedenis is bewaard in een volksboek, waarschijnlijk van de zestiende eeuw, dat menigmaal herdrukt werd. Over den inhoud van dit gedicht zullen wij niet in bijzonderheden treden; alleen zij gemeld, dat het gedicht Godfried van Bouillon van den Zwanenridder doet afstammen. Van Maerlant komt daartegen op, en levert alzoo het bewijs, dat deze roman reeds in zijn tijd zeer bekend was. Even als de afstamming van Godfried van Bouillon in

den roman van den Zwanenridder voorkomt, vindt men die van Karel den Grooten in *Floris en Blanchefleur*. Hoewel deze geslachtsrekening minder fabelachtig is dan de eerste, verdient zij toch niet veel meer geloof.

8. Wetenschappelijke Literatuur.

§ 395. De wetenschappen werden in dit tijdperk reeds in ruimer omvang behandeld, doch zulks bepaalde zich nog altijd tot de kloosters, en hetgeen daarover geschreven werd, was meestal in het Latijn. De meest beoefende vakken waren de godgeleerdheid in verschillende rigtingen, de wijsbegeerte, de wis- en natuurkunde en de geschiedenis.

§ 396. De verschillende rigtingen in de Godgeleerdheid waren hoofdzakelijk: 1. die waarbij men zich alleen aan den Bijbel en de gevoelens der kerkvaderen hield; 2. die, waarbij meer een leerstellig beginsel, een gevolg van eigen nadenken, ten grondslag lag, en waarbij zich de wijsbegeerte aansloot; 3. die, welke op persoonlijke bevinding, op vermeende ingeving van boven berustte.

§ 397. De wis- en natuurkunde werden in alle kloosterscholen beoefend: doch men bragt het weinig verder, dan hetgeen de oudheid daarover reeds mededeelde. Nieuwe ontdekkingen en nasporingen, of uitbreiding van de vorderingen, die de genoemde wetenschappen vroeger reeds gemaakt hadden, vonden geen plaats.

§ 398. De beoefening der geschiedenis bestond in het aanleggen of vervolgen van kronijken. Bij de bisschoppelijke zetels en in de abdijen had men mannen, die bijzonder belast waren met het aanteekenen van hetgeen er merkwaardigs voorviel. Tot dit werk werden de bekwaamste mannen gekozen. Behalve de chronologie van gebeurtenissen van een of ander onzer gewesten, werd ook de algemeene geschiedenis door hen behandeld.

9. Voornaamste Schrijvers.

§ 399. De vervaardigers of vertalers van de sagen en liederen, waarvan wij melding maakten, zijn meestal onbekend.

Van het *Nevelingen-lied* heeft men ten onregte HENDRIK VAN OFTERDINGEN als dichter genoemd. Ook van het *Goedroen-lied* is de bewerker onbekend. Van den *Reinaart* weet men, dat zekere Mr. WILLEM, voor wien men WILLEM VAN UTENHOVE houdt, de bijzonderheden aangaande dit reeds vroeger bewerkt verhaal opspoorde en het berijmde. Het is echter niet zeker, wie die Mr. WILLEM eigentlijk geweest is; alleen weet men dat hij ook de maker van *Madoc* was, waarvan VAN MAERLANT spreekt, doch ook van dit voortbrengsel zijner pen is niets bekend.

§ 400. Wij hebben reeds gezegd, dat de romantische werken van dien tijd oorspronkelijk uit Frankrijk waren. Als vervaardigers van zoodanige voortbrengselen hebben wij dus geen Nederlanders te noemen. Alleen moeten wij aanhalen, dat de Arthur- en Graal-romans door WOUTER MAP, een Anglo-Normandisch geestelijke, in Fransch proza bewerkt werden, en dat deze bewerking de grondslag voor de latere dichterlijke romans van dien aard werd.

§ 401. Van de vertalers of Nederlandsche bewerkers der romantische dichtstukken is ook weinig bekend. Van KLAAS VERBREGTEN, een Haarlemschen dichter, heeft men eene gedeeltelijke overzetting der *Vier Heemskinderen* en van den *Willem van Oranje*. De roman van *Walewein*, zoo als die thans nog aanwezig is, houdt men voor een voortbrengsel van de veertiende eeuw, hoewel het zeker is, dat hij reeds vroeger hier bekend was. De dichter van het eerste gedeelte van dezen roman noemt zich PENNINC, terwijl de voortzetting door PIETER VOSTAERT vervaardigd werd. Ook eene latere, half hoogduitsche vertaling van den *Ogier van Ardennen*, behoort tot de vijftiende eeuw, en wordt aan JOHANN VAN SOEST toegeschreven. Daar deze zich *Johann der Clerck* noemt, heeft men ten onregte gemeend, dat JAN DE CLERCK, van wien wij later zullen spreken, de oorspronkelijke bewerker van dit Middennederlandsche gedicht zou geweest zijn.

§ 402. Onder de Nederlanders, die de wetenschappen met vrucht beoefenden, vinden wij VINCENTIUS VAN BEAUVAIS genoemd, die over de natuurkunde heeft geschreven. EVERARDUS VAN BETHUNE, PHILIPPUS GUALTERUS VAN RIJSSEL en WALTER VAN MUIDEN waren beoefenaars der oude letteren. De

eerste vervaardigde eene Grieksche spraakkunst; de beide anderen waren tevens Latijnsche dichters, aan welke de Katholijke kerk vele harer schoonste hymnen te danken heeft.

b. Tijdperk der wetenschappelijke Literatuur.

§ 403. Wanneer wij het tweede tijdperk van de Middennederlandsche letterkundige geschiedenis, het tijdperk der wetenschappelijke literatuur noemen, bedoelen wij daarmede niet, dat de dichtkunst in dien tijd minder beoefening vond; integendeel is dit tijdperk rijker aan oorspronkelijke dichters dan het voorgaande, maar de dichtkunst nam eene andere rigting, en diende niet meer uitsluitend tot vermaak; haar hoofddoel werd het verspreiden van wetenschappelijke kennis en zedelijke beschaving.

§ 404. De maatschappelijke toestand was ten gevolge der Kruistogten geheel veranderd. De vrije burgers, die zich door hunne nijverheid allengs een zeker aanzien begonnen te verwerven, kregen nu ook behoefte aan ontspanning. Doch die ontspanning moest geen ijdele tijdkorting zijn; zij moest tevens voedsel voor verstand en hart aanbieden. Den beperkten kring hunner kennis wilden zij uitbreiden, en zoo het aangename met het nuttige vereenigen.

§ 405. Intusschen bleef het schoone in de poëzij niet achterwege. Ook dit tijdperk leverde daarin verschillende voortbrengselen, doch deze waren niet meer met zulke zonderlinge en wonderbare tooneelen opgevuld, als wij in de romantische werken van het vorige tijdperk zagen.

§ 406. Hoewel de hoofdrigting der poëzij didaktisch was, ontbreekt het toch niet aan voortreffelijke gewrochten in de epische en lyrische poëzij, terwijl in den loop van dezen tijd ook het drama in onze taal begon beoefend te worden.

§ 407. De beoefening der dramatische poëzij vond bijzonder haar eersten spoorslag in die vereenigingen, welke men *rederijkers-kamers* noemde, en welker ontstaan, doel en werking eene eenigszins uitvoeriger beschouwing vereischen, niet alleen omdat zij zoo zeer het kenmerkende van den toenmaligen staat der letterkundige rigting doen uitkomen, maar

ook omdat de middeleeuwsche instellingen in onzen tijd van „renaissance" weder meer en meer in het leven geroepen worden.

1. De Rederijkers-kamers.

§ 408. In de middel-eeuwen hadden de verschillende beroepen hunne gilden of vereenigingen van meesters in het vak. Elk, die zich aan een beroep toewijdde, moest eerst in het gild opgenomen worden, en daarvoor een bewijs zijner bekwaamheid afleggen, waarna hij als *meester* in zijn vak door het gild erkend werd; tevens moest hij eene zekere geldelijke bijdrage doen. Het hoofd van zoodanige inrigting heette *deken*.

§ 409. Deze gilden, die alleen uit eerlijke, nijvere poorters bestonden, hadden vastgestelde bijeenkomsten, om zich in den wapenhandel te oefenen, ten einde in tijd van nood zelven, onderling vereenigd, en met hunne gezellen (bedienden en leerlingen) hunne woonstede en eigendommen te kunnen verdedigen. Op deze wijze ontstonden de schutterijen.

§ 410. De plaats der vereeniging en oefening der schutterijen noemde men den *doelen*. Deze bijeenkomsten echter bepaalden zich niet uitsluitend tot oefening in het behandelen van pijl en boog. Meestal was daaraan eenige uitspanning verbonden. Er werd doorgaans tevens goede sier gemaakt. Ook de vrouwen der poorters werden daarbij toegelaten.

§ 411. Onder die uitspanningen kwam ook de beoefening der taal- en dichtkunde. Men vervaardigde refereinen, liedekens en tooneelspelen, die in de bijeenkomsten werden voorgedragen. Zij, die zich met die oefeningen bezig hielden, vormden weldra bijzondere vereenigingen, die naar hunne vergaderplaats en naar het doel hunner vereeniging *kamers van Rhetorika* genoemd werden.

§ 412. De plaats der bijeenkomsten namelijk was in eene van de voornaamste herbergen der stad. De schutters vereenigden zich in den tuin, of, zoo als men het noemde, in den *plaisanten hof*. De dichters hadden eene vrije kamer, en van daar kreeg hunne geheele vereeniging den naam van

kamer, terwijl zij die van *rhetorijkers* aannamen in navolging der Fransche *Rhétoriciens* of leden der *Collèges de Rhétorique.*

§ 413. Elke kamer had haar eigen blazoen of wapen, met een heilige of eenig ander beeld als symbolisch teeken, en eene kenspreuk, die den naam der kamer uitmaakte, als de *St. Barbara*, de *Heilige Geest*, de *Lavendelbloem*, de *Fonteine in liefde bloeijende*, *God voedt veel sotten*, enz.

§ 414. Omtrent den oorsprong of liever den ouderdom van deze instellingen hebben zij onderling nog al eens strijd gevoerd. Wij kunnen ons met dien twist niet ophouden; alleen mogen wij het als zeker vermelden, dat deze instellingen het eerst in Vlaanderen en Brabant, daarna in Zeeland en Holland tot stand kwamen, terwijl van de Vlaamsche kamers wordt beweerd, dat zij reeds in de dertiende eeuw ontstaan zijn; zelfs meende de kamer *St. Catharina* van Aalst, dat zij reeds af het jaar 1107 dagteekende, hetwelk zij uitdrukte door de spreuk *amor vincit*, of zooals men het schreef *aMor VInCIt*, waarin de letters MCVII dit jaartal moeten aanwijzen.

§ 415. De kamers van Rhetorika werden op dezelfde wijze bestuurd als de gilden. Als hoofdbestuurder hadden zij een deken, doch boven dezen was nog een beschermheer, die door de kamer tot het aanvaarden dier waardigheid werd uitgenoodigd, en doorgaans *prins*, somtijds zelfs *keizer* genoemd werd. Verder had elke kamer haar penningmeester en secretaris; de laatste was de man, die alle zaken beregten moest, en van wiens geschiktheid en ervaring veelal de roem der kamer afhing. Eene bijzondere functie nog was die van den *kamernar*, die in de tooneelspelen de komische rollen vervulde, en bij elke vereeniging eene geestige aardigheid tot vermaak der leden moest gereed hebben.

§ 416. Hoewel elke kamer op zich zelve stond, zoo vormden zij toch gezamentlijk één genootschap. Wanneer nieuwe kamers tot stand kwamen, moesten zij door de reeds bestaande erkend, en in dat genootschap opgenomen worden. Alsdan had zulk eene kamer het regt om in de wedstrijden, die van tijd tot tijd gegeven werden, deel te nemen. Deze wedstrijden bestonden in het opvoeren van tooneelstukken, of het vervaardigen en declaméren van refereinen, naar een

opgegeven thema; d. i. men maakte verzen, waarvan de coupletten telkens met dezelfde regels, die opgegeven waren, eindigden.

§ 417. De voorrang der mededingende kamers werd door het lot bepaald; doch allen kwamen te gelijk in de plaats aan, waar de wedstrijd gehouden werd. Dit gaf aanleiding tot een feestelijk onthaal en statigen intogt, waarbij elke kamer hare bijzondere banier voerde, en onder geleide van muzijk en zang de plaats, die den wedstrijd had uitgenoodigd, binnentrok.

§ 418. Hoewel over 't algemeen de leden dezer vereenigingen het in de poëzij naauwelijks tot het middelmatige brągten, zoo gaven zij toch aan enkele uitstekende vernuften den spoorslag tot oefening en aankweeking van hun talent; en, zoo als wij later zien zullen, hebben de eerste sieraden onzer letterkunde hunne schitterende loopbaan als leden van die vereenigingen begonnen.

§ 419. Wat door de leden der kamers in hunne vereenigingen werd voorgedragen en toegejuicht, kon in den beginne slechts in een beperkten kring genoten worden. Het allervoortreffelijkste moge al eens door herhaald afschrijven ook verder verspreid zijn geworden, eene algemeene bekendheid kon daaraan bij het vele, dat er werd voorgedragen en opgevoerd, niet gegeven worden.

§ 420. In den eersten bloeitijd echter der kamers van Rhetorika vond KOSTER van Haarlem de kunst uit, om het geschrevene in korten tijd en met geringe moeite te vermenigvuldigen, en gretig zal wel door hen, die meenden uit te munten, van deze kunst gebruik zijn gemaakt, om hunne voortbrengselen voor geheel het volk genietbaar te maken.

2. Toestand der fraaije Letteren.

§ 422. De wetenschappelijke rigting, die aan de beoefening der fraaije letteren gegeven werd, openbaarde zich in eene dichterlijke of berijmde behandeling van geschied-, natuur- en zedekundige onderwerpen Het eerste bestond veelal in eene kroniekmatige voorstelling der gebeurtenissen, waarin weinig of geen dichterlijke gloed zich openbaarde.

§ 422. De natuurkundige gedichten bepaalden zich hoofdzakelijk tot de natuurlijke historie, en behandelden onderwerpen uit de drie natuurrijken, waarbij het dierenrijk de hoofdrol speelde; hierdoor droegen deze gedichten den naam van *bestiaris*.

§ 423. De zedekundige onderwerpen waren uit de gewijde schriften of uit de levensgeschiedenis der heiligen genomen. Deze soort van gedichten zijn in den verhalende vorm opgesteld, of ook in dien der zamenspraak. Zij waren òf leer- òf hekeldichten. De dramatische poëzij, die voor het tooneel bestemd was, had ook hoofdzakelijk ten doel, om de ondeugden en verkeerdheden aan het licht te brengen, of wel om voorvallen uit de gewijde geschiedenis aanschouwelijk voor te stellen.

§ 424. Van hetgeen in deze verschillende opzigten onze letterkunde uit dien tijd aanbiedt, is veelal het beste eene navolging van het Latijn of Fransch; de vorm en inkleeding behoort echter aan den Nederlandschen dichter. Intusschen hebben wij ook oorspronkelijke stukken aan te wijzen, die zèlfs de waarde der navolgingen verre overtreffen, zooals wij zien zullen bij de behandeling van het werk van Jan van Heelu.

§ 425. Behalve uit de didaktische en dramatische poëzij levert ook dit tijdvak, zooals wij reeds zeiden, schoone overblijfselen van lyrische en epische verzen. Wat de eerste betreft, als een kunstjuweeltje wordt het volgende veelal aanhaald, en naar den aanhef *Het daghet uit den Oosten* genoemd.

Het daghet uit den oosten,
het licht schijnt overal,
hoe weinich weet de liefste,
waer dat ic henen sal!

Warent al mijn vrinden,
dat mijn vyanden sijn,
ic voerde u uit den lande
mijn troost, mijn minnekijn!

Werwaert wout ghy my voeren,
stout Ruiter, wel ghemoet?
al onder de linde groene
mijn troost, mijn waerde goet!

Men ziet, dat hier eene tweespraak plaats heeft tusschen een ridder en eene jonkvrouw. Volgens de verklaring van prof. LULOFS moet het hoofddenkbeeld in deze romance zijn, dat twee ridders hetzelfde meisje beminnen, doch dat een van hen door haar was uitverkoren. De niet beminde zou den ander om het leven hebben gebragt bij een naburigen lindeboom. Daar hij moest vlugten, kwam hij in den vroegen morgen tot de jonkvrouw, die van den manslag onbewust was; hij zegt haar, dat hij haar gaarne met zich zou voeren. „Waarheen?" vraagt ze. „Naar de linde", antwoordt hij. Hierop zou zij te kennen geven, dat zij weldra haren geliefde verwacht; doch de ridder helpt haar uit dien waan door te zeggen:

bijlo! dat is niet waer!
gaet onder de linde groene,
verslaghen so leit hy daer.

Vóór wij deze opvatting gelezen hadden, hielden wij de ontmoeting van den ridder met de jonkvrouw voor eene geestverschijning, in den trant van BURGER's *Leonore*, waarvan BILDERDIJK eene dichterlijke navolging heeft gegeven; hoe dit zij, laten wij in het midden, en geven hier, hetgeen de dichter verder zingt:

Het meisken nam haer mantel
en sy ghinc eenen ganc
al onder de linde groene,
daer sy hem verslaghen vant.

Och, lichdy hier verslaghen,
versmoort al in uw bloet,
dat heeft ghedaen uw roemen
en uwen hoghen moet.

Och, lichdy hier verslaghen
die my te troosten plach!
wat hebdy my naghelaten
so menigh droeven dach!

Het meisken keerde haer omme
en sy ghinc eenen ganc
al voor haer vaders poorte,
die syder gesloten vant.

En is hier niemant inne,
noch heer of edelman,
die my nu desen doden
ter aerden helpen can?

De heren sweghen stille,
sy gaven gheen gheluit,
het meisken keerde haer omme,
sy ghinc al wenende uit.

Met haren ghelen haren
dat syder 't bloet afvreef;
met haer snewitte handen
dat sy sijn wonden verbont.

Met sijnen blanken sweerde
dat syder dat grafje groef
met haren blanken armen,
dat sy hem ter aerden droech.

Met haren blanken handen
dat syder dat belleken clonc,
met hare heldere kele
dat sy de vigilie sonc.

Nu wil ic my begheven
in een clein cloosterkijn
ende draghen de swarte wijlen
ter eeren der liefste mijn."

§ 426. Zooals wij reeds gezegd hebben, wordt het bovenstaande als een kunstjuweel uit dien tijd beschouwd. Verscheiden andere wereldsche en geestelijke minneliederen behooren nog in dit tijdperk te huis. Wij onthouden ons echter van de opsomming der titels of mededeeling van den inhoud, daar beide voor onze lezers van minder belang zijn. Alleen zij gezegd, dat vele dergelijke liederen onder het volk in zwang waren, welke echter later verloren gingen, of alleen bij den aanvangsregel, als naam van het lied, bekend bleven.

§ 427. Tusschen deze soort van liederen en de vroeger vermelde romans had men in dien tijd eene soort van gedichten, bekend onder den naam van *sproken*. Deze sproken waren minder fantastisch, en tevens niet zoo uitvoerig

als de romantische gedichten van het vorige tijdperk; terwijl zij daarentegen in beschrijvingen en schilderingen rijker waren dan de liedekens.

§ 428. Hoewel deze sproken meer eene wereldsche dan eene geestelijke strekking hadden, houdt men het er toch voor, dat vele daarvan door geestelijken vervaardigd zijn. Wel was de geestelijkheid tegen den roman gestemd; doch zij bediende zich desniettegenstaande zelve van den romantischen vorm, om daardoor hare voortbrengselen ingang en bijval te doen vinden, daar de smaak der lezers toch altijd het wonderlijke met het leerrijke wilde vereenigd hebben, waardoor het afgetrokkene van het laatste door de prikkeling der nieuwsgierigheid veraangenaamd werd. Zou men zelfs heden ten dage nog wel niet lezers vinden, bij wien de prikkeling der nieuwsgierigheid meer werkt dan de lust tot onderrigt?

§ 429. Tot de sproken, die meer bijzonder verdienen genoemd te worden, brengt men de *Reis van Sinte Brandaen* en de *Beatrijs*, die tot de eerste jaren van dit tijdperk behooren. De inhoud van het eerste heeft eene ware gebeurtenis ten grondslag. In de zesde eeuw ondernam een abt van Lancarvan, St. Brandanus, eene reis naar de Canarische eilanden, met het oogmerk om de Christelijke godsdienst te verkondigen en het Christendom uit te breiden. Na op de Afrikaansche kusten eenigen tijd te hebben rondgezworven, keerde hij naar zijn vaderland terug, en stelde een verhaal zijner lotgevallen op. Dit verhaal werd later tot eene dichterlijke legende omgewerkt. Deze legende is eene aaneenschakeling van de zonderlingste voorvallen, waarin eene menigte duivelen en booze geesten worden opgevoerd.

§ 430. De *Beatrijs* bevat de ontvoering of schaking eener kloosterlinge door haren minnaar, en de wonderdadige hulp en bescherming, die deze maagd van de heilige Maria ondervindt, waardoor deze haar voor schande én gebrek behoedt, en haar tevens tot berouw en boetedoening brengt, waarna zij in haar klooster terugkeert. Er heerscht in deze legende zeer veel waarheid van opvatting, en eene kieschheid en ongedwongenheid van schildering, die het gedicht eene bijzondere aantrekkelijkheid geven.

§ 431. Thans gaan wij over tot eene korte beschouwing van den staat der tooneelpoëzij in dit tijdvak. Wat den oorsprong van ons drama of liever van onze tooneelopvoeringen betreft, daarmede zullen wij ons niet inlaten. Volgens eenigen zou deze soort van letterkundige voordragt door de bedevaartgangers uit het Oosten naar deze streken zijn overgebragt. Anderen willen, dat zij reeds van den tijd der Romeinen dagteekent, en sedert nooit geheel verdwenen is. Zeker is het intusschen, dat reeds vroeg tooneelmatige voordragten gehouden werden, en wel bepaald met het doel om aan godsdienstige feesten meer luister bij te zetten, en voorvallen uit de gewijde geschiedenis aanschouwelijk voor te stellen.

§ 432. Deze voorstellingen, die reeds in den tijd van Karel den Grooten plaats hadden, werden na de godsdienstoefening in de kerk of op de kerkhoven gegeven, en kregen van daar den naam van *Kerkspelen.* Wanneer er echter onderwerpen behandeld werden, die niet tot de godsdienst in betrekking stonden, dan had de vertooning in het open veld, in eene herberg of in de kasteelen der edelen plaats. Zij, die zich met het geven van zoodanige voorstellingen een middel van bestaan maakten, reisden ook wel op wagens rond, en deze wagens dienden hun dan bij elke voorkomende gelegenheid tot tooneel, terwijl de nieuwsgierige menigte zich er rondom verzamelde; van daar dat men *wagen-* en *tafelspelen* had.

§ 433. Hetgeen men vertoonde, bestond 1. in *mysteriën* of voorstellingen van godsdienstige onbegrijpelijkheden. Het oudste mysteriënspel in het Nederlandsch, zooverre bekend is, is *de eerste Blijdschap van Maria*, dat in 1444 door de Brusselsche kamer *de Koorenbloem* vertoond werd; 2. in *spelen van sinne* of voorstellingen van deugden en ondeugden; 3. *Batementen*, eigenlijke drama's of voorstellingen van handelingen en zamensprekingen, somtijds vrij losbandig in uitdrukking, doch altijd van eene zedelijke toepassing gevolgd; 4. *Factiën* en *Kluiten*, kleine batementen of drama's in één bedrijf, die tot nastuk dienden, en doorgaans met een *factielied* eindigden. Verder had men nog den *proloog*, een klein voorspel, en de *hagespelen*, die na afloop der letterkundige

wedstrijden bij de intrede van een dorp of stad gegeven werden, en wel voor diegenen, die aan den wedstrijd of het landjuweel, zooals men het noemde, geen deel genomen hadden.

3. Toestand der Wetenschappen.

§ 434. Bij de beschouwing van den staat der wetenschappen in dit tijdperk worden wij het eerst naar de kloosters gevoerd. Hier was steeds de hoofdzetel der Wetenschap. JOHANNES VAN RUYSBROEK schreef in het Nederlandsch, en wordt om zijne kernachtige taal de vader van het Nederlandsche proza genoemd. Hem volgde GEERT GROETE, die zich omtrent het onderwijs der jeugd verdienstelijk maakte; terwijl THOMAS à KEMPIS als Latijnsch prediker en vooral als schrijver van het werkje *Over de navolging van Christus* grooten roem verkreeg.

§ 435. Later was door het prediken en vervaardigen van godsdienstige geschriften in de landtaal het proza bijzonder vooruitgegaan. Het voornaamste, dat zich in de beoefening der wetenschappen in dit tijdvak voordoet, bepaalt zich dan ook voornamelijk tot godsdienstige geschriften. De Leuvensche hoogeschool, in 1426 opgerigt, was wel ter bevordering van alle wetenschappen ingerigt, doch eene harer hoofdrigtingen was de godgeleerdheid.

§ 436. Van de godsdienstige schriften moeten in de eerste plaats verschillende vertalingen van gedeelten des Bijbels genoemd worden, die in het laatst der vijftiende eeuw door de boekdrukkunst algemeen verspreid werden. In 1477 verscheen te Delft het Oude Testament, zonder de Psalmen, als mede eene verzameling van de teksten uit het Nieuwe Testament, die het geheele jaar door dagelijks in de kerk gelezen worden, met schetsen of sermoenen over die teksten vermeerderd. De vertaling der Psalmen in proza, die men *psalter* of *souter* noemde, diende tot gebedenboek. Ook had men *psalters* in verzen of *souterliedekens*, waarvan later.

§ 437. Verder leverde dit tijdperk verschillende bewerkingen van het leven van Jezus, of gedeelten daarvan. Andere godsdienstige geschriften handelden over de Maagd Maria,

en over het leven der Heiligen. Van de laatste bestonden er vooral verscheiden handschriften van het leven en de mirakelen van den heiligen Hieronymus. Nog had men vertalingen van de leerredenen van Hieronymus, St. Bernard en St. Gregorius, en verscheiden andere zedekundige of godsdienstige werken, waartoe ook vooral de verschillende *spieghels* behooren, als: *die Spieghel der Kerstenghelove*, *den Spieghel des ewigen Levens*, *Spieghel onzer Behoudenis*, enz.

§ 438. Al die werken waren grootendeels vertalingen. Nogtans ontbrak het ook niet aan oorspronkelijke schriften over godsdienstige onderwerpen, welke somtijds van groote scherpzinnigheid, diep nadenken en grondige geleerdheid getuigen.

§ 439. In de natuurkundige wetenschappen levert dit tijdperk niet veel bijzonders op. Het voornaamste, dat daarin verscheen, is eene vertaling uit het Latijn van een werk *Over dye Eygenschappen der dinghen*, dat eene algemeene natuurbeschouwing behelst. Dit werk, dat in negentien hoofdstukken verdeeld is, handelt over God, de Engelen, de ziel, het in- en uitwendige van het menschelijk ligchaam, jaren en ouderdom, ziekten, en verder over de geheele zigtbare natuur. De schrijver wilde een beknopt wetenschappelijk handboek schrijven, en hetgeen hij levert, overtreft bij het gebrekkige, dat zich in de bovennatuurkundige onderwerpen voordoet, verre wat men van dien tijd verwachten kon.

§ 440. De geschiedenis vond meer en meer beoefening, en werd nu ook in proza behandeld, en ijverig door de drukpers vermenigvuldigd. Men schreef of vertaalde over de algemeene geschiedenis, hetzij in haar geheel, hetzij gedeeltelijk. De geschiedenis van het Vaderland werd nog steeds in den vorm en onder den naam van kronijken behandeld. Deze kronijken liepen over de geschiedenis van enkele gewesten, als van Holland, Brabant, Gelderland, of over die van eene enkele familie, als: de *Chroniken der Heeren van Brederode*.

§ 441. Ook enkele reisbeschrijvingen treffen wij in dit tijdvak aan, doch zij bepalen zich alleen tot reizen naar het Oosten. Onder dezen wordt een *Itinerarium naar Je-*

ruzalem genoemd, waarvan verscheidene uitgaven verschenen, en vooral de *Wonderlijke Reize van Jan Mandevijl*, *beschrijvende eerst de Reize en de geschiedenisze van den H. Lande van Beloften*, *te voet*, *te paard of ter zee*, enz. Deze reiziger was een Engelschman; behalve Palestina had hij ook Arabië, Perzië, Egypte en andere verwijderde landen bezocht, waarvan hij de beschrijving in het Latijn geeft.

4. Invloed der letterkunde op de Maatschappij.

§ 442. De uitvinding der boekdrukkunst bevorderde de verspreiding van geschriften van allerlei soort, en daardoor werd de lust tot onderzoek en uitbreiding van kennis onder het volk meer en meer opgewekt. Vooral was het hekelschrift voor den Nederlander een geliefde lektuur. De gebreken, die de verschillende standen der Maatschappij aankleefden, zag men gaarne ten toon gesteld, en de vitlust der dichters zag zich geprikkeld door de graagte, waarmede hunne spotternijen ontvangen werden. Zelfs de geestelijkheid werd niet gespaard. Ook vele tooneelvoorstellingen volgden dien smaak des volks. Een en ander had ten gevolge, dat toen de hervorming in deze streken begon door te dringen, zij al dadelijk veel opgang maakte.

§ 443. „Reeds voor het midden der zestiende eeuw," zegt SNELLAERT, „had de geest van LUTHER in Vlaenderen de overhand, en gaf hij zich lucht op het tooneel." Genoemde schrijver haalt voorts aan, dat op het landjuweel, in 1539 te Gent vertoond, de meeste spelen van sinne op de vraag, *welck den mensche stervende den meesten troost is!* vlijmende hekelingen waren tegen den Paus, de monniken, de aflaten, de bedevaarten, enz.; en dat die stukken, hoewel door Keizer KAREL zelven uitgelokt, kort na hun verschijnen verboden werden. Later werd van ditzelfde landjuweel verklaard, dat het bijzonder den hervormingsgeest onder de letterkundigen bevorderd had.

§ 444. Het ontbrak echter ook niet aan eene letterkundige tegenwerking. Het reeds genoemde referein, dat mede eene geliefkoosde dichtsoort in dezen tijd was, en niet alleen door de rederijkers, maar ook door de klooster-

geestelijken beoefend werd, telt, zegt SNELLAERT, kalme strijders ten voordeele van Rome, en „wint al het Katholiek refrein het niet immer op het Protestantsche, ten minste worstelt het er tegen met voordeel.” Het was vooral eene geestelijke zuster, ANNA BIJNS, die in hare *Refereinen vol schrifturen ende doctrinen van diversche materien* tegen de leer van LUTHER te velde trok, en die om de kracht harer uitdrukking en de harmonie harer verzen algemeen als eene zeer begaafde dichteres erkend wordt.

5. Voornaamste Schrijvers.

§ 445. Daar wij in dit tijdperk nog al eenige beroemde namen te noemen hebben, zullen wij deze ter geregelder beschouwing verdeelen in dichters en prozaschrijvers, terwijl wij eerst naar tijdorde hunne namen zullen geven, om daarna eenige bijzonderheden over hen mede te deelen.

§ 446. Tot de dichters uit dit tijdperk behooren: JAKOB VAN MAERLANT, MELIS STOKE, JAN VAN HEELU, LODEWIJK VAN VELTHEM, JAN DE KLERCK of JAN DECKERS, WILLEM VAN HILDEGAERTSBERCH, benevens eenige mindere dichters.

§ 447. Als prozaschrijvers verdienen vermeld te worden JOHANNES VAN RUYSBROEK, JOHANNES VAN SCHOONHOVEN, THOMAS à KEMPIS, DIEDERICK VAN MUNSTER, WERNERUS ROLEVINCK, JAN VELDENAER, waarbij wij nog den ongenoemden *Klerk uit de Lage landen* moeten voegen.

6. Jakob van Maerlant.

§ 448. Van de levensbijzonderheden van JAKOB VAN MAERLANT is ons niets anders bekend, dan dat hij te Damme in Vlaanderen omstreeks 1235 geboren werd, dat hij de betrekking van koster te Maerlant, bij de stad Brielle, bekleed heeft, alwaar hij zijne letterkundige loopbaan begon, en daarom zijne bijnaam daaraan ontleende. Later werd hij schrijver of secretaris in zijne geboorteplaats Damme, en overleed aldaar in 1300.

§ 449. Naar het gevoelen van den Hoogl. JONCKBLOET is

het waarschijnlijk, dat VAN MAERLANT in Zuid-Beveland geboren is, en opgevoed of althans onderwezen werd door de Cisterciënsers. Uit liefde voor eene schoone jonkvrouw werd hij minnezanger; doch later veroordeelde hij zijne wereldsche poëzij en koos eene andere rigting. Het blijkt, dat hij ten aanzien van zijn tijd eene zeer geleerde opvoeding genoten had. Immers was hij niet alleen met de taal der Latijnen en Franschen, maar ook met hunne letterkunde bekend.

§ 450. Langen tijd heeft men VAN MAERLANT den eernaam van vader der Nederlandsche dichtkunst toegekend, doch de vorderingen, die men in de kennis der Middennederlandsche literatuur in den laatsten tijd gemaakt heeft, hebben doen zien, dat reeds in de twaalfde eeuw de poëzij zich tot eene hoogte verhief, die noch door VAN MAERLANT, noch door zijne volgers bereikt werd. Of dit toe te schrijven zij aan de rigting, die hij aan de dichtkunst gaf, zooals men wel beweerd heeft, dan of de toenmalige toestand der maatschappij, en hare neiging naar degelijken inhoud van letterkundige voortbrengselen daarvan de oorzaak geweest zij, laten wij in het midden.

§ 451. Indien dus aan VAN MAERLANT den eernaam van *der Dietschen dichtren Vader*, dien hem JAN DE KLERCK geeft betwist wordt, dien van zelf dichter te zijn verdient hij met het volste regt, hij, die, als BILDERDIJK van hem zingt:

Zoetvloeiendheid van taal met kracht en kieschheid paarde,

terwijl hij niet alleen als dichter, maar ook als een geleerd geschied- en natuurkenner, ja als wijsgeer onze bewondering verdient.

§ 452. Tot de hoofdwerken van VAN MAERLANT behooren naar tijdorde: *de Trojaenschen oorlogh*, *Koning Alexanders Yeesten*, *de Rijmbijbel*, *de Wrake*, *de Bestiaris of der Naturen Bloeme*, *het Leven van St. Franciscus*, *de Wapene Martijn*, *Verkeerde Martijn*, en de *Spieghel historiael*.

§ 453. *De Trojaenschen oorlogh* en *Koning Alexanders Yeesten*, die tot de eerste werken van VAN MAERLANT behooren, zijn door hem naar het Fransch en het Latijn in Nederlandsche verzen gebragt.

§ 454. De *Rijmbijbel*, het voornaamste van des dichters

werken, bestaat in eene historische bloemlezing uit het Oude en Nieuwe Testament. Deze geschiedenissen werden door den dichter bewerkt naar een Latijnsch werk, dat omtrent eene eeuw vroeger onder den titel van *Historia Scholastica* door een Fransch schrijver, PETRUS COMESTOR, was in 't licht gegeven; waarbij VAN MAERLANT eene harmonie uit de Evangeliën voegde, en het geheel als een boek voor het volk bewerkte.

§ 455. De vele aanmerkingen, waarmede de bijbelsche verhalen doorvlochten zijn, veroorzaakten aan VAN MAERLANT vele vijanden. Dit had hij ook wel voorzien, doch hij vreesde zijne vijanden geenszins, en kwam onverschrokken voor zijne meening uit. Daar vele aanmerkingen scherpe verwijten tegen de toenmalige geestelijkheid bevatteden, wist men te bewerken, dat VAN MAERLANT zich voor den Paus verantwoorden en zijn Rijmbijbel nader onderzocht moest worden. Na dit onderzoek had de dichter echter de voldoening, dat zijn werk goedgekeurd en hem teruggegeven werd.

§ 456. De *Spieghel Historiael* is verder, vooral om zijne uitgebreidheid, een der hoofdwerken van VAN MAERLANT. Dit werk vervaardigde hij in het laatst der dertiende eeuw. Het is niet meer in zijn geheel voorhanden. Oorspronkelijk schijnt het uit vier deelen of *paertien* bestaan te hebben. Het is eene soort van berijmde algemeene geschiedenis, die de dichter mede naar een Latijnsch werk bearbeidde. Het werd door hem aan den Hollandschen graaf FLORIS V opgedragen, ten wiens dienste de dichter dit werk schijnt vervaardigd te hebben.

Omtrent de andere werken van VAN MAERLANT zullen wij niet in bijzonderheden treden; alleen zij gezegd, dat zij allen eene leerrijke strekking hebben, en dat waarheidsliefde, deugd en godsdienst bij hem overal op den voorgrond treden.

§ 457. Wat over 't algemeen de taal en de poëzij van VAN MAERLANT betreft, deze zijn voor den tijd der bewerking keurig te noemen. In zijne leerdichten is de poëzij, uit den aard der zaak, wel eentoonig en zonder verheffing; doch in zijne andere verzen daarentegen heeft hij getoond, dat zijn geest zich verre boven het eentoonige van het leerdicht verheffen kon; vooral getuigt hiervan zijne dichterlijke opwek-

king tot den vierden kruistogt; de naam van dit oorspronkelijk gedicht is: *van den Lande van Overzee.* Het schildert in krachtige verwen den staat van verdrukking, waarin de Christenen in het Oosten verkeerden, en spoort met kracht en klem Vorsten, Edelen en Burgers aan, om het zwaard te trekken tot verlossing hunner lijdende geloofsgenooten.

§ 458. Wij besluiten onze mededeeling over den ouden Vlaamschen dichter met de aanhaling van eenige coupletten uit den aanhef van het laatstgenoemde zijner gedichten:

Kerstenman! wats di gesciet?
Slaepstu? Hoene dienstu niet
Jesum Christum, dinen Here?
Peins! doghede hi (1) doer di verdriet,
Doe hi hem vanghen ende crucen liet,
Int herte steken metten spere?
tLant, daer hi syn bloet insciet, (2)
Gaet al te quiste (3), als men siet,
Lacy! (4) daer en is gene were! (5)
Daer houdt dat Sarracijnsche diet (6)
Die kercke onder sinen spiet (7)
Daerneder, ende doet haer groet onere,
Ende dien dunkets min no mere? (8)

Die kercke is van haren lene
Ontervet; dijn herte is van stene,
Kerstijn! en gaet het di niet na.
Zi is dijn moeder, die ic mene,
Die di suver maect ende rene,
Als men di in die vonte dwa. (9)
Satanas kijnder alghemene
Hebben die mammorie (10) allene
Beset op dat (11) di toe besta.
Nu roept die kercke met groter wenen:
Jhesus! kijnt van Nazarenen!
Men rovet dat erve, dat die toega:
Pugna pro patria!

— — — — — — — —

Hoert, ghi Heren, ghi Baroene!
Wes (12) die Kercke u vermoene! (13)

Zi zeit zi hevet tiende ghegeven,
Daerzi noyt af, te haren doene,
Profijt ghecreegh van enen boetoene, (14)
Datsi weet of heeft beseven. (15)
Wat dadi in Tunes, in Arragoene?
Jeghen wien waar di daer coene?
Wat ere hebdi daer beweven?
Waert, dat u die duvel niet en spoene (16),
Ghi naemt met u, ten uwen verdoene, (17)
Van uwen rechten goede beneven,
Ende hulpt der kercken, daer si moet beven.

Coninghen, Graeven ende Hertoghen!
Die op anderen orloghen
Ende om een clene dinc verraden,
Peinst wat Jhesus wilde poghen
Om u te brenghen ten hoghen
Rike, daer altoes is ghenaden,
Sijn huus, sijn lant, staet doervloghen
Ende verwoest, als men mach toghen, (18)
Ende u en dunct niet siere scaden!
Ghi hebt Hem sijn bloet ontsoghen;
Twi (19) ontkeerdi Hem uw oghen?
Ghi hebt enen andren last gheladen,
Ende laet uwen God versmaden.

1. Verdiende. 2. Stortte. 3. Geheel verloren. 4. Helaas. 5. Verdediging, hulp. 6. Volk. 7. Spies. 8. Gij denkt er in 't geheel niet aan. 9. Doopte. 10. Standaard. 11. Op hetgeen. 12. Van wat. 13. Vermaant. 14. Knoop, *voor* iets van luttel waarde. 15. Beseft, bemerkt. 16. Bond, gekluisterd hield. 17. *Verdoene* is, volgens Prof. Lulofs, hetgeen verdaan of wel onnut verdaan wordt. Hier, meenen wij, heeft het de beteekenis van: verbetering, boete. 18. Toonen. 19. Waarom.

7. Melis Stoke.

§ 459. Omtrent de levensbijzonderheden van dezen schrijver is weinig bekend. Men weet alleen, dat hij een Hollander was, en, even als zijn tijdgenoot van Maerlant, de bescherming genoot van Graaf Floris V, aan wien zijne *Rijmkronijk* is opgedragen. Uit den inhoud dezer kronijk weet men ook, dat hij tot hare zamenstelling de Latijnsche

geschriften, die in de abdij van Egmond bewaard werden, geraadpleegd heeft, waartoe vooral het *Chronicum Hollandiae* moet gerekend worden. Waarschijnlijk is hij dus in genoemde abdij als monnik geweest. Het laatste gedeelte, of eigenlijk het geheel van zijne kronijk, eindigde hij in 1305, en droeg het op aan Graaf WILLEM *van Henegouwen*, waaruit dus blijkt, dat hij tot in het begin der veertiende eeuw geleefd heeft.

§ 460. STOKE heeft, voor zooverre men weet, niets anders geschreven dan zijne *Rijmkronijk*. Dit werk, dat in tien boeken vervat is, en tusschen de veertien en vijftien duizend verzen telt, bevat de geschiedenis der Graven van Holland en Zeeland, van DIRK I tot WILLEM III. Het laatste gedeelte dezer kronijk behelst dus datgene, wat gedurende den leeftijd van STOKE is voorgevallen.

§ 461. Dichterlijke waarde bezit zijn werk weinig. Het is, even als VAN MAERLANTS geschriften van dien aard, een berijmd kronijkmatig verhaal, zonder verheven schildering. Enkele gedeelten mogen daarvan uitgezonderd worden, waartoe men vooral die rekent, waarin hij voorvallen beschrijft, die in zijn tijd plaats hadden, en waarvan dus de indruk levendiger was, dan van die, welke hij uit de genoemde Latijnsche kronijk getrokken heeft.

Hiertoe kan men vooral de beschrijving brengen van het gevangennemen en ombrengen van Graaf FLORIS *den Vijfden*, waarvan wij boven bl. 58 een gedeelte mededeelden, waarom wij ons onthouden van het geven van verdere proeven zijner taal en poëzij.

8. Jan van Heelu.

§ 462. Even als van MELIS STOKE, is ook van JAN VAN HEELU niets met zekerheid bekend, dan dat hij de schrijver geweest is van een werk over de heldendaden van JAN I, hertog van Brabant, en wel bijzonder in den slag van Woeringen in 1288. Men wil dat hij een Brabanter van geboorte geweest zij, en zijn verblijf gehouden hebbe in het Brabantsche stadje *Leeuwe*, terwijl men gist, dat hij uit een dorpje uit de nabuurschap dezer plaats *Heele* of *Heelenbosch*, zoo als het thans heet, geboortig zou zijn, en van een dezer

plaatsen zijn naam van VAN HEELU, VAN HEELEN of VAN LEEUWEN ontvangen hebben.

§ 463. Wij hebben hem boven als schrijver van een werk, dat bijzonder over den slag van *Woeringen* handelt, genoemd. Daar deze slag in 1288 plaats had, kan men aannemen, dat VAN HEELU in het laatst der dertiende of in het begin der veertiende eeuw geleefd heeft. Dat wij hem schrijver van een zoodanig werk noemen, is, omdat het gedicht, waarin die slag bezongen wordt, den schijn heeft van eene latere bewerking te zijn, welke, zoo zij niet van zijne hand is, echter uit zijn werk is geput. Het gedicht, zooals men het thans heeft, is opgedragen aan MARGARETHA van *Engeland*, echtgenoote van JAN II, die, wel is waar, de taal, waarin het vervat is, niet verstond, maar de dichter meende haar daardoor aan te sporen, om de taal harer nieuwe onderdanen te leeren.

§ 464. Omtrent het gedicht zelf zij aangemerkt, dat het in denzelfden trant vervaardigd is, als de rijmkronijken van VAN MAERLANT en STOKE. Op sommige plaatsen is het niet van dichterlijke waarde ontbloot, en men wil zelfs, dat het door de aanspraken en vergelijkingen, die het bevat, wel eenigszins het heldendicht nadert. Taal en stijl zijn vrij zuiver. Het geheel is in twee boeken verdeeld, waarvan het tweede bijzonder den slag van *Woeringen* bevat; het eerste behelst de vroegere daden van JAN I en de aanleiding tot dien strijd, welke de vereeniging van Limburg en Brabant ten gevolge had, en waarover het voor de geschiedenis vele bijzonderheden mededeelt.

§ 465. Terwijl wij hier van den slag van *Woeringen* spreken, zullen wij tevens een ander soortgelijk gedicht aanhalen waarvan de maker onbekend is, doch dat in enkele opzigten met het bovengenoemde overeenkomt, en daarom door ons hier bijgevoegd wordt. Wij bedoelen den *Grimbergschen oorlog*. Het gedicht bezingt den oorlog die voor GODEVAART III, toen vier jaren oud, tegen den Heer VAN GRIMBERGEN gevoerd werd. Om de Brabanters aan te moedigen, had men hem in eene wieg aan een eik gehangen, waar hij een klein ongeluk had, dat zijne krijgslieden in een algemeen gelach deed uitbarsten. Voor de geschiedenis schijnt dit gedicht

van minder belang, daar het niet alleen van onnaauwkeurigheid, maar ook van fabelachtigheid beschuldigd wordt. Als dichtstuk wil men er ook het karakter van het heldendicht in vinden.

9. Lodewijk van Velthem.

§ 466. Van dezen schrijver, die in 1313 pastoor te *Velthem* was, en in 1304 reeds die waardigheid in het Brabantsche stadje *Sichem* bekleed had, bezit men een *Spieghel historiael*, die een vervolg is van den *Speculum* van VINCENTIUS. Het werk van VINCENTIUS is in vier *partiën* afgedeeld, en loopt tot het jaar 1240. VAN VELTHEM noemt daarom zijn *Spieghel* een vijfde *partie*, die hij in acht boeken verdeeld heeft. In de zes eerste boeken vermeldt hij gebeurtenissen, die tusschen de jaren 1248 en 1316 zijn voorgevallen, terwijl de twee overige boeken over oude voorspellingen en de toekomstige verschijning van den Antichrist handelen. Omtrent den dichttrant van VAN VELTHEM zij aangemerkt, dat deze genoegzaam met dien van VAN MAERLANT overeenkomt, en zoo al niet evenveel verdiensten, ten minste evenveel en meer gebreken heeft.

10. Jan de Klerck of Jan Deckers.

§ 467. JAN DECKERS was secretaris of klerk te *Antwerpen*, waarom hij gewoonlijk JAN DE KLERCK genoemd wordt. Omtrent zijne levensbijzonderheden is almede weinig met zekerheid bekend. Alleen wil men, dat hij in het jaar 1351 gestorven zij. Van dezen dichter heeft men 1. een historisch werk, getiteld: *Brabandsche Yeesten*, 2. een leerdicht, *die Dietsche Doctrinale* genoemd, en 3. een dergelijk gedicht, bekend onder den naam van *der Leecken Spieghel.*

§ 468. *De Brabandsche Yeesten* is een historisch gedicht van verscheiden duizenden verzen, waarin de dichter naar VAN MAERLANT, VAN HEELU en VAN VELTHEM de historie van Brabant tot 1316 behandeld, en die verder uit eigen ervaring tot 1350 vervolgd heeft.

§ 469. Of de *Dietsche Doctrinael* door JAN DECKERS ge-

maakt zij, wordt betwijfeld. Intusschen is dit gedicht van denzelfden tijd en geheel in den trant van genoemden schrijver. Het is een leerdicht, dat uit de gewijde geschriften en uit andere vroegere en latere schrijvers getrokken is.

§ 470. *Der Leecken Spieghel* is mede een leerdicht, dat uit verschillende Latijnsche schrijvers bijeengebragt is. Het gedicht is in vier boeken verdeeld, waarvan het derde voor het belangrijkste wordt gehouden, daar het een waar tafereel geeft van den maatschappelijken toestand uit des dichters leeftijd.

11. Willem van Hildegaertsbergh.

§ 471. Onder de beoefenaars der dichtkunde in dezen tijd behoorde eene bijzondere klasse, die er zich een middel van bestaan uitmaakte, om bij feestelijke en andere gelegenheden hare liederen voor te dragen. Deze rondtrekkende dichters werden *zangers* of *sprekers* genoemd. In navolging der Fransche *menestraels* bepaalden zij zich bijzonder tot die kleinere romantische gedichten, waarvan wij boven gewag maakten, en die *sproken* of *fabliaux* genoemd werden.

§ 472. Onder de Hollandsche sprekers is Willem van Hildegaertsbergh een der voornaamste geweest. Hij was waarschijnlijk geboortig van het dorp *Hillegersberg* bij Rotterdam, waaraan hij zijn naam ontleende. Verder weet men van hem, dat hij in het laatst der veertiende en het begin der vijftiende eeuw geleefd heeft, en dat hij zeer in aanzien was bij den Hollandschen graaf Albrecht, door wien hij meer dan andere dichters beloond werd. Eens ontving hij acht gulden, en op een anderen keer twee kroonen, eene aanzienlijke belooning voor dien tijd.

§ 473. De gedichten van Willem van Hildegaertsbergh bestaan nog alleen in handschrift, met uitzondering van een paar stukken, als *Van Sinte Gheertruden minne*, en *Hoe d'eerste partijen in Holland quamen*. Het handschrift van den geheelen bundel bevindt zich in de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, en bevat honderd zeventien, meest oorspronkelijke dichtstukken. Van de bovengenoemde gedichten, die in druk zijn uitgegeven, bevat het eerste den oorsprong van den feest-

ronk van *Sinte Gherden minne*, en het andere behelst het ntstaan van den Hoekschen en Kabeljaauwschen burgerkrijg. [en meent, dat de dichter in 1409 overleden is.

§ 474. Tot eene proeve van den dichttrant dezes spre-ers, geven wij het begin van *Sinte Gheertruden minne*.

Int soetste van der meyen tijt,
Als over al die werlt wijt
Lover spruten ende gras,
Quam ic ghegaen, daert schone was,
Spacieren op een water claer,
Daer die voghelen sonder vaer
By naturen lude songhen,
Entie bloemelkijn ontspronghen;
Op dese rivier aldaer ic ghinc
Overdenken menich dinc,
Beyde van desen en van dien.
Mijn ghepeins en was niet clien
Om scone materie te vinden
Die ic in rijme mocht ontbinden,
Beyde voer heren en voer cnapen,
Die gheboren zijn van wapen,
Papen, Clercken, ander luden
Willic oec den sin beduden,
Wat ic daer vont in corter stont,
En mit reden maken cont,
Doe ic ginc peynsen ende visieren;
Vreemde sinnen menighertieren;
Die wel an goeden dichten voeghen,
Ende die mi tieghens therte droeghen,
Daer of en maect ic gheen ghescal
Wildi die waerheit weten al,
Ic bleefs an een, di mi behaechde,
En quaem ic, daers my yemant vraechde,
Ic wilt berechten sonder beyden,
Ende mit reden onderscheyden,
An wat materie dat ic bleef,
Ende in minen sinne schreef,
Soe dat ics heb een deel onthouden.
Nu mercket, jonghen metten ouden.
enz.

Eenige regels meer hiervan vindt men in onze *Oefeningen tot toepassing van het geleerde in de Nederlandsche Spraakk. voor Schoolgebruik*, bl. 102.

12. Mindere Dichters.

§ 475. Onder deze benaming verstaan wij die dichters, van welke slechts enkele stukken bekend zijn, en wier werken daarom minder invloed op den staat en den voortgang der literatuur gehad hebben, of van welke men niet zeker weet dat zij, aan wie zij worden toegekend, ze geschreven hebben.

§ 476. In de eerste plaats ontmoeten wij GERAERT LIENHOUT, die eene berijmde *Natuurkunde van het Heelal* heeft nagelaten. Hij schijnt te *Gent* te zijn geboren, en in het laatst der dertiende eeuw te hebben geleefd. Verder heeft men HEINRIC VAN HOLLANT, die een astrologisch werk *de Kracht der Mane* schreef. Zekere broeder GERAERT schreef een leven van *Christina de Wonderbare*. WILLEM VAN AFLICHEM schijnt de vervaardiger te zijn van eene legende van *St. Luitgardis*. Van al deze schrijvers weet men echter niet veel meer, dan dat zij in het laatste gedeelte der dertiende eeuw geleefd hebben.

§ 477. Onder de mindere dichters der veertiende en vijftiende eeuw telt men JAN DE WEERT, die een *Nieuwe Doctrinael of Spiegel van Sonden* gemaakt heeft; van JAN KNIBBE, een Brusselaar, bestaan *Twee Claghen:* de eerste op den dood van *Lodewijk van Male*, Graaf van Vlaanderen; de andere over het overlijden van *Wenceslaus*, hertog van Brabant. DE WEERT en KNIBBE hebben beide in de veertiende eeuw geleefd. In de vijftiende treffen wij AUGUSTIJNKEN van Dordrecht aan, die *St. Jans Evangelie* bewerkte, en verder nog eenige dichtstukken heeft nagelaten. GILLES DE WEVEL was de vervaardiger van een uitvoerig dichtstuk op *St. Amandus*. Van zuster BAERT van *Utrecht*, een dichteres uit de vijftiende eeuw, vindt men aangeteekend, dat zij als kluizenares onder zware en langdurige boetedoening te Utrecht geleefd heeft.

§ 478. Nog verscheiden andere namen worden hier en daar onder enkele gedichten uit de veertiende en vijftiende

eeuw aangetroffen, doch die wij der vermelding niet noodig oordeelen.

13. Proza-Schrijvers.

§ 479. Onder de Proza-schrijvers uit dit tijdperk ontmoeten wij in de eerste plaats den (§ 447) reeds genoemden JOHANNES VAN RUYSBROEK, die in 1293 in het Brabantsche dorpje *Ruysbroek* geboren werd, en eenigen tijd kapelaan te Brussel, doch het overige van zijn leven prior in de abdij *Groenendael* geweest is. Hij overleed in 1381.

VAN RUYSBROEK schreef in het Vlaamsch en wordt, zoo als wij reeds aangehaald hebben, de vader van het Nederlandsche proza genoemd. Reeds vroeg trok hij de opmerkzaamheid door zijne welsprekendheid. Later, in de stille afzondering van het kloosterleven, wijdde hij zich aan godsdienstige letteroefeningen, en schreef: *'t Cieraet der gheesteliken Bruiloft; dat boek van den Sacramenten; de hoechste Waerheit* en andere werken van dien aard.

§ 480. In zijne godsdienstige rigting volgde hij de inspraak van gevoel en bevinding, en behoorde dus tot die godgeleerde school, welke men die der *mystieken* noemt. Zijne innige overtuiging en onwrikbaar geloof geven aan zijn stijl bij afwisseling zachtheid en klem.

§ 481. Als navolger van VAN RUYSBROEK noemden wij GEERT GROETE (GERARDUS MAGNUS), een geestelijke, die na te Parijs en te Keulen gestudeerd te hebben, naar Nederland terugkeerde, en na met VAN RUYSBROEK kennis gemaakt te hebben, diens leerstellingen naar Noord-Nederland overbragt, alwaar hij zich door zijn preken onderscheidde. Den meesten naam echter verwierf hij door het stichten der broederschap *des gemeenen levens*, welke onder anderen zich beijverde in het verbeteren van het onderwijs der jeugd, door in verschillende plaatsen scholen te stichten. Hierdoor verwierf GROETE zich een blijvenden roem in de geschiedenis der opvoeding. Als schrijver bezit men van hem slechts een klein werkje, getiteld: *Vertoogh tot een paer luidts om horen staet te berechten.*

§ 482. JOHANNES VAN SCHOONHOVEN, die ook in de abdij

Groenendael leefde, was niet alleen als prediker, maar ook als godgeleerde zelfs buiten zijn vaderland beroemd. De vermaardste prediker echter uit de vijftiende eeuw was Johan Brugman, wiens welsprekendheid zelfs tot een spreekwoordelijk gezegde: *Al kunt gij praten als Brugman* aanleiding gaf. Deze beroemde man overleed te Nijmegen in het jaar 1473, na met zijne gaven als prediker in verschillende steden van Noord-Nederland geijverd te hebben.

§ 483. Thomas à Kempis, die in 1380 geboren werd, en dus iets later dan van Ruysbroek leefde, was mede een kloostergeestelijke, die door zijne schriften, hoewel meestal in het Latijn vervat, zich bijna door de geheele Christenheid beroemd heeft gemaakt. Zoo als wij boven reeds gezegd hebben, schreef hij een werkje *Over de navolging van Christus*, waarvan de vertaling nog tegenwoordig als een der stichtelijkste godsdienstige vertogen gelezen wordt, en bij velen het godsdienstig huisboek geworden is. De vertalingen, omwerkingen, overzettingen in dichtmaat, en vooral de vele verschillende uitgaven van dit werkje, zijn ontelbaar. Langen tijd heeft men dezen arbeid aan Thomas à Kempis ontkend, doch latere nasporingen hebben bewezen, dat hij ontwijfelbaar de vervaardiger van het beroemde boekje geweest is.

§ 484. In het Nederlandsch bezit men weinig van dezen schrijver, doch uit dat weinige blijkt, dat hetgeen hij voordroeg, dubbel waard was gelezen te worden. Men brengt er toe eene korte opmerking *Van goede woorden te horen en die te spreken.*

§ 485. De meeste prozawerken van dien tijd en van het begin der vijftiende eeuw waren vertalingen uit het Latijn of Fransch. Als oorspronkelijk schrijver uit de vijftiende eeuw vinden wij Diederick van Munster vermeld, een kloostergeestelijke uit Leuven, die *der Kerstenen Spieghel* schreef.

§ 486. Als geschiedschrijver uit dezen tijd hebben wij reeds Jan Veldenaer, boekdrukker te Utrecht, genoemd, die naar een vroeger werk van den mede reeds genoemden Wernerus Rolevinck, een karthuizer monnik te Keulen, eene algemeene geschiedenis vervaardigde en uitgaf onder den titel: *Het boek dat men hiet Fasciculus Temporum, inhoudende die koningrijken van oude tijden, als van dat de wereld is gescha-*

pen enz. tot de geboorte van Kristus toe, ende voords van alle pausen ende keiseren, die na de geboorte van Kristus geweest hebben, tot nog toe, enz. enz.

Van den *Klerk uit de Lage landen* bestaat eene kronijk van Holland, die tot het jaar 1316 loopt, en aan Graaf Willem V van Holland is opgedragen. Deze kronijk verdient meer om den stijl, dan wel om den inhoud genoemd te worden.

§ 487. Hier moeten wij nog gewag maken van een tweetal geleerden, die zich een algemeen beroemden naam verwierven. Wij bedoelen RUDOLPH AGRICOLA en WESSEL GOEZEVOET of GANZEVOORT, die zich als voorstanders van eene wetenschappelijke beoefening en vrij onderzoek in de godgeleerdheid hebben doen kennen.

4. GESCHIEDENIS DER NIEUWE LETTERKUNDE.

a. Tijdperk van stilstand en kwijning der letterkunde.

§ 488. Het eerste gedeelte der zestiende eeuw was voor de letterkunde een tijdperk van stilstand en kwijning. De toestand der maatschappij, gelijk uit de geschiedenis bekend is, zou weldra eene geheele verandering ondergaan. De zucht tot vrij onderzoek in zaken, de godsdienst betreffende, deed de hervorming hier te lande bij velen gunstigen ingang vinden. De tegenwerking echter, die zij al dadelijk van de hooge regering ondervond, voorspelde eene worsteling, die, hoewel later voor de letterkunde gunstig, haar in de eerste helft dezer eeuw in kluisters hield.

§ 489. Wanneer wij dit eerste gedeelte der nieuwe letterkunde een tijdperk van stilstand en kwijning noemen, dan bedoelen wij niet, dat juist die onvoordeelige toestand met de zestiende eeuw begon: het was integendeel slechts de doodslaap der middeleeuwsche letteren, waarvan zich de voorteekenen reeds gedurende het grootste gedeelte der vijftiende eeuw geopenbaard hadden. Wij zullen dus ter beschouwing van het nu te behandelen tijdperk tevens een blik terug werpen, en den toestand der letterkunde uit het vorige tijdperk aan dien van het tegenwoordige verbinden.

§ 490. Gedurende de vijftiende eeuw zagen wij de dicht-

kunst in handen der Rederijkers, die in hunne tooneelspelen en refereinen somtijds wel eene scherpe satyre op de gebreken van dien tijd leverden, doch in de kunst geen aanmerkelijke vorderingen maakten. Dit bleef ook in de eerste helft der zestiende eeuw niet alleen zoo voortduren, maar de weinige meer verdienstelijke beoefenaars der poëzij werden nog zeldzamer.

§ 491. Wij zagen mede, dat het proza zich door het prediken in de landtaal wel ontwikkelde, en dat in sommige godsdienstige vertogen zich een krachtige stijl en taal begon te vertoonen, doch het meest werd nog in het Latijn geschreven, en hetgeen in het Nederlandsch geleverd werd, bepaalde zich hoofdzakelijk tot onderwerpen, die de godsdienst betroffen. Eene alzijdige, eene kunstmatige beoefening, ook op de behandeling van andere wetenschappen toegepast, vond geen plaats. Het begin der zestiende eeuw leverde ook in het eerste opzigt minder, dan de vorige; terwijl in het laatste opzigt zich volstrekt geen spoor van vooruitstreving openbaarde.

1. Toestand der Maatschappij.

§ 492. De oorzaken van dien stilstand en die kwijning meenen wij in den maatschappelijken toestand te vinden. Wij weten uit de geschiedenis, dat gedurende de vijftiende eeuw meest al de Nederlanden onder het bestuur der Bourgondische vorsten kwamen, en zagen tevens welken nadeeligen invloed deze Fransche dynastie op de taal en zeden uitoefende. De woelzieke aard van den tweeden vorst uit dat stamhuis had verbazende sommen zoek gemaakt, en bij de aanvaarding der regéring door zijne dochter wist men van den berooiden staat, waarin zij verkeerde, gebruik te maken, om haar het *Groot Privilegie* af te persen.

§ 493. De uitbreiding van magt, welke de staten daardoor verkregen, moge voor eene verbetering in de staatsregeling gehouden worden, in haar begin had zij de treurigste gevolgen. De nieuwe magt in den staat, door velen uitgeoefend, deed uit strijdige belangen dikwijls geweldige beroeringen ontstaan. Oorlogen van steden tegen steden, in-

roeping van buitenlandsche krijgsmagt, gebrek aan geld, dure tijden en knellende armoede bij de mindere standen waren de oorzaken van eene moedeloosheid onder de gemeenten, die natuurlijk voor de letterkunde weinig gunstig was. Deze toch kan alleen dan onder moeijelijke omstandigheden nog krachtig vooruitstreven, wanneer de natie zelve niet verdeeld, maar in haar geheel zich tot krachtsinspanning opgewekt ziet; wij zullen er weldra de bewijzen van aantreffen.

§ 494. Zoodanig was de toestand op het einde der vijftiende eeuw. Wel stelde het wijs bestuur van Maximiliaan voor een gedeelte paal en perk aan dien treurigen stand van zaken; doch zijne handen waren te zeer gebonden door de vergunningen, die men vroeger aan Maria had afgeperst, om alle verwarring te kunnen stuiten. Hierbij kwam een oorlog met Frankrijk, doordien Lodewijk XI de leenen der Fransche kroon in de Nederlanden vervallen verklaarde, en gewapenderhand zijne regten wilde doen gelden.

§ 495. Hoewel bij het aanvaarden der regéring door Filips den Schoonen de inwendige beroerten genoegzaam geeindigd waren, bleven toch de treurige gevolgen van jaren lange verwarring hun invloed uitoefenen. Na den dood van dien vorst werd aan Maximiliaan andermaal de voogdij opgedragen, en deze zond nu zijne dochter Margaretha als landvoogdes. Deze vorstin bezat eene hartstogtelijke liefde voor de Fransche literatuur, en besteedde haren invloed om die ook in Nederland beoefend te zien. Aan haar hof werd de Nederlandsche adel met den Franschen in aanraking gebragt. Hierdoor werd het Fransch de taal der aanzienlijken, en de nationale bleef slechts onder de mindere klassen bewaard.

§ 496. Onder de regéring van Karel V bleef de smaak voor het Fransch bij de voorname standen voortduren, terwijl de Rederijkers de eenige handhavers der nationale taal waren. Wij hebben reeds in § 442 tot 444 gewag gemaakt van de strekking hunner letterkundige bemoeijingen, en den invloed, dien zij in dezen tijd op de maatschappij hadden; waarom wij hierover thans niet verder uitweiden.

2. Fraaije letteren en wetenschappen.

§ 497. De beoefening der fraaije letteren had onder deze omstandigheden weinig vorderingen kunnen maken. Wat wij in het begin der zestiende eeuw daarvan aantreffen, toont dan ook duidelijk, hoe weinig men in dit opzigt in twee eeuwen tijds was vooruitgegaan.

§ 498. De beoefenaars der dichtkunst werden hoofdzakelijk alleen onder de Rederijkers gevonden, en deze leenden mede over 't algemeen te veel het oor aan de Fransche letterkunde en den Franschen geest, om iets degelijks te leveren. Het eenige merkwaardige verschijnsel, dat in dit tijdperk van hen uitging, was, dat voor de dichtkunst bepaalde regelen werden aangenomen. Wij bedoelen hier niet die menigte van zonderlinge benamingen, welke voor verschillende gelegenheidsverzen werden aangenomen, en toen zeer in zwang waren, als: *doebletten*, *simpletten*, *sonnetten*, *kreeftdichten*, *kokarullen*, *bagenauwen*, *rikkerakken* enz.; wij meenen meer bepaalde voorschriften, van hetgeen de dichter bij de beoefening zijner kunst heeft in acht te nemen.

§ 499. Met de wetenschappen was het in dien tijd gunstiger gesteld. Vooral begon de studie der oude talen en daardoor tevens de uitlegkunde en de godgeleerdheid aanzienlijke vorderingen te maken. Ook in de schoone kunsten werd het voetspoor der ouden gevolgd, vooral in de bouwkunde en de beeldhouwkunst. Tot dezen meerderen bloei had vooral de vernietiging van het Romeinsche rijk in het Oosten medegewerkt. Na de inneming van Konstantinopel in 1453 namen de Grieken de wijk naar Italië, en bragten derwaarts den smaak voor de oude Grieksche letteren en kunst over.

3. DICHTERS.

Anna Bijns.

§ 500. Daar dit tijdvak weinig uitstekende namen heeft aan te wijzen, zoo zullen wij ons van de afzonderlijke opnoeming daarvan onthouden, en dadelijk tot de beschouwing der levensbijzonderheden en werken van enkele overgaan. In

de eerste plaats moeten wij spreken over ANNA BIJNS, die wij § 444 reeds hebben aangehaald. Zij was eene geestelijke zuster of kweezel te Antwerpen, waar zij in het begin der zestiende eeuw leefde, en hare gedichten tusschen de jaren 1523 en 1540 schijnt geschreven te hebben. Zij wordt algemeen als eene voortreffelijke dichteres geroemd, en was bij hare tijdgenooten in hoog aanzien.

§ 501. Er bestaan van haar drie bundels onder verschillende titels, als: 1. *Veele schoone kunstige Refereynen vol schrifture ende doctrinen*, *enz.* 2. *Een zeer schoon en suyver boek*, *verclaerende die moghentheyt Godts*, *ende Christus ghenade over die sondighe menschen*, enz. 3. *Den geestelijken Nachtegael.*

§ 502. ANNA onderscheidde zich in hare gedichten door eene gemakkelijke behandeling der taal, een rijkdom van dichterlijke beelden en vergelijkingen, snedige aanwending van allegoriën en eene fijne ironie. Voornamelijk waren hare satyrische verzen tegen LUTHER en zijne volgelingen gerigt; doch ook hare geloofsgenooten en zelfs de Roomsche geestelijkheid bleven soms niet gespaard. Dikwijls is zij zeer verheven in hare gedachten.

§ 503. Wij hebben in onze *Oefeningen* enz. reeds eene proeve gegeven van de verhevenheid van haren dichttrant. Thans willen wij een staaltje mededeelen van haren rijkdom van uitdrukking en van de scherpzinnigheid harer opmerkingen. Wij kiezen daartoe een paar coupletten uit het referein op *de Achterklappers.*

Wat vint men heensdaeghs al 'sduyvels kinderen,
Clappers ende clappeyen, die elcken hinderen?
Sien sy iemant eens onnooselijck vallen,
Seere selden sullen sy 't quaet verminderen,
Maer wat by hangen, als leughen-vinderen,
Wiens valsche tonghen zijn volre gallen;
Deze en sullen in Godts rijcke niet stallen,
    Maer rollen als ballen
    In de helsche wallen
By den boosen vyand, hunnen vadere.
Onder 't volk en is gheen liefde met allen,
    Sy clappen, sy callen,
    Sy ghecken, sy mallen.

Sulck acht sijnen broeder een groot misdadere,
En selver is hy duysentmael quadere.
Wy dolen altegadere, ook niemant so reen.
Hierom segghe ick uit minlijcke adere:
Die sonder sonde is, die werp den eersten steen.

't Volck clapt nu, dat hen de tanden claterен;
Sy betichten Paus, Bisschop, Abten, Pateren:
Sy en willen voor niemant buyghen den neck.
Valt iemant van dese, sy lachen, sy schateren.
Papen, Monicken, susters en materen
Zijn tsamen, so sy segghen, luy, gierigh en vreck,
Ende steken selve totten ooren in den dreck:
Hunnen sondighen treck
Hanght de siele op 't reck.
Ay achterclappers! wilt Godts oordeel vreesen!
Stopt uws selfs schuyte, want voorwaer sy is leck;
En hout uwen beck;
Merckt uws selfs ghebreck.
Ghy vanght d'onnoosele in den slach als meesen;
Plucken en teesen (1); uwen ja is neen.
Waerom wildy nu ander lien ghebreken keesen (2)?
Die sonder sonde is, die werp den eersten steen.

O Christen menschen, hoe zydy verkeert,
Dat gy, broeders, malcanderen niet anders en eert!
Ghy bint u ziele met zware banden;
Den thoren Godts wert daghelijcx op u vermeert.
Weet ghy niet wat sinte Pauwel ons leert?
Dat achterklappers zijn Godts vyanden
Hoe derft ghy tot Gode opheffen u handen
Met bloedighe tanden,
Subtijle verstanden?
Wilt den oppersten Heere sijn oordeelen laten,
Of ghy moet hier na, tot uwer schanden,
Eeuwelijck branden.
Dus in wat landen
Ghy iemant siet vallen, 't zy van wat staten,
Peynst: hy nu, ik morgen, wy zijn crancke vaten,
Wilt niemant verwaten, hy zy groot oft cleen,
Want zy dy heeren oft ondersaten,
Die sonder sonde is, die werp den eersten steen.

---

1. *Kwellen.* 2. *Voor den dag brengen, aantijgen.*

Ten slotte nemen wij nog de volgende regels uit een ander gedicht over:

Wanneer ghy eens anders misdaad wilt wegen,
Neemt eerst d'uwe en leghtse daer teghen;
Want elck sal draghen sijnen eyghenen last.
Wat helpt u, dat ghy eens anders pols wel tast!
Medecijn maeckt u selven ghesont.

4. Matthijs Casteleyn. Rederijkers.

§ 504. MATTHIJS CASTELEYN of DE CASTELEYN was omstreeks het jaar 1530 priester te Oudenaerde, alwaar hij in 1488 geboren werd, en in het jaar 1550 overleed. Hij was tevens facteur der Rederijkerskamer *Pax vobis* in diezelfde plaats, en heeft als zoodanig eene menigte stukken vervaardigd, die echter meestal verloren zijn geraakt. Als dichter verdient CASTELEYN minder vermelding dan wel als de eerste opsteller in onze taal van eene verzameling van regels voor de dichtkunst, die hij *Const van Rhetoriken* noemde, en hem den eernaam verwierf van wetgever op den Nederlandschen zangberg.

§ 505. Het bovengenoemde werk, waarvan de titel eigenlijk was: *Const van Rhetoriken in alle soorten van sneden van dichten, en al dat de Const van Poezyen competeert ende aenkleeft*, verdient voor den tijd waarin, en het doel, waarmede het vervaardigd werd, bijzondere opmerking. Het is in verzen vervat en geheel ingerigt naar de behoefte der Rederijkers, die eenigszins op de hoogte der kunst wilden zijn; ook is het vrij van overdrijving en bevat verscheiden voorschriften, die met het eigenaardige onzer taal in overeenstemming zijn.

§ 506. Wij hebben boven reeds gesproken van de zonderlinge benamingen, die men om dezen tijd aan verschillende dichtvormen gaf. CASTELEYN echter keurde al die vreemde kunstbenamingen af, en nam slechts de *Ballade*, het *Referein* en de *Snede* aan. De *ballade* moest volgens hem uit coupletten van zeven tot negen regels bestaan; bij het *referein* kon elk couplet van tien tot twintig regels tellen, terwijl de *snede* uit een onbepaald aantal regels bestond.

§ 507. Bijzonder dringt CASTELEYN aan op eene zuivere, sierlijke taal, eene juiste keuze van woorden, en eene naauwkeurige spelling. Men moet in de dichtkunst, zoowel als in elke andere voordragt, het buitensporige vermijden; want al

— schijntere different daer gheen en es
Tusschen den orateurs en dit profes
Oft tusschen Rhetorike, Vlaemsch ende Latijn,
Nochtans tenderen zy tot eenen fijn!
Een precept moet deens en danders beleeden scheeden,
Dus accorderen zy te samen als broot ende wijn,
Want schoon sprake moet de wortel van hen beeden cleeden.

§ 508. Deze regels zijn uit de inleiding of den aanhef van zijn werk genomen. Tot eene proeve van zijn dichttrant zullen wij nog een paar coupletten mededeelen. Op het bovenstaande laat hij onmiddelijk eene toespraak tot de *Rhetorika*, dat is hier bijzonder de *dichtkunst*, volgen, en zegt haar aangaande *schoon sprake:*

Hier zy dy ghy vrouwe af ende patronesse
Edel princesse, met alder conste bestoven,
Van wel redenen zy dy de meestresse;
Boven alle cleercken zo wyse cleergesse,
Dat ghijt al passeert ende gaet te boven,
Ghy zijt opgetrokken in allen hoven,
In alle pallaysen maect ghy u weuninghen;
Deur u eloquentie moeten u loven
Pausen, alle vorsten, keysers en ceuninghen.

In dijn rechte hand houdt ghy de lelie zoet
In teeken der woorden goet, zoete boven schreven,
Ghy volght den paeys (1) en paeys volght spoet. (2)
Ja duysent zoete vreugden vulle vloet,
Die deur oorloghen dicwils zijn achter bleven,
In de slyncke hant houdt ghy 't sweert verheven,
Want als ghy Rhetorika hebt exercitie
(Zo oyt ghesien hebben en noch zien die leven)
Regneren looyen (3) ende rechte justitie.

---

(1) *Vrede*, (2) *voorspoed*, (3) *loyaal*.

Dat de dichter liefde en gevoel voor het edele en verhevene der dichtkunst bezat, blijkt uit hetgeen hij van slechte dichters zegt:

O edel Rhetorike vul wyser verstanden,
Wat doet men u schanden rein vrouwe vul eeren,
Alzoo wel in Vlaenderen als in ander landen:
Idioten met onghewasschen handen
Scheuren u uwe costelicke cleeren.
Daghelics hooric uwen last vermeeren,
Van straetdichters zoo men te menigher ste ziet,
Zy en kennen niet noch en willen niet leeren,
Nogtans en kennen zy een A voor een B niet.

Ten slotte deelen wij nog den raad mede, dien de dichter aan beoordeelaars geeft:

Ondervraeght u iemant in 't vroe of in 't stichte
Van zijnen dichte oft goet is oft quaet,
De waerheyt zuldy hem berechten lichte
En spaert daer in niemant neve noch nichte.
Doet zo Aristarchus dede van ghelycke daet,
En mijdt vriendt noch viant, dats mynen raet:
Loeftuterie in dy zelven tallen tijden stilt.
Ende stelt ghy materien delicaet
Valt cort in al 't gheent dat ghy beliden wilt.

§ 509. Onder het bestuur van een man als Casteleyn moesten de Rederijkerskamers van Oudenaerde wel eene eerste plaats onder deze instellingen bekleeden. Het ontbrak dan ook in zijn tijd niet aan dichters. Hij zelf noemt er verscheidene met name, doch van hunne voortbrengselen is niets overig.

§ 510. Niet alleen in *Oudenaerde*, ook in vele andere plaatsen stonden de kamers in haar voornaamsten bloei, en mogten zij zich in het bezit van min of meer werkzame leden verheugen. De feesten en prijskampen, die men van tijd tot tijd in verschillende plaatsen gaf, werden druk bezocht. In deze prijskampen wedijverden de Vlaamsche en Hollandsche kamers met elkander. Vooral waren het Gent, Oudenaerde, Antwerpen, Brussel en Rotterdam, die zich door die feesten onderscheidden.

§ 511. Onder de Rederijkers, die zich door hunne dichtwerken deden kennen, vinden wij bijzonder genoemd Jan van Dale, die eene prijsvraag beantwoordde, door de Brusselsche kamer *het Boek* uitgeschreven, waarvoor hij een met diamanten bezetten ring ontving, welke door Filips den Schoonen was uitgeloofd. Van dezen dichter zijn twee leerdichten bekend, *die Huere van der doodt* en *die Stove*. Het laatste bevat eene tweespraak in eene stove of badhuis tusschen twee vrouwen, waarvan de eene gelukkig, de andere ongelukkig gehuwd was. Dit laatste werk verdient om zijnen vloeijenden dichttrant bijzondere opmerking. Daar het echter onder Alva's bestuur op de lijst der verboden boeken geplaatst werd, is het onder de letterkundige zeldzaamheden geraakt.

§ 512. Als de roem der Brusselsche kamers wordt Johannes Baptist Houwaert genoemd. Deze dichter, die de wapenen opvatte om de vrijheid van zijn vaderland tegen Spanje te verdedigen, zonder echter de Hervorming te omhelzen, bekleedt onder de dichters van het midden der zestiende eeuw de eerste plaats. Hoewel zijne werken, uit het oogpunt der kunst beschouwd, zich niet ver boven die der Rederijkers in 't algemeen verhieven, zoo werden zij toch, zoowel in het Zuiden als in het Noorden, met geestdrift gelezen, waartoe vooral de behandelde onderwerpen veel bijdroegen.

§ 513. Omtrent den tijd en de plaats zijner geboorte is niets bekend. Alleen weet men, dat hij een Zuid-Nederlander was, en de waardigheid van raad en rekenmeester van Brabant bekleedde. Ook blijkt het, dat hij een man van vermogen moet geweest zijn, daar hij eigenaar van aanzienlijke goederen was. Zijn sterfjaar stelt men op 1599, en men meent, dat hij den ouderdom van 68 jaren zou bereikt hebben.

§ 514. Vooral verdient Houwaert om de vruchtbaarheid van zijn dichterlijken geest onze opmerking. Onder het rumoer van den krijg schreef hij een gedicht op de onderdrukking van het Vaderland, getiteld: *Milenus klachte;* een kamerspel: *Annius en Lucius*, en een gedicht: *die Clachte ende Troost van Belgica*. Zijn hoofdwerk echter is *Pega-*

sydes Pleyn ende Lusthof der Maechden. Dit werk bestaat uit zestien zangen, en telt zestien duizend verzen. HOUWAERT bezingt in dit gedicht de gevaren, waaraan de vrouwen zijn blootgesteld, en hoe de grond van ware liefde alleen in God gevonden wordt.

§ 515. „Nooit," zegt SNELLAERT, „verwekte een Nederlandsch dichtstuk zooveel opzien, noch maekte zooveel opgang als *den Lusthof der Maechden;* men dacht een oogenblik dat een nieuwe Homerus zich in Brabant vertoond had; de Brusselsche jonge jufvrouwen boden den dichter eene lauwerkroon aan, en menigvuldige dichters en dichteressen bezongen om strijd den lof van HOUWAERT, ja de vrouwen der hoofdstad belastten iemand bepaeldelijk, den zanger, die haer harte zoo getroffen had, te bewierooken."

§ 516. In het Noorden schenen zijne gedichten voor de schoone sekse wel wat te geleerd. Zekere WIJBRAND MICHIELS, een Fries, heeft enkele werken van HOUWAERT, en onder anderen ook den *Lusthof der Maechden*, omgewerkt en vereenvoudigd, in handschrift nagelaten.

§ 517. Behalve de reeds genoemde werken schreef HOUWAERT nog *De vier uiterste van den Doot* enz.; *Den generalen loop der Werelt; Paranesis Politica of Politysche Onderwijsinghe*, allen zedekundige en godsdienstige leerdichten. In zijne werken heeft hij iets van den dichttrant van CATS, en daarom noemt men hem wel den voorganger van dezen dichter. Intusschen missen de gedichten van HOUWAERT die eenvoudigheid en dat boeijende, die de werken van CATS nog tegenwoordig met genoegen doen lezen; zoodat met opzigt tot de kunst de Brabantsche dichter de vergelijking met den Zeeuwschen niet kan doorstaan.

§ 518. Elke stad en verscheiden groote dorpen hadden hunne Rederijkerskamers, en onder de leden daarvan worden er verscheiden aangetroffen, welker dichtwerken zoo zij dien naam verdienen, bewaard zijn gebleven, doch die wij gelooven hier met stilzwijgen te mogen voorbij gaan.

5. Godsdienstig gezang, Volkslied.

§ 519. Al spoedig nadat de Hervorming in Nederland

was doorgedrongen, gevoelde men behoefte aan liederen tot gebruik bij de openbare godsdienst. In de eerste plaats bediende men zich daartoe van de Psalmen, waarvan men vertalingen had, die naar het Hoogduitsch of Fransch gevolgd waren. Onder de verschillende psalmbundels van dien tijd moet die van JONKER WILLEM ZUYLEN VAN NYEVELT opgemerkt worden, minder, zoo men wil, uit het oogpunt der kunst, dan wel om de wijze en het doel der vervaardiging.

§ 520. Deze psalmen waren gezet op de meest bekende wijzen van volksliederen, en vervingen weldra de plaats van deze laatste. Eensdeels om die zangwijzen, anderdeels omdat zij daardoor minder de aandacht trokken in die tijden van vervolging, vonden zij een verbazenden bijval. De geestdrift, waarmede deze *Souterliedekens*, zooals zij getiteld waren, ontvangen werden, was zoo groot, dat in hetzelfde jaar, namelijk 1540, toen zij verschenen, zes verschillende uitgaven daarvan het licht zagen.

§ 521. Hoewel deze *Souterliedekens* eigenlijk ter dienste der Katholieken en met keizerlijke goedkeuring waren vervaardigd, bedienden zich toch de Protestanten daarvan een tijdlang bij hunne godsdienstoefening. Door de wereldsche wijzen echter, waarop zij gezongen werden, konden zij niet voortdurend tot godsdienstig gebruik geschikt zijn. In 1566 werden zij vervangen door de Psalmberijming, die DATHENUS naar de Fransche overzetting van CLEMENT MAROT maakte. Deze berijming bleef meer dan twee eeuwen bij de Hervormden in gebruik.

§ 522. Onder meer andere berijmingen der Psalmen verdient bijzonder die van FILIPS VAN MARNIX, Heer van St. Aldegonde, genoemd te worden. Deze dichter, die tevens een voornaam staatsman en geleerde was, werd in het jaar 1538 te Brussel geboren. Te Genève, alwaar hij zijne wetenschappelijke kennis uitbreidde, woonde hij ook het onderwijs van CALVINUS bij, en werd daardoor later een ijverig bevorderaar van de Hervorming. Herhaalde malen is VAN MARNIX in aanzienlijke staatsbetrekking geweest; hij was de bijzondere vriend en raadsman van Prins WILLEM I, met wien hij, om aan de vervolging van ALVA te ontkomen, zich buiten 's lands begaf, en in 1572 terugkeerde.

§ 523. Als dichter heeft VAN MARNIX zich vooral beroemd gemaakt door zijne genoemde psalmberijming, die de verdienste heeft van naar de oorspronkelijke Hebreeuwsche vervaardigd te zijn, en uitmunt door zuiverheid van taal en eene vloeijende versificatie. Ook is deze berijming, wat poëzij en taal betreft, verre boven die van DATHENUS verheven. Met veel waarschijnlijkheid wordt MARNIX ook voor den vervaardiger van het vermaarde volkslied *Wilhelmus van Nassouwen* gehouden, doch door anderen wordt dit aan COORNHERT toegeschreven.

§ 524. De volksliederen behoorden in dien tijd en vroeger tot de geliefkoosde poëzij. De Rederijkers waren doorgaans beminnaars van den zang. Hunne liederen waren aan godsdienstige onderwerpen en feestelijke gelegenheden gewijd. Ook de staatstoestand, verblijdende of bedroevende gebeurtenissen, uitstekende personen enz. werden bezongen, en deze liederen oefenden, zoo wel ten goede als ten kwade, eenen grooten invloed uit op den geest des volks.

§ 525. De *Souterliedekens*, waarvan wij reeds gesproken hebben, waren bestemd om andere volksliederen en straatdeunen, welker inhoud misschien niet veel bijzonders was, te vervangen. Uit de opschriften, die de wijzen der *Souterliedekens* aanduiden, ziet men, dat een groot aantal van zangen onder het volk moeten verspreid zijn geweest, doch waarvan thans weinig bijzondere verzamelingen meer bestaan. Onder dezen verdient het *Geuzelietboek* genoemd te worden, benevens de *Minne en dansliedekens* van ANTHONIS GHISELERS, die in het begin der zestiende eeuw te Leuven studeerde.

6. Proza.

§ 526. De beoefening der wetenschappen was in den aanvang der zestiende eeuw die der dichtkunst vooruit, en daardoor is het getal der goede proza-schrijvers ook grooter dan dat der goede dichters. Intusschen werden nog altijd de werken, die over eenig vak van wetenschap handelden, in het Latijn geschreven, of wel, hetgeen daarvan in het Nederlandsch verscheen, bestond in vertalingen.

§ 527. Voor de volks-literatuur werden de oude romantische gedichten in proza gebragt en verschillende der boven aangehaalde romans verschenen thans in een nieuw gewaad, en werden als volksboeken gretig ontvangen en gelezen. Onder die volksromans behield de *Reinaert de Vos* altijd de eerste plaats. Verder had men de *Burggravin van Vergi*, *de Reis van St. Brandaen*, *de vier Heemskinderen*, enz.

§ 528. Hoewel niet oorspronkelijk Nederlandsch kunnen wij toch de vermelding van den *Tijl Uilenspiegel* niet nalaten. Geen verhaal heeft misschien ooit eene zoo algemeene bekendheid genoten, als dat van genoemden grappenmaker, aan wiens naam zelfs de Franschen hun woord *espiègle* ontleend hebben. Men wil, dat de held van dit verhaal geen verdicht persoon zij, en dat er werkelijk een potsenmaker van dien naam in de veertiende eeuw in een duitsch dorpje, *Knittlingen* genoemd, geleefd hebbe.

§ 529. Eene menigte nieuwe romans, die uit het Fransch vertaald werden, gaan wij met stilzwijgen voorbij, en vermelden hier slechts een verdicht verhaal, dat een zeer grooten opgang gemaakt heeft, en als oorspronkelijk Nederlandsch bijzondere melding verdient. Wij bedoelen *Marieken van Nijmegen*. Het oorspronkelijke kan welligt van vroeger tijd zijn dan de zestiende eeuw; ook behoort het slechts gedeeltelijk tot het proza, daar het bij afwisseling in rijm en onrijm vervat is. Het volksboekje, dat aan dezen roman ontleend werd, kwam onder Alva op de lijst der verboden boeken.

7. Desiderius Erasmus.

§ 530. Den wereldberoemden man, wiens naam aan het hoofd van dit artikel geplaatst is, mogen wij in de geschiedenis der Nederlandsche letteren niet voorbijgaan, al is het, dat alles, wat uit zijne pen vloeide, in het Latijn vervat is. Hij had door zijne groote geleerdheid te veel invloed op de herleving, die zich op het gebied der wetenschappen gedurende de zestiende eeuw openbaarde, dan dat wij niet een oogenblik bij hem zouden stilstaan.

§ 531. Erasmus werd in het jaar 1467 te Rotterdam geboren. Reeds vroeg werd hij tot de letteroefeningen opge-

leid aan de school te Deventer, doch na het overlijden zijner ouders werd hij door zijne voogden gedwongen kloosterling te worden. Door bijzondere omstandigheden werd hij later aan het kloosterleven onttrokken, en kreeg hij het voorregt zijne studiën in Parijs te kunnen voortzetten. Later bragt ERASMUS een groot gedeelte van zijn leven door met reizen. Aan verschillende hoven, aan de voornaamste academiën werd hij als een uitstekend geleerde gevierd, en handelde hij over de oude schrijvers en de schoonheden der Grieksche en Romeinsche dichters. ERASMUS overleed te Bazel in 1536.

§ 532. Hoewel ERASMUS der Katholieke godsdienst toegedaan bleef, werkte hij door zijne geschriften zeer mede tot bevordering der Hervorming: zijn satyrieke geest gispte bijna alle kerkelijke gebruiken en instellingen. Voor den Bijbel en de geschriften der Kerkvaders echter toonde hij steeds den grootsten eerbied. Daar hij zich wel met de beginselen der Hervorming, maar niet met de geestdrift der hervormers kon vereenigen, had hij het ongeluk van zoowel aan de Katholijke geestelijkheid als aan de volgelingen van LUTHER te mishagen.

§ 533. Over de werken van ERASMUS kunnen wij hier niet uitweiden. Alleen zij gezegd, dat een der volledigste uitgaven daarvan te Leiden plaats had in 1703, en tien folio deelen besloeg. Zijn algemeen bekend werk *de Lof der zotheid* is verscheidene malen vertaald, en afzonderlijk uitgegeven. Behalve dat ERASMUS door zijn onderwijs de studie der oude letteren aanmoedigde en bevorderde, werkte hij daartoe ook mede door zijne geschriften, en het uitgeven van de werken van oude schrijvers.

b. Tijdperk van herleving en hoogen bloei der Letterkunde in Noord-Nederland.

1. Toestand der Maatschappij.

§ 534. Wij zijn thans genaderd tot het roemrijkste tijdperk onzer geschiedenis, zoowel op het gebied der staatkunde, als op dat der letteren. De strijd tegen de Spaansche overmagt was aanvankelijk met een goeden uitslag

bekroond. De Koning van Spanje was als souverein in de Noordelijke Nederlanden vervallen verklaard, en hier had zich eene republiek gevormd, waarin de algemeene Staten het hoogste gezag voerden, en die eerlang de bewondering der geheele wereld tot zich trok. Noord-Nederland ademde vrij, en was het toevlugtsoord geworden voor duizenden, die om der Godsdienstwille elders vervolgd werden.

§ 535. De zuidelijke Nederlanden, die door PARMA weder tot gehoorzaamheid aan den Spaanschen Koning werden overgehaald, verloren een aanzienlijk getal hunner voornaamste ingezetenen, onder welke vele geleerden, kunstenaars en nijvere burgers waren. De noordelijke gewesten, werwaarts zij zich begaven, zagen zich alzoo verrijkt met de keur der natie uit het zuiden, en deden er zoowel voor de nationale nijverheid, als voor de geleerdheid en literatuur hun voordeel mede.

§ 536. Geen tijdperk in onze geschiedenis, zeiden wij, is zoo roemrijk in alle opzigten als dat, hetwelk ons thans te behandelen staat. Wij voegen er bij, dat men bezwaarlijk in de geschiedenis van eenig volk een tijdperk kan aanwijzen, dat zoo rijk is aan roem en luister, als de zeventiende eeuw dat was voor Noord-Nederland. Wij onthouden ons hier van herinneringen, die meer tot de staatkundige geschiedenis behooren; wij gaan met stilzwijgen de oorzaken voorbij, die eenen schijnbaar magteloozen, nietigen staat den moed gaven, om tegen een der magtigste monarchen het zwaard aan te gorden, met voordeel den strijd te blijven volhouden, en onder den druk des oorlogs tevens bronnen op te sporen, waaruit de zedelijke en stoffelijke middelen geput werden, die het bijna onmogelijke mogelijk maakten.

§ 537. De bronnen voor de stoffelijke middelen, waarvan wij hierboven gewaagden, waren de handel en onze vestiging in Oost-Indië, doch de geschiedenis daarvan ligt buiten ons onderwerp. De bronnen der zedelijke krachten daarentegen behooren regtstreeks tot de voorloopige beschouwing van dit tijdperk, en daarom zullen wij in de eerste plaats een kort overzigt daarvan geven.

§ 538. Wij hebben bij het slot van het vorige tijdperk gewag gemaakt van de herleving, die zich vertoonde in de

beoefening der oude klassieke schrijvers, waartoe ERASMUS voor een groot gedeelte den weg hielp banen. Wat men door *herleving* in dit tijdperk verstaat, is mede niets anders dan de beoefening der Grieksche en Latijnsche letteren, en het nastreven en toepassen daarvan op eigen lettervruchten.

§ 539. Het bevorderen der wetenschappen werd in de moeijelijke omstandigheden, waarin het Vaderland verkeerde, niet uit het oog verloren. Te Leiden werd in 1575 eene Hoogeschool opgerigt, welker leerstoelen eerlang door de kundigste mannen, zoowel uit het Zuiden als uit het Noorden van ons land, bezet waren. De roem der Leidsche hoogeschool verspreidde zich dan ook weldra over een groot gedeelte van Europa, en het aantal vreemdelingen uit schier alle oorden van ons werelddeel, dat zich aldaar in de wetenschappen kwam oefenen, is bijna ongelooflijk. En dezen roem had Leidens academie in de eerste plaats te danken aan het wijs beheer der Staten, waaruit de gepastheid harer instellingen, de keuze harer verzorgers, en door dezen de keuze harer bekwame leeraars voortvloeiden.

§ 540. Behalve te Leiden werden ook in andere deelen der Republiek hoogescholen opgerigt, en wel te Franeker in 1585, te Harderwijk in 1600, te Groningen in 1614, en te Utrecht in 1636. De veelvuldige gelegenheid tot uitbreiding van kennis en wetenschap, die op op deze wijze ontstond, gevoegd bij de aanmoediging, die kunsten en wetenschappen hier vonden, maakte, dat er in alle opzigten eene menigte kundige mannen gevormd werden, die in verschillende betrekkingen de belangen des Vaderlands op de beste wijze wisten te behandelen. Bekwame staatslieden voor het bestuur des lands, welsprekende leeraars voor de leiding der gemeenten, wis- en werktuigkundigen voor alle takken van nijverheid gaven der kleine republiek eene zedelijke kracht, die in een staat van zoo geringen omvang als een wonder te beschouwen is.

§ 541. Niet zelden zag men de uitstekendste mannen zich bij afwisseling bezig houden met het bevorderen van het heil van den staat en de belangen der wetenschappen. FILIPS VAN MARNIX leerden wij in het vorige tijdvak reeds als zoodanig kennen. Hier vermelden wij nog, dat hij voor den

waarschijnlijken steller van het verzoekschrift of *compromis* der Edelen gehouden wordt, dat hij der Hervorming diende door de zamenstelling van zijn hekelschrift: *de Byencorf der Roomsche kercke;* ja zelfs, toen men eene vertaling des Bijbels naar den grondtekst in onze taal verlangde, werd die taak aan hem opgedragen. Evenzoo waren een Leoninus, een Douse, een Hugo de Groot in die dubbele betrekking de sieraden van het Vaderland.

2. Fraaije Letteren.

§ 542. Wij hebben § 256 reeds gezien, dat de Amsterdamsche Rederijkers-kamer *in liefde bloeijende* de kweekschool werd voor de grootste vernuften uit het gouden tijdperk onzer letterkunde, en dat zij zulks bijzonder te danken had aan drie harer leden, Coornhert, Spieghel en Roemer Visscher. Bij de beschouwing van den toestand der fraaije letteren zullen wij ons niet afzonderlijk bepalen bij de bemoeijingen van genoemde kamer, maar vooral de verdiensten van de drie genoemde mannen in het bijzonder beschouwen, waarna wij achtervolgens over de groote dichters, die dit tijdperk opleverde, zullen spreken.

§ 543. De Amsterdamsche kamer *De Eglantieren, in liefde bloeijende* verhief zich door de aanzienlijke leden, die zij in dit tijdperk telde, tot de voornaamste instelling voor taal- en letterkunde. Mannen van hoogen rang en groote bekwaamheden waren leden dezer vereeniging. Wat door die kamer voor de taal gedaan werd, hebben wij reeds vermeld. Thans zullen wij zien, wat door hare leden in het belang der letterkunde werd verrigt. Wij onthouden ons van eene voorafgaande opsomming van namen, en kunnen ons ook alleen bij de uitstekendste bepalen.

§ 544. Over de rigting, die de poëzij in dit tijdperk volgde, zullen wij niet afzonderlijk spreken. De groote meesters, die in dit tijdperk schitterden, behandelden de dichtkunst in bijna alle vormen, zoodat men geen bepaalde rigting als heerschende meer kan aannemen. Elk dichter had intusschen voor de eene of andere soort eene meer bepaalde neiging, die wij bij de bijzondere behandeling van hunne geschiedenis zullen doen uitkomen.

3. Dirk Volkertsz. Coornhert.

§ 545. De beroemde man, wiens naam aan het hoofd van dit artikel staat, werd in het jaar 1522 te Amsterdam geboren. Zijne ouders waren deftige burgers, die hem wel geen geleerde opleiding deden geven, doch eene opvoeding overeenkomstig hun stand. Coornhert had als beroepsbezigheid het gravéren of plaatsnijden gekozen, welke kunst hij eenigen tijd te Haarlem uitoefende. Niet alleen in deze, maar ook in andere kunsten was hij zeer bedreven.

§ 546. Coornhert leerde op zijn dertigste jaar de Latijnsche taal, en bragt het ver genoeg om met smaak daaruit eenige werken over te zetten. Zijne veelvuldige bekwaamheden deden hem verschillende betrekkingen verwerven, waarin hij het vaderland met ijver diende. Zelfs kwam hem zijn ijver voor de vrijheid op gevangenschap, en na ontvlugting op ballingschap te staan. Later diende hij weder den lande, en werd dikwijls in godsdienstgeschillen gemengd. Hij was der Hervorming toegedaan, en had daarover, of liever over de godsdienst in 't algemeen, minder bekrompen ideeën dan de meeste zijner tijdgenooten; doch dit berokkende hem den haat van vele predikanten. Coornhert overleed in 1590 te Gouda, waar hij eene schuilplaats vond, die hem te Haarlem, Delft en 's Gravenhage geweigerd was; ja zelfs werd de liberale man in de laatste plaats met gevangenschap bedreigd.

§ 547. De dichtwerken van Coornhert bestaan in drie spelen van Sinne, als: *Abrahams uytganck*, *de Blinde van Jericho* en *Israël;* eene verzameling van zedelijke gedichten, getiteld: *Recht gebruyck ende misbruyck van tijdlicke have; 't Bedrogh des werelts of van 't loeije en leckere leven*, naar het Latijn gevolgd; eene verzameling *Liedekens*, waaronder een luimig gedicht: *de Lof van de Gevanghenisse*, dat hij onder meer andere tijdens zijne opsluiting vervaardigde; eene berijmde vertaling van de *Odyssea* van Homerus, en eene dichterlijke navolging der Latijnsche verzen uit de *Vertroosting der wijsbegeerte* van Boëthius.

§ 548. Wat de waarde zijner dichtwerken betreft, daarin heerschen gedeeltelijk dezelfde gebreken, als in die zijner

tijdgenooten, maar tevens onderscheiden zij zich door fraaije beelden, verhevene gedachten, juistheid van voorstelling, en bijzonder door zuiverheid en sierlijkheid van taal. Hij kan in eenige opzigten met MARNIX gelijk gesteld worden; hoewel hij minder vloeijend in zijne verzen is, is zijne taal daarentegen zaakrijk en gespierd. Tot eene proeve kiezen wij een paar coupletten uit het:

Protest teghen den slaap.

Ons leven wordt een droevighe slaap beschreven;
Die 1) een dood: dien 't volck vreest, om 't verlies van 't leven,
Met welk liefd' elck boven al is bevangen.
Nu spoedt d'een zijn gheld, d'ander zijn land te meeren;
Dees arbeydt om faam, die om staat van eeren:
Maar wie is naarstigh om 't leven te verlanghen.

. . . .

Die dan 't leven zo minnen, en 't sterven schromen,
Den slaap ankleven, (die maar door athem en dromen
Onghelijck is de dood der menschen kinderen,
Dies mense recht noemt Broeder van de dood)
Wat dwinght heur? wat port heur? wat ist nood?
Door 't willigh sterven heur leven te minderen.

. . . .

Zes uren slapens is de schuld der naturen;
Slaapt ghy dan in u levens fleur twalef uren,
Zy dy dan van 't vierendeel uws levens niet zelf een dief?
Noch schaamt hem niemand de natuur te beklaghen
Van de vlieghende kortheyd der Menschen daghen,
Welcx lanckheyd elck verkort om des slapens gherief.

§ 549. COORNHERT verdient vooral als prozaschrijver onze aandacht. Zijne werken in dit opzigt zijn deels van staatkundigen, doch grootendeels van godsdienstigen en zedekundigen aard. In het godsdienstige doet hij zich als zeer gemoedelijk en verdraagzaam kennen; in het zedekundige heeft hij een geregeld zamenstel van zedekundige voorschriften geleverd, die eene blijvende waarde hebben, zoowel om den inhoud, als om den stijl. COORNHERT's werken zijn in drie lijvige folio deelen vervat, waarin echter zijne keurige overzetting van CICERO's werk *Over de Pligten* niet gevonden wordt.

(1) Namelijk *de slaap.*

4. Roemer Visscher.

§ 550. De tweede van het beroemde drietal leden der bovengemelde kamer was ROEMER VISSCHER, een aanzienlijk koopman te Amsterdam. Hij was aldaar geboren in 1547. Niet alleen om zijn eigen verdiensten, maar ook bijzonder omdat hij de vader geweest is van twee dochters, aan welke in onze letterkundige geschiedenis eene eerste plaats toekomt, vordert deze beminnaar der letteren onze aandacht. VISSCHER's levenslust was de omgang met de aanzienlijkste mannen, die zich door smaak en geleerdheid onderscheidden. Zijn huis was de plaats van bijeenkomst van kunstlievenden. Dichtkunst, zang en muzijk vereenigden zich, om zijne woning tot een tempel der Muzen te maken; hij wilde liever als beschermer dan als beoefenaar der kunst beschouwd worden. Te regt zong SPIEGHEL van hem:

. . . . . Zijn drempel wordt gesleten
Van schilders, kunstenaars, van zangers en poëten.

§ 551. VISSCHER vermaakte zich intusschen wel met een of ander vers te vervaardigen, dat in den vriendenkring of in de Rederijkerskamer werd voorgedragen. Van het uitgeven zijner gedichten wilde hij in 't eerst niet hooren; echter kwam er van tijd tot tijd toch iets in 't licht, al was het buiten zijne toestemming, en in 1614 verscheen er onder zijn toezigt een bundel zijner gedichten onder den naam van *Brabbelingh*, welke, wat inhoud en omvang betreft, nog al wat uit elkander loopen. Men vindt er in sneldichten, door den schrijver Quicken genoemd, raadsels, tuyters, d. i. klinkdichten, jammertjes of klaagdichten, tepelwerk, of meer uitvoerige mengeldichten, enz. Nog heeft men van hem een werkje getiteld *Sinnepoppen*, bestaande in afbeeldingen of prenten met bijschriften. Fraaije afbeeldingen en zinrijke ophelderingen waren voor die soort van werken een vereischte, en in beide munten de *Sinnepoppen* van VISSCHER uit.

§ 552. ROEMER VISSCHER is in zijne gedichten doorgaans geestig, duidelijk, en bevallig; somtijds is hij wel wat langdradig, doch over 't algemeen laten zijne gedichten zich

gaarne lezen, en overtreffen zij in zoetvloeijendheid, zaak- en zinrijkheid, en vooral ook door zuiverheid en sierlijkheid van taal doorgaans alles, wat tot dien tijd in Holland nog was voortgebragt. Met geschillen over godsdienst en staatkunde liet VISSCHER zich niet in, en zelden komen zijne gedichten op die punten neder. Ook bleef hij der Katholieke godsdienst toegedaan. Eenige jaren vóór zijn overlijden, dat in 1620 plaats had, had VISSCHER zich met der woon naar Alkmaar begeven.

§ 553. Als eene proeve zijner dichtkunst deelen wij iets mede uit het slot van zijn *Lof van Rhetorica.*

„Wat geeft Rethorica?" sal de gierige vragen.
Veel meer dan uw afgoden 't eenigen dagen
U sullen verleenen met sorgen en suchten,
Ghy hebt veel, zijt arm door begeerende lust,
Hy (1) weynigh, is rijck door vernoegende rust;
Want alle jaers wassen doch nieuwe vruchten.

Dan sy geeft haer dienaers een goet oordeel
Den welbespraeckten seer groot voordeel,
Om met spreucken te vercieren haers redens glans;
Alle dingh met woorden levendigh afmalen,
En daer toe eenen rijcken schat der talen,
Noch hier-en-boven een lauren-krans.

— — — — — — — — — — —

Sy is een klare spiegel voor de leecken,
Een berispende stemme van alle gebreken,
Een scherp gebit om de ketters te mennen,
Een spreken daer de gemeente veel af onthout,
Een bril daer een vorst zijn gebreken door schouwt,
Een spore die na deught en eere doet rennen.

Sy is den kinderen een groote vermakelijckheyt
Den jongens geeftse een vrolijcke sprakelijckheyt,
Een solacelijck overdencken voor d' oude bedaeghden,
Sy is so eerlijcken kortwijl als men mach noemen,
Sy is de studenten een bogaert vol bloemen,
Een regel van alle eerbare vrouwen en maeghden.

(1) Die de rhetorika beoefent.

5. Hendrik Laurensz. Spieghel.

§ 554. De derde der grondleggers onzer nieuwe letterkunde was een bijzonder vriend van ROEMER VISSCHER, en even als deze, een vermogend koopman en beminnaar der letteren. HENDRIK LAURENSZ. SPIEGHEL werd in 1549 te Amsterdam uit een deftig geslacht geboren. Van zijne jeugd af werd hij tot deugd en wetenschap opgeleid. In zijne vroegere jaren stemde hij in aard en zienswijze ook in het godsdienstige en staatkundige zeer veel met zijn vriend VISSCHER overeen; doch spoedig openbaarde zich in hem een meer ernstige, wijsgeerige geest. In de kamer der Rederijkers was hij de voornaamste, en gaf hij zijnen medeleden het voorbeeld van eene grondige beoefening der taal en redekunst. Wat hij in dit opzigt deed, is boven reeds vermeld.

§ 555. Als dichter volgde hij in het eerst denzelfden weg als zijn vriend. Slechts voor den gezelligen kring vervaardigde hij zijne dichtstukjes. Na zijn huwelijk in 1602 bragt hij een groot gedeelte van het jaar op zijn landgoed *Meerhuizen* aan den Amstel door, waar hij zich aan zijne letteroefeningen wijdde. Hier maakte hij zijn *Maylied* en zijn *Hertspieghel*, een zeer wijsgeerig leerdicht, dat een lofdicht op de deugd bevat. Verscheiden gedeelten van dit gedicht zijn door een dorren redeneertrant stroef en onbegrijpelijk, en daarom vond het weinig lezers. De Leuvensche Hoogeschool vond er te veel heidensche wijsheid in om het goed te keuren; terwijl het bij de Protestanten, als gewrocht van een tegenstander hunner leer, ook geen bijval verwierf. Door bezorging zijner vrienden kwam de *Hertspieghel* in het licht, en is nog al eenige malen herdrukt. De beste uitgave is de omwerking van BILDERDIJK.

§ 556. Het gedicht is in alexandrijnen vervat. Op sommige plaatsen getuigt het van diepe opvatting en een helderen blik, en bewijst, dat SPIEGHEL, bij eene minder gedwongen behandeling der stof en een vrijer gebruik der taal, welligt de grootste dichter van zijn tijd geweest ware. Hoe verheven toch zijn de volgende regels, waarmede hij tot God spreekt:

O Al-vervullend Een, die alles Schepper zijt,
Zelfstandig wezen, zonder stof of vorm, of tijd,
Of iet, dat ons begrip bedenken kan of vaten;
Alschoon, almagtig, wijs, en goedigh boven maten,
Die 't al ten goeden schikt, en elk het beste jont,
Die alles oorzaak zijt, geen oorzaak doch van zond'.

§ 557. Nog heeft men van SPIEGHEL een werkje, getiteld *Bijspraax Almanack*, dat een fraaije verzameling van spreekwoorden bevat. Het is in den vorm van een almanak, en bij elken dag zijn eenige fraaije spreekwoorden of spreuken gevoegd, die tot bevordering van deugd en zedelijkheid dienen.

SPIEGHEL overleed in 1612 te Alkmaar.

6. Karel van Mander.

§ 558. Na de beschouwing van het vermaarde drietal zullen wij met een enkel woord spreken over een Vlaamschen dichter, die hun tijdgenoot was, en die in meer dan één opzigt verdient gekend te worden. KAREL VAN MANDER werd in het jaar 1548 te Meulebeke, een dorp bij Kortrijk, geboren. Reeds vroeger waren de schilderkunst en de poëzij zijne meest geliefde bezigheden, en in beide vakken maakte hij zich weldra gunstig bekend. Om zich in de schilderkunst te volmaken begaf hij zich naar Rome, en na zijne terugkomst vestigde hij zich te Haarlem. Later woonde hij nog twee jaren te Amsterdam, waar hij in 1606 overleed.

§ 559. Zijne dichtwerken zijn talrijk. In den smaak der Rederijkers vervaardigde hij eenige tooneelspelen, als: *Noach*, *David*, en *Dina;* verder een uitvoerig leerdicht over de schilderkunst; een aantal geestelijke liederen, als: *den gulden Harpe, innehoudende alle gheestelijcke liedekens, die by* C. VAN MANDER *gemaeckt zijn;* de *Olijfberg ofte poëmata van den laetsten dagh*, enz. Verder heeft hij eenige berijmde overzettingen geleverd, als van de twaalf eerste boeken van den *Ilias* van HOMERUS, en van de *Bucolica* en *Georgica* van VIRGILIUS.

§ 560. Aan zijne dichtwerken wordt tegenwoordig weinig waarde toegekend. Nogtans wil men, dat zijne verzen van lateren tijd die van zijn vroegeren leeftijd verre in waarde overtroffen. Als prozaschrijver heeft VAN MANDER zich een meer blijvenden roem verworven. Zijn *Leven der Nederduytsche en Hoogduitsche schilders* is ook tegenwoordig nog om den inhoud belangrijk; terwijl zijne prozawerken, wat taal en stijl betreft, voor den tijd, waarin zij geschreven zijn, kunnen geacht worden niet zonder verdiensten te zijn.

§ 561. Tot eene proeve, dat VAN MANDER voor zijn tijd een zeer aardig vers maakte, deelen wij het volgende mede:

KIEST HET BESTE.

Om niet te verliesen,
O mensch, uwen tijdt,
Siet hier te verkiezen
U meeste profijt;
En staet niet aen 't minste,
Als kinderen doen,
Die de meeste winste
Noch niet en bevroen.

Voor ghelt oft rijcdommen
Zijn haer lief en weerdt
En appels en blommen;
Maar wat elck begheert
Tsal hem zijn ghegheven,
't Zy goet ofte quaet;
Want siet, doot en leven,
O mensch, voor u staet.

Voor u zijn gheleghen
In dit aertsche dal
Twee diversche weghen;
D'een breedt, d'ander smal,
Vreucht is in den wijden,
Lustich ende schoon;
Maer naer dat verblijden
Is de doodt te loon.

Want dees ijdel vruchten
Van den aerdtschen boom

Sullen henen vluchten,
  Ghelijck eenen droom.
Dat sy sullen spreken:
  Waer is nu te mael
Den rijckdom gheweken
  Met den pronck en prael?

Als na ander saken,
  Gods kinderen wijs
Verlanghen en haken
  Naer hoogeren prijs,
En veel schoonder rijcke;
  Sulck een croone, daer
Die aerdtsche van slijcke
  Als by en zijn maer.

De laatste regels van dit vers zijn door de zamenstelling wat duister; de beteekenis is: „Zulk eene kroon, waarbij de aardsche kroonen slechts slijk zijn."

Over het geheel zal men erkennen dat het een vloeijend en lief gedicht is.

7. Pieter Corneliszn. Hooft.

§ 562. Sedert Amsterdam in 1578 de Spaansche zijde had verlaten, ontstond in hare rederijkerskamer eene aanmerkelijke verandering. Vroeger reeds had zich daar een geest van ingenomenheid met de leerstellingen der Hervorming geopenbaard, doch deze was door de bemoeijingen van het stedelijk bestuur onderdrukt, en de leden bepaalden zich toen slechts tot hunne letteroefening met uitsluiting van alle godsdienstige kwestiën. Doch zoolang de vrijheid van denken en zeggen aan banden lag, kon de geest die vlugt niet nemen, welke slechts bij een onbelemmerd handelen mogelijk is.

§ 563. Toen de Hervorming in Amsterdam niet meer geweerd werd, had zulks op de letteroefeningen en op de geheele inrigting der kamer aldaar eenen gunstigen invloed. Niet dat dit aan de Hervorming lag, want de voornaamste leden, de hoofden en voorgangers Roemer Visscher en Spieghel, bleven Katholiek en tegen de Hervorming gezind, maar

er ontstond eene vrijheid van spreken en handelen, die den geest een ruimer vlugt veroorloofde.

§ 564. Weldra telde deze kamer de aanzienlijkste ingezetenen onder hare leden, en werd zij de kweekschool voor de grootste sieraden onzer letterkunde, van welke wij in de eerste plaats Pieter Cornelisz. Hooft moeten noemen. Deze beroemde dichter en geschiedschrijver werd in het jaar 1581 te Amsterdam geboren. Zijn vader was Cornelis Pietersz. Hooft, Burgemeester van Amsterdam, die zich in die betrekking een eervollen naam verworven heeft, en mede onder de boven bedoelde aanzienlijke leden der kamer behoorde.

§ 565. Reeds vroegtijdig openbaarde zich in den later zoo beroemd geworden Hooft een gelukkigen aanleg voor wetenschap en kunst. Deze aanleg vond hare eerste kweekplaats in de kamer *In liefde bloeijende.* Aan de Hoogeschool te Leiden kreeg Hooft vervolgens zijne wetenschappelijke opleiding, en na afloop zijner studiën aldaar, voltooide hij de vorming van zijn smaak voor de kunst en letteren door eene reis door Duitschland, Italië en Frankrijk.

§ 566. In Italië, werwaarts uit Griekenland in de vijftiende eeuw reeds de smaak voor de klassieke letterkunde was overgebragt, hadden Ariosto en Tasso gebloeid; nog leefde Guarini, de laatste uit Italiëns schoone tijdperk. Hier vond Hooft gelegenheid met de meesterstukken dier onsterfelijke zangers niet alleen bekend te worden, maar ook den geest hunner poëzij te leeren gevoelen, en zelf daarmede te worden doordrongen.

§ 567. Door hetgeen Hooft op zijne reis leerde, bragt hij in de Nederlandsche dichtkunst eene aanmerkelijke verbetering te weeg. Het zoetvloeijende en regelmatige der Italiaansche dichters wist hij in zijn eigen verzen over te gieten; en voegt men daarbij zijnen natuurlijken aanleg en zijne kennis met de oude klassieke schrijvers, dan zal men wel begrijpen, dat de Hoogl. Siegenbeek van hem schrijven kon, dat wij in zijne overfraaije gedichten „beurtelings de zinrijkheid van Euripides, de statelijkheid van Virgilius, de verhevene vlugt van Horatius, de bevalligheid der Anacreontische en de teederheid der Petrarchische zanggodin zien uitblinken."

§ 568. Thans zullen wij een kort overzigt geven van de

verschillende dichtwerken, aan de pen van onzen eersten grooten dichter ontvloeid. Beschouwen wij daartoe eerst zijne treurspelen. Reeds vóór zijne buitenlandsche reis had hij een treurspel vervaardigd, *Achilles en Polyxena*, waarin zijn aanleg voor het verhevene der poëzij zich bereids openbaarde, doch dat in opzigt tot de regelen der kunst zeer gebrekkig was, en daarom, even als het later vervaardigde stuk *Theseus en Ariadne*, door den dichter zelven afgekeurd werd.

§ 569. Van beter gehalte, ofschoon niet geheel voldoende aan de regelen van het treurspel, waren zijn *Geraerd van Velsen*, en vooral zijn *Baeto, oft oorsprong der Hollanderen*. In opvatting en schildering, in stoutheid van denkbeelden, kracht en gemakkelijkheid van uitdrukking zijn deze beide werken voortreffelijk. Vooral in de reijen dezer treurspelen schitteren zijne dichterlijke begaafdheden op het luisterrijkst.

§ 570. Wat aan de treurspelen, in hun geheel beschouwd, ontbrak; wordt minder in zijne andere dramatische werken gemist. Aanschouwelijke voorstelling van toestanden, schilderingen, uit het leven gegrepen, doen hier het gebrek aan eenheid over 't hoofd zien. HOOFT's kluchtspel *Warenar met de pot* levert hier het bewijs van. Hoewel dit stuk eene navolging van een Latijnsch werk was, schijnt het, door het eigenaardige der schildering, oorspronkelijk op onzen bodem te huis te behooren. Kort na zijn terugkeer uit Italië gaf HOOFT in zijn herderlijk tooneelspel *Granida* de blijken, hoe hij het zoetvloeijende en bevallige der Italiaansche dichters in zijn eigen taal wist na te volgen. Bijzonder waren het de *Amintas* van TASSO en de *Pastor fido* van GUARINI, die hij zich daarbij tot voorbeeld stelde. Een paar regels uit dit Herderspel mogen toonen, hoe liefelijk het gedicht is; zij zijn de aanvang der alleenspraak van Dorilea:

Het vinnigh straalen van de zon
    Ontschuil ik in 't bosschaadje;
Indien dit bosje klappen kon,
    Wat melde 't al vrijaadje!
Vrijaadje? neen. Vrijaadje? jaa.
    Vrijaadje zonder meenen.
Van hondert harders (is 't niet schaâ?)
    Vindt me 'r getrouw niet eenen.

§ 571. In denzelfden trant als het bovenstaande zijn de meeste van HOOFT's minneliederen gedicht, en wij meenen dat van al zijne dichterlijke voortbrengselen deze hem het best in zijne poëtische grootheid doen kennen. Hoewel zijne treurspelen op verscheiden plaatsen bewijzen leveren van grootsche, stoute gedachten en verheven uitdrukking, behooren nogtans deze dichterlijke eigenschappen niet tot het doorslaand karakter van onzen dichter. Het zoetvloeijende, zangerige en liefelijke zijn meer de kenmerken, die HOOFT eigen zijn, en waarin hij nog weinig geëvenaard, laat staan overtroffen is. Tot eene kleine proeve hiervan geven wij nog een paar coupletjes.

Amaryl, de deken sacht
Van de nacht,
Met sijn blaeuwe wolken buyen,
Maeckt de starren sluimerblint
En de wint
Soekt de maen in slaep te suyen.

Sien ick oost of westen heen,
In tgemeen
Raên de sterren my te scheyen
Van de straet, om slapen gaen,
En de maen
Presenteert my t'huys te leyen.

Maar sy driecht my (1) (soo ick drae
Niet en gae)
Achtert luwe wout te duicken,
Daer s'een wltje (2) vangen sal
Met geval,
In de bolle rosen struicken.
enz.

572. Was HOOFT eenig als dichter, hij was dit voor zijn tijd niet minder als historieschrijver. Hij opende zijne loopbaan als zoodanig met het *Leven van Hendrik den Grooten*, waarvoor hem LODEWIJK XIII de ridderorde van Sint Michiel en brieven van adeldom schonk. Zijn volgend geschiedkun-

(1) voor dreigt. (2) wltje of uultje, een uiltje knappen, een slaapje doen.

dig werk *de Rampzaligheden der verheffing van den huize Medicis* was minder van gehalte, doch luisterrijk verhief hij zich weder in zijne *Nederlandsche historiën*, waarin hij aan een grooten rijkdom van denkbeelden, eene kernachtige, sierlijke en verheven voordragt paart.

§ 573. Behalve de opgenoemde werken bestaan er nog van HOOFT eenige vertalingen en eene aanzienlijke verzameling brieven. In deze laatste mist men die eenvoudigheid en natuurlijkheid, welke zoo zeer aan den briefstijl behooren. Ook lijdt zijn stijl somtijds door zucht tot beknoptheid en tot navolging van het Latijn; waardoor het eigenaardige van het Nederlandsch wel eens verloren gaat. En dit is geen wonder, zoo men het maar voor de helft als waarheid mag aannemen, dat HOOFT het werk van TACITUS twee en vijftig maal gelezen heeft, om zich naar het voorbeeld van dien schrijver te vormen.

§ 574. Ten slotte moeten wij nog een oogenblik stil staan bij eenige levensbijzonderheden van onzen grooten schrijver. Niet lang na zijnen terugkeer uit den vreemde ontving hij de waardigheid van Drost van Muiden, Baljuw van Gooiland en Hoofd-officier van Weesp en Weesper-Karspel. Als Drost hield hij zijn verblijf op het Muiderslot. Hier zag hij zich vaak omringd door de schitterendste vernuften van zijn tijd; in gezellig onderhoud, aan kunst en wetenschap gewijd, werden de aangenaamste uren gesleten. Het begaafde zusterpaar ANNA en MARIA TESSELSCHADE ROEMERS VISSCHER, de groote VONDEL, HUYGENS, VOSSIUS, COSTER, BARLAEUS, en anderen vormden hier die vereeniging, welke men den *Muyder-kring* noemt.

§ 575. HOOFT is tweemaal gehuwd geweest. Zijne eerste echtgenoot was CHRISTINA VAN ERP, die hem in 1624 ontviel, nadat achtervolgens zijne vier kinderen hem door den dood ontrukt waren. In 1627 huwde hij met de beminnelijke ELEONORE HELLEMANS, en zag dit huwelijk gezegend met een zoon en eene dochter. HOOFT mogt weder gelukkige dagen beleven. In zijne laatste jaren werd hij gekweld door de gebreken aan den ouderdom verknocht, en overleed den 27 Mei 1647 te 's Gravenhage. Hoezeer wij bij dezen dichter uitvoeriger geweest zijn, dan wij zulks bij de meeste der

volgende dichters zijn zullen, laat ons bestek niet toe, den grooten dichter en historieschrijver in al zijne verdiensten te schetsen. Wij verwijzen daarom den jeugdigen lezer naar het leven van HOOFT door BRANDT, geplaatst voor den 3den en 4den druk der *Nederlandsche Historiën.*

8. Anna en Maria Tesselschade Roemers Visscher.

§ 576. Het beminnelijke zusterpaar, dat wij als leden van den Muyder-letterkring ontmoetten, vordert thans onze vermelding, zoowel om hare letterkundige verdiensten, als om de hooge achting en vriendschap, waarin beide stonden bij de beroemdste mannen van haren tijd. De overblijfselen van hare dichtwerken zijn niet talrijk. Eene nette verzameling daarvan werd in 1851 uitgegeven te *Utrecht* bij L. E. BOSCH EN ZOON, waarbij men tevens eenige belangrijke bijzonderheden uit het leven der twee beroemde zusters vindt. De oudere ANNA (geb. 1584, overl. 1651) was de bijzondere vriendin van CATS, wiens dichttrant zij volgde. TESSELSCHADE (geb. 1594, overl. 1649) was levendiger; hare poëzij ademde meer gloed dan die harer zuster; zij scheen even als haar vriend HOOFT de Italiaansche dichters tot voorbeeld te nemen, en moet zelfs de vertaling van TASSO's *Verlost Jeruzalem* ondernomen hebben, doch deze schijnt verloren te zijn geraakt. Behalve in de poëzij muntten beide zusters ook in verschillende vakken van kunst en smaak uit, en waren te regt sieraden harer kunne en van haren tijd.

9. Joost van den Vondel.

§ 577. Wij zijn thans genaderd tot den grootsten dichter uit het gouden tijdperk onzer letterkunde, den man, die zich door zijne uitstekende talenten en zijne onovertrefbare kunstgewrochten den eernaam verwierf van *den Vorst der Nederlandsche dichters.* JOOST VAN VONDEL of VAN DEN VONDEL werd den 17. November 1587 te Keulen geboren. Zijne ouders waren Nederlanders. In zijne jeugd kwam hij met hen naar Holland, en woonde eerst te Utrecht, waar hij ter school ging; later vertrokken zijne ouders naar Amster-

dam, waar zij een kousenhandel dreven. Reeds vroeg openbaarde zich bij VONDEL lust en aanleg voor de dichtkunst. Om aan deze aandrift te voldoen vond hij gelegenheid in de Amsterdamsche Rederijkerskamer, waarvan hij spoedig een werkzaam lid werd.

§ 578. Door zijne ouders tot opvolger in hunnen handel bestemd, genoot VONDEL geen geletterde opvoeding. Later echter vergoedde hij dit gemis, daar hij op zijn 30ste jaar de Latijnsche en daarna de Grieksche taal aanleerde, ten einde door de kennis dezer talen zijn dichterlijk talent te veredelen. Hierbij voegde hij eene grondige kennis zijner moedertaal, bijzonder verkregen door zijn verkeer in verschillende standen der maatschappij, waar hij de eigenaardige woorden en uitdrukkingen opving, die in verschillende beroepen gebruikelijk waren, en waardoor hij over verschillende zaken in de meest gepaste woorden zich leerde uitdrukken.

§ 579. Hoewel VONDEL in bijna alle dichtsoorten uitstekende proeven van zijn talent gegeven heeft, schittert hij toch het meest in zijne treurspelen, en daarom zullen wij het eerst bij deze gewrochten van zijn poëtischen geest stilstaan. Zijn eerste dramatisch gedicht was *het Pascha ofte de Verlossinghe der Kindren Israëls wt Egypten*, dat in 1611 voor het eerst werd opgevoerd, en hoe onvolmaakt, echter uitstekender was, dan hetgeen men tot dien tijd vertoond had, en de schoonste verwachtingen van den dichter deed koesteren. De stukken, waardoor deze eersteling van tijd tot tijd gevolgd werd, droegen al gaande weg blijken van de hoogere ontwikkeling van des dichters talent, tot dat hij in zijn *Lucifer* en *Gijsbrecht van Aemstel* het toppunt van zijn roem bereikte.

§ 580. Bij voorkeur bewoog VONDEL zich in zijne dramatische poëzij op Bijbelsch gebied, en zijne stukken bevatten voorstellingen van de treffendste tooneelen uit de gewijde geschiedenis. Tot deze behooren, behalve het genoemde: *Adam in Ballingschap; Noach of de Ondergang der eerste weerelt; Joseph in Dothan; Joseph in Egypten; Sofompaneas, of Joseph in 't hof; Jephta of Offerbelofte; Samson of heilige wraek; Koningh David in Ballingschap; Koningh David herstelt; de Gebroeders; Adonias of Rampzalige kroonzucht; Salomon; Peter en Pauwels; Jeruzalem verwoest* enz.

§ 581. Doch ook aan de gebeurtenissen van zijn tijd wijdde VONDEL zijne pen. Onder de voortbrengselen van dien aard moet bijzonder zijn *Palamedes* genoemd worden, een treurspel, dat eene verbloemde voorstelling van den dood van OLDEBARNEVELD bevat, en den dichter vele onaangenaamheden berokkende. In den strijd tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten koos hij de partij der eersten, en menig bitter hekelschrift ontvloeide tegen de laatsten zijne pen, als: *de Rommelpot van 't Hanekot;* de *Medaelie voor den Gommariste Kettermeester en Inquisiteur te Dordrecht; een Otter in 't Bolwerck;* de *Roskam* en de *Harpoen*, waardoor hij zich een tal van vijanden maakte.

§ 582. In 1632 ondernam VONDEL de bewerking van een heldendicht *den Togt van Konstantyn den Grooten naar Rome.* Dezen arbeid zette hij gedurende acht jaren voort; doch de dood zijner echtgenoot benam hem den lust tot voltooijing daarvan; het stuk werd vernietigd, en alzoo is onze letterkunde van dien uitvoerigen en grootschen arbeid verstoken gebleven. Later moet hij nog eenmaal het plan van een heldendicht, *Bato* getiteld, hebben opgevat, doch dit kwam geheel niet ter uitvoering.

§ 583. Omtrent de betrekkelijke waarde zijner verschillende gedichten kunnen wij niet in bijzonderheden treden. Over het algemeen kenmerkt de poëzij van VONDEL zich door verheven gevoel, majesteit, grootschheid van uitdrukking, en eene levendige juist gevatte voorstelling. Het meest schittert dat majestueus verhevene in zijne lierdichten; vooral in de reijen zijner treurspelen. Zijn *Lucifer* en *Gysbrecht van Aemstel*, hoewel niet aan de regelen van het treurspel in alles beantwoordende, zijn zoo treffend, zoo stout en verheven in uitdrukking, dat zij daarin met de schoonste dichterlijke werken, ook uit andere talen, kunnen wedijveren. Den *Gijsbrecht van Aemstel* vervaardigde VONDEL voor de inwijding van den Amsterdamschen schouwburg. Het stuk werd door hem opgedragen aan HUGO DE GROOT, en hij ontving van dit wonder van geleerdheid in een brief van dankzegging het volgende getuigenis: „Ick houde Amsterdam voor geluckigh, so veele daer syn, die dit werck naer syne waerde connen schatten. De Coloneesche Oedipus van Sophocles, de bid-

dende vrouwen van Euripides hebben Athenen noit grooter eer aengedaen, als Amsterdam hiermede geniet." De groote VOSSIUS getuigde van het treurspel *de Gebroeders*, dat VONDEL „voor de eeuwigheid schreef." — Nogtans werden VONDEL's verdiensten niet altijd naar waarde geschat. Zijn zoo even genoemd meesterstuk, de *Lucifer*, werd zelfs door de bemoeijingen zijner tegenpartijders van het tooneel geweerd.

§ 584. Onder de dichters van dien tijd kwam VONDEL het Grieksche treurspel het meest nabij. Hij volgde de kunstregelen der ouden in de inrigting zijner stukken, doch met verwerping der eenheid van plaats. Die navolging had echter voor VONDEL's onderwerpen eigenaardige moeijelijkheden. De toestanden, die uit de heidensche denkbeelden voortvloeiden, konden niet op het gebied der gewijde oorkonden worden overgebragt, zonder dat de voorstelling op den toeschouwer eene andere uitwerking maakte. „Het is misschien te bejammeren", zegt SNELLAERT, „dat een genie gelyk VONDEL het Grieksch tooneel voor het eenige met de rede bestaenbaer schijnt beschouwd te hebben, en het onbeproefd liet of of er niet langs andere wegen tot dezelfde resultaten te geraken ware."

§ 585. Behalve de genoemde dramatische werken en hekelschriften vervaardigde VONDEL nog *Maria Stuart of gemartelde Majesteit; Zungchin of ondergang der Sineesche heerschappij; Leeuwendalers Landspel*, verscheidene Lierdichten, Lof-, Eer- en Klinkdichten, Bijschriften, Gelegenheidsgedichten. Verder gaf hij vertalingen uit het Grieksch van de treurspelen van Euripides en Sophocles, doch met behulp van het Latijn; ook uit het Latijn gaf hij overzettingen, waarvan de *Eneas* van *Virgilius* als de beste gekeurd wordt, terwijl de *Herderszanghen* mede lof verdienen. Doch VONDEL's vertalingen halen niet bij zijne oorspronkelijke stukken.

§ 586. In zijne gelegenheidsverzen heeft VONDEL in het bezigen van mythologische beelden vaak dien smaak van zijn tijd gevolgd. De mythologie was toen voor den dichter een rijke bron van zinspelingen, en niet zelden kwam het geheele godendom er aan te pas, wanneer eene bruiloft of een verjaardag gevierd werd. Zoo droeg VONDEL, bij gelegenheid van het huwelijk van TESSELSCHADE VISSCHER, een

bruiloftsdicht voor, waarvan de inhoud hoofdzakelijk hierop nederkomt:

Anna en Tesselschade zijn sirenen, wier verlokkend gezang den Amsterdammers hunne bedrijven, zeevaart en handel doen vergeten, waardoor de anders bedrijvige koopstad groot nadeel lijdt. Juno, de beschermster der stad, brengt daarover hare klagten in bij den raad der goden, en stelt voor om beide zusters te doen huwen; doch hiertegen verzet zich Apollo, die zijne schoone priesteressen niet wil missen; hij verzoekt, dat geen der goden of godinnen ze hem ontroove. Neptunus komt hiertegen op, en raakt met Apollo in twist. Mars deelt in de meening van Juno. Na eene lange woordenwisseling bepaalt Jupiter, dat Apollo het huwelijk der zusters zal toestaan, doch dat beide in zijn tempel moeten blijven dienen. Hierop drinken de Goden onder vrolijk gejuich elkander den vrede toe, en ook op aarde verwekt de uitspraak van Jupiter de grootste vreugde.

Tot besparing van plaats geven wij slechts den inhoud, maar laten hier volgen een zijner krachtigste en vloeijendste lierdichten op den Rijn:

Gy schijnt een aerdtsche regenboogh,
Gekleet met levendighe kleuren,
En tart den hemelschen omhoogh,
Die hierom nijdigh schijnt te treuren.
De blaeuwe en purpre en witte druif
Verciert uw stedekroon en locken
En muscadelle wijngertkuif;
De vlieten staen met wijngertstocken
Rondom u, druipende van nat,
En offren elck hun watervat.

Daer is de Main, een pijnberghs zoon,
De Moezel met haer appelvlechten,
De Maes, die met een myterkroon
Om d'eer met onzen Rijn wil vechten,
De Roer, die 't hair met riet vertuit,
De Necker, met een riem van trossen,
De Lip, gedoscht met mosch en kruit
Van overhangende eikenbosschen,
En duizent andren, min van roem,
Bekranst met loof en korenbloem.

Gy streckt de voeten aen 't geberght
Daer zich de Zwitsers in beschermen,
Wanneer men hen om oorlog verght.
Gy grijpt de Noortzee met uw armen,
Waerin het heldeneilant leit,
Daer Bato zich ter neder zette,
En dat, zoo schuw van dienstbaerheit,
Uitheemsche beckeneelen plette,
En deê gevoelen, dat de Rijn
Geschapen was om vry te zijn.

Gy slingert, als de Grieksche slangh,
Uw blaeuwe krullen om de struiken
En groene berghen, breed en langh,
En zwelleght in zoo vele kruiken
Van stroomen, dat uw lichaam zwelt
Van waterzucht, en parst de planten,
En schuurt zoo menigh vruchtbaer velt,
En knabbelt aen de ruige kanten,
Nu tusschen bergh en krommen bult,
Nu door een dal, met wijn gevult.

§ 587. Vondel bereikte een hoogen ouderdom, doch zijne laatste levensjaren waren verre van gelukkig. Het bestuur zijner zaken had veel door den dood zijner echtgenoote geleden. Daar hij zijne letteroefeningen voortzettede, kon hij aan zijn handel de noodige zorg niet wijden, en daardoor gingen zijne zaken achteruit; doch het was voornamelijk het losbandig gedrag van zijn zoon, dat hem op zeventigjarigen leeftijd gevaar deed loopen in volslagen armoede te vervallen. Door eene betrekking als schrijver aan de bank van leening werd hij voor dit uiterste bewaard. Tien jaren nam hij dien post waar, toen men hem met behoud zijner jaarwedde (*f* 750) ontsloeg van werkzaamheden, die voor een man als Vondel zeker weinig aantrekkelijks gehad hebben. Toen sleet hij zijne dagen in ongestoorde rust, tot hij den 4. Februarij van het jaar 1679 in den ouderdom van 91 jaren overleed.

§ 588. Vondel was in de Doopsgezinde leer opgevoed, doch op lateren leeftijd begon hij tot de Roomsch-Katholieke kerk over te hellen. Bijzonder komt die neiging in zijne

reeds vroeger vervaardigde *Altaergeheimenissen* voor, die hem dan ook een tal van vijanden berokkenden. Wij hebben boven reeds vermeld, dat hem het overlijden zijner echtgenoote zoozeer getroffen had, dat hij een jaren langen letterarbeid der vernietiging prijs gaf. Toen langzamerhand zijne droefheid zich matigde, versterkte zich zijne neiging voor de Katholieke leer, zoodat hij op reeds gevorderden ouderdom openlijk het Doopsgezinde kerkgenootschap verliet en tot de Katholieke kerk overging.

10. Jacob Cats.

§ 589. De twee groote dichters, die wij het laatst behandelden, worden de hoofden der Amsterdamsche dichtschool genoemd, in tegenoverstelling eener andere rigting in de poëzij, die men de Dordtsche noemde. Van deze school was de dichter, dien wij boven dit artikel plaatsten, het hoofd, en vormt daarom met de beide vorige het roemrijk drietal, welks leden als de opbouwers onzer nieuwere dichtkunst beschouwd worden.

§ 590. JACOB CATS werd in het jaar 1577 uit zeer deftige ouders te Brouwershaven geboren. Vroegtijdig toonde hij een bijzonderen lust en aanleg voor de wetenschappen, waarom hij dan ook eene geleerde opleiding genoot. Na te Leiden te hebben gestudeerd, en te Orleans tot doctor in de regten te zijn bevorderd, vestigde hij zich eerst te 's Gravenhage en later te Middelburg als advokaat. Hier huwde hij met ELISABETH VAN VALCKENBURGH. In zijne regtsgeleerde loopbaan maakte hij zich veel naam, zoodat hem in 1621 de waardigheid van Pensionaris der stad Middelburg werd opgedragen; later bekleedde hij die waardigheid te Dordrecht.

§ 591. In 1627 diende hij den lande als gezant in Engeland, en ontving bij die gelegenheid eene ridderorde van Koning KAREL I. Vervolgens werd hem de waardigheid van Raadpensionaris van Holland opgedragen, welken moeijelijken post hij met veel lof en ijver vijftien jaren lang bekleedde. In 1651 werd hij uit deze betrekking op zijn herhaald verzoek ontslagen. Nog eens ging hij als gezant naar Engeland, waarna hij zich ongestoord aan de beoefening der

letteren overgaf op zijn buitengoed *Zorgvliet*, nabij 's Gravenhage, alwaar hij, den 12. September 1660, in den ouderdom van bijna 83 jaar overleed.

§ 592. CATS was bij uitnemendheid de dichter des volks. Al wat uit zijne pen vloeide, ademde den geest, welke ook die zijns tijds en zijner landgenooten was. Godsvrucht en zedelijkheid, gepaard aan een zoetvloeijenden en eenvoudigen dichttrant, maakten zijne verzen overal welkom. Terwijl HOOFT en VONDEL in hunne gedichten meestal boven hunnen tijd verheven waren, en hunne werken slechts door enkelen genoten werden, was CATS ook voor den eenvoudigste genaakbaar, en werd hij door allen verstaan. Het boek van CATS was in schier elk huisgezin een tweede bijbel geworden. Geen dichter heeft ooit meer en langer in den smaak des volks gedeeld, en nog heden blijven velen zijner verzen als gewijde spreuken bewaard; nog menigmaal hoort men aanhalen, wat *Vader* CATS zegt.

§ 593. Wanneer men uit de populariteit, die de poëzij van CATS genoot, zou besluiten tot den geest des volks, dan zou dit besluit, wat het grootsche en verhevene der kunst betreft, welligt niet gunstig uitvallen; maar stelt men daar tegenover, dat zijne poëzij zich hoofdzakelijk tot het leerdicht bepaalt, en dat zijne onderwerpen doorgaans uit de maatschappelijke betrekkingen, uit een zedekundig en godsdienstig oogpunt beschouwd, genomen zijn, dan zal men eerbied koesteren voor een volk, dat zijn bijval schonk aan hetgeen waarheid behelsde, en zich door herhaald lezen van dezelfde verzen een schat van levenswijsheid in het gemoed prentte.

§ 594. De gebreken, die men aan de poëzij van CATS toeschrijft, zijn voornamelijk eentoonigheid, langdradigheid in zijne beschrijvingen, en het herhaald bezigen van sommige uitdrukkingen.

Wat de eentoonigheid zijner poëzij betreft, deze ligt hoofdzakelijk in den bouw zijner verzen. Statige alexandrijnen, die geregeld de cesur na de zesde lettergreep hebben, brengen in het lezen dat herhalende klimmen en dalen van de stem te weeg, dat men wel eens met den naam van *Catsiaansche dreun* bestempeld heeft, doch dat voor den eenvou-

digen lezer misschien niet zonder aantrekkelijkheid is, en somtijds wel als het eigenaardige van verzen beschouwd wordt.

§ 595. De langdradigheid in zijne beschrijvingen maakt zijne verzen, wel is waar, vervelend, doch door het veelzijdig beschouwen van zijn onderwerp, bevorderde hij de duidelijkheid; hij werd er te beter door verstaan en waarschijnlijk te meer om gelezen.

§ 596. Ook zijn derde hoofdgebrek, het herhaald gebruik van sommige uitdrukkingen, kan in het volksdicht zijn voordeel gehad hebben. Gepaard aan de eentoonigheid der verzen konden zij daardoor ligter in 't geheugen geprent worden; en zoo kon men bij elke voorkomende gelegenheid, zonder het boek van Cats op te slaan, zijne uitspraken doen gelden.

§ 597. Wij hebben getracht de gebreken, die men der poëzij van Cats ten laste legt, eenigszins te vergoêlijken. Ter eere van onzen landaard hebben wij niet willen veronderstellen, dat deze dichter misschien wat te veel zedepreker was, en daarom later minder in den smaak viel. Dat het zijne gedichten aan verhevenheid ontbreekt, zulks brengt de aard van het leerdicht, en vooral die van de onderwerpen, door hem behandeld, mede, en daarom meenen wij, dat men bij den rijken inhoud, de zedelijke strekking en de afwisselende voorstelling het gemis van verhevenheid niet als een gebrek in zijne poëzij mag aanzien.

§ 598. Intusschen wordt dat, wat men in zijn verstrant vooral afkeurt, slechts in zijne gedichten van grooten omvang gevonden, waarin hij het alexandrijnsche vers geregeld op dezelfde eentoonige wijze gebruikt. Bezigt hij eene andere versmaat, dan is zijne versificatie doorgaans vloeijend, snedig en kernachtig, en heeft zij voor het onbevangen oor eene eigenaardige liefelijkheid en zoetvloeijendheid. Tot proeve daarvan diene het volgende:

Wanneer het klim de boom omvangt,
En om zijn gulle tacken hangt,
Of aen zijn groene schorse kleeft;
Het schijnt als waer het vry beleeft,
Het schijnt (na dat men buyten siet,)

Dat 't kruyt den boom sijn liefde biet;
Maar daer het ooge niet en gaet,
Daer schuylt, o vrient! daar legt het quaet;
Daer is het dat het dieper grijpt,
Daer is het dat het harder nijpt;
Invoegen dat het jeughdigh hout
Wort dor en voor sijn jaren out;
Daer staet het dan, gelijck een stock,
Gelijck een levenloosen block,
Bedrogen van een loosen vrient,
Die noyt soo ver gelooft en dient.
Ghy, die u in dit groote wout,
Dat is hier in de werelt hout,
Weet dat het niet al vrienden sijn
Die op u lagchen, naer den schyn;
Maer hout, dat onder soet gelaet
Schuylt dickmaels niet dan eygenbaet,
Of dat oock onder soete jock
Wel somtijds steeckt een oude wrock.
Ghy, daerom, geeft u liefde niet
Aen ieder die u liefde biet;
Maer eerst op alle saecken let
Eer dat ghy sucht of gunste set,
Want die te licht een vrient verkiest,
Wel licht sijn vrient en al verliest.

§ 599. Tot zijne eerste dichterlijke werken behooren de *Sinnebeelden*, *de Maeghdenplight*, *de Herdersklaght*, *de Selfstrijdt*, het *Tooneel der Mannelijcke Achtbaerheyt* en *het Houwelijck*, allen tusschen 1618 en 1625 te Middelburg uitgegeven. Groot was de bijval, waarmede deze verzen ontvangen werden. In 1634 verscheen zijn *Trouw-ringh*, die met het *Houwelijck* tot de hoofdwerken van Cats gerekend wordt. Het eerste dezer werken bevat eene verscheidenheid van tafereelen, uit het leven genomen, en betrekking hebbende op den staat vóór en in het huwelijk. Men wil, dat Cats het denkbeeld van den *Trouw-ringh* aan Houwaert (zie § 514) zou ontleend hebben. Het *Houwelijck* bestaat uit zes tafereelen, waarin hij de vrouw schetst in de verschillende tijdperken van haar leven, en een schat van wijze lessen en nuttige opmerkingen op eene boeijende wijze mededeelt.

§ 600. Tot op het laatst van zijn leven bleef CATS werkzaam. In de gelukkige dagen zijner rust op *Zorgvliet*, vervaardigde hij zijn *Ouderdom en Buytenleven*, *Hofgedachten*, *Doodtkiste voor de levendigen*, *Gedachten op slapelooze nachten*, en eindelijk schreef hij zijn *Twee en tachtigjarigh leven*, dat in een reeks van beschrijvingen van verschillende ondervindingen, vol menschen- en wereldkennis, bestaat, gepaard met nuttige lessen en wijze wenken, als eene nalatenschap van den braven, godvruchtigen dichter aan zijne kleinkinderen, of liever aan zijne landgenooten, voor wier onderwijzing en nut hij tot op het laatst van zijn leven werkzaam was. Zijn laatste arbeid was een gebed. Weinige uren voor zijn dood liet de godvruchtige man zich dit gebed nog voorlezen, en de ontboezemingen, die het bevat, waren zeker die der hope, waarmede hij de eeuwigheid inging. Wij geven daarvan het slot:

Maer als mijn swacke tongh niet meer zal kunnen spreken,
En dat my door de pijn de woorden blijven steken,
Geef dat ick uwen naem magh roemen dies te meer,
En met een diep gesucht tot u magh roepen: Heer!
Verlosser! eenigh heyl! en Trooster onser sielen!
En laet in dit gevaer uw schepsel niet vernielen;
Gy hebt in uw gewelt de prangen van de doot;
Verquick mijn bange siel in desen hoogen noot;
Wanneer 'k mijn flaauwen mont niet meer sal kunnen roeren,
Laet mijn gedachten dan door wanhoop niet vervoeren,
En als ick missen sal 't gebruick van mijn gesicht,
Wees gy dan, lieve God! mijn troost en eenig licht.
Wanneer ik op het lest geen stem zal kunnen hooren,
So spreeck door uwen Geest tot mijn inwendighe ooren:
En als dit lichaem sterft, en my de kracht begeeft,
Maeck dan dat uwen Geest in my geduurigh leeft:
En als mijn moede siel sal uyt haer woonhuys scheyden:
Soo laet haer uyt dit rif tot uwen throon geleyden:
Dit is mijn hooghste wensch, dit eyscht mijn siele meest;
O Godt! aen uwe gunst beveel ik mijnen geest!

§ 601. Wie kan deze taal van den godvruchtigen grijsaard zonder aandoening lezen. Hoe eenvoudig, doch zaakrijk worden hier de behoeften van den ouderdom voorgesteld,

en voor de gebreken der stoffelijke natuur de geestelijke gaven afgesmeekt. Het is de laatste galm van het leven des vromen, van den man, die, bij 't ontvangen van zijn ontslag als Raadpensionaris in de volle vergadering op de kniën viel, en den Almogende vurig dankte voor de hem geschonken rust. Het mag die poëzij aan verheffing ontbreken, het ontbreekt haar niet aan diep gevoel, aan juiste schildering en gepaste uitdrukking. Wie zal hier een woord te veel, een woord ongepast gebruikt vinden?

§ 502. De tijd, dien CATS van zijne menigvuldige bezigheden en letteroefeningen kon afzonderen, was aan gezellig onderhoud en aan de vriendschap gewijd. Wij behoeven niet te zeggen, dat de edelste vernuften van dien tijd zijne vriendschap zochten, en dat de hunne insgelijks door hem gezocht werden. Nooit, zeide ANNA ROEMERS VISSCHER, was het geluk haar gunstiger geweest, dan toen 't haar CATS, *de bloem der Zeeuwen*, als zij hem noemt, tot een vriend gaf. Doch wij willen, tot slot de regels zelve der beminnelijke dichteres aanhalen, waarin zij die bijzondere vriendschap voor CATS uitdrukt:

. . . . soo derf ik roemen
Dat ik veel mach Vrienden noemen,
Die door haér gheswint verstant,
D' Eer zijn van ons Vaderlant.
Maer ghy! blóeme van de Zeeuwen,
Over al soo gae ick schreeuwen;
'k Ben doe meest van 't luck ghedient,
Doe 't my Cats gaf tot een vrient.

11. Constantijn Huygens.

§ 603. Onder de leden uit den Muyder-letterkring noemen wij, na de reeds behandelde, ook den dichter, wiens naam wij boven dit artikel plaatsten. CONSTANTIJN HUYGENS, Heer van Zuijlichem, werd in 1596 te 's Gravenhage geboren. Hij genoot eene geletterde opvoeding, en was daarbij door de natuur met eene bijzondere vlugheid van geest en neiging voor de dichtkunst begaafd. Onder drie stadhouders, FREDERIK HENDRIK, WILLEM II en WILLEM III, bekleedde hij

de belangrijke betrekking van eersten Raad en Rekenmeester. Hij overleed in 1687 op zijn buitengoed *Hofwijck*, bij 's Hage, nalatende twee zonen: Constantijn, die hem reeds in zijne staatsbetrekking was opgevolgd, en Christiaen, die zich in de wis- en natuurkunde eenen wereldberoemden naam heeft gemaakt.

§ 604. Huygens was voorzeker de geestigste dichter uit dit tijdperk. Daarbij bezat hij eene verwonderlijke heerschappij over de taal, of liever een grooten rijkdom en bijzondere gemakkelijkheid van uitdrukking, waardoor hij zijne kernachtige gedachten tot even kernachtige verzen wist te kneden, hoewel hij somtijds door te ver gedreven beknoptheid van uitdrukking de duidelijkheid benadeelde. Ook schijnt hij een bijzonderen aanleg voor taalstudie gehad te hebben, daar hij in verschillende talen zoo bedreven was, dat hij daarin verzen maakte. Zijne Nederduitsche gedichten kunnen niet genoeg ter lezing en beoefening worden aangeprezen.

§ 605. De werken van Huygens zijn het eerst in 1644 te Amsterdam uitgegeven, onder den titel van *Ledige Uren*. Later verscheen eene vollediger verzameling, onder het toezigt van zijn zoon Christiaen. Deze verzameling draagt den naam van *Korenbloemen;* Bilderdijk heeft er eene met aanteekeningen voorziene uitgave van bezorgd. De *Korenbloemen* zijn in twee deelen verdeeld, en bevatten *Bijbelstof en Godsdienst; Kostelijk Mal; 't Voorhout van 's Gravenhagen; Zedeprenten en Stedestemmen; Oogentroost; Hofwijck*, en verder *Mengelingen*, *Sneldichten* en *eenige Vertalingen*.

§ 606. De meeste zijner verzen getuigen van eene bijzondere gevatheid, juiste opmerking, schranderheid en vernuft. Op enkele plaatsen drijft onze dichter, dien Hooft „de kern der aartigheyd en de ooghelijn van 't Hof" noemde, de aardigheid wel wat te verre, waardoor hij somtijds te gezocht in zijne vergelijkingen wordt, en in 't laffe vervalt. In zijne beschrijvende gedichten is hij altijd boeijend. Waar hij de levenswijze zijner tijdgenooten of den toestand der kunst hekelt, is hij doorgaans meestal scherp, doch geestig. Zijne begaafdheid en veelzijdige kunde gaven hem echter het regt om als kunstregter op te treden Als dichter koos hij zijn eigen weg, en versmaadde alle zouteloos en zinneloos ge-

ap in verzen. Hij beschrijft daarom zich zelven in zijn *aghwerk*, als:

. . . . . . die Dichter . . . . .
Die zoo noo 't vertreden pad
Van 't gemeen gerijm betrad,
Die soo walghde van de woorden,
Die men maer in 't oor en hoorden,
Van het flauw en lauw geluyt
Van een' al te gladden fluyt.

'aarop hij dus voortgaat:

Sterr', onschuldight mijn vermeten,
'k Ben onsoenelick ghebeten
Tegen 't lamme, laffe lijm
Van den dagelicksen rijm,
En bestae het leed te wreken.
Rijmen is wat meer dan spreken,
Spreken min dan seggen, vry,
Dichten staet voor alle dry.
Maer daer meenter wit te raecken,
En sy seggen of sy spraecken,
En haer dichten is geseyt
Hoofden verre van bescheit:
't Oude woord kan 't wederleggen,
't Isser niet te doen met seggen,
Keur van woorden, pit van sin,
Drymaal dobbel binnen in,
Wat of schael of schel beloven,
Heldre tael en onbestoven,
Spraeck van huyden, toon van straet,
Mannen meening, vrouwen praet;
Klaere letter, duyster dencken,
Min dan herssenen kan krencken,
Meer dan herssenen ontoom',
't Rijm voorwind, 't gerijmd' in stroom,
Sulcke zijn haer eigenschappen,
Die ick soecke t' onderstappen,
Soecke, Sterre, maer van wijds.

§ 607. Zijne zedeprenten bestaan in dichterlijke beschrijngen van verschillende maatschappelijke toestanden. De

voortreffelijke eigenschappen, die de poëzij van HUYGENS in 't algemeen bezit, zijn in deze printen vereenigd. De rijkdom van gedachten, daarin ten toon gespreid, is verbazend. In zijne gedichten van grooten omvang, als zijn *Voorhout*, *Daghwerck*, enz., vindt men, bij eene schilderachtige voorstelling, de blijken van eene veelomvattende geleerdheid. *Hofwijck* is een zijner beste dichtwerken. Het bevat de beschrijving van zijn aangenaam gelegen buitenverblijf van dien naam, benevens van de genoegens, die hij daar te midden zijner letterkundige uitspanningen smaakte.

12. Jacob van Zevecote.

§ 608. We hebben ons in dit tijdperk alleen bezig gehouden met Noord-Nederlandsche dichters. In het zuiden echter bloeiden, vooral in de tweede helft der zeventiende eeuw, mede verscheiden dichters, wier namen in de Letterkunde met roem prijken. De meeste echter maakten Latijnsche gedichten, en waren dus alleen voor den geleerde toegankelijk, doch bleven bij het volk onbekend. De enkele uitzonderingen, die men er aantreft, en die in hunne moedertaal zongen, zagen vaak de voortbrengselen van hun vernuft bij de geletterden van hun tijd veronachtzaamd, doch hunne werken bleven voor de nakomelingschap bewaard, terwijl die der Latijnsche dichters thans meestal onopgemerkt in oude boekerijen rusten en der vergetelheid zijn prijs gegeven.

§ 609. Onder de weinige dezer dichters, die ook in het Vlaamsch schreven, komt de eerste plaats toe aan JACOB VAN ZEVECOTE. Deze dichter werd in het jaar 1596 te Gent geboren. Reeds op zijn zestiende jaar gaf hij bewijzen van zijn talent. Zijne eerste zangen waren vooral aan eene Gentsche schoone toegewijd, die hij onder den naam van *Thaumantis* bezingt. Daar hij zich in zijne liefde door de ontrouw zijner beminde bedrogen zag, besloot de diep geschokte jongeling zich van de wereld af te zonderen. Hij begaf zich in het klooster der Augustijnen te Gent. Die afzondering bragt hem echter geen troost aan, en daarom ondernam hij eene pelgrimsreis naar Rome; na een kort verblijf aldaar

keerde hij naar zijne vaderstad terug, doch de rust, die hij zocht, scheen voor hem nergens te vinden.

§ 610. In 1625 begaf hij zich naar Leiden, om zijn neef DANIEL HEINS of HEINSIUS, die aldaar Hoogleeraar was, te bezoeken. Na eenigen tijd in Holland doorgebragt te hebben, ging hij tot de Hervormde Godsdienst over, en kort daarop werd hij tot Hoogleeraar in de geschiedenis aan de Hoogeschool te Harderwijk beroepen, alwaar hij in 1642 overleed.

§ 611. ZEVECOTE is niet minder als Latijnsch dan als Vlaamsch dichter beroemd; doch vooral in deze laatste hoedanigheid heeft hij zich een duurzamen roem verworven. WILLEMS houdt hem voor den vorst der Belgische dichters. „Zijne Poezy," zegt die Letterkundige, „draegt overal het merk van waere oorspronkelykheyd, ademt gevoel, schildert met zulke stoute en krachtige trekken, en heeft een zoo ryken voorraed van treffende vergelykingen en beeldspraeken, dat het waerlyk onbegrypelyk is waerom de naem van een ZEVECOTIUS bij de liefhebbers onzer Vaderlandsche Poëzy niet meerder in waerde gehouden is."

§ 612. De Vlaamsche gedichten, door VAN ZEVECOTE vervaardigd, bestaan in 1. *Sinnebeelden;* 2. *Verachtinge des Doots*, naar het Latijn van HEINSIUS; 3. *Belegh van Leyden*, *Treurspel*, of liever *een allegorisch nationaal gedicht*, en 4. *Ontset van Leyden*, *Blij-eindich spel.* Deze werken zijn in 1840 voor het eerst verzameld door Jonkh. PH. BLOMMAERT en uitgegeven te Gent, bij L. HEBBELYNCK. Aangaande de dichterlijke waarde zegt de geleerde verzamelaar, dat de treurspelen op het *Beleg van Leyden* in den vorm der ouden zijn opgesteld; dat de dichter daarin met de treffendste en zwartste kleuren het door Spanje onderdrukte vaderland schildert en de vaderlandsche helden, in tegenstelling der Spanjaarden, helder doet schijnen. „Hunne spraeck" zegt hij, „is mannelijk, hunne gevoelens groot: onwankelbaer in hunnen handel, vreezen zy Spanje meer dan de dood." *De Verachtinge des Doots* is een leerdicht in vier zangen, en niet zonder verdienste bewerkt. In de kleinere gedichten vindt men de levendigste kleuren met eene zoetvloeijende versificatie gepaard.

§ 613. Tot eene proeve der poëzij van VAN ZEVECOTE nemen wij uit het gedicht *'t Belech van Leyden* het volgende over, waarin hij zoo juist den trouweloozen aard der Spanjaarden schildert:

Gelijck die eenen hont verradelijck wilt dooden
Gaet tot een brocke broots d'onnoosel beeste nooden,
En in zijn ander hant hout hy bedeckt den stock
Daer hy hem mê vermoort, terwijl hy eet de brock:
Soo doet ook den Maraen (1). Eyscht, wat ghy kont gedencken,
Hy salt gewillichlick u sweeren ende schencken,
Jae meer dan ghy versoeckt. — Maer als gh'uw poort ontsluyt,
Dan is al syn verbont met uwe vrijheid uyt.

ALVA's bestuur hier te lande wordt door hem met krachtige kleuren geteekend, zelfs waar hij een Spanjaard eene lofrede op dien dwingeland doet houden:

Gelijck een tigers dier sich niet en kan eer dwingen
Dan als 't niet meer en vint om om den hals te bringen,
Ja zelfs, als al wat leeft moordadich is geschent,
Op steenen en op hout zijn droeve wreetheyt went:
Op diergelijcken voet heeft Alba sonder veynsen
Kloeckmoedich uytgevoert, al dat hij konde peynsen:

De volgende coupletten zijn uit den *Rey van Gevluchten uit Vlaenderen* uit hetzelfde gedicht.

Wat stad, wat veld, wat vreemde land,
Wat bosch of onbekende kant
Zal ons een vaste woning geven,
Daar wij verlost van moorderij,
En van de Spaansche tyrannij,
Met ruste zullen mogen leven?

't Zij daar de zon het dorre veld
Van d'Afrikaansche rijken kwelt,
En voert haar paarden naast de landen,
Daar Pales nooit iets groens en vindt,
Daar 't hecte zand den koelen wind
Zijn zachte pennen doet verbranden.

---

(1) Scheldnaam voor *Spanjaard* van *marrano*, zwijn, aterling.

't Zij daar de winter trager gaat:
Daar zelfs de zee geketend staat,
En eeuwiglijk met ijs gebonden,
In 't rijke van den droeven nacht,
Daar Ceres nooit, noch Bacchus lacht,
Daar geen genuchten zijn gevonden.

Daar geenen Tytir schapen weit
En 't ongenadig hart beschreit
Van Galathea, zijn vriendinne,
Daar nooit het dartel lam en springt,
Daar nooit den nachtegaal en zingt,
Beklagende zijn oude minne.

't Is eveneens waar dat wij gaan,
Als wij den bloedigen Maraan (1)
En al zijn tirannij ontloopen;
Als wij niet dag voor dag en zien
Zooveel onnoozel vrome liên
Verbranden of aan galgen knoopen.

Een deel in 't magtig Brittenland
Zal aan den groenen Temschen kant
Zijn zoete vaderstad vergeten.
Een deel zal bij den Duitschen Rijn
Gerust en ongekwollen zijn
En van Maranen niet meer weten.

Och! Leidsche maagd, die nu benout
Den wreeden Spaanschen hoop aanschout
Zich rondom uwe muren wenden,
Werd gij verlost eens uit den nood,
In uwen allerliefsten schoot
Zal ik mijn levenstijd volenden.

Ik zal de zoete vlaamsche locht,
Die mij in 't leven heeft gebrocht,
En al mijn volk gewillig derven,
Voor u zal zijn het laatste bloed,
Dat mij bewaart en leven doet,
Is 't dat ik mag uw burger sterven.

---

(1) Zie de Noot op de vorige bladzijde.

Vreesden wij niet ons bestek te buiten te gaan, wij schreven den geheelen rei af; bij deze proeve echter van zijne krachtige en beeldrijke poëzij voegen wij liever een paar coupletten van het versje getiteld *Droom*, dat liefelijk en vloeijend gedicht, en niet minder schilderachtig is, dan het voorgaande.

Laast als mijn moede zinnen
Gelaten hadden binnen
Den liefelijken slaap,
In 't midden van mijn droomen
Heb ik naar mij zien komen
Van Morpheus eenen knaap.

Hij nam mij bij de handen,
En leide mij in landen,
Die ik nooit eer en zag:
Al heb ik over bergen,
Die zelfs den hemel tergen,
Geweest daar Rome lag.

Ik hoorder vogels kwelen
Ik zag daar lammers spelen
En springen in de wei;
Geen Noordschen wind en raasde,
Den zoeten Zephyr blaasde
Den heugelijken Mei.

Ik zag allom citroenen,
Oranje en limoenen
Op gouden boomen staan,
Ik zag veel kleine spruiten
Met onbekende fruiten
En vreemde vrucht gelaân.

De zuiver beekjens vloeiden,
En met haar water voeiden
Het dik begraasde land;
Veel wonderlijke bloemen,
Die niemand en kan noemen,
Versierden elken kant.

Geen land en kan er wezen
Zoo schoon, zoo uitgelezen,

Van al zoo wel voorsien,
Noch daar de zonne-stralen
Haar eerste krachten halen,
Noch daar zij 's avonds vliên.

— — — — — — — — — — —

Neemt altemaal de vruchten
De bloemen, de genuchten,
Die Mergillina ziet,
Of die ons doen benijen
Het land van Lombardijen,
Z' en hebben hier bij niet.

Aanmerkingen. Wij zijn bij dezen dichter wat uitvoeriger geweest, dan zulks bij anderen het geval kan zijn. Vooreerst hebben wij dit gedaan, omdat zijne werken minder bekend zijn, dan zij zulks verdienen, en ten andere, omdat hij in dit tijdperk mag gerekend worden aan het hoofd der Vlaamsche poëzij te staan. Hoewel de meeste der voorname dichters, die ons in dit tijdperk nog ter behandeling overblijven, evenzeer onze aandacht verdienen als de voorgaande, kunnen wij er slechts kort bij stilstaan, en zullen die daarom in één hoofdstuk zamenvatten.

13. Andere voorname Dichters.

§ 614. Onder de Vlaamsche dichters, die in dezen tijd eene bijzondere vermaardheid verwierven, treffen wij eerst JUSTUS HARDUYN aan. Deze dichter werd in 1582 te Gent geboren, en was een bloedverwant van ZEVECOTE. HARDUYN, die Pastoor te Auegem, bij Dendermonde, geweest is, behoorde tot de geleerdste mannen van zijn tijd. Hij was de eerste, die den Franschen versbouw op de Vlaamsche poëzij toepaste; ook vermeed hij bijzonder het gebruik van bastaardwoorden,

§ 615. De onderwerpen der gedichten van HARDUYN zijn meest allen van godsdienstigen aard. Zij zijn tegenwoordig zeer zeldzaam, hoewel zij in den tijd hunner vervaardiging hoog geschat werden; en zulks verdienden zij, want HARDUYN's poëzij is beeldrijk, vloeijend en tevens ernstig en

godsdienstig. Aan den eerwaarden SCHRANT hebben wij eene uitgave van uitgelezen dichtstukken van HARDUYN te danken; daarin bevinden zich: *den val ende opstand van den Coninck ende Prophete David*, de *Seven Leed-Tuyghende Psalmen* en eenige uitgelezen *Goddelijcke Lofsanghen.*

§ 616. Als dichter van naam vindt men onder de Zuid-Nederlanders nog opgegeven WILLEM VAN DER ELST, een Vlaming, Pastoor te Bouchaut en Waterdyck, van wien eene verzameling van twee en zeventig geestelijke gedichten bestaat, die zeer beschaafd van taal en in den trant van CATS en HEINSIUS vervaardigd zijn; hij zegt daarom ook, dat

— die de rechte wet van dichten soeckt te leeren,
Tot HEINSIUS en CATS profytlyck hem zal keeren.

§ 617. Verder treffen wij OLIVIER de VREE of VREDIUS aan, een beroemd regtsgeleerde uit Brugge (geb. 1597, overl. 1652), die in zijne werken vele blijken heeft gegeven van een goeden dichterlijken aanleg, belezenheid en taalkennis. Men heeft van hem *Oorspronck ende Voortganck der Carmelieten; Vermaerde Oorloghstucken van den Grave van Bucquoy; Mengeldichten; Fyghesnoeper; Bacchus Kronyck* en *Venus ban.*

§ 618. ZACHARIAS HEYNS, geboren te Antwerpen in 1570, en omstreeks het midden der 17de eeuw te Zwolle overleden, wordt mede als een verdienstelijk dichter opgegeven; tevens was hij een beroemd plaatsnijder. Na den dood zijns vaders ging hij naar Amsterdam, en later naar Zwolle, waar hij zich als boekdrukker vestigde. Aan zijne poëzij wordt de lof toegekend van zinrijk, zuiver, vloeijend en welluidend te zijn. Men heeft van hem: *den Nederlantschen Lantspieghel; het Drachttooneel van de gansche werreld; de Werken van den edelen gheestrijken Willem van Saluste, heere van Bartas, vertaelt; Emblemata of Sinnebeelden; Sinnespel van de dry Hoofddeuchden; Emblemata moralia; Deuchden-schole ofte spiegel der jonghe Dochteren; Wegwijzer ter Salicheyt* en *Voorbeeldzels der oude Wijzen.* Al deze werken zagen van 1599 tot 1634 in Noord-Nederland het licht. VONDEL schreef er een lofdicht voor.

§ 619. Even als de laatst voorgaande, behooren de verdere dichters uit dit tijdvak, waarop België als hun geboor-

tegrond, zich verheffen mag, voor zooverre hunne werken betreft, eigenlijk tot Noord-Nederland. Wij hebben van de zoodanigen nog een tweetal dichters te behandelen, die eenmaal den roem van ons Vaderland uitmaakten: wij bedoelen DANIEL HEINS of HEINSIUS en KASPAR VAN BAERLE, waardoor wij tevens weder tot de dichters der Hollandsche school terug gevoerd worden.

§ 620. DANIEL HEINSIUS werd in het jaar 1580 te Gent geboren. Nog zeer jong zijnde kwam hij met zijne ouders naar Noord-Nederland, waar hij vervolgens eene geleerde opleiding genoot. Met deze deed de jonge HEINSIUS zoo zeer zijn voordeel, dat hem reeds op zijn 18de jaar de post van Hoogleeraar in de Grieksche en Latijnsche taal en letterkunde aan de Leidsche Akademie werd opgedragen; later werd hij aan dezelfde hoogeschool Hoogleeraar in de geschiedenis en staatkunde. Hij overleed in het jaar 1655. Zijne gedichten zijn in 1616 door SCRIVERIUS uitgegeven onder den titel van *Nederduitsche poëmata.*

§ 621. In de meeste vakken van wetenschappen was HEINSIUS ervaren, zoodat hij onder de grootste geleerden, die ons land heeft bezeten, eene plaats verdient. Ook buiten 's lands werd hij als zoodanig erkend. Als dichter was hij een der geestigste en vindingrijkste. Zijne verzen, in de Nederlandsche taal vervat, zijn niet talrijk, maar leveren bewijzen te over, dat, zoo HEINSIUS zich uitsluitend aan de vaderlandsche poëzij gewijd had, hij voor den besten niet had behoeven onder te doen. Het verdient opmerking, dat OPITZ, de hervormer der Hoogduitsche dichtkunst in dit tijdperk, HEINSIUS tot voorbeeld had genomen, en dat de werken der Nederlandsche dichters dien ten gevolge op de beschaving der Hoogduitsche poëzij een grooten invloed oefenden.

§ 622. KASPAR VAN BAERLE of BARLEUS werd in 1584 te Antwerpen geboren. Ook deze was nog jong, toen hij met zijne ouders de wijk naar Noord-Nederland moest nemen. Hij ontving zijne vorming aan de Leidsche Hoogeschool, en werd predikant bij de Hervormden. Later werd hij Hoogleeraar te Leiden, doch daar hij de gevoelens der Remonstranten was toegedaan, werd hij afgezet. Toen legde

hij zich op de geneeskunde toe, waarin hij te Caen, in Frankrijk, tot doctor bevorderd werd. In 1631 werd hij te Amsterdam als Hoogleeraar in de wijsbegeerte en welsprekendheid beroepen; hier bleef hij tot aan zijn dood (1648) en genoot de vriendschap van een aantal uitstekende mannen, vooral ook van HOOFT, wiens huisvriend hij was. De Nederlandsche gedichten van VAN-BAERLE zijne mede niet talrijk, doch toonen door hunne geestigheid en zoetvloeijendheid, dat ook hij bij meer gezette beoefening een der uitstekendste dichters zou geweest zijn.

§ 623. Terwijl wij tot de Hollandsche dichters terug gebragt zijn, ontmoeten wij een tweetal, die zekere overeenkomst hebben, namelijk hierin, dat zij beide met een bijzonder dichtvuur begaafd waren, doch beide bij gebrek aan leiding en beschaving, zich even ruw en ongekuischt in hunne werken vertoonen. Wij bedoelen JAN VOS en GERBRAND ADRIAENSZ. BREDERO. De eerste, een glazenmaker van beroep, waarschijnlijk omstreeks 1620 te Amsterdam geboren, was iemand zonder eenige geleerdheid of beschaving, doch die op eens de geletterde en ongeletterde wereld deed verbaasd staan, toen hij met zijn treurspel *Aran en Titus* te voorschijn kwam. Dit treurspel, naar de regelen der kunst beoordeeld, is een wanstaltig voortbrengsel, dat overvloeit van gruwelen en onwelvoegelijke uitdrukkingen, maar bij dit alles rijk is aan poëzij en in vloeijende verzen vervat.

§ 624. Bedwelmd door de vele lofspraken, gaf Vos een tweede treurspel, niet minder wanschapen dan het eerste; doch de dichter verachtte alle kunstregelen, en gaf dit ook te kennen in een winderig en verwaand voorberigt voor genoemd stuk. Nog schreef hij een kluchtspel, *Oene* geheeten, dat in de platte Amsterdamsche straattaal opgesteld, en vol is van de walgelijkste en vuilste uitdrukkingen. Niettegenstaande al die gebreken genoot Vos de bewondering zijner tijdgenooten, en werd hij zelfs, met voorbijgang van VONDEL, door de regéring van Amsterdam in de directie van den nieuwen Schouwburg gekozen.

§ 625. BREDERO, dien wij naar tijdorde het eerst moesten genoemd hebben, daar hij reeds voor de geboorte van Vos in den jeugdigen leeftijd van 33 jaren overleden is,

namelijk in 1618, was een ijverig lid der Amsterdamsche rederijkerskamers, die hij van een aantal treur- en blijspelen voorzag. Ook deze dichter bezat geen andere gaven, dan zijn oorpronkelijk vernuft. Zijne stukken zijn dan ook even onbeschaafd. Niettegenstaande dragen zijne gedichten, vooral zijne kleinere stukken, de blijken, dat hij bij langer leden en behoorlijke oefening een bevalliger en gemakkelijker dichtrant zou verkregen hebben.

§ 626. Wij zouden ons bestek te verre overschrijden, zoo wij nog wilden stil staan bij een aantal dichters, die zich in dit tijdvak onderscheidden; wij zullen ons dus, met uitzondering van enkelen, tot eene korte opgave van hunne namen en den aard hunner dichtwerken bepalen. Eerst ontmoeten wij Dirk Rafelsz. Camphuyzen (geb. 1586 overl. 1626), die als Remonstrantsch leeraar, het grootste gedeelte van zijn leven in armoede en ballingschap moest doorbrengen, waardoor hij van de gelegenheid tot aankweeking van zijn kunstvermogen verstoken bleef. Het weinige, dat wij van hem bezitten, en dat zich door hoogen ernst en reine godsvrucht kenmerkt, toont, dat onder andere omstandigheden hij een der grootste dichters kon geworden zijn. Als ware meesterstukken worden zijn *Maysche Morgenstondt* en de uitbreiding van den 36sten Psalm genoemd.

§ 627. Juist tegen hem over wat godsdienstige rigting betreft, staat de katholieke priester Joannes Stalpaert van der Wiele (geb. te 's Hage in 1581, gest. in 1630). Hij is een kloekmoedig en geestig verdediger zijner kerk in zijn *Extractum Catholicum tegen alle gebreken van verwarde harsenen*, en heeft zich een boeijenden verhaler getoond in *Vrouwelick Cieraet, van Sint Agnes versmaedt*, en een vloeijenden en levendigen dichter in zijne geestelijke liederen enz.

Nog noemen wij, ofschoon minder algemeen gekend en gewaardeerd: Gijsbert Jacobs, geb. in 1603, gest. te Bolsward in 1666, waar hij schoolmeester en voorzanger was; hij toonde dichter geboren te zijn in zijne *Friesche Rymlerye*, waarin keurige natuurschilderingen en gespierde verzen.

§ 628. Als bevallige minnedichters onderscheidden zich in dit tijdperk Laurens Reaal (geb. 1583, overl. 1637), Gou-

verneur-Generaal van Nederlandsch Indië, wiens gedichten echter gering in getal zijn. JOHANNES VAN HEEMSKERK (geb. 1597, overl. 1656), Raadsheer bij den Hoogen Raad; behalve verscheiden gedichten, als: *Minnekunst*, *Minnebaat*, *Minne- en Mengeldichten*, vervaardigde hij de *Hollandsche Arcadia*, zijnde eene dichterlijke beschrijving van de streken tusschen den Haag en Leiden, in proza, doch met eenige verzen afgewisseld. Zijne *Arcadia* was het voorbeeld voor eene menigte werken van dien aard. JAN JANSZ. STARTER (geb. 1594, † in 1670), wiens *Friesche Lusthof* door bevalligheid, ongekunsteldheid, geestigheid en gemakkelijken rijmtrant uitmunten, al zijn sommige verzen voor onzen tijd wat ruw en onkiesch. JACOB WESTERBAAN, (geb. in 1600, gest. 1670), wiens gedichten in 1672 het volledigst zijn uitgegeven. Het eerste deel daarvan bevat zijne losse en bevallige *Minnedichten*, waaronder ook de vertaling der *Basia (kusjes)* van JANUS SECUNDUS, en zijn *Ockenburgh*, aldus genoemd naar het door hem gestichte buitengoed in de Haagsche duinen. Dit gedicht bezorgde hem veel roem en de onsterfelijkheid. DANIEL JONCKTIJS (geb. 1600, overl. 1654), geneesheer te Dordrecht en later Schepen te Rotterdam, die, blijkens zijne *Roselijns Oochies ontleed* en *De hedendaagsche Venus en Minerva* onder de verdienstelijkste minnedichters van zijn tijd gerangschikt behoort te worden.

§ 629. Als een zeer rijk begaafd dichter noemen wij JEREMIAS DE DECKER (geb. 1609, overl. 1666). Hij was makelaar te Amsterdam, in welk beroep hij zijn vader, mede een man van beschaving en smaak, bijgestaan had, en die in hem bij zijn overlijden een steun voor zijne echtgenoote en zijn verder gezin naliet. Ter betere vervulling van zijn kinderpligt bleef hij ongehuwd. De beoefening der wetenschappen was voor hem eene uitspanning van zijne drukke beroepsbezigheden. Zonder hulp van onderwijzers leerde hij Latijn, Fransch, Engelsch en Italiaansch. Door het lezen der voornaamste dichters in die talen, alsmede van de dichtwerken van HOOFT en VONDEL, kweekte hij zijn dichterlijk talent aan. Hierdoor verkreeg hij die keurigheid, zuiverheid en rijkdom van uitdrukking, die gepaard aan verhevenheid van denkbeelden, hem tot een der voornaamste

dichters maakten. Wij kunnen niet nalaten eene proeve van zijn benijdenswaard talent te geven uit zijn 5tal Elegiën, getiteld: *Suchten en tranen over 't Lyck myns Vaders.* Het is een zang tot zijn gestorven broeder in de Oost, nadat ook zijn vader overleden was:

O saligh ghy, die ons verdriet,
Ons bittren huysrou niet en siet,
En niet en hoort ons lijck-gebaren;
Maer sacht en vreedsaem uytgestreckt
In 't uyterst end der Oosterbaren,
Ligt van 't Javaensche sand gedeckt!

Dit, Broeder, was 't, dat ick u seyde,
Ten dage doen ghy van ons scheyde:
Dat ghy wel gingt in groot gevaer,
Maer grooter rou ontgingt met eenen,
En vrij soudt sijn van Vaders baer
Te volgen op besweken beenen.

't Ver af-zijn hiel uyt uw gesicht
Soo schadelijck een blixemlicht,
En om den donder niet te hooren
Heeft ook de dood gedaen het haer,
En gunstelijck by tyds uw ooren
Gestopt voor een soo droeve maer.

Maer ach! die bittere en ongetrouwe
Ruckt ons alhier van rou in rouwe;
Wy hadden nau aen u volbracht,
Des treur-gewaads vereyschte plichten,
Of sy en lost op ons geslacht
Flux weer een van haer felste schichten,

En treft (o onversetlijck kruis!)
Het hoofd en d'eere van ons huys;
Sy schiet de groote spil in stucken,
Waer op het hing als op sijn as,
En komt den kinderen ontrucken
Den besten Vader die oyt was.

Zijne werken zijn onder den titel van *Alle Rijmoefeningen van* JEREMIAS DE DECKER in twee 4to Deelen uitgegeven.

§ 630. Heeft Noord-Nederland de eer, een CATS onder zijne dichters te tellen, ook Zuid-Nederland bezit een CATS in ADRIAEN POIRTERS, geb. te Oisterwijk in 1606 en te Mechelen in 1675 overleden. Wat de Noord-Nederlandsche was voor de Protestanten, dat gold de genoemde Pater voor de Roomschen. Beiden zijn eenvoudig, onuitputtelijk, eigenaardig, vernuftig van vinding en vergelijking, maar POIRTERS is misschien CATS nog vooruit in puntigheid en satyre. Van zijne werken noemen wij: *Het Masker van de Wereldt afgetrocken*, wel 30maal herdrukt; *Den allerheylighsten naem I.H.S. voor een nieuwjaergift; Het heyligh Hof van den Keyser Theodosius; Het duifken in de steenrots; Het heyligh Hert; Des wereldts proefsteen*, enz. POIRTERS was een Jezuit, die te Mechelen, Maastricht en Leuven onderwijs gaf in de fraaije letteren en met regt de Brabandsche volksdichter genoemd werd.

§ 631. In eene bijzondere soort van poëzij onderscheidde zich GEERAERDT BRANDT. Deze dichter, geboren te Amsterdam in het jaar 1626, werd door zijn vader, die horologiemaker was, bestemd dat beroep te leeren; doch zijne neiging voor de letteren deed hem eene andere loopbaan kiezen; hij werd Remonstrantsch predikant. Reeds vroeg openbaarde zich zijn aanleg voor de dichtkunst. Op zijn zeventiende jaar maakte hij een treurspel: *de Veinzende Torquatus*, waarvan echter de dichterlijke schoonheden, die het aanbiedt, niet opwegen tegen de gebreken, die het in de opvatting en uitvoering heeft, waarom ook de dichter het later zelf verwierp.

§ 632. Intusschen had dit stuk hem de vriendschap van BARLEUS, en langs dien weg, de liefde van diens dochter SUZANNA verworven, met welke hij in 1652 in den echt trad. Uit dit huwelijk werden, behalve twee dochters, drie zonen geboren, die alle drie, nog bij het leven huns vaders, de betrekking van leeraar bij de Remonstrantsche gemeente vervulden. Ook in de letterkunde heeft dit drietal zich onderscheiden. KASPAR en JOHANNES waren voor hunnen tijd zeer goede dichters, ofschoon bij hen reeds de sporen zigtbaar zijn van dat gebrek aan oorspronkelijkheid en stoutheid van

denkbeelden, die als 't ware met hunnen vader waren uitgestorven. Van den middelsten der drie zonen, GEERAERDT, bestaan in proza slechts eenige Leerredenen en een Geschiedkundig Overzigt der jaren 1672 en 1673.

§ 633. De bijzondere soort van poëzij, waarin de oude BRANDT zich onderscheidde, was het *Bijschrift*, zijnde eene beknopte dichterlijke voorstelling van de voornaamste levensbijzonderheden bij de afbeelding of op het graf van beroemde personen. De *Bij-* en *Grafschriften* van BRANDT munten uit door den rijkdom van denkbeelden en de korte, krachtige en kernachtige bewoordingen, waarin die denkbeelden vervat zijn. Wij nemen dienaangaande de woorden van WITSEN GEYSBEEK over (1) „SUETONIUS zegt niets meer in eene uitgebreide levensbeschrijving van Titus Vespasianus dan BRANDT in deze vier regels op het beeld van dien vorst":

In Titus beelt vertoont de deugd zich in haar kracht,
De liefde en wellust van het menschelyk geslacht,
Dees hielt den dag, als hy geen weldaat deê, verloren,
Dit Rijxlicht most te vroeg op zynen middag smoren.

Wij moeten hierbij aanmerken, dat deze soort van poëzij, even als de zedeprenten van HUYGENS, haar voornaamsten luister van de zaakrijkheid der bewoordingen ontleent, doch dat de dichterlijke scheppingskracht daarin minder schittert. BRANDT heeft echter in zijne andere gedichten te over bewijzen geleverd, dat het hem niet aan dichterlijke fantazie ontbrak; wij noemen slechts zijne rijmlooze dichtstukken *De eeuwige Vrede* en *De tranen van den Apostel Petrus.*

§ 634. Na zijne beroeping tot leeraar schreef hij zich eene andere rigting in zijn letterkundigen arbeid voor. Toen wijdde hij zich bijzonder aan de geschiedenis, terwijl de poëzij slechts uitspanning bleef. Als geschiedschrijver staat hij in sommige opzigten boven HOOFT, daar hij minder dichterlijk en tevens minder gewrongen in zijn stijl is. In dit vak heeft hij geleverd *Historie der Reformatie*, 4 dln. in 4to; *Historie der Regtspleging van Oldebarneveldt; Leven van de*

(1) Biogr. Anthol. en Crit. Woordenb. der Nederd. Dichters, Dl. 1 Bl. 607.

Ruyter; Historie van Enkhuizen; Lijkrede op Hooft; Leven van Hooft en Vondel.

§ 635. Onder de dichters, welke zich door werken van gemengden inhoud, doch vooral door godsdienstige zangen onderscheiden hebben, treffen wij nog aan: REINIER ANSLO, geb. in 1626 te Amsterdam en gest. te Ferugia in 1669. Hij behoorde, even als VONDEL, tot de Doopsgezinden, doch ging in 1649 naar Rome en tot de katholieke godsdienst over. Zijne poëzij werd door sommige zijner tijdgenooten zeer geprezen; ze werd eerst in 1713 door J. DE HAAS bijeen verzameld en uitgegeven ander den titel van *Anslo's Poëzij*. Daarin worden met lof onderscheiden: *Martelkroon van Steven; De pest van Napels* en het treurspel *de Parijsche bruiloft*. JOHANNES VOLLENHOVE (geb. 1631, overl. 1708), die zich niet alleen als dichter, maar ook als welsprekend kerkredenaar heeft beroemd gemaakt. VONDEL noemde hem, benevens ANTONIDES (over wien wij aanstonds spreken zullen) zijn zoon in de kunst. Zijne werken zijn in 1686, onder den titel van J. VOLLENHOVE'S *Poëzij*, uitgegeven. Onder zijne gedichten munt vooral zijn *Kruistriomf* uit. Verder melden wij JOACHIM OUDAAN (geb. 1628, overl. 1692), wiens gedichten gedeeltelijk van godsdienstigen aard zijn; ook schreef hij eenige treurspelen. Zijne verzen zijn somtijds ruw en duister; doch ook op verscheiden plaatsen toont hij een verheven en edelen aanleg. Van ARNOLD MOONEN (geb. 1644, overl. 1711) hebben wij § 268 reeds melding gemaakt. Als dichter werd hij in zijn tijd zeer geëerd. In taal en stijl muntte hij uit, doch zijne poëzij, meestal in *Herderszangen* bestaande, bleef beneden die zijner voorgangers.

§ 636. Nog moeten wij van een tweetal dichters spreken, die wij bij elkander voegen, omdat zij in de rigting hunner poëzij zeer overeenstemden, en tevens bijzondere vrienden waren; wij bedoelen PETRUS FRANCIUS en JOAN VAN BROEKHUIZEN. De eerste (geb. 1645, overl. 1704) was Hoogleeraar te Amsterdam; de andere (geb. 1649, overl. 1707) was opgeleid tot apotheker, doch uit tegenzin in dit beroep ging hij tot de krijgsdienst over, waarin hij het tot den rang van kapitein bragt. Hij beoefende vooral de Latijnsche dichtkunst. In het gewoel van den krijg maakte

hij commentariën op PROPERTIUS en TIBULLUS. In zijne Nederlandsche gedichten, die echter weinig in getal zijn, volgde hij HOOFT na. In die gedichten heerscht eene schilderachtige levendigheid, waardoor hij den naam van Hollandschen PROPERTIUS verworven heeft. Zijn vriend FRANCIUS was een uitstekend geleerde, en een voortreffelijk redenaar. Ook deze beoefende bijzonder de Latijnsche poëzij, en heeft slechts weinig in het Nederlandsch gedicht, doch ook dit weinige draagt blijken van een uitmuntend vermogen. Onder de prozaschrijvers vermelden wij hem nog later, als behoorende ten dezen opzigte meer tot den overgang in een volgend tijdperk.

§ 637. Wij sluiten de rij der voortreffelijke dichters uit dit tijdperk met den onsterfelijken zanger van *De Ystroom*, JOHANNES ANTONIDES, bijgenaamd VAN DER GOES, naar zijne geboorteplaats Goes, in Zeeland, alwaar hij in 1647 geboren werd. Nog jong zijnde kwam hij met zijne ouders naar Amsterdam, waar hij eene geleerde opvoeding genoot. Hij begon zijne loopbaan als Nederlandsch dichter met het treurspel *Trazil, of het overrompelt Sina.* Op zijn twintigste jaar vervaardigde hij een dichtstuk, *Bellone aan bant* getiteld; waarvan VONDEL getuigde, dat hij er zijn naam wel wilde onderzetten. Op zijn vier en twintigste jaar voltooide hij het boven genoemde dichtstuk, *de Ystroom*, dat hem in den rang der eerste dichters plaatste. Behalve de genoemde stukken, heeft hij bij zijn leven nog *De Teems in brant*, en den *Oorspronk van 's Lands ongevallen* uitgegeven. Ook heeft hij aan een heldendicht, dat den Apostel PAULUS ten onderwerp moest hebben, gewerkt; doch door zijn vroegtijdig overlijden (in 1684) is er niets van gekomen. — De poëzij van ANTONIDES, bijzonder zijn hoofdwerk *de Ystroom*, bevat bij vele gebreken zooveel ware schoonheden, zooveel verhevens, dat dit dichtstuk door bevoegde beoordeelaars in gelijken rang met de voornaamste heldendichten van den nieuweren tijd wordt geplaatst. Het hoofdgebrek, dat zijner poëzij bij al hare schoonheden eigen is, bestaat in een dikwijls te hoogdravenden en te gezwollen toon, en het daaruit voortvloeijende gebruik van ongepaste vergelijkingen en uitdrukkingen,

14. Proza-Schrijvers.

§ 638. Denzelfden rijkdom, dien dit tijdperk aan voortreffelijke dichters aanbood, ontmoeten wij niet in de prozaschrijvers. De uitstekendste onder dezen hebben wij reeds bij de dichters genoemd. De behandeling van onderwerpen, die meer regtstreeks tot het gebied der fraaije letteren behooren, geschiedde in verzen. Slechts enkele prozawerken van dien aard zijn in dit tijdvak voorhanden. Over de wetenschappen werd nog doorgaans in het Latijn geschreven, zoodat ook in dit opzigt onze letterkunde weinig in het Nederlandsch heeft aan te wijzen.

§ 639. Wij hebben P. Cz. Hooft reeds als een uitstekend geschiedschrijver leeren kennen, en gezien, dat hij in dit opzigt niet minder dan in de poëzij onze bewondering verdient. Niet zoo zeer uit het oogpunt der wetenschap, als wel uit dat der belletrie moest hij dan ook als eerste proschrijver genoemd worden. Ook Vondel en Cats leveren, in hetgeen zij in ongebonden stijl geschreven hebben, de bewijzen, dat zij, bij meer bepaalde beoefening van dien stijl, daarin even als in de poëzij zouden uitgemunt hebben. Vondel toont een deftigen, krachtigen en beschaafden stijl, zoowel in zijne onberijmde vertaling van Virgilius, als in zijne oorspronkelijke stukken. Cats is daar, waar zijne dichterlijke werken met prozaïsche voor- en naredenen afgewisseld zijn, duidelijk en bevallig in zijne voordragt.

§ 640. Minder schitterend in den stijl, maar meer overeenkomstig het karakter der geschiedenis, zijn de historische werken van Brandt; deze, en zijne drie zonen, kunnen onder de beste prozaschrijvers uit dit tijdperk gerekend worden; terwijl zij in de kanselwelsprekendheid mede hebben uitgemunt. Van dit laatste getuigt hunne standplaats in de aanzienlijkste gemeenten; de oude Brandt, benevens zijne zonen Kaspar en Johannes hebben te Amsterdam gestaan, terwijl Geeraerdt op 25jarigen leeftijd als leeraar te Rotterdam overleed. Ook de leerredenen, door de drie zonen uitgegeven, bewijzen, dat zij hunnen grooten vader waardig waren.

§ 641. Onder de geschiedschrijvers, die als navolgers van

Hooft gelukkig slaagden, moeten nog Willem Swinnas en Arnoldus Montanus vermeld worden. De eerste schreef een werkje, getiteld: *Engelsche, Nederlandsche en Munstersche krakeelen, bevattende het gebeurde in de jaren* 1665, 1666 *en* 1667. Vooral in de beschrijving van zeegevechten heeft Swinnas zijn grooten voorganger op zijde gestreefd. Ook Arnoldus Montanus was in dit laatste opzigt een voortreffelijk schrijver.

§ 642. Onder de prozaïsche werken uit dit tijdperk, welke niet bepaald wetenschappelijk waren, behoort ook de reeds genoemde Batavische *Arcadia* van Johan van Heemskerk vermeld te worden. In den vorm eener reisbeschrijving, waarbij de reizigers gedeeltelijk verliefde personen zijn, deelt de schrijver veel wetenswaardige zaken mede aangaande de oude geschiedenis van ons Vaderland en de zeden en gewoonten onzer voorvaderen. — Nog verdient melding een hekelschrift, getiteld *Comoedia Vetus of Bootsmanspraatje*, gerigt tegen de onverdraagzaamheid der Protestantsche geestelijkheid in die dagen, en vervat onder beelden en in uitdrukkingen, die aan de zeevaart ontleend zijn. De schrijver van dit werkje was Willem Meerman, die tot een aanzienlijk geslacht behoorde, welks leden reeds van de veertiende eeuw af, voorname regéringsposten bekleed hadden. Zijn vader was Gerard Frz. Meerman, Burgemeester te Delft.

§ 643. Johan de Brune, een regtsgeleerde, schreef een werkje, getiteld: *Wetsteen der Vernuften, oft bequaam middel, om van alle voorvallende zaken aardiglijk te redeneren.* Harlingen 1668. Dit werkje, in een aantal hoofdstukken verdeeld, schijnt eene omwerking te zijn van eene verzameling van uittreksels uit vroegere en latere schrijvers, waarbij de zamensteller zijne opmerkingen in een sierlijken en boeijenden stijl voegt. Een dergelijk werkje uit dien tijd is de *Bloemhof van doorluchtige voorbeelden*, dat over 't algemeen van een zedekundigen aard is; het is geschreven door Maria Heyns, van wier levensbijzonderheden weinig bekend is.

§ 644. Onder hen, die over wetenschappelijke onderwerpen geschreven hebben, moeten wij het eerst Hugo de Groot, dat wonder zijner eeuw, noemen. Daar wij meenen, dat in eene geschiedenis onzer letterkunde zijn naam niet

alleen niet ontbreken mag, maar daaraan zelfs eene ruime plaats toekomt, hebben wij onze opgaven aangaande zijn leven en werken onder deze afdeeling gebragt, hoewel de GROOT ook als Nederlandsch dichter beroemd is; doch over 't algemeen is hetgeen door hem geleverd werd in 't Latijn vervat, waarom wij zijn naam onder de Nederlandsche dichters uit dit tijdvak niet hebben opgenomen.

§ 645. HUGO DE GROOT werd in 1583 te Delft uit een aanzienlijk geslacht geboren. Reeds vroegtijdig legde hij de gelukkigste begaafdheden aan den dag. Met zijn negende jaar maakte hij reeds verzen, waaraan kenners hunne goedkeuring gaven. Hij was nog geen twaalf jaren, toen hij naar de Leidsche Akademie ging, waar hij achtervolgens in de fraaije letteren, de wijsbegeerte, de godgeleerdheid en de regten studeerde. Op zijn vijftiende jaar vergezelde hij OLDENBARNEVELT, gezant der Staten, naar Frankrijk. Hier werd hij met veel onderscheiding behandeld, en verkreeg er den titel van Meester in de regten. Na zijne terugkomst in het Vaderland trad hij als advokaat in den Haag op, en met zijn 24ste jaar benoemde men hem tot advokaat-fiscaal. Later werd hem door de Algemeene Staten de last opgedragen om de geschiedenis der Republiek te schrijven. In 1613 werd hij tot Pensionaris van Rotterdam aangesteld, en diende hij den staat ook in buitenlandsche geschillen. Bij het uitbreken der kerkelijke twisten koos hij de zijde der Remonstranten: hij werd gewikkeld in de zaak van OLDENBARNEVELD, en in 1619 tot eene levenslange gevangenschap op Loevestein veroordeeld. Hoe hij aan deze gevangenis ontkwam is genoeg bekend.

§ 646. Gedurende zijne opsluiting schreef hij een aantal werken over de regtsgeleerdheid, de geschiedenis en de godsdienst; ook vervaardigde hij hier zijn uitvoerig dichtstuk: *De waarheid van den Christelijken Godsdienst*, dat door hem zelven in 't Latijn vertaald werd. Geen Nederlandsch werk heeft ooit zulk eene wereldvermaardheid genoten, daar het in een aantal talen is overgezet. Hetzelfde kan gezegd worden van zijn Latijnsch werk: *Over het regt van den oorlog*. Van zijne overige geschriften zullen wij hier geen melding maken. Alleen noemen wij nog zijne *Inleiding tot de Holland-*

sche Regtsgeleerdheid, daar dit in de Nederlandsche taal geschreven is.

§ 647. Na den dood van Prins MAURITS keerde DE GROOT in zijn Vaderland terug, doch was andermaal verpligt buiten 's lands de wijk te nemen. Hij ging toen naar Hamburg. De beroemde OXENSTIERN, Rijkskanselier van Zweden, bewerkte, dat DE GROOT benoemd werd tot Staatsraad en gezant der Zweedsche koningin aan 't Fransche Hof. Hij bleef in Frankrijk van 1635 tot 1645, keerde toen naar Zweden terug, zijne reis over Holland nemende, waar hij zijne vrienden in Amsterdam voor de laatste maal bezocht.

§ 648. Daar de uitslag zijner zending naar Frankrijk niet aan zijn wensch beantwoordde, vroeg hij zijn ontslag, dat hem door de koningin, hoewel ongaarne, werd toegestaan. Op zijne terugreis naar het Vaderland, moest hij wegens storm in het Pommersche aan land gaan, en zijne reis in ziekelijken toestand te land voortzetten tot aan Rostok, waar hij twee dagen na zijne aankomst in den ouderdom van 52 jaren overleed. Zijn lijk werd naar Delft gevoerd, en aldaar in de Nieuwe kerk ter aarde besteld, waar hem in 1781, op kosten zijner nakomelingen, eene graftombe is opgerigt.

§ 649. Tot de schrijvers over wetenschappelijke onderwerpen moet nog gebragt worden SIMON STEVIN, de leermeester van Prins MAURITS in de wiskunde, en wat misschien niet minder zegt, de vriend van HUGO DE GROOT. Hoewel men aangaande taal en stijl in zijne werken niets bijzonders aantreft, verdient toch de behandeling in de moedertaal van onderwerpen, tot de wiskunde behoorende, voor dien tijd opmerking. Hetzelfde geldt van de *Wercken der Geneeskonste* van JOHAN VAN BEVERWIJCK. Deze schrijver, in 1594 te Dordrecht geboren, werd om zijne meer dan gewone kunde tot verscheiden eerambten verheven. In de geneeskunde was hij vooral zeer ervaren, en de eerste, die over deze wetenschap in de moedertaal schreef.

§ 650. Vele uitstekende kerkredenaars waren meestal tevens dichters; daarom zijn hunne namen reeds vroeger genoemd. Eenige anderen, die zich óf door hunne leerredenen, óf door hunne geschriften over kerkelijke twistpunten een naam gemaakt hebben, treffen wij in dit tijdvak aan. De

hevige strijd, die in dezen tijd in de Protestantsche kerk gevoerd werd, was weinig geschikt om de kanselwelsprekendheid te bevorderen; de preek had dikwijls meer van een pleidooi dan van eene leerrede tot bemoediging en tot opwekking van Christelijke liefde en verdraagzaamheid. Wij zullen de namen van hen, die zich door hunne schriften over kerkelijke geschillen enz. hebben doen kennen, niet opgeven; alleen noemen wij den beroemden schrijver der *Betooverde Wereld*, wiens vrijzinnige godsdienstige geschriften, benevens zijne werken ter bestrijding van onkunde en bijgeloof, veel opzien verwekten.

§ 651. Balthazar Bekker werd in het jaar 1634 te Metzlawier in Friesland, waar zijn vader predikant was, geboren. Zijne eerste opleiding genoot hij in het ouderlijke huis. Vervolgens studeerde hij te Groningen en te Franeker. Na het volbrengen zijner studiën werd hij, om zijne ervarenheid in de oude talen, tot Rector te Franeker benoemd, doch deze betrekking viel hem moeijelijk, en hij was blijde die tegen de predikantsplaats te Oosterlittens te mogen verwisselen. Hier was hij ijverig in zijne bediening, en zette tevens zijne studiën voort, zoodat hij in 1665 het doctoraat in de godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Franeker verkreeg, in welke stad hij kort daarop als predikant beroepen werd. Zijne denkbeelden omtrent sommige punten der kerkleer strookten niet met de toenmaals heerschende, en dit brouwde hem eene menigte onaangenaamheden, doch hij wist aan alle miskenning het hoofd te bieden.

§ 652. Bekker werd later predikant te Amsterdam. Hier was het dat hij zijn hoofdwerk schreef, onder den titel van: *de Betooverde Wereld, zijnde een Grondig onderzoek van 't gemeene gevoelen aangaande de Geesten, derselver Aart, Vermogen, Bewind en Bedrijf als ook hetgene de menschen door derselver kraght en gemeenschap doen.* Het omschrijvend gedeelte van den titel werd door Bekker in een ontkennenden zin behandeld. Ons bestek laat niet toe, om uitvoerig over de beweging en den strijd te handelen, die dit geschrift verwekte: aan Bekker berokkende het eene menigte moeijelijkheden, en daar hij zijne overtuiging niet wilde opge-

ven, werd hem door de classis en den kerkenraad van Amsterdam de kansel verboden, ja zelfs werd hij in den ben gedaan, zoodat hem het gebruik des Avondmaals ontzegd was.

§ 653. Later voltooide hij zijn veel geruchtmakend werk, dat intusschen in het Hoogduitsch en Fransch werd vertaald. Tevens hield hij zich nog met de vervaardiging van preken en andere opstellen onledig, tot hij in 1698 te Amsterdam overleed (1). Zijn zoon HENDRIK, toen student te *Franeker*, beschreef BEKKER's *Sterfbedde*, waaruit blijkt, dat hij gestorven is in dezelfde overtuiging, waarin hij geleefd had, en niet, dat hij, zoo als het gerucht wilde, in zijne laatste levensuren al zijne geschriften herroepen had.

§ 654. Over hetgeen ter bevordering van de kennis en beoefening onzer taal gedaan werd, hebben wij boven gesproken. Van een groote onderneming, die zoowel in de geschiedenis onzer letterkunde, als in die onzer taal een luisterrijke plaats bekleedt, mogen wij niet zwijgen. Wij bedoelen de vertaling des Bijbels, bekend onder den naam van *Statenoverzetting*. Deze vertaling werd ten gevolge van een besluit der Dordtsche Synode op last der Staten vervaardigd. Aan deze vertaling werd van het jaar 1626 tot 1637 door de kundigste godgeleerden uit ons vaderland gearbeid. De eenparigheid van taal en spelling en de keurige voorstelling maken deze overzetting tot een der eerste sieraden onzer letterkunde uit dat tijdperk.

d. Tijdperk van Achteruitgang.

1. Toestand der Maatschappij.

§ 655. Wij zijn thans tot de geschiedenis der 18de eeuw genaderd, die voor onze letterkunde eene eeuw van stilstand en achteruitgang was. De oorzaken daarvan zullen wij in den zedelijken toestand der natie vinden. De voorgaande

---

(1) De lijst van BEKKER's werken is te talrijk om die hier mede te deelen; men vindt haar, benevens de schriften, die voor en tegen hem werden uitgegeven, medegedeeld in de Beknopte Geschiedenis der Nederl. Letterk. van Prof. L. G. VISSCHER, 2de Dl. 2de stuk. Aanhangsel.

eeuw was een tijdvak van aanhoudende krachtsinspanning geweest, maar had tevens der natie onschatbare bronnen van rijkdom en voorspoed geleverd. De achttiende eeuw zag, kort na haar begin, die reeks van oorlogen eindigen, welke der republiek eerst hare zelfstandigheid gegeven, en haar later tegen den overmoed of naijver van magtige naburen beschut had. Thans kon de natie 't genot smaken èn van de bekomen rust, èn van de schatten door het nijvere voorgeslacht bijeengebragt.

§ 656. Dat genot echter werd verderfelijk voor de volkszeden en het nationale karakter. De aloude eenvoudigheid, degelijkheid en ingetogenheid maakten plaats voor praalzucht, ijdele verstrooijing en losbandigheid. Fransche wuftheid werd tot in het geringste de toon onzes maatschappelijken levens en vaderlandsche geest en zin werden met verachting behandeld. Wat in het letterkundige eenige waarde zou hebben, moest uit het Fransch vertaald of naar het Fransch gevolgd zijn. Om kort te gaan, Nederlands volk verviel, door overmaat van voorspoed en welvaart, tot een staat van verslapping en krachteloosheid, als het vroeger nooit gekend had, en die zeker niet verbeterd werd door de zucht om de toenmaals zoo diep gezonken Franschen schier in alles tot voorbeeld te nemen.

2. Fraaije Letteren en Wetenschappen.

§ 657. Wij hebben het reeds meermalen opgemerkt, dat de letterkunde eene afspiegeling van den verstandelijken en zedelijken toestand eens volks is. Wij zien dit op nieuw bevestigd in den toestand der fraaije letteren in dit tijdperk. De dichtkunst, die reeds op het einde der zeventiende eeuw dat oorspronkelijk schoone en echt verhevene begon te verliezen, ontaarde van lieverlede tot berijmd proza; men was keurig in het opvolgen van kleingeestige kieschheden in taal en stijl; de regels voor de poëzij, zoo als de Franschen die in acht namen, werden door onze dichters op het zorgvuldigst nagevolgd. Tusschen de jaren 1679 en 1718 werden er niet minder dan dertig genootschappen tot bevordering van taal- en dichtkunde opgerigt, en de zoo verfijnde kunst

werd hoofdzakelijk aan gelegenheidsverzen, als huwelijks-, verjaar- en lijkdichten besteed. De enkele uitzonderingen op de algemeene ontaarding, die echter weinig in den smaak van hun tijd vielen, zullen wij nader leeren kennen.

§ 658. Met de wetenschappen was het nogtans minder ongunstig gesteld. Zij, die zich met de beoefening en mededeeling daarvan bezig hielden, mogten al in sommige opzigten den geest des tijds huldigen, de aankweeking van hunne talenten bleef, uit zucht voor de wetenschap zelve, of om andere redenen, een voorwerp van zorg. Doch hetgeen over wetenschappelijke onderwerpen in onze taal het licht zag, was van weinig belang voor de letteren. Men bevlijtigde zich op de behandeling der zaken, doch om taal en stijl bekommerde men zich weinig. Het spreekt echter van zelf, dat ook in dit opzigt, en vooral in de ruimte eener geheele eeuw, gelukkige uitzonderingen zich voordoen. Tot deze mogen wij vooral de vorderingen rekenen, die de taalstudie maakte, waarvan wij in het 2de Hoofdstuk breedvoerig gesproken hebben. Ons land bleef intusschen zijn roem in 't wetenschappelijke, vooral in de eerste helft van dit tijdvak, handhaven. Een aantal vreemdelingen bezochten onze Akademien. Leiden alleen telde somtijds twee duizend studenten.

3. Dichters.

§ 659. Het algemeen overzigt, dat wij boven van den staat der poëzij in dit tijdperk gaven, heeft reeds doen zien, dat wij noch bij bijzondere vorderingen in de eene of andere dichtsoort, noch bij een aantal uitstekende dichters behoeven stil te staan. De weinigen, die daartoe gerekend kunnen worden, zullen wij afzonderlijk behandelen, nadat wij eerst over diegenen gesproken zullen hebben, bij wie zich wel de bewijzen van goeden aanleg voordeden, doch in welker werken allengs de overgang van dat vrije, losse, echt dichterlijke der groote meesters uit het vorige tijdperk tot de angstvallige, net beschaafde, maar onbeduidende rijmelarij der verzenmakers uit de achttiende eeuw zigtbaar is.

§ 660. Op het einde van het vorige tijdperk treffen wij

ANDRIES PELS aan, een regtsgeleerde te Amsterdam, en de oprigter van het kunstgenootschap *Nil volentibus arduum.* Deze dichter was een der eerste voorstanders en bevorderaars van de Fransche tooneelwetten; alles wat daarmede in strijd was, werd door hem afgekeurd. Natuurlijk was ook de bevordering van den Franschen kunstsmaak het doel der leden van zijn genootschap. Door het ontwerpen van bekrompen en grillige wetten legden zij de dichtkunst aan banden, waarin zij eene eeuw lang gekluisterd bleef. De beroemde ANTONIDES trok reeds te velde tegen de voorschriften van PELS en diens genootschap, doch hij moest den strijd verliezen, daar hij, als dichter, alleen stond tegen een geheel genootschap van verzenmakers. Behalve eenige treurspelen en een bundel *Minneliederen en Mengelzangen*, gaf PELS een berijmde overzetting der *Dichtkunst* van HORATIUS en een oorspronkelijk leerdicht, getiteld: *Gebruik en Misbruik des tooneels;* de twee laatste werken zijn niet zonder verdiensten.

§ 661. De bewondering en de lof, die aan PELS te beurt vielen, toonden, hoezeer de smaak voor de dichtkunst toen reeds begon te ontaarden. Niet minder moet dit gezegd worden van de poëtische voortbrengselen eener dichteres, CATHARINA LESCAILJE, geb. in 1649 en gest. in 1711. Zij was de dochter van JACOB LESCAILJE, die ook dichter en een voornaam boekhandelaar was. Na het overlijden van haren vader hield onze dichteres den boekhandel aan, waarmede zij zeer goed bekend was, en beoefende tevens de dichtkunst. Zij werd door hare tijdgenooten niet weinig bewierookt, men noemde haar, even als vroeger ANNA BIJNS, eene SAPPHO. Hare poëzij, hoewel niet geheel zonder verdiensten, verheft zich toch doorgaans niet boven het middelmatige. Het meest heeft zij naam gemaakt door hare vertalingen van Fransche treurspelen. Hare werken, waarin die treurspelen, benevens mengeldichten voorkomen, zijn in 3 deelen in 4to in 1731 uitgegeven.

§ 662. Bijzonder onderscheidde zich in dit tijdperk van verval onze dichter JAN LUIKEN (geb. 1649, overl. 1712), die zich ook als zeer bekwaam graveur grooten roem verwierf, daar hij zelf de teekeningen voor zijne gravuren ontwierp, welke steeds geestig van opvatting en rijk van uit-

drukking waren. Als dichter was hij eerst bevallig en boeijend, doch later verviel hij in een zwaarmoedige stemming. Hij verachtte zijne lieflijke zangen van vroegere dagen, en wijdde nu uitsluitend zijn dichtvermogen aan koude bespiegelingen. LUIKEN was in den volsten zin des woords een braaf man. Zijne vroegere poëzij, uitgegeven onder den titel van *Duitsche Lier*, die door hem zelven later zoo veracht werd, bevat nogtans niets dat met de zedelijkheid strijdt.

§ 663. LUCAS ROTGANS (geb. 1654, overl. 1710) is mede een dichter uit dat tijdperk van overgang. Hij vervaardigde eenige treurspelen en een heldendicht *Willem III;* verder de *Boerenkermis* en andere gedichten. Het laatstgenoemde stuk is zeer plat, en al moge het een getrouw tafereel der boerenkermissen uit dien tijd zijn, thans kan het minder bevallen. Zijn heldendicht voldoet, wat de inrigting betreft, geheel aan de vereischten voor die dichtsoort; het is echter tot in het belagchelijke overladen met mythologische zinnebeelden; het bezit overigens vele schoone plaaten en krachtige schilderingen, die ruimschoots tegen de gebreken opwegen. Zijne treurspelen *Eneas en Turnus* en *Scilla* zijn twee voortreffelijke stukken, die zich in dien tijd te meer onderscheidden, doordien zij oorspronkelijk zijn, en niet, zoo als toen algemeen smaak was, uit het Fransch overgenomen. ROTGANS was misschien wel de verdienstelijkste dichter uit zijn tijd. Zijne werken zijn in 1715 te Leeuwarden uitgegeven onder den titel van *Poëzij van verscheiden Mengelstoffen.*

§ 664. Thans maken wij gewag van eene voortreffelijke dichteres, die in het begin der 18de eeuw leefde, doch die het krachtige der zeventiende eeuw in hare dichtstukken met de fijnere beschaving van 't volgende tijdperk deed gepaard gaan. Wij bedoelen ELIZABETH HOOFMAN, geb. in 1664 te Haarlem. Deze dichteres verdient evenzeer om de wisselvalligheid der fortuin, waarvan zij het slagtoffer was, als om hare voortreffelijke hoedanigheden onze opmerking. Zij was gehuwd aan een aanzienlijk koopman PIETER KOOLAART; deze sleepte haar met zich door zijne verkwistingen in 't ongeluk, dat zij echter gelaten en volmoedig met hem deelde. Zij overleed oud en arm in 1736. Hare gedichten, zelfs die uit haren laatsten leeftijd, zijn vol kracht, warmte en zoetvloei-

jendheid, vooral haar gedicht op het buiten harer ouders *Veenberg*, bij Haarlem, munt door deze hoedanigheden uit. Daar hare verzen minder bekend zijn en gelezen worden, zoo schrijven wij hier af haar regt hartelijk lied op den 38sten verjaardag van haren echtgenoot:

Terwijl de guure vorst
Haar kegellokken kemt,
En duin en dal bekorst,
En vlotte vloeden stremt,
En door de dunne lucht
Op noorder wieken snuift,
En 't laatste loof, ter vlugt,
Uit bloem- en boomgaard stuift:

Daar wenschte ik, dat de Mei,
Die 't sterflijk hart verblijdt,
Als ze aan de lenterei
Verschijnt op haren tijd,
Met roozen opgetooid,
Gekleed in levend groen,
Met hyacint bestrooid,
Haar bloemkorf op wou doen.

Dan wond mijn ijver thans
Blij groen en bloozend rood,
Tot een geboortekrans,
Voor u, mijn echtgenoot!
Dan las ik uit haar tuin
Al 't geen het oog verheugt,
En knoopte 't om uw kruin,
Ten blijk van gulle vreugd.

Maar schoon het jaartij kwijnt,
Geen nood, mijn lief, mijn licht!
Daar mij de zon beschijnt
Van uw vernoegd gezicht,
Ontdooit mijn koude geest,
En schiet een letterspruit
Met bloemen, op uw feest,
In blijde zangen uit.

Dit zij uw jaarfestoen,
Dit uw geboortekroon!
'k Beken, 't is wintergroen,
En derft het lenteschoon.
Maar 't wintergroen houdt vast,
Daar 't meigroen schiet te kort;
Zoo groent de harde mast,
Als 't purpren roosje dort.

Zoo duurzaam blijve uw trouw
Aan mijne trouw verpand.
Geen tegenspoed of rouw
Verbreeke deezen band.
Mijn hart, u toegewijd,
Blijft aan uw hart geknoopt,
In weerwil van den tijd,
Die 't al vernielt en sloopt.

Leef duurzaam, groei en sta,
Standvaste winterstam!
Ter schaduw voor uw Gâ;
Door heete zomervlam
Noch winterkoû bekneld:
Tot namaals u Gods hand,
Als u de doodbijl velt,
In 't Paradijs herplant.

§ 665. Pieter Langendijk (geb. 1683, overl. 1756) had wat het maatschappelijke en huiselijke betreft, met vele wederwaardigheden te kampen, eerst door de drankzucht zijner moeder, die zijn huisbestuur waarnam, daarna door eene

ziekelijke, kribbige en kwistige echtgenoot. Ofschoon zijn vrolijke luim hem staande hield, zou hij toch geheel aan lager wal zijn geraakt, zoo de Haarlemsche regering, door zijnen roem aangevuurd, hem niet op eene kiesche wijze voor gebrek had bewaard, door hem te benoemen tot stadshistorieschrijver. LANGENDIJK had veel aanleg en oorspronkelijk vernuft en maakte zich grooten naam door zijne blijspelen, waarvan wij, als die den meesten bijval verwierven, noemen: *Don Quichot of de bruiloft van Kamacho; Het wederzijdsch huwelijksbedrog; Krelis Louwen* of *Alexander de Groote op het poëtenmaal* enz. Zijn vernuft en satyre openbaren zich ook vooral in zijne *Punt- en Sneldichten*, *Klinkdichten*, *Jok en Ernst*, enz. Wij nemen er een paar over:

OP IEMAND DIE EEN SCHOON HUIS GEBOUWD HEEFT.

Bewoonde een heer dit huis, die matig was van leven,
Het werd met regt den naam van schoon paleis gegeven.
Gij zwelgt, gij slempt er in, uw buik is u een God,
'k Noem 't dan, wijl gij 't bewoont, een heerlijk varkenskot.

OP EEN SPREKEND BEEST.

Ezopus fabelwerk kan Joost niet veel vermaken.
Waarom? het dunkt hem vreemd, dat ooit de beesten spraken.
O Joost, onnoosle Joost, hoe holt gij buiten 't spoor,
Klinkt niet uw eigen stem u dagelijks in 't oor?

§ 666. LUCAS SCHERMER, geb. 1688, genoot eene beschaafde opvoeding en bezocht de Leidsche hoogeschool om in de theologie te studeren. Een smartelijk graveel, dat hem vreeselijk folterde, maakte reeds in 1711 een einde aan zijn leven. In weerwil zijner smarten oefende hij zich door gestadigen letterarbeid en, ofschoon in de vormen van zijn tijd gekneld, schittert hij echter door onmiskenbaar genie en gloed. Zijne gedichten zijn in 1711 door VLAMING uitgegeven. Daarin munten uit zijne *Verzen op de veldtogten van 1702—1709*, *Het Haarlemmerhout*, zijne *Herderszangen* enz.

De nu genoemde dichters behooren tot het tijdperk van overgang tusschen de 17de en 18de eeuw. Wij gaan nu

over tot die der 18de eeuw en willen vooreerst afzonderlijk spreken van HOOGVLIET, POOT, WILLEM en ONNO ZWIER VAN HAREN, als het viertal dat het meest op oorspronkelijkheid kan bogen.

4. Arnold Hoogvliet.

§ 667. Deze dichter werd in 1687 te Vlaardingen geboren. Hij genoot in zijne jeugd geen ander onderwijs, dan hetgeen voldoende was om in eene burgerlijke betrekking opgeleid te worden. Zijn eerste neiging tot de dichtkunst werd opgewekt door den omgang met eenige dichtlievende vrienden, en om zich beter op de hoogte dier kunstoefening te plaatsen, leerde hij de Latijnsche taal, toen hij 20 jaar oud was. Hij begon met eene vertaling der *Feestdagen* van OVIDIUS, welke arbeid echter te zwaar voor zijne jeugdige krachten was, en daardoor niet gelukkig uitviel. Intusschen gaf die vertaling op de volgende wijze aanleiding tot de vervaardiging van zijn *Abraham den Aartsvader*, waardoor hij zijn naam als uitmuntend dichter vestigde. Terwijl hij bij het nazien der drukproeven zijner vertaling aan het ziekbed zijns bejaarden vaders zat, gaf deze hem te kennen, dat hij liever den lof van den eenigen, waren God dan die van het Heidensch bijgeloof, door de dichtpen van zijn zoon zag verkonden. Na het overlijden van den braven vader wenschte de brave zoon aan dit verlangen te voldoen, en koos het leven van den Aartsvader ABRAHAM tot zijn onderwerp.

§ 668. Men heeft den *Abraham* een heldendicht willen noemen, doch anderen zeggen dat het daarvoor de vereischten mist. Deze beschouwen het als een dichterlijke levensbeschrijving, en als zoodanig mag het, niettegenstaande eenige zwakke plaatsen, om het vele schoone, dat het tevens bevat, als een der fraaiste dichterlijke voortbrengselen van dien tijd beschouwd worden. Langen tijd was het, benevens CATS, de geliefkoosde lectuur in de huiskamer, en hoezeer het als zoodanig getrokken was, bewijzen genoegzaam de talrijke uitgaven, die het heeft mogen beleven.

§ 669. De gebreken, die men in dit dichtstuk heeft

aangewezen, bestaan meestal in ongepaste tegenstellingen, jagt op verhevenheid bij de beschrijving van zaken, waarbij die verhevenheid minder te pas komt, en een daaruit voortvloeijende gezwollen toon. Somtijds verraden zijne tegenstellingen een zoogenaamd valsch vernuft. Behalve de aanhef brengt men tot de zwakste, meest mislukte en dikwijls zeer aanstootelijke plaatsen het begin van het tweede boek, waarin de beschrijving van de Hemelsche stad, de Hemelsche raadzaal, en vooral van den Hemelraad gegeven wordt. Dit gedeelte is èn in de opvatting, èn in de voorstelling geheel strijdig met de grondstellingen eener redelijke godsdienst. Het overige van dit tweede boek, waarin SARA's toestand aan 't hof van FARAO geschetst wordt, is zeer fraai. Het derde boek is over 't geheel uitmuntend. In de volgende boeken worden ook schoone gedeelten, doch ook zeer mislukte plaatsen aangetroffen. Geen gedeelte echter van dit uitvoerig gedicht haalt in schoonheid bij het tiende boek, waarin 't Goddelijke bevel aan ABRAHAM om zijn zoon IZAÄK te offeren, benevens ABRAHAM's lijden daaronder en de toebereidselen tot de offerande beschreven worden; „het teêr schoon en verschrikkelijk schoon is hier zoo gelukkig met elkander vereenigd, en levert zulk een treffend pathetiek op, als men maar zelden in eenig beschrijvend of episch dichtstuk aantreft, en is voor onze letterkunde een kunstjuweel van ongemeene waarde." (1)

5. Hubert Cornelisz. Poot.

§ 670. Deze dichter werd in 1689 te *Abstwoud* geboren, van welk gehucht hij de ligging aldus beschrijft:

Ten oosten dezer buurt bespoelt de Schie haer boorden,
Ten zuiden blaeuwt de vest
Van 't smookende Schiedam, Delft heft zich op in 't noorden
En Schiplui deist in 't west.

In dit Schipluiden werd hij ter school gezonden. Hij had echter aanvankelijk weinig lust in het leeren, zoodat hij er niet veel meer opdeed, dan zijne ouders, die hun bestaan

(1) P. G. WITSEN GEYSBEEK, Biogr., Anthol. en Crit. Woordenb der Nederd. Dichters, Dl. 3, Bl. 402.

in den landbouw vonden, en waarin hun zoon moest opgeleid worden, voor hem noodig oordeelden. Maar evenmin had POOT genegenheid voor den landelijken arbeid; toen echter ging hij zich in den tijd, die hem van het werk overbleef, oefenen in 't lezen, schrijven en rekenen. Zijn geest scheen behoefte aan een anderen werkkring te gevoelen. Hij legde zich achtervolgens toe op de muzijk, het teekenen en de dichtkunst. In de laatste kunst vond hij zijne eerste oefenschool bij de rederijkers van Ketel, Schipluiden en andere plaatsen uit die streek. Doch eerst, nadat hij de werken der groote meesters uit de zeventiende eeuw had leeren kennen, begon zich zijn dichterlijk talent in al zijne kracht te ontwikkelen.

§ 671. Aanvankelijk was de beoefening der dichtkunst voor hem slechts uitspanning van zijne landelijke bezigheden. Niet weinig verwondering baarde de eerste uitgave zijner gedichten, die in 1716 plaats had. Zij verschaften hem een aantal vrienden en begunstigers. In 1719 bezorgde hij eene uitgave der Poëzy van A. MOONEN en in 1720 van de *Gedichten* van J. ZEEUS. Vervolgens beschaafde hij zijne eigene reeds uitgegeven gedichten, die, met vele nieuwe stukken vermeerderd, in 1721 te Delft in 't licht kwamen.

§ 672. In 1723 zeide hij het landleven vaarwel, en vestigde zich te Delft. Hier bleef hij een jaar, dat het ongelukkigste van zijn anders werkzaam leven was. Hij gaf zich aan dronkenschap en andere grove uitspattingen over, en de beoefening der kunst werd verwaarloosd. Gelukkig keerde POOT het volgende jaar tot het stille landleven terug, waar hij nu somtijds geheele dagen aan zijne dichtoefeningen wijdde. Hij leefde er acht jaren onberispelijk en gerust. In 1732 huwde hij met NEELTJE 't HART, dochter van den Burgemeester van 's Gravesande, woonde vervolgens weder te Delft, doch stierf op den laatsten dag van dat jaar, zoodat zijn huwelijksgeluk slechts van korten duur was.

§ 673. Van zijne gedichten wordt de eerste bundel over 't algemeen voor den besten gehouden, hoewel ook in hetgeen hij later heeft uitgegeven schoone stukken voorkomen. POOT is vooral meesterlijk in zijne Veldzangen en Minnedichten. In de eerste is hij ongekunsteld en eenvoudig, even

als de natuur, die hij bezingt; terwijl zijne minnedichten bevallig, liefelijk en zoetvloeijend zijn. Zachte, teedere aandoeningen worden door POOT meesterlijk uitgedrukt. Het stout verhevene wordt in zijne gedichten niet aangetroffen. Waar hij zich op een ander terrein begeeft dan van het veld- of minnelied, vervalt hij doorgaans tot overdreven denkbeelden en valsch vernuft, dat vooral in de behandeling zijner *Bijbelstoffen* merkbaar is.

6. Willem en Onno Zwier van Haren.

§ 674. Wij zullen dit beroemde broederpaar in hetzelfde artikel behandelen om de vele punten van overeenkomst, die zoowel hun loopbaan, als hunne verdiensten, wat de poëzij betreft, opleveren. Uit een aanzienlijk geslacht in Friesland geboren (WILLEM in 1710, ONNO ZWIER in 1713), genoten zij eene geletterde opvoeding, ten einde met roem de staatkundige loopbaan te kunnen betreden. Uitgerust met een schat van kundigheden, ervaren in oude en nieuwe talen, in geschiedenis en staatkunde, werden zij tot aanzienlijke waardigheden verheven. Daarbij waren zij door de natuur begaafd met dien echt dichterlijken geest, die bij hunne tijdgenooten miskend werd, en welks gemis aan de voortbrengselen van andere dichters uit dien tijd te regt alle waarde doet ontzeggen.

§ 675. WILLEM VAN HAREN was Grietman van het Bildt. In verschillende betrekkingen bewees hij den staat gewigtige diensten. In 1747 was hij Gedeputeerde te velde; tevens had hij zitting in de Staten-Generaal, en was Afgezant aan het hof der Oostenrijksche Nederlanden. Doch meer nog dan door zijne aanzienlijke geboorte en hooge ambten, verdient hij de bewondering zijner nakomelingen door zijne groote geleerdheid en uitstekende vermogens. Hij is de eenige, die vóór BILDERDIJK, met volle regt aanspraak heeft op den naam van heldendichter: zelfs naar het oordeel van WITSEN GEYSBEEK (1), verreweg meer dan VOLTAIRE, wiens *Henriade*, volgens genoemden schrijver, hoogstens een zeer fraai historisch

(1) Biogr. Anthol. Crit. Woordenboek, Dl. 3, Bl. 72.

gedicht, maar in lang geen heldendicht is, zoo min als HOOGVLIET'S *Abraham*.

§ 676. Het heldendicht, waarvan wij hierboven gewaagden, is getiteld: *de Gevallen van Friso*. De held van dit gedicht is FRISO, koning der Gangariden en Prasiaten, die, door AGRAMMES verdreven zijnde, bij zijn omzwerven eindelijk in het Vlie aanlandde, de bewoners van die landstreek van eene geweldige landplaag verloste, en daarop tot hun koning verkozen werd. Hij gaf hun zijn naam, en werd alzoo de stamvader der Friezen. Dit onderwerp, uit oude Friesche kronijken genomen, was voor een heldendicht eene uitmuntende stof. De geschiedenis maakt van dit gedicht het kleinste gedeelte uit; het meeste is van 's dichters vinding, en, als van de hand eens staatsmans, doorvlochten met eene menigte wijze lessen en wenken van zede- en staatkundigen aard; de dichter schijnt in die bijzonderheden den *Télémachus* van FÉNÉLON gevolgd te hebben. De eerste uitgave van den *Friso* verscheen in 1741; de tweede, merkelijk veranderd en verbeterd, in 1746. Nog heeft men van dezen dichter verschillende lierdichten, waarin de verhevenheid zijner denkbeelden en zijn dichterlijk talent mede op het voordeeligst uitkomen. Zijne lierzangen hadden betrekking op den staat der openbare zaken en verwekten veel opzien. Zij zijn *Leonidas*, *Lof der vrede*, in drie zangen, *het Menschelijk Leven*, benevens drie navolgingen van HORATIUS. De dichter overleed in het jaar 1779.

§ 677. ONNO ZWIER VAN HAREN was Grietman van Stellingwerf-Westeinde. Ook hij vervulde, buiten zijne aanzienlijke regéringsposten, verscheiden hooge staatsbetrekkingen. Door bijzondere omstandigheden geraakte hij echter later buiten alle bewind. Daarna sleet hij zijne overige dagen te Wolvega in Friesland, hoewel niet in die ongestoorde rust, die hij er dacht te vinden. Hij wijdde zich van toen af hoofdzakelijk aan de beoefening der fraaije letteren. De levensbijzonderheden van dezen dichter toonen ons, dat noch aanzienlijke geboorte, noch uitstekende geestvermogens iemand tegen de wederwaardigheden dezer wereld beveiligen.

§ 678. Het voornaamste voortbrengsel van zijn dichterlijken geest is het gedicht, getiteld *de Geuzen*, in 24 zangen,

waarin de grondlegging der Nederlandsche vrijheid bezongen wordt. Dit dichtstuk paarde aan de grootste ruwheid, onachtzaamheid en stroefheid, zoo veel dichterlijke schoonheden van den eersten rang, dat BILDERDIJK, geholpen door zijn vriend FEITH, ondernam om het te beschaven, waardoor het oorspronkelijk schoone van zijne ruwe omkleeding ontdaan en in een bevalliger lijst gevat werd. Hierdoor werd dit werk, dat bij zijne verschijning als een geheel ondichterlijk zamenweefsel veroordeeld werd, aan die onverdiende miskenning onttrokken.

§ 679. Het aantal werken, door O. Z. VAN HAREN uitgegeven, zoowel in proza als in poëzij, is vrij aanzienlijk. Behalve twee verdienstelijke treurspelen: *Agon*, *Sulthan van Bantam* en *Willem de Eerste*, zijn er van hem nog eene menigte afzonderlijk uitgegeven *Lierzangen*. Van zijne prozaschriften noemen wij *Proeve op de Levensbeschrijvingen der Nederlandsche doorluchtige mannen*, een werk, dat onvoltooid is gebleven, daar het alleen het Leven van JOHANNES CAMPHUIS, Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Indië, bevat; verder eene verhandeling *over de Nationale of Vaderlandsche gedichten;* ten slotte noemen wij zijne *Proeve van eene nationale zedelijke Leerreden van een' oud man aan de jeugd van Nederland over de woorden van Esra, Cap. III vs.* 12, *ter gelegenheid van 't begin van de derde Eeuw van de Unie van Utrecht*, een stuk, dat ten aanzien van stijl en inhoud hoogst belangrijk is.

7. Sybrand Feitama en andere Dichters.

§ 680. Na de afhandeling der weinigen, die in dit tijdperk de meeste aanspraak op den naam van dichter maakten, zullen wij nog een vlugtig overzigt geven van eenige dichters, die in dien tijd zeer gezien waren en dienen gekend te worden. Wij noemen in de eerste plaats SYBRAND FEITAMA, in 1694 te Amsterdam geboren, en in 1758 overleden. Zijne ouders, die welgezeten lieden waren, bestemden hem eerst voor de predikdienst, doch zijne zwakke ligchaamsgesteldheid deed hem daarvan afzien. Vervolgens zou hij koopman worden, doch daar hij hierin geen lust gevoelde,

en middelen genoeg had om te leven, legde hij zich op de letteroefeningen toe. Hij begon zijne dichterlijke loopbaan met een oorspronkelijk treurspel, *Fabricius* getiteld; vervolgens maakte hij een zinnespel *De triumferende Poëzij en Schilderkunst;* terwijl hij twee treurspelen uit het Fransch vertaalde.

§ 681. In deze eerstelingen zijner kunst toont Feitama stoutheid en kracht van denkbeelden genoeg, om hem eene plaats onder de voorname dichters toe te kennen; doch toen hij in aanraking kwam met de fijn beschavende en letterziftende dichtgenootschappen, ging het oorspronkelijk krachtige bij hem verloren. Hij besteedde toen het overige van zijnen leeftijd grootendeels aan de vertaling van Fransche werken. Dertig jaren arbeidde hij aan eene berijmde vertolking van den *Télémaque*, terwijl hij tevens eene vertaling in verzen van de *Henriade* ondernam, die twintig jaren arbeids kostte. Het spreekt van zelf, dat, toen deze vertalingen in het licht kwamen, zij als meesterstukken begroet werden. Wat de regelen der kunst betreft, daarop is dan ook niet de minste aanmerking te maken: alles is zoo fijn en glad en vloeijend, dat het in dien tijd wel als het schoonste van alle dichterlijke overzettingen in onze taal gehouden moest worden, doch gespierdheid en dichterlijke vlugt ontbreken geheel. Feitama was na Pels een der eerste voorstanders van de Fransche kunst, die door eene al te ver gedreven zucht tot netheid en beschaving in de poëzij alle oorspronkelijkheid onderdrukte.

§ 682. Die invloed openbaarde zich dan ook in de meeste dichterlijke werken van dien tijd. Wij zien dit in Dirk Smits, wiens *Rottestroom* anders in liefelijkheid en zachtheid uitmunt, en van wiens dichterlijk talent zijn *Lijkkrans voor mijn Dochtertje* het schitterendst bewijs levert. Ook Jan de Kruif (geb. 1706, overl. 1775) en Frans de Haas (geb. 1708, overl. 1761), benevens Jacob Zeeus, Jan Baptista Wellekens, Pieter Vlaming, Bernardus de Bosch, Lucas Trip en Joannes le Francq van Berkhey, waren voor hun tijd niet onverdienstelijke dichters, doch ook bij hen heerschte gebrek aan verhevenheid en kracht.

§ 683. Een tegenhanger van den smaak zijner eeuw was

Hendrik Schim, in 1695 te Maassluis geboren. Van dezen dichter zagen vier bundels het licht, allen van bijbelschen of zedekundigen aard. Niettegenstaande zijne mindere kieschheid en zijn gebrek aan fijnen smaak, bezitten zijne gedichten zoo veel natuurlijk schoons, zoo vele krachtige en fiksche trekken, dat zij doorgaans den echten dichter kenmerken, en dat het te verwonderen is, dat zijne poëzij zoo weinig bekendheid bezit.

§ 684. Onder de Zuid-Nederlandsche dichters van dit tijdperk treffen wij evenmin vele uitstekende talenten aan. Intusschen verdient Michiel de Swaen, hoofd der Rederijkerskamer te Duinkerken, die in hem een dichter van den echten stempel bezat, vermeld te worden: zijne werken en bemoeijingen omtrent de Vlaamsche letterkunde hadden op geheel West-Vlaanderen een gunstigen invloed. Brugge kon op verscheiden dichters roemen, onder welke Peter Smits en Jan Anthoni Labare genoemd worden. De laatste toonde in zijne vertaling van Boileau's *Art poétique*, dat hij boven den Hollandschen kunstzin verheven was, daar hij in die vertaling het strijdige met den smaak zijner landgenooten zeer goed wist af te keuren. Later onderscheidden zich nog eenige tooneeldichters, allen leden van Brabantsche en Vlaamsche kamers. Vooral deed zich J. B. van der Borcht van Lier gunstig kennen door zijne tooneelstukken: *Een roepende in de Woestijn* en *Jeruzalem bevochten en gewonnen*, waarin zich eene ijverige studie naar Vondel doet kennen. Ook begonnen de werken van dezen Hollandschen meester omtrent dien tijd in België op prijs te worden gesteld.

§ 685. Aan het einde van dit tijdperk ontmoeten wij in Holland een dichterlijk echtpaar, dat wel het slot uitmaakt van een tijd van stilstand, maar tevens een waardigen overgang aanbiedt tot een meer schitterend tijdperk, dat ons straks te behandelen staat. Wij bedoelen Nicolaas Simon van Winter en zijne tweede echtgenoot Lucretia Wilhelmina van Merken. Wij zullen zooveel mogelijk de bijzonderheden omtrent beide gelijk nagaan.

§ 686. Van Winter, een voornaam koopman te Amsterdam, was aldaar 1718 geboren. Hij genoot eene beschaafde, hoewel niet geleerde opvoeding. Vroegtijdig oefende

hij zich in de dichtkunst naar den trant van FEITAMA, doch dit deed hem zijn oorspronkelijk dichtvermogen niet verzaken. Zijn eerste dichtstuk van grooten omvang was de *Amstelstroom*, in 1755 uitgegeven, een wijsgeerig, krachtig en levendig gedicht, eenigszins in den smaak van den *Rottestroom* van SMITS, en een waardige tegenhanger daarvan. In 1769 vervaardigde hij een dichtstuk *De Jaargetijden*, in navolging van THOMSON's *Seasons*, dat de blijken draagt van zijne veelomvattende kennis. Het jaar te voren was hij gehuwd met de dichteres VAN MERKEN, eene vrouw, die door haar uitstekende talenten zijns volkomen waardig was.

§ 687. LUCRETIA WILHELMINA VAN MERKEN, van moeders zijde eene afstammeling van den beroemden G. BRANDT, werd in 1721 te Amsterdam geboren. Op haar vier en twintigste jaar trad zij als dichteres op, met het treurspel *Artemines;* zeventien jaren later verscheen haar fraai dichtstuk *Het Nut der Tegenspoeden*, in drie zangen, een der uitmuntendste leerdichten, die wij bezitten. Met dit dichtstuk verschenen te gelijk eenige *Brieven* en andere *Gedichten*, welker inhoud doorgaans boeijend is. In 1767 gaf zij haar dichtstuk *David* uit, dat in twaalf boeken verdeeld is, en tot den trant van HOOGVLIET's *Abraham* behoort, doch dat dit laatste verre in doorgaande schoonheden overtreft, en al die gebreken mist, die aan HOOGVLIET's gedicht worden toegeschreven.

§ 688. Na hun huwelijk beoefenden VAN WINTER en zijne echtgenoote gezamenlijk de letteren. Achtereenvolgens verschenen van hunne hand twee deelen met treurspelen, welke uitmuntende stukken bevatten, doch waarvan de meeste door VAN MERKEN bewerkt waren. Vervolgens gaf deze haar heldendicht *Germanicus* in 't licht, dat in schoonheid van details den *David* nog overtreft. In de hoogste mate leefden deze kunstminnende echtgenooten gelukkig met elkander, tot dat de dood een einde aan die gelukkige vereeniging maakte; VAN MERKEN stierf in 1789. In 1792 gaf haar echtgenoot hare *Nagelaten gedichten* benevens zijne eigene gedichten in 't licht, met beider portretten versierd. VAN WINTER overleed in het jaar 1795.

8. Prozaschrijvers.

§ 689. Het proza bleef mede in dit tijdperk verre beneden hetgeen door Hooft en Brandt geleverd was. Het bestond doorgaans òf in een kouden en onbehagelijken vorm, die alleen de zaak als zaak voorstelt, zonder aan de uitdrukking eenige waarde te geven, òf wel in een gezwollen, overdreven toon en in een vloed van veelal niets beduidende termen en ongepaste beelden en vergelijkingen, die om hunne onverstaanbaarheid als verheven beschouwd werden. Het voetspoor van Hooft ter volmaking van den Nederlandschen proza-stijl werd reeds spoedig verlaten. En toen de zucht tot navolging der Franschen in ons land heerschende werd, bleef die navolging zich in 't letterkundige hoofdzakelijk tot de dichters bepalen. Hunne sierlijke proza-schrijvers uit dien tijd, die wel als model hadden mogen dienen, kwamen weinig in aanmerking.

§ 690. Op het einde der zeventiende eeuw ontmoeten wij in den Amsterdamschen Hoogleeraar Petrus Francius (geb. 1645, overl. 1704) een welsprekend redenaar, die bij zijne uitgebreide geleerdheid eene vurige liefde voor zijne moedertaal koesterde, en haar zoowel in poëzij als in proza waardiglijk wist te behandelen. Om ter bevordering eener betere kanselwelsprekendheid mede te werken, gaf hij in 1699 eene redevoering van een der oude kerkvaders uit, welke vertaling, in een keurigen en netten stijl vervat, als voorbeeld kon dienen voor de gebrekkige redenaars van dien tijd. In de *Voorrede* van deze vertaling gispt hij de toenmaals heerschende slordigheid in het gebruik der Nederlandsche taal, en wijst hij de middelen aan om de kanselwelsprekendheid op waardiger wijze te beoefenen.

§ 691. De voornaamste proza-schrijver uit dit tijdperk was Justus van Effen, die zich door een lossen, natuurlijken en boeijenden stijl, gepaard aan een juist en scherpzinnig oordeel en veelzijdige kennis, een blijvenden roem heeft verworven, en wiens werken nog tegenwoordig met veel genoegen worden gelezen. Deze schrijver (geb. 1684, overl. 1735) leverde eene reeks van 360 vertogen, deels van letterkundigen, doch grootendeels van zedekundigen aard.

Dit werk, dat van het jaar 1731 tot 1735 in 12 deelen onder den naam van *Hollandsche Spectator* werd uitgegeven, was eene navolging van den Engelschen Spectator van ADDISON en STEELE. De gemakkelijkheid van behandeling en het gebruiken van een gepasten stijl naar gelang van zijn onderwerp, gevoegd bij den rijkdom der behandelde stoffe, maken dit werk tot een wezenlijk sieraad onzer letterkunde. De Heer A. J. VAN DER AA heeft in 't *Klassiek Letterkundig Pantheon* (1) eene *bloemlezing* uit dit werk geleverd, voorafgegaan van eene levensschets van VAN EFFEN, werwaarts wij onze jeugdige lezers om meer bijzonderheden aangaande dezen schrijver verwijzen.

§ 692. Minder om de sierlijkheid van den stijl dan wel om de uitvoerigheid, naauwkeurigheid en waarheidsliefde, die in zijne werken heerschen, verdient JAN WAGENAAR onder de proza-schrijvers in dit tijdvak bijzonder genoemd te worden. Deze schrijver werd in 1709 te Amsterdam geboren. Zijne weinig bemiddelde ouders konden hem buiten het gewoon schoolonderwijs niets dan de Fransche taal laten leeren, doch zijn lust tot uitbreiding zijner kennis deed hem door eigen oefening een schat van taalkennis en wetenschap erlangen, waarvan hij de schoone vruchten in zijne uitgebreide werken leverde. Tot deze werken behooren zijn *Vaderlandsche Historie*, 21 dln. in 8vo; *Geschiedenis en Beschrijving van Amsterdam*, 3 dln. fol., en andere meestal historische schriften. Hij overleed in 1773.

§ 693. Na WAGENAAR noemen wij als schrijver over de geschiedenis van ons Vaderland SIMON STIJL, een Friesch geneesheer, die ook als dichter eenigen naam heeft. Zijn grootsten roem echter verwierf hij door zijn keurig geschreven werk, getiteld: *Opkomst en bloei der vereenigde Nederlanden.* Dit werk, dat om de sierlijkheid en levendigheid van voordragt te regt als een voorbeeld van keurigen stijl wordt aangemerkt, bevat niet slechts eene bloote mededeeling van gebeurtenissen, maar ook eene wijsgeerige beschouwing van

---

(1) Uitgegeven bij H. A. M. ROELANTS te Schiedam. De uitgave van dat *Pantheon* verdient èn om de keuze der stukken, èn om de goedkoopheid alle aanmoediging.

de oorzaken en gevolgen dier gebeurtenissen, welke over verschillende punten onzer geschiedenis een nieuw en helder licht verspreid heeft. Hij leefde van 1731 tot 1804.

§ 694. Even als wij de rij der dichters uit dit tijdperk sloten met een paar dichterlijke geniën, die door den band des huwelijks vereenigd waren, zullen wij dit artikel met twee beroemde schrijfsters, welke de innigste vriendschap aan elkander verbond, sluiten. ELIZABETH WOLF, geb. BEKKER, (geb. in 1738, overl. in 1804) en AGATHA DEKEN (geb. in 1741, overl. in 1804). Daar de werken dezer schrijfsters onder haar vereenigden naam zijn uitgegeven, kunnen wij niet anders dan beider levensbijzonderheden te gelijk vermelden. Schoon ook van beide verscheiden dichtwerken bestaan, hebben zij zich toch het meest door hare proza-werken doen kennen, en wel bijzonder doordien zij hierin een veld betraden, dat vóór haar nog geen oorspronkelijk schrijver in onze taal betreden had, namelijk dat der romantiek. Haar eerste werk in dit genre was de *Historie van Sara Burgerhart*, 2 Dln. Kort daarop volgde de *Historie van Willem Levend*, 8 Dln. en later nog *Brieven van Abraham Blankaart*, 3 Dln. en *Historie van Cornelia Wildschut*, 6 Dln. Al deze werken zijn in een levendigen, lossen stijl geschreven, doch over 't algemeen zijn zij wat gerekt, en worden daardoor somtijds vervelend. Intusschen bevatten deze werken zeer fraaije schilderingen van vaderlandsche zeden en gewoonten, waardoor zij eene blijvende waarde hebben.

d. Tijdperk van nieuwe herleving en voortdurenden vooruitgang.

1. Toestand der Maatschappij.

§ 695. Wij zijn tot het laatste tijdperk onzer letterkundige geschiedenis gekomen, dat wij een tijdperk van herleving en nieuwen bloei noemen. Zooals wij de oorzaken van den stilstand en teruggang in het vorige tijdperk gedeeltelijk in den toestand der maatschappij vonden, zal ook aan de herleving in dit tijdperk de maatschappelijke toestand deel moeten hebben. Wij zullen dit in onze verdere beschouwing trachten aan te toonen.

§ 696. Het aangename nietsdoen, dat zich gedurende de achttiende eeuw in het letterkundige vertoonde, heerschte ook in het staatkundig leven der natie, waardoor haar eenmaal de grootste rampen te wachten stonden. Het zoude ons te verre van ons onderwerp afvoeren, dit in bijzonderheden aan te toonen. Genoeg zij het te herinneren, dat de natie eerst uit haren slaap ontwaakte, toen de treurige gevolgen, die hare jarenlange werkeloosheid na zich sleepte, zich te zeer deden gevoelen; terwijl de middelen, die men toen aangreep, om die gevolgen af te wenden, juist medewerkten om ons land in de diepste ellende te storten.

2. Toestand der fraaije Letteren en Wetenschappen.

§ 697. Wij zagen aan het slot van het vorig tijdperk reeds de kiemen ontspruiten van een nieuwen bloei onzer letterkunde. Zoowel in de poëzij, als in het proza ontmoetten wij vernuften, die een roemrijker tijdperk waardig waren. Deze voorbeelden, gevoegd bij de rampen, die ons land troffen, aan den eenen kant, en het woeden der ontvlamde hartstogten aan de andere zijde, deden den geest een nieuwen spoorslag krijgen. Geestdrift voor de partij, die men was toegedaan, en de zucht om die in anderen op te wekken, gaf der poëzij eene nieuwe vlugt, en deed ook in het proza zien, wat eene krachtige mededeeling van de gedachten vermag.

§ 698. Nog altijd stond de Fransche, maar thans ook de Hoogduitsche letterkunde, in groot aanzien. Bovendien openbaarde zich vooral in de Hoogduitsche letterkunde een verbazende vooruitgang. Daar had men KLOPSTOCK, WIELAND, HERDER en GÖTHE, die ook bij ons ijverig gelezen en beoefend werden. Doch het was thans geen slaafsche navolging meer; oorspronkelijkheid toonde zich in meest alle vakken der letterkunde. De geest koos zich eene vrijere rigting, en luisterde niet meer naar de beoordeeling van verfijnde kunstregters. Ook de kanselwelsprekendheid begon zich haren naam waardig te maken, en zich meer overeenkomstig het verhevene harer roeping te toonen.

§ 699. Op dien ingeslagen weg zien wij gedurende dit

tijdperk onze letterkunde roemrijk voorwaarts streven. Niet altijd echter waren de tijdsomstandigheden haar even gunstig. Onder eene vreemde heerschappij, die ons volksbestaan vernietigde, scheen ook onze letterkunde met een geheelen ondergang bedreigd. Doch met nieuwe kracht verhief zij zich, nadat de onderdrukkende overmagt zelve gevallen was. Sedert dien tijd schitterde of verflaauwde zij bij afwisseling, of had zij haar tijd van stilstand, doch steeds bleef zij op echten prijs gesteld. Wel is waar is in de laatste jaren het getal uitmuntende dichters betrekkelijk gering; maar wanneer men de eischen van den tijd nagaat, en terug ziet op die groote geniën, die onze letterkunde in dit tijdperk bezeten heeft, zal men het billijken, dat men aan den eenen kant het middelmatige niet meer duldt, terwijl men aan de andere zijde zich dubbel verheugt in weinige, maar degelijke produkten.

§ 700. Aan het slot van het vorig tijdvak maakten wij melding van een nieuw verschijnsel in onze literatuur, namelijk van den *roman*. Dit vak werd in het tegenwoordige tot eene ongekende hoogte gevoerd, doch het is meest navolging uit den vreemde. Jaren lang reeds werden wij overstroomd met romans eerst van Duitschen en Engelschen, toen van Franschen, thans weer van Engelschen, Duitschen en Deenschen oorsprong. Wij mogen ons verheugen, dat wij tegenwoordig doorgaans werken van degelijken aard zien aankondigen, dat wij de dagen van het sentimenteele en die der *Physiologiën* en *Verborgenheden* achter den rug hebben, en dat wij ook in onze eigen letterkunde voortbrengselen kunnen noemen, die met de beste buitenlandsche mogen wedijveren.

§ 701. De wetenschappen in 't algemeen maakten in den aanvang van dit tijdperk weinig vorderingen. Met bijzonderen ijver echter werd de nieuwere wijsbegeerte beoefend, inzonderheid met toepassing op de staatswetenschap en de godgeleerdheid. De verbazende vorderingen in schier alle takken van menschelijke kennis bleven voor onze dagen bespaard, hoewel de grondslagen daarvoor reeds vroeger gelegd werden. Wij verheugen ons, dat ons Vaderland ook daarin met het buitenland steeds gelijken tred mogt houden, en dat wij onder onze tijdgenooten mannen mogen tellen, die

zich in de wetenschap een Europeeschen naam maakten, en wien zelfs aanzienlijke betrekkingen in den vreemde werden aangeboden.

§ 702. Eene bijzondere rigting, die de wetenschap in onze dagen begon te nemen, mag hier niet onvermeld blijven. Wij bedoelen hare zoogenoemde *populaire* behandeling. Men beschouwt thans de wetenschap niet meer als den eigendom van enkele geleerden, maar als een vrij veld, voor ieder toegankelijk. Doch het banen van den weg daartoe is moeijelijk, en een echt populair wetenschappelijk werk te schrijven is geen zoo gemakkelijke taak, als men oppervlakkig ligt vermoeden zou. De eerstelingen, die onze literatuur ook in deze rigting aanbiedt, beloven nogtans een rijkeren oogst.

§ 703. Ten slotte van dit artikel moeten wij nog van een nieuw vak in de letterkunde gewagen, hetwelk in dit tijdperk zijn aanzijn kreeg, en zeker in 't oog van ieder weldenkende verdient op prijs gesteld te worden, namelijk de *School-literatuur*. De verbetering van het schoolwezen, die uit het laatst der achttiende eeuw dagteekent, deed de behoefte aan meer gepaste leermiddelen ontstaan, en onder deze voornamelijk aan geschiktere *leerboeken*. De eerste hulde in dezen komt toe aan den eerwaarden stichter der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, JOHAN NIEUWENHUYZEN (geb. 1724, overl. 1806), Leeraar der Doopsgezinden te Monnikkendam; en verder aan die Maatschappij zelve, door hem ten jare 1784 opgerigt, daar zij steeds de ijverigste pogingen heeft aangewend tot verbetering van het lager Schoolwezen. Aan haar hebben wij de uitgave van een aantal voortreffelijke schoolboeken te danken, die voortdurend waarde hebben. Door haar uitgelokt, of door haar voorbeeld aangemoedigd, schreven voor het lager onderwijs WESTER, NIEUWOLD, PRINSEN, RIJKENS, VAN ALPHEN, VAN OOSTERWIJK HULSHOFF, ANSLIJN, VAN HEININGEN BOSCH, en anderen, die zoo juist den kindertoon wisten te treffen.

3. Dichters.

J. C. de Lannoy.

§ 704. De vooruitgang, dien de fraaije letteren in dit

tijdperk maakten, toonde reeds zijne kiem in het slot van het vorige, en wij hadden met den dichter en de dichteres, waarmede wij het vorige tijdperk sloten, ook zeer goed het tegenwoordige kunnen aanvangen. Het meeste regt echter om aan het hoofd van dien vooruitgang te staan, heeft de dichteres JULIANA CORNELIA Baronnesse DE LANNOY, van wie BILDERDIJK zong:

Gy, gy, alleen, Lannoy, gij echte Dichteres,
Wier tombe, omwemeld van Bataafsche lijkcypres,
Ik zelf met eigen hand uw lijkasch heb geschonken,
Verdiende in 't perk der eer eens Dichters hart te ontfonken;
Gy waart me een zegepraal, my dierbaar, mijner waard! —
Neen Hollands Dichtrenoogst was tot dees tijd gespaard.

§ 705. Deze beroemde dichteres werd in het jaar 1738 te Breda geboren. Door eigen oefening leerde zij Fransch en Engelsch, en vervolgens kreeg zij onderwijs in 't Latijn. Zij beoefende de dichtkunst op eene alleszins waardige wijze, en hare drie oorspronkelijke treurspelen *Leo de Groote*, *Het beleg van Haarlem* en *Cleopatra* verwierven een welverdienden roem. Driemaal viel haar de eer der bekrooning te beurt; eenmaal de gouden en tweemaal de zilveren medaille voor *Lierzangen* op uitgeschreven prijsstoffen. Bij een dezer laatste prijskampen werd aan BILDERDIJK de tweede of zilveren eerpenning toegewezen, waarop de boven aangehaalde regels doelen.

§ 706. In het satirieke heeft zij fraaije proeven geleverd; niet alleen in hare dichterlijke *Brieven*, maar ook in twee hekeldichten, getiteld: *Aan mijn Geest* en *Het Gastmaal*. In het eerste dezer uitvoerige dichtstukken komt zij op tegen de bewering, dat geleerdheid en beoefening der fraaije letteren aan vrouwen niet past; wij geven daaruit de volgende korte aanhaling, die elkeen zich ten nutte kan maken:

— — — — — — — — — indien 't berispelijk zij,
Dat ik der Muzen steeds mijn dierbaarste uren wij:
Welaan, ik stap er af, maar toon mij eerst een leven,
Dat tot geringer prijs meer waar vermaak kan geven.
Mijn liefste tijdverdrijf is altoos bij der hand;
Geen wroeging die 't verstoort; nooit baart het misverstand.

§ 707. De Lannoy wordt te regt de grootste dichteres genoemd, die Nederland in de 18de eeuw bezeten heeft; en het is te bejammeren, dat hare uitstekende poëzij thans als 't ware vergeten schijnt. Zij overleed te Geertruidenberg in het jaar 1782. In 1780 gaf zij hare *Dichtkundige Werken* in 't licht; terwijl door de zorg van haren vriend Bilderdijk eenige harer *Nagelaten Dichtwerken* in 1783 het licht zagen. Verscheiden onafgewerkte stukken had zij kort vóór haren dood ten vure gedoemd.

§ 708. Zoo wij de Lannoy aan 't hoofd der dichters van dit tijdperk plaatsen, geschiedde zulks om de dubbele reden, dat zij als *dichteres* op een bijzonder standpunt stond, en haar tevens naar tijdorde den voorrang toekwam. Thans gaan wij over tot de beschouwing van die opbouwers onzer nieuwere dichtkunst, welker namen nog in alle dichtminnende harten leven, namelijk van Alphen, Feith en Bilderdijk. Wij zullen aan deze dichters afzonderlijke artikels wijden, terwijl wij zooveel doenlijk de bijzonderheden omtrent enkele andere dichters, hunne tijdgenooten, bij die beschouwing laten invloeijen.

4. Hieronymus van Alphen,

Pieter Leonhard van de Kasteele, Jacobus Bellamy, Pieter Nieuwland, Elias Anne Borger.

§ 709. H. van Alphen werd in 1746 te Gouda geboren, en is in 1803 te 's Hage overleden. Zijn grootvader was Hoogleeraar te Utrecht geweest, terwijl zijn vader Raad in de Vroedschap en Schepen van Gouda was. Hij zelf bekleedde de waardigheden van Procureur-Generaal van het Hof van Utrecht, Pensionaris der stad Leiden en Thesaurier-Generaal van het hof van Utrecht. Niettegenstaande de vele werkzaamheden aan deze betrekkingen verbonden, vond van Alphen tijd tot het beoefenen der fraaije letteren en wetenschappen, en onze letterkunde is hem in verschillende opzigten voor onderscheiden schoone voortbrengselen zijner pen dank schuldig.

§ 710. Van Alphen was een innig godsdienstig mensch,

en daarom ademt ook zijne poëzij overal godsdienst en christelijke zedeleer. Wij weten niet, of het aan die hoofdrigting in zijne gedichten is toe te schrijven, dat zijne heerlijke werken zoo weinig meer aangetroffen worden, en dat men VAN ALPHEN bijna niet anders meer kent dan als Kinderdichter. Intusschen treft men in zijne poëzij zoo vele overschoone stukken aan, dat het te bejammeren is, dat zij zoo weinig meer onder de lektuur in de huiskamer wordt gevonden. Zijne gedichten zouden altijd een waardige plaats bekleeden onder de vele godsdienstige werken, die thans den Nederlandschen lezer worden aangeboden.

§ 711. Warm klopte dezen dichter het hart voor het Vaderland, waarvan de weinige stukken, in welke hij onderwerpen uit de geschiedenis des Vaderlands bezingt, kunnen getuigen, en waarin eene zeer krachtige uitdrukking, beeldrijkheid en warmte van gevoel heerschen. VAN ALPHEN zong uit de heldeneeuw onzer historie, en wist juist den toon te treffen, die daaraan paste. „Hou u nog lang bij dien tijd op," schreef de heer DE PERPONCHER aan onzen dichter, „Tragt den geest deszelven in onze harten te doen herleven; dan is ons vaderland gered," enz.

§ 712. VAN ALPHEN was de eerste, die in onze taal zijne kunst aan de *Cantate* wijdde, en de drie proeven, door hem in dat genre geleverd, en door den verdienstelijken Utrechtschen toonkunstenaar NIEUWENHUIZEN op muzijk gebragt, mogen als voortreffelijk geslaagd beschouwd worden. Ook het lier- en leerdicht werden met vrucht door hem beoefend. Het laatste kenmerkt zich bij hem door een hartelijken, eenvoudigen toon. Ook wist hij bijzonder den kindertoon te treffen. Zijne *Gedichten voor kinderen* zijn nog altijd de beste verzameling van dien aard, en de gemakkelijkheid, waarmede de jeugd zich die in 't geheugen prent, toonen dat zij voor de vatbaarheid en den smaak van kinderen geschikt zijn.

§ 713. Tot VAN ALPHEN's werken behooren, 1. *Proeve van stichtelijke Mengelpoëzij*, in vereeniging met zijn vriend P. L. VAN DE KASTEELE uitgegeven; 2. *Gedichten en Overdenkingen;* 3. eene omwerking van RIEDEL's *Theorie der schoone kunsten en wetenschappen;* 4. *Dichtkundige verhandelingen;* 5. *Menge-*

lingen in proza en poëzij; 6. *Proeven van Liederen en Gezangen voor de openbare Godsdienst;* 7. *Nederlandsche Gezangen*, en 8. *Kleine gedichten voor kinderen;* buitendien heeft hij nog verscheiden godgeleerde geschriften uitgegeven. Zijne verhandeling over *de voortreffelijkheid der burgerlijke Wetgeving van* Mozes *boven die van* Lycurgus *en* Solon werd door Teyler's Genootschap met de gouden medaille bekroond.

In zijne *Mengelingen in proza en poëzij* komt het beroemde gedicht *de Starrenhemel* voor, waarin deze overschoone regels, door Feith zoo hoog geschat:

Daar rijst het tintlend starrenheir!
En de aarde zwijgt verbaasd.
't Gestarnte spiegelt zich in 't meir,
Waarop geen windje blaast.
't Is alles hemel wat men ziet;
Zelfs bergen vlugten heen;
't Verdorde blaadje schuifelt niet;
't Gestarnte spreekt alleen.

§ 714. In het eerste der boven genoemde werken zijn de gedichten der beide vrienden niet bijzonder aangewezen. Men wil echter, dat die van van Alphen zeer goed uit de andere kenbaar zijn. Nogtans zijn al de stukken uit dien bundel zeer fraai en vrij gelijkvormig in stijl en denkbeelden. Trouwens Pieter Leonard van de Kasteele (geb. 1748, overl. 1810), een man die mede aanzienlijke ambten bekleedde, was ook een voortreffelijk dichter. Behalve de genoemde *Mengelpoëzij*, heeft men van hem eene gedeeltelijke vertaling van Ossian's zangen, in hexameters. Vroeger nog heeft hij een kleinen bundel *Gezangen* in het licht gegeven, allen van godsdienstige strekking, en uitmuntende door dat eenvoudig verhevene, dat zoo zeer het ware kenmerk der godsdienstige poëzij is.

§ 715. Door de omwerking van Riedel's *Theorie* enz. toonde van Alphen, dat hij de Duitsche kunstrigting huldigde, en het is niet te ontkennen, dat Duitschlands letterkunde toen op de hervorming der onze een aanzienlijken invloed uitoefende. Het veldwinnen van die Duitsche rigting openbaarde zich ook in twee andere dichters van dien tijd,

Bellamy en Nieuwland, hoewel beide echt oorspronkelijke dichters waren, door wier vroegtijdig overlijden Nederland twee veelbelovende zangers verloor. Bijzonderheden omtrent hun leven en werken moeten hier eene plaats vinden.

§ 716. Jacobus Bellamy werd in het jaar 1757 te Vlissingen geboren. Aanvankelijk gevoelde hij eene sterke neiging voor de krijgsdienst, doch de liefde voor zijne moeder deed hem daarvan afzien. Daar het ouderlijk vermogen niet toereikend was om Bellamy eene geletterde opvoeding te doen geven, werd hij eerst bestemd tot het beroep van broodbakker. Doch de voortreffelijke aanleg, die zich in den jongeling openbaarde, deed eenige aanzienlijke stadgenooten, waaronder de later als Leijdsche Hoogleeraar beroemde te Water, besluiten om hem op hunne kosten te laten studéren. Na de voorbereidende studiën vertrok hij naar Utrecht. Hier kwam hij in kennis met lieden van kunde en smaak, vooral met den verdienstelijken dichter J. P. Kleyn, (geb. 1760, overl. 1805), terwijl de ruime gelegenheid tot oefening op zijne vorming tot dichter den gunstigsten invloed had.

§ 717. De poëzij van Bellamy kenmerkt zich door diep gevoel, stoute verbeeldingskracht en gelukkige vinding, terwijl het eenvoudige der uitdrukking daaraan eene bevalligheid geeft, die hem tot den lievelingsdichter zijner tijdgenooten maakte en zulks ook bij vele tegenwoordige beminnaars der vaderlandsche poëzij doet zijn. Hij heeft zijne gedichten in drie bundels uitgegeven; de eerste bundel bevat Minnedichten onder den titel van *Jeugdige Gedichten;* de tweede draagt den titel van *Vaderlandsche Gezangen* en de derde eenvoudig dien van *Gezangen*. Zijn grootsch en verheven dichtgenie schittert het meest in zijne *Vaderlandsche Gezangen*, die toonen hoe de tijdsomstandigheden krachtig op den echten dichter werken. *Aan een Verrader des Vaderlands* is onder deze zangen een der krachtigste. Doch ook in de erotische poëzij of het minnelied toont hij zich den echten zanger. Alles is gevoel en natuur, met de meeste kieschheid vereenigd. Vooral is het verhaal, getiteld *Roosje*, als een meesterstuk van eenvoudigheid en teederheid bekend. Bellamy overleed te Utrecht in 1786, nog geen negen en twintig jaren oud, toen hij op het punt stond zijne loopbaan als predikant in

te treden, en zijne wenschen door een gelukkig huwelijk bekroond te zien.

§ 718. PIETER NIEUWLAND kan in vele opzigten met BELLAMY vergeleken worden, waarbij wel voornamelijk op den voorgrond staat, dat beide uit den burgerstand geboren waren, en bij hunne eerste letterkundige pogingen slechts door hun eigen genie geleid werden. NIEUWLAND's vader was timmerman in de Diemermeer, waar onze dichter in 1764 geboren werd. Van zijn vader ontving hij zijn eerste onderwijs in de wiskunde, welke wetenschap de hoofdstudie van den dichter gebleven is, en waarin hij zulke snelle vorderingen maakte, dat hij de bewondering van aanzienlijke en kundige mannen verwekte. Hierdoor werd hij op de baan der letteren en wetenschappen voortgeholpen, en na verschillende lotwisseling werd hij in 1793 beroepen tot Hoogleeraar te Leiden. Slechts kort mogt hij een sieraad der Leidsche Akademie zijn; hij overleed het jaar na zijne beroeping.

§ 719. Als een kind reeds verwierf hij niet alleen elks bewondering om zijne groote vorderingen en verbazende vlugheid in de wetenschap, maar ook de schoone verzen, die hij toen reeds vervaardigde, deden hem algemeen als een wonder beschouwen. Die verzen, op zijn tiende jaar vervaardigd, mogten zelfs de goedkeuring van kenners wegdragen. Wij kunnen niet nalaten daarvan eenige regels aan te halen, die toonen kunnen, hoezeer in NIEUWLAND de voortreflijke aanleg zich toen reeds begon te ontwikkelen.

Op de Schepping.

Hoe heerlijk blinkt uw groot vermogen
Alom, ô Oppermajesteit!
Daar 't gansch heelal uw roem verbreidt,
Daar 't alles ons houdt opgetogen!
Het allerkleinste diertje op aard,
Kan al onze aandacht tot zich trekken,
Wanneer wij daar uw magt ontdekken,
Met gunst en wijs beleid gepaard.

§ 720. Het eenvoudig schoone en verhevene, de juistheid van opvatting en uitdrukking, die in deze weinige re-

gels gevonden worden, zouden bijna doen twijfelen, of zij uit de pen van een tienjarig knaapje gevloeid zijn, zoo wij niet de volle verzekering der waarheid daarvan hadden. Wanneer wij uit zulk een begin tot verdere volmaking mogen besluiten, dan is het zeker, dat, zoo NIEUWLAND de dichtkunst tot zijn hoofdvak had gemaakt, en het der Voorzienigheid behaagd hadde, hem een langeren werkkring te vergunnen, hij zeker een onzer grootste dichters zou geworden zijn, daar zich alles in hem vereenigde, wat voor zulk een titel vereischt wordt.

§ 721. De gedichten van NIEUWLAND zijn in twee bundels uitgegeven. De eerste zag in 1788 het licht, en de tweede na zijn dood in 1797 door bezorging van den Heer A. de VRIES. Al de stukken in deze bundels, zoowel de oorspronkelijke als de vertalingen, bezitten eene hooge kunstwaarde. In de navolging der oude dichters slaagde hij ongemeen goed, daar hij met eene eigenaardige bevalligheid de oorspronkelijke denkbeelden in zijn eigen taal wedergaf.

§ 722. Onder zijne oorspronkelijke stukken wordt vooral de *Orion* genoemd, waarin zich de verhevenheid en stoutheid van denkbeelden, die zijne hoofdstudie hem ingaf, met eene vloeijende versificatie vereenigen; eene kleine aanhaling strekke tot bewijs:

Is elk der lichten, die gij ziet,
  Zelfs 't kleinste, dat uw oog ontvliedt,
o Stervling! slechts voor u in wezen?
  Is bij 't gezigt van 't stergewelf
Geen denkbeeld ooit in u gerezen
  Dan 't nietig denkbeeld van u zelv'?

Vermeetle! draait voor u alleen
  De gansche schepping om u heen?
Is ze u alleen ten dienst gegeven?
  U, die, uit nietig stof geteeld,
Het broos genot van 't vlugtig leven
  Met vlieg en mier en made deelt!

Zijt gij op aarde zoo gering;
  Die aarde, trotsche sterveling!

Is een dier duizend duizend bollen,
Die om dezelfde groote zon
In afgeperkte banen rollen,
Licht scheppen uit dezelfde bron.

Het gevoel der nietigheid van alle menschelijke grootheid spreekt te duidelijk uit deze regels, om niet te begrijpen, dat de dichter de zedigheid zelve was. Met zijne uitstekende talenten vereenigde hij de grootste nederigheid en minzaamheid, zoodat hij ook in dit opzigt ieders hoogachting verdiende.

§ 723. Het meesterstuk uit zijne vertalingen is het *Duifje* van ANACREON, waarin op eene onnavolgbare wijze dat liefelijke, naïeve en zoetvloeijende heerscht, dat de kern der erotische poëzij uitmaakt. In andere vertaalde stukken heeft hij even gemakkelijk wijsgeerige en verheven denkbeelden in vloeijende verzen overgebragt. Om kort te gaan, NIEUWLAND heeft in het weinige, dat wij van hem bezitten, bewijzen te over geleverd, dat hij, bij uitsluitende beoefening der dichtkunst en bij een langer leven, onze beste dichters in alles, zoo niet overtroffen, ten minste geëvenaard zou hebben.

§ 724. Na NIEUWLAND noemen wij ELIAS ANNE BORGER, die met hem en BELLAMY eèn merkwaardig drietal vormt. Ook deze uitmuntende man, wiens heerlijk gedicht *Aan den Rijn, in de lente van* 1820 bij niemand, die gevoel voor het schoone heeft, onbekend is, onderscheidde zich vroegtijdig door een bijzonderen aanleg voor de studie, ten gevolge waarvan men hem in staat stelde om eene geleerde opleiding te genieten, waarvoor zijns vaders middelen ontoereikend waren. Ook hij mogt slechts weinige jaren in zijne grootheid schitteren, daar hij in den ouderdom van zes en dertig jaren overleed, na 's levens zoet, maar ook 's levens zuur in ruime mate te hebben ondervonden.

§ 725. BORGER werd geboren in het dorp De Joure in Friesland, in het jaar 1784. Na in zijne geboortestreek de gronden der Latijnsche en Grieksche taal geleerd te hebben, begaf hij zich, alleen en zonder iemands aanbeveling, naar Leiden, waar hij in tegenwoordigheid der Curatoren van de Hoogeschool een onderzoek onderging, ten gevolge waarvan hij van landswege eene aanzienlijke toelage ontving om zijne

studiën aan de Leidsche Academie te kunnen voortzetten. Hij was toen 17 jaar oud. Met eene geringe hoeveelheid boeken, en zonder iemand, die zich bijzonder met hem inliet, begon hij zich op de theologie toe te leggen, met dat gelukkig gevolg nogtans, dat hij op zijn 23ste jaar reeds tot doctor in de godgeleerdheid bevorderd werd. In datzelfde jaar (1807) werd hij aan de Leidsche Hoogeschool aangesteld als lector in de gewijde uitlegkunde, terwijl hij nu en dan, zoowel te Leiden als elders, ook als kanselredenaar optrad. Groot was de lof die aan zijne welsprekendheid werd gegeven, en grooter nog de bewondering, die zijne uitgegeven leerredenen verwekten.

§ 726. In 1815 werd hij gewoon Hoogleeraar in de theologie aan de Leidsche Hoogeschool. Het jaar te voren was hij gehuwd met Jonkvrouw VAN DER MEULEN, die hij slechts kort mogt bezitten. Hij betreurde zijne gade in een roerend gedicht, getiteld: *Iets aan mijn kind.* In 1817 werd hij aangesteld tot Hoogleeraar in de geschiedenis en oude letterkunde, en ook in deze vakken bewees hij de schitterendste diensten aan de theologische wetenschap. In 1819 trad hij in een tweede huwelijk met Jonkvrouw CORNELIA SCHELTEMA, die hij het volgende jaar met haar pas geboren kind verloor. Zijne beide vrouwen had hij juist evenveel dagen bezeten. Deze slag was voor den gevoeligen BORGER te zwaar. In het aandoenlijke gedicht *Aan den Rijn* drukt hij, na eerst de zalige geneugten, die hij zoo kort mogt smaken, te hebben aangehaald, dus het innig gevoel zijner smart uit:

En nu — ik kan mijn haren tellen,
  Maar wie telt mijner tranental?
Eer keert de Rijn weêr tot zijn wellen,
  Eer ik den slag vergeten zal.
Dien slag, die mij ten tweede male
  De kroon deed vallen van het hoofd. —
  'k Heb steeds, mijn God! aan U geloofd
En zal, zoo lang ik adem hale,
  Mij sterken in Uw vadertrouw,
Die nimmer plaagt uit lust tot plagen:
Maar toch, het valt mij zwaar te dragen
  Dien zwaren last van dubbelen rouw.

§ 727. Borger bezweek ook weldra onder dien last van dubbelen rouw. Slechts acht maanden droeg hij dien, toen zijn wensch verhoord werd, dien hij in de laatste regels van het volgende couplet, waarmede hij dit roerend dichtstuk besloot, uitdrukte:

Noem' hij deze aarde een hof van Eden,
  Wie altijd mogt op rozen gaan:
Ik wensch geen' stap terug te treden
  Op de afgelegde levensbaan.
Ik reken ieder' dag gewonnen,
  Met moeite en tranen doorgesloofd.
  God dank, mij draaiden boven 't hoofd
Reeds meer dan vijf en dertig zonnen!
  De tijd rolt, als dees bergstroom voort.
Druk zacht mijn dooden, lijkgesteente!
En dek ook eerlang mijn gebeente,
  Bij 't overschot, dat mij behoort.

§ 728. Borger overleed in 1820, en werd

Te Katwijk, waar de zoute golven
  o Rijn! u wachten in haar' schoot,

waar ook des dichters „kostbaar offer aan den dood" bedolven lag, ter aarde besteld. Het is te bejammeren, dat wij zoo weinig van dezen gevoeligen dichter bezitten; maar al bestond dit ook slechts uit het bovengenoemde dichtstuk, dan nog moest hij met lof vermeld worden. Het is een van die onvergetelijke stukken, welke, even als Bellamy's *Roosje*, Tollens' *Echtscheiding* en enkele anderen, steeds met nieuw genot herhaald en gehoord worden.

5. Mr. Rhijnvis Feith.

§ 729. Deze dichter werd in het jaar 1753 te Zwolle geboren. Reeds vroeg ontving hij onderwijs in de voorbereidende kundigheden voor het akademisch onderrigt, zoodat hij op zijn dertiende jaar eene Hoogeschool had kunnen bezoeken; doch zijn vader vond dit op zoo jeugdigen leeftijd niet raadzaam. Eenigen tijd later vertrok hij naar Leiden,

waar hij in de regtsgeleerdheid zulke snelle vorderingen maakte, dat hij tot doctor in de regten bevorderd werd, vóór hij nog den ouderdom van achttien jaren bereikt had.

§ 730. Zijne neiging voor de dichtkunst die zich al vroeger geopenbaard had, werd gedurende zijn studietijd zeer versterkt, en na den afloop daarvan trad hij eerlang als dichter op. Reeds in zijne eerste gedichten, door hem in 1779 uitgegeven, toonde FEITH, dat hij zich boven het gladde verzenmaken der genootschappen wist te verheffen. Het kon dan ook niet anders, of hij moest daar, waar hij zich met anderen in het strijdperk vertoonde, dikwijls het eermetaal wegdragen. Herhaalde malen werden zijne dichtstukken, op prijsstoffen ingezonden,. bekroond. Onder deze bekroonde stukken behoort vooral zijn *Lofdicht op de Ruijter*, en zijn *Lierzang* op denzelfden held genoemd te worden.

§ 731. FEITH verkeerde in den beginne in bijzondere vriendschap met BILDERDIJK, doch de verschillende staatkundige rigting, die zij in die zeer bewogen dagen volgden, deed die vriendschap een einde nemen. Onze dichter was een vurig beminnaar van zijn vaderland, waarvan zoo vele zijner uitmuntende gedichten getuigen. Deze vaderlandsliefde kon niet onverschillig blijven en moest wel partij kiezen in den treurigen toestand, waarin ons land toen verkeerde, en waar zij dus hulp en redding meende te zullen vinden, sloot zij zich met die geestdrift aan, welke der vurig gevoelige ziel eigen was. BILDERDIJK deelde eene andere meening, en bleef met onwankelbare trouw aan het oude staatsbestuur gehecht, en deze botsing van zienswijze kon in dien tijd zelfs de innigste verbroedering verbreken. Het ligt buiten ons plan om over die staatkundige rigtingen in bijzonderheden te treden.

§ 732. FEITH heeft in verschillende dichtsoorten uitmuntende stukken geleverd. Bijzonder echter schittert zijn talent in het lyrische, waarvan zijn bovengenoemde *Lierzang op de Ruijter*, benevens die *Aan de Vrijheid* en *Aan mijn Vaderland* en vooral ook zijne *Ode aan God* getuigen. Krachtig en stout is ook zijne Ode *Aan Napoleon.* Dezelfde geestdrift heerscht in zijn *Lofdicht op de Ruijter.* In zijn leerdicht en ook in zijne erotische stukken is hij niet vrij van dat sen-

timenteele, dat den geest van zijn tijd ademt, en dat op enkele plaatsen zijner poëzij niet tot sieraad verstrekt. Des dichters diep gevoel drukt zich echter heerlijk uit in zijne godsdienstige gezangen. Het is bekend, dat vele daarvan in de *Evangelische Liederen*, bij de Hervormden in gebruik, zijn opgenomen.

De vier treurspelen, door hem vervaardigd, zullen steeds onzer letterkunde tot sieraad verstrekken; zij zijn *Thirsa of de zege van den godsdienst*, *Lady Johanna Gray*, *Ines de Castro* en *C. Mucius Cordus*.

§ 733. Als leerdichter trad FEITH op met de uitgave van *het Graf* in 1792. Dit gedicht heeft niets van dat berijmd proza, dat anders bij deze dichtsoort zoo vaak wordt aangetroffen. Diep gevoel en sombere droefgeestigheid wisselen er zich af met de heerlijkste schildering van een zalige toekomst. Zijne andere gedichten in deze soort, die mede hunne eigenaardige verdiensten bezitten, zijn *de Ouderdom*, *de Eenzaamheid* en *de Wereld*. Aan het eerste dezer drie uitvoerige gedichten ontleenen wij eenige regelen aan CATS gewijd, waarin de dichter zoo meesterlijk den geest van zijne en ook wel van later dagen schetst:

Eerwaardig grijsaard! dat bij een gezonken kroost,
Uw kindsche eenvoudigheid, uwe onschuld, die niet bloost,
Een valsche kieschheid, of een honend lagchen wekke;
Dat zelfs uw wijsheid u niet meer tot schild verstrekke! —
Ach! de eeuw, die u bespot, heeft luttel roems gebaard,
Verlicht, maar zonder deugd, is zij uwe eeuw niet waard.
Vergeefs zoudt ge in haar' kring naar de oude grootheid zoeken:
Zij schittert op papier, en blinkt in doode boeken.
Misgun die woordenpraal, die trotsche taal haar niet,
't Is al de grootheid ligt, die haar nog ovrig schiet.
Zij wreekt u aan zich zelv'. — . . . .

Wij nemen deze regels over alleen om de schoone en stoute gedachte in den laatsten daarvan uitgedrukt, die in zoo weinig woorden zoo veel zegt.

§ 734. Zonder FEITH's werken geregeld op te noemen, moeten wij toch nog gewagen van zijne proza-schriften, waarin hij zich jegens de vaderlandsche letterkunde niet minder

verdienstelijk maakte. Tot deze schriften behooren in de eerste plaats vier godgeleerde verhandelingen, door verschillende genootschappen bekroond, verder zijn beroemd werk, getiteld: *Het Dagboek mijner goede werken, in rekening gebragt bij God tegen den dag des Oordeels;* en, terwijl wij hier zijne *Brieven over verscheidene onderwerpen*, in 6 deelen, noemen, moeten wij nog gewagen van zijne dichterlijke *Brieven aan Sophie* over de Kantiaansche wijsbegeerte, waarover hij door Kinker zoozeer gehekeld is geworden. Tot zijne prozaïsche werken behooren ook twee romans *Julia* en *Ferdinand en Konstantia*, waarin het sentimenteele den hoofdtoon heeft. Eindelijk gaf hij nog met zijn vriend Kantelaar de *Bijdragen ter bevordering der Schoone Kunsten en Wetenschappen* in het licht.

Feith overleed, algemeen betreurd, in het begin van het jaar 1824.

6. Mr. Willem Bilderdijk. Mr. Johannes Kinker.

§ 735. Deze groote man, die als een eenig verschijnsel in de geschiedenis onzer letterkunde zich vertoont, werd in het jaar 1756 te Amsterdam geboren. Wij zeggen, dat Bilderdijk als eenig in de geschiedenis onzer letteren prijkt, en voorzeker heeft zij geen tweede voorbeeld aan te wijzen van eene zoo veel omvattende geleerdheid, van zulk een rijk dichterlijk vermogen, van zulk eene onbegrijpelijke gemakkelijkheid in het behandelen van zoo veelsoortige onderwerpen, van zulk eene diepvorschende en uitgebreide kennis, als wij bij dit wonder zijner eeuw aantreffen. Wij aarzelen om in bijzonderheden te treden aangaande hetgeen door hem geschreven is, en wenschten dit te kunnen zamenvatten door eenvoudig te zeggen, dat al wat onze letterkunde vroeger, bijzonder wat de poëzij betreft, voortreffelijks opleverde, zich in Bilderdijk vernieuwde, en doorgaans door hem overtroffen werd.

§ 736. Bilderdijk's jeugd leverde niets op, dat den toekomstigen letterkundigen reus, zoo wij hem dus noemen mogen, aankondigde. In dien leeftijd toonde hij zich doorgaans stil, somber en in zich zelven gekeerd. Niettegenstaande schijnt er in het jeugdige brein een diep nadenken

over veel en velerlei zaken te hebben omgegaan, waarvan het een en ander aan het papier werd toevertrouwd, doch waarvoor grootendeels nog dat ongedwongen gebruik der taal ontbrak, om het alles in den vereischten vorm weder te geven. Toen hij zes jaar oud was, had hij het ongeluk door een speelmakker zoo gevoelig op den voet getreden te worden, dat zulks verschillende geneeskundige bewerkingen ten gevolge had. Hieronder leed zijn gestel zoo zeer, dat hij eerst op zijn zestiende jaar zijne gezondheid wederkreeg. Het aanhoudend zittend en dikwijls bedlegerig leven heeft op de ontwikkeling van zijn geest welligt geen ongunstige uitwerking gehad. Ten minste schijnt hij in die afzondering een rijkdom van kennis te hebben opgedaan, die hij uit met nadenken gebruikte boeken putte.

§ 737. Tot de verschillende wetenschappen, die hij in zijn afzondering en genoegzaaam zonder de hulp van onderwijzers beoefende, behoorde in 't bijzonder de bouwkunde, waarin hij het schoone met het wiskundige zoo treffend vereenigd vond. Ook de krijgstaktiek had zijne aandacht getrokken, in de hoop om in 't vervolg zich aan de krijgsdienst te kunnen wijden; doch hij behield uit zijn bovengenoemd ongeval geheel zijn leven lang een gebrek aan den voet, dat hem de opvolging zijner neiging belette. De dichtkunst, waarin hij later de groote meester moest worden, werd in die vroegere jaren zelden door hem beoefend. Hetgeen hij daarvan in jeugdigen leeftijd heeft vervaardigd, draagt weinig blijken van het groot genie, dat in hem sluimerde; en dat eerst na rustelooze inspanning, om de noodigde heerschappij over de taal te bezitten, in zijne volle kracht te voorschijn trad.

§ 738. Wij halen dit een en ander omtrent Bilderdijk's jeugdigen leeftijd aan, omdat zulks tot vele behartigenswaardige opmerkingen aanleiding geeft. Nu zullen wij een oogenblik stil staan bij zijne verdere levensbijzonderheden, die mede treffende punten aanbieden.

Op zijn 24ste jaar ging hij naar de Leidsche Akademie, om in de regten te studéren, in welke studie hij spoedig zulke vorderingen maakte, dat hij na twee jaren tot Meester in de beide Regten bevorderd werd. In zijne staatkun-

dige gevoelens was hij, zooals wij reeds vroeger vermeldden, der stadhouderlijke partij vurig toegedaan, hetwelk hem reeds in zijne akademische loopbaan onaangenaamheden verwekte, en hem later een leven vol teleurstelling en miskenning berokkende.

§ 739. BILDERDIJK vestigde zich als advokaat in den Haag, en huwde in 1784 met REBECCA CATHARINA WOESTHOVEN. Dit huwelijk was niet zeer gelukkig. BILDERDIJK was verknocht aan het Stadhouderlijk bestuur, en dit had na de omwenteling van 1795 ten gevolge, dat hij het grondgebied der Republiek moest ruimen. Hij begaf zich toen naar Engeland, alwaar hij in zijn onderhoud voorzag door het geven van onderwijs in talen en wetenschappen, en zelfs in het teekenen. Daar zijne echtgenoote hem in zijne ballingschap niet had willen volgen, beschouwde hij zich als door haar verlaten, en zijn huwelijk daardoor als ontbonden. In 1796 huwde hij te Londen met KATHARINA WILHELMINA SCHWEIKHARDT, in welke hij meer dan dertig jaren eene liefderijke en zorgzame levensgezellin vond, en wier roem als dichteres zich sedert aan dien van haren echtgenoot verbond. BILDERDIJK begaf zich vervolgens naar Brunswijk, waar hij zeer minzaam door den regérenden Hertog ontvangen werd. Sedert bragt hij zijn tijd door met het geven van kollegiën, en met de beoefening der dichtkunst. In 1806 kwam hij in het vaderland terug.

§ 740. Bij koning LODEWIJK stond BILDERDIJK weldra in hoog aanzien. Deze vorst, die hem *de glorie van zijn rijk* noemde, koos hem tot zijn leermeester in de Nederlandsche taal en als raadsman in zaken, die de vaderlandsche letteren en wetenschappen betroffen. Ook BILDERDIJK was den Vorst met al die liefde toegedaan, welke hem een dure pligt was jegens de over hem gestelde magt, en hij zag alleen redding voor het diep gezonken Vaderland in eene eenhoofdige regéring. Hij verzaakte echter zijne verknochtheid aan het huis van Oranje niet, en gaf zulks ook toen onbewimpeld te kennen. Intusschen vloeide zijn leven niet kommerloos heên. Zijne gevoelige ziel leed aan de eene zijde onder menige teleurstelling aangaande het welzijn zijner landgenooten; aan

den anderèn kant onder het zoo grievend verlies van dierbaar jeugdig kroost.

§ 741. Na de inlijving van ons land in 't Fransche rijk verloor **Bilderdijk** zijne jaarwedde, en geraakte daardoor in zulke moeijelijke omstandigheden, dat hij tot het uiterste zou vervoerd zijn geworden, indien de Godsdienst hem niet staande had gehouden. Hij drukt zich daarover dus uit:

Uw gunst was 't die my spaarde.
Ge hebt me, ô groote God en Heiland, steeds behoed
Voor Filosofen deugd en Filosofen moed.
Ik leed, wanneer Gy riept tot lijden, en geduldig;
En, tot wat peil het stijge, ik ben u hooger schuldig.
Maar ô, geef krachten! Roep! ô roep my van mijn wacht,
Eer waanzin me op het laatst het zuiz'lend brein verkracht.

In die moeijelijke omstandigheden ondervond hij dikwijls treffende uitkomsten, en vooral hartelijke deelneming zijner vrienden; terwijl hij onverpoosd in verschillende rigtingen werkzaam bleef, om in zijne benoodigdheden te voorzien.

§ 742. Na de omwenteling van 1813 werd hem de betrekking van Auditeur-Militair in Amsterdam opgedragen, welken post hij eenigen tijd met allen ijver waarnam. Doch hij had steeds een afkeer van ambten; en verlangde dus vurig naar zijn ontslag, dat hem ook eerlang verleend werd, terwijl hij een jaarlijksch pensioen ontving, dat hij tot aan zijn dood bleef behouden. Intusschen moest hij in zijne geboorteplaats zelve nog eene grievende teleurstelling ondervinden. Het was 's Konings wensch, dat **Bilderdijk** door de regering van Amsterdam tot Hoogleeraar zou benoemd worden, doch hieraan werd niet voldaan, en dit griefde den grooten man zoo zeer, dat hij kort daarop Amsterdam verliet, en zich te Leiden vestigde. In deze stad woonde hij tot in 1827; vervolgens begaf hij zich naar Haarlem, waar hij de vier laatste jaren zijns roemrijken levens doorbragt. Hier was het dat hij in 't begin van 1830 zijne echtgenoote verloor, onder welken slag de laatste krachten van den grijzen Dichter moesten bezwijken. Op den 18 December 1831 ontsliep ook hij kalm en zacht, en Nederland verloor een der grootste geniën, die het ooit heeft bezeten. In de Groote

Kerk te Haarlem wijst het eenvoudig opschrift „BILDERDIJK", in eenen steen gebijteld, de plaats aan, waar het stoffelijk overschot van Neêrlands grootsten dichter, en dat zijner echtgenoote rust.

§ 743. Wij hebben bij de levensbijzonderheden van BILDERDIJK wat langer stil gestaan dan bij die van anderen, omdat zij op de voortbrengselen van zijn geest niet zonder invloed waren, en de verschillende dichtwerken uit de onderscheiden tijdperken van zijn veel bewogen leven de duidelijke sporen van dien invloed dragen. Wij zullen, nu wij een vlugtig overzigt zijner werken ondernemen, tevens op de hoofdtijdperken uit zijn leven terug wijzen. Die tijdperken zijn voornamelijk: zijn jongelingsjaren; de jaren zijner Regtsgeleerde praktijk; zijne uitlandigheid; zijne terugkomst in het vaderland tot aan de inlijving van ons land in 't Fransche rijk, en eindelijk zijne laatste levensjaren.

§ 744. Tot de poëzij zijner jongelingsjaren behooren hoofdzakelijk zijne minnedichten, die in twee bundels het licht zagen: de eerste, onder den titel van *Mijne Verlustiging*, verscheen in 1781, de andere, getiteld *Bloempjens*, in 1785. In deze stukken schittert het rijke genie van den jeugdigen dichter vol gloed, en in een vorm, waaruit het naauwwikkend oordeel over zijne gewrochten dikwijls stof tot schampere aanmerkingen heeft geput, doch het mogen den weldenkende verheugen, dat, hetgeen hem in deze als een smet aangewreven wordt, louter het uitvloeisel eener weelderige fantazie, en geenszins de uitdrukking van een zedelijk bedorven hart was. Behalve deze twee bundels heeft BILDERDIJK nog een derden uitgegeven, onder den titel *Odilde*. De gedichten, in deze verzameling voorkomende, zijn uit den tijd zijner verloving met zijne eerste gade, en alleen aan haar gerigt.

§ 745. Gedurende zijne praktijk als Regtsgeleerde was zijn tijd door de behartiging zijner zaken zoo beperkt, dat dit tijdperk wel het minst vruchtbare in dichterlijke voortbrengselen zijn moest. Tot het voornaamste dat van zijne hand in die jaren verscheen, behoort de nieuwe uitgave van de *Geuzen* van O. Z. VAN HAREN, met eene opdragt aan WILLEM V, waarin hij zoo geheel zijne vaderlandslie-

vende en tevens Oranjegezinde gevoelens uitdrukt. Buitendien gaf hij de *Deucalion en Pyrrha*, benevens de *Krijgsgezangen van* TYRTEUS uit, waarmede hij aan den geest zijns tijds voldeed, daar ieder toen bezield was met den lust tot strijden. Het laatste gedeelte van dit tijdperk zijns levens, de jaren tusschen de omwenteling van 1787 en die van 1795, was rijker aan lettervruchten van zijn hand. Wij onthouden ons van de opsomming, en noemen alleen zijn *Elius* (1788), een romantisch gedicht in zeven zangen, dat een zijner meesterstukken is. Het onderwerp van dit gedicht is de legende van den *Ridder met de Zwaan.*

§ 746. Gedurende zijne uitlandigheid, zoowel in Engeland als, in Brunswijk, moest BILDERDIJK door zijn letterarbeid voor een groot gedeelte in zijne behoeften voorzien. Intusschen hadden die schokken en levenswisselingen op zijne poëzij geen onvoordeeligen invloed; hij ontdeed zich geheel van den stroeven vorm, dien men in de poëzij zijner jongelingsjaren hier en daar meent op te merken. Onderscheiden bundels gemengde gedichten en enkele dichtstukken zijn door hem in dit tijdperk uitgegeven. In die bundels komen ook verschillende verzen voor van zijne echtgenoote, die onder zijne leiding in de Nederlandsche dichtkunst eene aanzienlijke hoogte bereikte. Tot de afzonderlijke stukken behoort zijn *Buitenleven* (1803), eene navolging van *L'homme des champs* van DELILLE, welke navolging echter in vele opzigten het model overtreft, zoo als doorgaans het geval was, wanneer hij vreemde lettervruchten in onze taal. overbragt. Onder andere navolgingen behoort tot dit tijdperk nog die der gedichten van OSSIAN (1805).

§ 747. Tot den tijd zijner uitlandigheid behoort waarschijnlijk ook grootendeels dat meesterstuk van didaktische poëzij: *De Ziekte der geleerden*, in zes zangen. De dichter zond de kopij daarvan, als een liefdegift tijdens Leidens ramp in 1807, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Het Dichtstuk, met eene opdragt aan *'s Lands Hoogeschool te Leyden*, werd bij inteekening uitgegeven, en leverde eene zuivere opbrengst van *f* 1400 op. Het is verbazend, hoe de Dichter van de wetenschap partij heeft getrokken, en hoe zijn rijk talent schittert in het scheppen der dichterlijke

voorstelling van zaken, die men oppervlakkig zou oordeelen, zoo weinig dichterlijks te bezitten. Het zegt niet weinig, wanneer een voornaam vaderlandsch Letterkundige verklaart: dat men in dit uitgebreide dichtstuk „vruchteloos wellicht naar zwakke plaatsen zoude zoeken."

§ 748. Het tijdperk van LODEWIJK's regéring was voor onzen Dichter een tijd van verademing na jaren van zorg en kommer. De gunst van den in vele opzigten voortreffelijken Vorst maakte, dat BILDERDIJK op een onbekrompen voet en geheel voor de kunst konde leven. Aanzienlijk was dan ook de arbeid, door hem in dien tijd geleverd, buiten de veelvuldige werkzaamheden, die zijn lidmaatschap van het Koninklijk Nederlandsch Instituut medebragten. Wij kunnen hier evenmin als elders stilstaan bij de bijzondere gedichten of lettervruchten van anderen aard. Wij merken alleen aan, dat hij in dien tijd zijn treurspel *Floris de Vijfde* vervaardigde, hetwelk hij aan koning LODEWIJK opdroeg (1808). Hoewel de tooneelpoëzij nooit in zijn bijzonderen smaak viel, verschenen er toch na den *Floris* nog drie deelen, waarin ook stukken zijner gade gevonden worden.

§ 749. In dit tijdperk ontwierp BILDERDIJK zijn plan, en maakte hij de eerste zangen van zijn epos of heldendicht: *De Ondergang der eerste Wareld*, eerst later in 1820 door hem uitgegeven; een arbeid, dien hij door het hem steeds balsturig lot niet mogt voltooijen, tot eeuwigen spijt voor Nederlands letterkunde, daar hij, te oordeelen naar het fragment dat wij bezitten, alle dichterlijke voortbrengselen der thans levende natiën in de schaduw gesteld zou hebben. Vijf zangen waren van dit grootsche werk bijna voltooid, toen ons land zijne zelfstandigheid geheel verloor. De tijding onzer inlijving in 't Fransche rijk had op den Dichter eene onbeschrijfelijke uitwerking. Hij staakte zijn grootschen arbeid, om zoo te zeggen midden in een versregel, en vond later de kracht niet meer om den afgebroken draad weder op te vatten.

§ 750. Men heeft het lang bejammerd, dat er in de geschriften van BILDERDIJK geen spoor te vinden was, om het plan van dit overschoone werk in zijn geheel te kunnen nagaan, tot dat het aan een zijner waardige kweekelingen in

de poëzij, een dichter, in wien de geest van den grooten meester waardiglijk voortleefde, heeft mogen gelukken dit plan in zijn geheel, als met wiskunstige zekerheid, uit den aanleg te ontwikkelen. Men vindt die ontwikkeling met vele andere bijzonderheden en aanteekeningen in de uitgave van BILDERDIJK'S *Epos* door Mr. ISAÄC DA COSTA. Wij mogen verder niet in bijzonderheden treden aangaande dit werk; een paar opmerkingen moeten wij echter nog mededeelen.

§ 751. In de eerste plaats heeft men in dit meesterstuk een dubbelen tegenhanger gevonden van zijn ander meesterwerk *de Ziekte der Geleerden*. In dit gedicht bejammerde men het, dat de Dichter volstrekt geen partij had getrokken van den troost des Evangelies, die bij de schildering der ziekten enz., in het gedicht voorkomende, met zoo veel vrucht aan te wenden geweest ware. Zijn *Epos* daarentegen heeft de hooge zegepraal van het Evangelie tot einddoel, doch de ontknooping, zoo als die in 's Dichters geest lag, was te groot om door een mensch vooraf bezongen te worden. Hij had daarvan welligt een voorgevoel, en ziedaar onze tweede opmerking. De plotselinge staking van dien arbeid, zoo heerlijk aangevangen, moet een ieder treffen, wanneer hij den dichter in den aanhef (Zang 1, reg. 51—54) hoort uitroepen:

Verlosser! zie, zie neêr op dit vermetel pogen!
Begunstig 't, is 't iets meer dan Dichterlijke logen;
Maar, stijgt het stouter dan eens Christens Godsvrucht past,
Verstoor het uit genade, en leg mijn' waanzin vast!

§ 752. Van het jaar 1810 tot 1823 verschenen eenige bundels gedichten, van welke de meeste sporen dragen van 's Dichters neêrgedruktheid. Intusschen heerscht in allen zijne hem eigen verhevenheid, rijkdom van denkbeelden en poëtische schoonheid. Onder de afzonderlijke stukken, in die bundels voorkomende, verdienen vooral de *Kunst der poëzij*, *de Schilderkunst* en *het Afscheid* genoemd te worden. Men heeft opgemerkt, dat de stukken, in deze jaren verschenen, zich minder op Christelijk grondgebied bewegen, dan zulks het geval is in stukken van vroeger of later tijd.

§ 753. De titels der Dichtbundels, reeds in dit en in het laatste tijdvak zijns levens uitgegeven, zinspelen doorgaans op zijn naderend einde. Zoo gaf hij reeds in 1809 *Najaarsbladen*, in 1811 *Winterbloemen*, in 1814 *Affodillen*, met de in dichterlijk proza vervatte verklaring: „In het afnemen van leven en krachten heb ik Najaar- en Winterbladen en Bloemen gegeven, zooveel mij de stormen en onweders toelieten; en ik ben op deze wijs tot den oever van het Doodenrijk genaderd. Wat kan ik thans nog opleveren, bloote schaduw van mij zelven geworden en den schimmen der afgeleefden gelijk? HOMERUS heeft den donkeren en benevelden toegang des doods met *Affodillen* beplant. Welaan, plukken wij ook hiervan een handvol, eer wij uit het oog onzer tijdgenooten verdwijnen!" Nog latere bundels dragen dusdanige titels, als: *Nieuwe Uitspruitsels* (1817), *Krekelzangen* (1823), *Navonkelingen* (1825), *Oprakeling* (1826), *de Voet in 't Graf* (1827), *Vermaking* (1828), *Avondschemering* (1828), *Nieuwe Vermaking* (1829), *Schemerschijn*, (1829), enz. Al deze bundels werden, met nog andere, in de laatste jaren van zijn leven uitgegeven, doch in de verzen, daarin voorkomende, heerscht nog hetzelfde vuur en dezelfde verhevenheid als in die uit de kracht zijns levens.

§ 754. De poëzij, en kon het anders, was hem eene hebbelijkheid, eene behoefte geworden; hij kon niet anders of hij moest zijne overpeinzingen, zijne gewaarwordingen in poëzij uiten. Hij geeft dit in zijne *Nieuwe Oprakeling* (1832) dus te kennen:

Even als een oude Baker,
  Wen een piepend nachtkaars-end
In de pijp brandt op haar blaker,
  Uit langdurige gewent'
Dadelijk haar knie doet trillen
Of ze een kindjen had te stillen,
  Daar 't intusschen stil en zoet,
Zonder schudden, zonder sussen,
Rustig voortslaapt op zijn kussen,
  En in 't wiegjen niets vermoedt.

Evenzoo (ik wil 't bekennen),
  Is 't met my in dezen tijd,
Wien, dien kring gewoon te rennen,
  't Bloed door 't hersenstelsel rijdt.
Verzen zijn het zonder ende;
Waar ik thans mijn aandacht wende,
  Wat verstand of wil gebied',
Wat er in of door mag stormen,
Alles voegt zich in die vormen;
  Anders denken kan ik niet.

— — — — — — — — — — — —

Schrikt dus vrij, mijn tijdgenooten,
  Van de verzen zonder end,
Die, my buiten wil ontvloten,
  's Drukkers pers in 't daglicht zendt.
Wijt aan die ze u mededeelen,
Niet aan my, zoo ze eens vervelen!
  'k Weet het alles heeft zijn maat;
Maar voor paarden die, aan 't hollen,
In hun rennen zuizebollen,
  Weet de voerman hier geen raad.

Bij het scheemren van zijne oogen,
  Dravende over struik en hegg',
Blijft er niets in zijn vermogen
  Dan te roepen: „Uit den weg!"
Nu dat roep ik. „Goede vrinden,
„Die u niet bekocht wilt vinden
  „By mijn oud eenzelvig lied!
„Waar u 't boek op wil onthalen,
„Hoordet gy reeds vijftigmalen;
  „En wat nieuw is, schaf ik niet!"

§ 755. Wij nemen hiermede afscheid van onzen grootsten Dichter en grondigsten taalkenner zijner eeuw; den man, die uit twee en twintig vreemde talen navolgingen leverde.

Niettegenstaande wij betrekkelijk uitvoerig over hem gehandeld hebben, spijt het ons, dat het bestek van dit werk niet toelaat, om meer bijzonderheden over zijne geschriften aan te halen. Bilderdijk's leven en werken toch maken, om zoo te zeggen, eene literarische geschiedenis op zich zelve uit. Van zijne prozaschriften, als zijne *Historie des Vader-*

lands, waarin hij niettegenstaande zijne partijdige beschouwingen en zijne onverdraagzaamheid, vele nieuwe gezigtspunten opende, van zijne talrijke geschriften van godsdienstigen en zedekundigen aard, zijne brieven enz. enz. kunnen wij geen melding melding maken. Alleen moeten wij zeggen, dat het te bejammeren is, dat een man als BILDERDIJK niet meer heerschappij over zich zelven had; en zich door zijne drift zoo verre liet vervoeren, dat hij zich niet ontzag om mannen als WAGENAAR, VAN DER PALM, KINKER, SIEGENBEEK en anderen de onaangenaamste woorden naar het hoofd te werpen. Van zijne werken vindt men eene volledige opgave in eene Bijlage van *De Navorscher*, terwijl wij om meer bijzonderheden aangaande zijn leven en werken verwijzen naar het *Nieuw Biografisch*, *Anthologisch en Critisch Woordenboek van Nederlandsche Dichters*, *bijeengebragt door* A. J. VAN DER AA.

§ 756. Onder de dichters, die in dit tijdvak schitterden en niet meer in leven zijn, is Mr. JOHANNES KINKER de eenige, die misschien in vergelijking kan komen met den hoofddichter, over wien wij in dit artikel handelden. Deze diepzinnige denker (geb. 1764, overl. 1845) vestigde zich, na het volbrengen zijner studiën, als advokaat te Amsterdam. Later werd hij bevorderd tot Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Nederlandsche Letterkunde te Luik, waar hij door zijn minzamen en leerrijken omgang weldra aller harten won.

§ 757. Wanneer wij hem in vergelijking met BILDERDIJK stellen, geven daartoe de volgende punten aanleiding: vooreerst was KINKER een even scherpzinnig en niet minder grondig taalkenner, waarover wij reeds in § 305 hebben gesproken. Even als BILDERDIJK was KINKER wijsgeer en wijsgeerig dichter, hoewel zij zich op een geheel verschillend terrein bewogen, welk verschil voor onze jeugdige lezers nog moeijelijk te vatten valt. En mogen wij het zeggen, waar KINKER hekelt, is hij wat meer hoffelijk, maar misschien niet minder scherp dan zijn groote tegenstander.

§ 758. Bij eene vergelijking van de poëzij der beide dichters behoeven wij niet te zeggen, dat die verre ten gunste van BILDERDIJK uitvalt. Wij bedoelen hier niet, dat door dezen zooveel meer, en in verschillender genres geleverd werd,

maar wij komen op hun punt van uitgang terug. Bij Bilderdijk heeft het Evangelie den hoofdtoon, en zijne poëzij is overal, zelfs in de verhevenste partijen, helder, verstaanbaar, ook voor den eenvoudige; terwijl Kinker's diepzinnige wijsbegeerte, die in zijne hoofdwerken den grondtoon uitmaakt, den lezer zijner gedichten dikwijls doet duizelen. Wij durven de vergelijking niet verder voortzetten, ofschoon wij meenen, dat in het werktuigelijke der kunst, in de gemakkelijke beheersching der taal ook nog een merkbaar verschil bij beide dichters valt aan te wijzen.

7. Andere voorname Dichters.

§ 759. Wij zullen nu eenige dichters, wier namen te hoog staan, om ze niet met grooten lof te vermelden, in één artikel zamenvatten. Naar tijdorde daarin te werk gaande, treffen wij eerst Petrus Johannes Kasteleijn aan, geb. te Breukelen in 1746 en gest. te Amsterdam in 1794. Hij oefende in deze stad het beroep van apotheker uit en bezat als scheikundige groote verdiensten, waarvan verscheidene door hem in dit vak uitgegevene werken getuigen. Als dichter maakte hij zich bekend door eene menigte vertaalde tooneelstukken, door 2 oorspronkelijke en door een paar bundels poëzij. In zijne *Nieuwe poëzij*, 2 dln., (1792) zijn uitmuntende lierzangen.

§ 760. Jacobus Kantelaar, geboren te Amsterdam in het jaar 1759, en overleden in 1821, hebben wij ook reeds in § 734 vermeld. Deze groote man, eerst predikant te Almelo, en later door verschillende lotwisselingen, ten gevolge der tijdsomstandigheden, in den handel geraakt, heeft zich als geleerde, als staatsman, als dichter en als redenaar een blijvenden roem verworven. Zijne gedichten zijn niet talrijk, maar zij kenmerken den echten dichter. Zijne *Lofrede* op zijn voormaligen leermeester Schultens is een model in dat genre, en zijne *Verhandeling over het herdersdicht* werd met goud bekroond.

§ 761. Jan van Walré werd in 1759 te Haarlem geboren. Het eerst trad deze dichter op met een Treurspel *Willem de eerste*, *Prins van Oranje*. Dit stuk, als eersteling in zulk een moeijelijk vak, had veel verdiensten, doch voor

openbare opvoering werd het ongeschikt geoordeeld, omdat er geen vrouwenrollen in voorkomen. Eene tweede proeve in hetzelfde vak, de *Diederik en Willem van Holland*, vereenigde al de vereischten voor zoodanig drama in zich, en geeft hem regt om als treurspeldichter onder de voornaamste gerekend te worden. Behalve deze treurspelen, bezitten wij van hem een zangspel: *Natuur en Opvoeding of het Gansje;* verder eene vrije navolging van *Pygmalion* van J. J. ROUSSEAU; bundels verschillende gedichten, onder de titels van *Heidebloemen* en *Hekssluiting*. In sommige stukken is deze dichter bijzonder geestig en naïf, doch dat vloeijende en losse, dat men in zijne verzen wil zoeken, kunnen wij er zoo bijzonder niet in vinden.

§ 762. Te midden dezer dichters behooren wij naar tijdorde eene dichteres te vermelden, PETRONELLA MOENS, geb. in 1762, overl. in 1843, die het ongeluk had, 2 jaren na hare geboorte, door eene kwaadaardige ziekte aangetast te worden en haar gezigt te verliezen. Zij bleef haar gansche leven blind. In weerwil van dit gebrek ontwikkelde zij een gelukkigen aanleg voor de poëzij, welke, gepaard aan een stalen geheugen, een teeder gevoel en eene levendige verbeeldingskracht, haar menig schoon gedicht deden vervaardigen. Zij ontving onderscheidene bekrooningen en eereblijken en deed zich ook als kinderschrijfster gelukkig kennen.

§ 763. JAN FREDERIK HELMERS werd in 1767 te Amsterdam geboren. Hij genoot eene beschaafde, hoewel niet geleerde opvoeding. Op zijn negentiende jaar trad hij als dichter op met een lijkzang op B. DE BOSCH, waarin nog veel voorkomt, dat den naam van poëzij niet verdient. Langzamerhand vormde hij zich tot dien verheven zanger, dien wij in zijn meesterstuk *de Hollandsche Natie* vinden. Eene reis naar Frankrijk had op de ontwikkeling van zijn dichterlijk talent zeer veel invloed, waarvan de twee deelen met *Gedichten*, in 1809 en 1810 door hem uitgegeven, de duidelijkste blijken dragen.

§ 764. Het laatste, dat HELMERS uitgaf, was het verheven gedenkteeken van de glorie zijns volks en ook van zijn eigen roem, het reeds genoemde dichtstuk *de Hollandsche Natie, in zes zangen*, dat, gloeijende van vaderlandsliefde en van

een edelen trots op den nationalen roem, te regt bij elk onbedorven Nederlander op hoogen prijs gesteld wordt; en wij verheugen ons te kunnen zeggen, dat er verscheiden uitgaven aan ten deel vielen, dat anders een zeldzaam lot voor dichtwerken in ons land is. Bij de eerste uitgave, in 1812, deed de Fransche censuur er verscheiden schoone en krachtige regels uitwerpen, doch deze werden, na onze bevrijding, in de volgende uitgaven weder ingevoegd.

§ 765. HELMERS overleed den 26. Februarij 1813, nadat hij ruim drie weken te voren bij gelegenheid eener prijsuitdeeling der stads Teeken-akademie nog een voortreffelijk dichtstuk had uitgesproken. Zijn overlijden werd door de eerste redenaars en dichters in lijkredenen en zangen betreurd, en hij verdiende dit. HELMERS was een echt dichter, die zijne voorgangers in vele opzigten overtrof, en wien geen andere gebreken zijn aan te wrijven, dan dat zijne fantazie hem soms verder voerde, dan waar zijne hoorders of lezers hem volgen konden, hetgeen men thans zijne hoogdravendheid noemt. Zijne *Nagelaten Gedichten* zijn in 1814 in twee deelen uitgegeven door VAN HALL, LOOTS en KLIJN.

§ 766. In hetzelfde jaar als HELMERS werd CORNELIS LOOTS geboren. De ouders van dezen dichter waren burgerlieden, die hem niet verder lieten leeren, dan toen in dien stand gebruikelijk was, namelijk het lezen, schrijven en rekenen. Ook vergunden hunne strenge godsdienstige begrippen hem geen andere lectuur, dan hetgeen tot de godsdienstige huisbibliotheek behoorde. Zijne neiging bij de keuze van een beroep kon niet opgevolgd worden, en hij werd kantoorbediende of boekhouder, welke betrekking hem steeds tegenstond. Intusschen had hij door vlijtige beoefening der Vaderlandsche poëzij zich zelven tot dichter gevormd, en wel tot een der krachtigste zangers op het gebied van den vaderlandschen roem.

§ 767. Wij kunnen omtrent zijne poëzij niet in bijzonderheden treden, en moeten ons vergenoegen met de eenvoudige opgave der titels. Onder dien van *Gedichten* verschenen er in 1816 en 1817 vier deelen. In 1819 gaf hij een dichtstuk, *de Mensch*, in drie zangen; vervolgens zijne *Nieuwe Gedichten*, en een paar afzonderlijke gelegenheidsver-

zen. De Hoogleeraar SIEGENBEEK zegt van hem: „De meeste Gedichten in de verzamelingen, bij zijn leven in het licht verschenen, doen ons den echten kweekeling der zanggodinnen kennen, en ademen eene levendigheid van gevoel, eene sterkte van verbeeldingskracht, eene verheffing van geest en oorspronkelijkheid van voorstelling, welke niet, dan bij hem zijn aan te treffen, dien de natuur zelve tot dichter gevormd heeft." LOOTS overleed in 1834. In 1857 verschenen zijn *Nagelaten Gedichten*.

§ 768. Hetzelfde jaar 1767 zag ook den geestigen, rijkbegaafden ANTONI CHRISTIAAN WINAND STARING VAN DEN WILDENBORCH geboren worden. Na het volbrengen zijner studiën in de regtsgeleerdheid sleet bij zijne dagen op het landgoed *Wildenborch*, waar hij zich bij afwisseling aan de beoefening der letteren en die der landhuishoudkunde overgaf. In zijne poëzij muntte hij reeds op negentienjarigen leeftijd uit door kortheid en kernachtigheid. Deze twee eigenschappen, gepaard aan oorspronkelijkheid en bevallige voordragt, kenmerken overal zijne gedichten. In zijne godsdienstige liederen is hij zeer gevoelig; voor de legende heeft hij een bijzonderen aanleg; zijne *Ada van Holland* is een meesterstuk; terwijl hij in het puntdicht naauwelijks zijns gelijken heeft. In 1836 heeft hij eene naauwkeurig herziene uitgave zijner gedichten bezorgd, welke in 1862 op nieuw met eene inleiding door N. BEETS zijn uitgegeven. Hij overleed in 1840.

§ 769. MAURITS CORNELIS VAN HALL, geb. in 1768, overl. in 1858, studeerde in de regten te Leiden en zette zich eerst als advokaat te Nieuwer-Amstel, later te Amsterdam neder. Hij was in verschillende gewigtige betrekkingen werkzaam, o. a. als president van de Eerste Kamer, voorzitter van het Instituut, dijkgraaf, lid der Prov. St. van Zuid-Holland, president van de regtbank en lid van de Eerste Kamer. Als dichter munt hij uit door een zuiveren, onberispelijken, deftigen vorm, die hem vooral geschikt maakte voor jubelzangen, cantates en feestredenen. Zijne gedichten zijn in 3 bundels in 1818, 1829 en 1839 uitgekomen. Buitendien deed hij zich, ook door geschriften, als een degelijk regtsgeleerde, een naauwkeurig geschiedvorscher en smaakvol letterkundige kennen.

§ 770. Als den voornaamsten Tooneeldichter uit lateren tijd noemen wij SAMUEL IPERUSZ. WISELIUS (geb. 1769, overl. 1845). Deze geleerde man volbragt zijne studiën aan de Hoogeschool te Leiden, doch verliet uit een gemoedelijk bezwaar de regtsgeleerde praktijk, en begaf zich in den handel, zonder echter zijne letteroefeningen te laten varen. Hij was een zeer verheven zanger, die bij een gezuiverden smaak, ook grondige kunstkennis bezat. De tooneelpoëzij, vooral het treurspel, zuiverde hij van den Franschen wansmaak. Zijne *Mengel-* en *Tooneelpoëzij* zijn in 5 deelen uitgegeven. Zijn waardige schoonzoon, de geleerde P. VAN LIMBURG BROUWER, heeft eene levensbeschrijving van den grooten man gegeven.

§ 771. Als een zeer geestig en bevallig dichter noemen wij ADAM SIMONS (geb. 1770, overl. 1834), vroeger Predikant aan den Uithoorn, naderhand Hoogleeraar in de Nederlandsche taal en de welsprekendheid aan de Utrechtsche Hoogeschool. Verder noemen wij HENDRIK HARMEN KLIJN, (geb. 1773, overl. 1856), den dichter der schoone treurspelen *Montigni* (1820) en *Filips van Egmond* (1822), en zijn jongeren broeder BAREND KLIJN Bz. (geb. 1774, overl. 1829) een niet onbegaafd dichter, van wien drie deelen gedichten bestaan, meest allen aan zedekundige onderwerpen gewijd. DAVID JACOBUS VAN LENNEP (geb. 1774, overl. 1853), opvolger van den beroemden WYTTENBACH als hoogleeraar in de oude talen en letterkunde aan het Athenæum te Amsterdam in 1799. Hij maakte zich bekend als een bekwaam dichter door zijne vertaling van HESIODUS' *Werken en Dagen* en door zijne oorspronkelijke gedichten: *De Herder op het slagveld van Cannae;* zijn *Duinzang* enz.

§ 772. Bij meerderen bekend dan de laatstvoorgaande, maakte zich HAJO ALBERTUS SPANDAW (geb. 1775, overl. 1855). Hij vestigde zich in 1799 als advokaat te Groningen, weigerde het professoraat in de welsprekendheid aldaar, en werd later lid van het collegie van Gedeputeerde Staten, daarop Griffier der Staten, raadsheer in het geregtshof en lid der Tweede Kamer. Hij was een vruchtbaar dichter, vloeijend, soms zeer krachtig en verheven. Van hem maakten den meesten opgang zijn *Lof der vrouwen*, 1807, en *Vaderlandsche*

poëzij en liederen, 1817. In 1857 en 58 zijn al zijne *Gedichten* in 5 dln. uitgegeven. Nog onderscheidde zich als bevallig dichter ROBERT HENDRIK ARNTZENIUS (geb. 1777, overl. 1824), een verdienstelijk jurist en letterkundige, rijksadvokaat in Noord-Holland en lid der Tweede Kamer. Zijne gedichten zijn niet talrijk, doch ongekunsteld en beeldrijk. In zijne *Dichtlievende Uitspanningen* onderscheiden zich vooral zijn *Lierzang op keizer Alexander* en zijn dichtstuk op *Kenau Hasselaar*.

§ 773. Onvermeld mogen wij niet laten WILLEM HENDRIK WARNSINCK Bz. (geb. 1782, overl. 1857), niet zonder talent en verhevenheid van gevoelens, doch overschaduwd door vele beroemde tijdgenooten; Mr. ARENT VAN HALMAEL JR. (geb. 1790, overl. 1850), uitmuntend in het treurspel, waarvan er verscheidene door hem vervaardigd het licht zien en tevens als letter- en geschiedkundige; JOHANNES LEONARDUS NIERSTRASZ Jr. (geb. 1796, overl. 1828), een zeer gevoelig en vloeijend dichter, wiens vroegtijdig overlijden misschien een gevolg was van eene vuige satyre, die zonder naam van den schrijver, onder den titel van *Nieskruid voor den Heer Nierstrasz*, tegen hem werd uitgegeven. Wie kent niet zijn hartelijk gedicht: *Gods Voorzienigheid*, waarvan het begin aldus luidt:

Daar reikt van den hemel onzigtbaar een hand,
Om 't lot van de menschen te meten;
En wie hier zijn leed en zijn jammer betreur',
En wie hier de handen al morrende beur',
Geen enkle wordt immer vergeten.

En loopen, voor 't kortziende menschelijke oog,
Vaak middel en doel uit elkander;
Het doel wordt bereikt; — God bereikt het alleen;
Want soms strekt de droevige misdaad van d'een
Tot heil en geluk van den ander'!

§ 774. Noemden wij in § 771 den tevens als dichter bekenden Hoogleeraar in de Nederlandsche taal SIMONS, zoo moeten wij een vroeger verzuim herstellen, door hier den als Taalkundige beroemden Hoogleeraar Mr. BARTOLD HENDRIK

Lulofs te noemen, die tevens als dichter en aangenaam prozaschrijver niet onbekend is. Hij werd geb. te Zutphen in 1787 en overleed in 1849 te Groningen, waar hij hoogleeraar in de Nederl. taal, letterkunde en welsprekendheid was. In zijne taalkundige geschriften, die over verschillende onderwerpen loopen, heeft hij zich doen kennen als een scherpzinnig taalgeleerde, die de beoefening der taal op den waren prijs wist te stellen. Zijne gedichten zijn weinige, doch zeer gespierd. In het werktuigelijke der dichtkunst muntte hij evenzeer uit als in het declameren en in de geschiedenis der letterkunde. Daarbij was hij geestig en vernuftig, dikwijls scherp.

§ 775. Onder de reeds ontslapen dichters uit dit tijdvak hebben wij nog een paar zeer beroemde namen te vermelden, die wij uit hoofde van zekere overeenstemming in hunne maatschappelijke loopbaan bij elkander voegen. Wij bedoelen Johannes Immerzeel Jr. (geb. 1776, overl. 1841), en Willem Messchert (geb. 1790, overl. 1844). Beide deze dichters wijdden zich in latere jaren aan den boekhandel: de eerste te Amsterdam, de andere te Rotterdam. Indien Immerzeel zich niet als een echt dichter door zijn eigen werken had doen kennen, verdiende hij toch als beminnaar der letteren geroemd te worden, daar hij aan onze letterkunde de dienst bewees van de uitstekendste dichtwerken zijner tijdgenooten in min kostbare uitgaven te leveren, en tevens een pantheon voor de dichters van zijn tijd op te rigten in de uitgave van den *Muzen-almanak*. Zijn eigen poëzij bezit bij afwisseling die eigenschappen, welke den begaafden dichter kenmerken. Messchert was, volgens getuigenis van den Hoogl. Siegenbeek, een dichter, die, wegens edelheid van gevoelens, zoetvloeijendheid van versmaat, keur van uitdrukking en gepastheid van dichterlijke beelden, grooten lof verdient. Zijn *Gouden Bruiloft* is een juweel.

§ 776. Onder onze latere voortreffelijke dichters uit dit tijdvak, die mede reeds door den dood aan de Letterkunde ontrukt zijn, noemen wij ten slotte van dit artikel Adriaan van der Hoop Jr. en Hendrik Arnold Meijer. De eerste dezer dichters (geb. in 1802) heeft verscheiden fraaije dichtstukken geleverd, die de onmiskenbare blijken dragen van

dichterlijk genie, maar ook van zorgeloosheid in de beschaving van hetgeen dat genie voortbragt. Zijne vaderlandsche gedichten hebben veelal betrekking op de tijdsomstandigheden, waarin zij vervaardigd zijn. Van der Hoop trad het eerst als dichter op in het jaar 1830, dat jaar van geestdrift in het Noorden, opgewekt door den opstand onzer Zuidelijke broeders. Zijn *Tiendaagsche veldtogt* is driemaal, en zijne *Rouwklagt bij het overlijden van Neêrlands Koningin* tweemaal gedrukt, een bewijs, dat zij in den smaak der natie vielen. Van zijne dichtbundels noemen wij als de voornaamste: *Warschau*, 1833; *Columbus; Napoleon*, 1840; *Van Speyk*, enz. Van der Hoop overleed in 1841.

§ 777. Met leedwezen schreven wij hier den naam van Meijer neder, dien krachtigen, gevoeligen dichter, wiens tafereelen in verschillende opzigten den echten kunstenaar, den waren schilder kenmerken. Hij werd geb. in 1810 en overleed in 1854. Niet veel werd door hem geleverd; voor zooverre ons bekend is, bestaan alleen van hem *Heemskerk* en de *Boekanier*, doch deze twee gedichten zijn voldoende om hem eene hooge plaats onder de Nederlandsche dichters te mogen toekennen. Wij kunnen omtrent die werken niet in bijzonderheden treden, maar zeggen alleen, dat de dichter, als zeeofficier, uitmuntend geslaagd is in het schilderen van alles, wat onder het oog van den zeeman treffends voorvalt. Eene korte aanhaling uit *de Boekanier* zij ons tot besluit vergund:

Ja, kakelbont, en lomp van vorm,
Was 't schip, waarop de groote vaderen
De zeeorkaan en d'oorlogsstorm
Met lagchend voorhoofd zagen naderen!
Maar eeuwig groen is 't lauwerblad,
Dat ze op die ruwe bodems plukten,
En rijk, als Peru's grond, de schat,
Dien ze eens aan Oost en West ontrukten!
En welligt slaat het nooit, dat uur,
Dat wij, door zeil of stoom gedreven,
In spijt van snelheid, kracht en zwier,
Die wij aan beter kielen geven,
Weêr over d'eindlooz' oceaan

De zon van glorie op zien gaan,
Die vaak, op zegenrijken togt,
Der vaâdren vlag omstralen mogt!

§ 778. Och, konden we met de vele in dit artikel genoemde dichters afscheid nemen van de overledenen in de 19de eeuw! Maar helaas! bij den vorigen druk van dit werkje konden wij ons nog verblijden in drie sterren van de eerste grootte aan den Hollandschen dichterhemel; drie dichters, die hetzij in ouderen, hetzij op nog jeugdigen leeftijd, ons telkens nieuwe proeven te smaken gaven van hun verheven dichttalent, van hunne krachtige versificatie, van hun humor en geest, en die wij ook thans onder de van hunne taak afgeroepenen moeten tellen. Wij noemen met eerbied hunne namen: TOLLENS, DA COSTA en DE GENESTET. Dit drietal is waardig, dat wij er een afzonderlijk artikel aan wijden.

8. Hendrik Tollens Cz. — Isaäc da Costa. — P. A. de Genestet.

§ 779. HENDRIK TOLLENS Cz. werd te Rotterdam in 1780 geboren en volgde zijn vader in diens handelsvak op. Reeds op jeugdigen leeftijd openbaarde zich bij hem de lust voor de poëzij, die zich gaande weg al meer en meer ontwikkelde, ofschoon hij nooit zijne zaken ter wille van die kunst verzuimde. Zijne eerste schreden op het veld der poëzij lieten niet vermoeden, dat hij later onze volksdichter bij uitnemendheid zou worden. In het eerste leide hij zich vooral toe op het vertalen van Fransche treurspelen van RACINE, VOLTAIRE en DUCIS, en reeds op 16jarigen leeftijd had hij de de *Andromache* vertaald, die tot 3 maal toe gedrukt is. Daarop maakte hij naauwere kennis met de Engelsche en Duitsche letterkunde en in zijne vertalingen van Duitsche dichtstukken vooral toonde hij, hoe gemakkelijk en meesterlijk hij wist over te brengen. Zijne *Liedjes* van MATTHIAS CLAUDIUS en zijne *Dichtbloemen bij de naburen geplukt* bevatten hiervan de sprekendste bewijzen.

§ 780. Reeds in 1804 werd hij bekroond met den 2den

prijs voor zijn *Lierzang op Hugo de Groot*, in 1806 met den eersten voor zijn heerlijk dichtstuk *Egmond en Hoorne* en in 1819 voor zijn meesterstuk van beschrijvende poëzij: *De Overwintering der Hollanders op Nova Zembla.* Hoe zeer hij daarbij te huis was en den regten toon wist aan te slaan in zijne huiselijke stukjes, kunnen zijne 4 bundels getuigen: *Gedichten*, 3 dln. 1808, *Nieuwe Gedichten*, 2 dln. 1829, *Verstrooide Gedichten*, 1840, en *Laatste Gedichten*, 1848. Zijne volksliederen *Wien Neêrlands bloed* en *de Koning leev'* zijn in elks mond. Buitendien is hij de schepper van dat dichtsoort, hetwelk men gewoon is vaderlandsche *Romance* of *Ballade* te noemen.

§ 781. Hoe zeer zijn dichttalent door de natie op prijs werd gesteld, getuigt de 4de druk van zijne *Gedichten*, die in 1808 voor de eerste maal waren uitgekomen; op dien 4den druk waren omstreeks 10000 inteekenaren! Van 1855—57 zijn al zijne stukken, door hem zelven naauwkeurig herzien en gerangschikt, uitgegeven bij Suringar te Leeuwarden in 12 dln., en ook die uitgave, in smaakvol formaat, mogt een zeer groot debiet ondervinden. De dichter zelf mogt het einde van dien druk niet beleven. Na in 1844 zijne zaken aan den kant te hebben gedaan, woonde hij rustig op het buiten Ottoburg bij zijne geliefkoosd Rijswijk, en ontsliep er zachtkens den 21sten Oct. 1856. Met veel plegtigheid werd hij er begraven,

§ 782. Het is ons vergund, een proeve mede te deelen van zijn eenvoudig en roerend dichttalent. Daartoe schrijven wij hier af eenige coupletten uit zijn *Goeden Nacht van de armen aan de rijken*, een dichtstukje door hem ten voordeele der armen uitgegeven, en waarvan wij den achtsten druk voor ons hebben.

Een goeden nacht! een goeden nacht!
Gelukkigen, uw bed is zacht:
Gij moogt het hoofd op pluimen strekken;
Al kraakt de sneeuw, al vriest het fel,
Gij hebt het warm, gij hebt het wel,
Die u met dons en wol moogt dekken.

Dat mag niet elk, die 't gaarne zou;
Zoo menig slaapt niet in van kou,
Die hongrig op zijn peul gaat leggen.
God gaf niet elk — Hij gaf niet ons
Een dek van wol, een bed van dons,
Noch zoo veel stof om dank te zeggen.

Maar hij die 't heeft, hij slape zacht!
Een goeden nacht! gerusten nacht,
Gij rijkbedeelden met Gods zegen!
Geniet, geniet! het is Zijn wil,
En dat geen schepsel Hem bedill',
Omdat niet allen 't zelfde kregen.

Een goeden nacht, een goeden nacht!
Slaapt dankbaar in en sluimert zacht
En dekt u warmer, dan wij 't kunnen.
Ons bed is hard! . . . Maar elk zijn lot!
Geniet het uwe; 't komt van God:
Geen onzer, die 't u mag misgunnen.

Maar — is 't niet, als gij slapen gaat,
Of soms een schrikbeeld voor u staat,
Dat, hoe ge 't afweert, niet wil deinzen?
Kwam niet somwijl — en 's avonds meest —
Ons treurig lot u voor den geest
En deed u huivren bij 't bepeinzen?

Zegt, rijken! zegt: heeft aan uw bed
Zich soms geen bleeke schim gezet,
Die klappertandt en rilt van koude?
Zaagt gij daar soms geen moeder staan,
Die op haar kind u 't oog deed slaan
En de uitgedorde handen vouwde?

Dat was wel aaklig om te zien!
Het hield u uit den slaap misschien
En bleef u in den droom verzellen.
Al sloot ge de oogen vaster digt,
Het kwam alweer, dat naar gezigt,
Als of het lust had, u te kwellen.

Een goeden nacht! een goeden nacht! —
Er is een heulsap voor bedacht,
Er is één raad voor zulke spoken:
Beproeft het maar! het kost u min,
En — blijder beelden treden in,
Zoo ras gij de oogen hebt geloken.

Ziet! — 't is een heerlijk nachtgezigt!
Daar knielt een moeder met haar wicht
En zendt voor u tot God een bede!
Hoort! 't is een danktoon, die daar rijst,
Van wie gij laafde en hebt gespijsd
En van de naakten, die gij kleedde.

Dat geeft een kostbaar slaapvertrek!
Die weduwen met brood en dek,
Die blijde weezen in haar midden!
Zoo velen gij hebt welgedaan,
Die scheemrend langs uw oogen gaan
En als gij sluimert voor u bidden!

Dat kunt gij hebben, rijken! gij!
Beproeft en onderzoekt het vrij;
De proef kan daaglijks zijn genomen.
Gevoed, gelaafd, het leed verzacht,
En — goeden nacht! gerusten nacht!
Gij zult genoeglijk droomen.

§ 783. Mr. Isaäc da Costa werd uit Israëlitische ouders in 1798 geboren en door zijn vriend Bilderdijk door overtuiging tot het Christendom gebragt. Sinds dien tijd openbaarde zich in zijne zangen de gloed zijner oostersche afkomst en de geest der strenge voorvaderlijke opvatting van het Christendom. Naauwelijks 18 jaren oud bragt hij de *Perzen* van van Aeschylus en 3 jaren later diens meesterstuk *Prometheus* in krachtige verzen over. In 1822 verscheen zijn bundel *Poëzij*, vol rijkdom aan denkbeelden, gespierd en meesterlijk van vorm, zijn vader in de dichtkunst Bilderdijk evenarende. Na verscheidene afzonderlijke dichtstukken als *Feestliederen*, *Kerst- en Nieuwjaarszangen* enz. verschenen zijne *Zangen uit verscheidenen leeftijd.*

§ 784. Te midden van verscheidene belangrijke werken op theologisch gebied, waarvan sommige herdrukken beleefden, gaf hij zoogenaamde „Tijdzangen" uit, heerlijke liederen, schoon van vorm, krachtig van dictie, profetisch en ruim van blik. Zij heeten: *Vijf en twintig jaren. Een lied in* 1840. — *Aan Nederland in de lente van* 1844. — *Wachter! wat is er van den nacht?* — 1648 *en* 1848. — *De chaos en het licht.* Van zijn lied *Aan Nederland in de lente van* 1844 is de slotzang afzonderlijk uitgegeven met de muzijk van Ds. J. de Liefde voor zang en piano. Wij nemen er een paar coupletten uit over, om den krachtigen toon des dichters te doen kennen:

Zij zullen het niet hebben,
  Ons oude Nederland!
Het bleef bij alle ellenden
  Gods en der vaadren pand!
Zij zullen het niet hebben
  De Goden van den Tijd!
Niet om hun erf te wezen,
  Heeft God het ons bevrijd!

Zij zullen ons niet hebben;
  Zoo lang deze Ystad staat; —
Zoo lang in Neêrlandsche aadren
  Één polslag Neêrlandsch slaat;
Zoo lang er heldenzielsgloed
  In Nassau's Telgen blaakt; —
Zoo lang de geest des Zwijgers
  Op 't Delftsche praalgraf waakt.

Zoo lang één Friesche bodem
  Op Noordsche waatren drijft;
Zoo lang van Utrechts Unie
  Nog één gedenknaam blijft;
Zoo lang niet al de pijlen
  Verstompt zijn van den Leeuw, —
Zoo zullen ze ons niet hebben,
  De Goden dezer eeuw.

Met al hun schoone woorden,
Met al hun stout geschreeuw, —
Ze zullen ons niet hebben,
De Goden dezer eeuw!
Tenzij het woord des Zwijgers
Moedwillig werd verzaakt:
'k Heb met den Heer der Heeren
Een vast verbond gemaakt.

§ 785. Waar wij van DA COSTA's werken spreken, mogen wij vooral niet vergeten zijne uitgave van BILDERDIJK's *Epos*, dien hij met inleiding, aanteekeningen en verhandelingen heeft in 't licht gegeven. Wij maakten er reeds gewag van in § 750. Zijn arbeid was niet gemakkelijk en hij heeft zich hiermede, zoowel als voor BILDERDIJK, een onvergankelijk gedenkteeken gesticht. Op 62jarigen ouderdom gaf hij nog een blijk van zijne onverzwakte kracht in zijn prachtig gedicht: *De slag bij Nieuwpoort*, opgenomen in KRUSEMAN's *Bijbelsche vrouwen.* Al had hij niets anders gedicht als dit lied, dan nog zou hij hooger staan dan de meeste zijner tijdgenooten. Het was zijn laatste zang! Den 28sten April 1860 ging hij de eeuwige ruste in, en zijn dood was voor onze letterkunde een onherstelbaar verlies.

§ 786. Na DA COSTA ontviel Nederland een jaar later weder een dichter, wiens levensjaren slechts weinige, wiens bekwaamheden vele waren. DE GENESTET, zwak van ligchaamsgestel, zoodat hij slechts weinige jaren predikant heeft kunnen zijn, was een dichter vol gevoel, die het gemoed wist te roeren en een traan in het oog te lokken. Maar hij was tevens schalksch, vol humor en te zeer een man van zijn tijd, om niet een open oog te hebben voor het verkeerde, dat hij vooral op godsdienstig gebied meende waar te nemen. Zijne geestige *Leekedichtjens* getuigen, hoe hij met een enkelen regel, vaak met een enkel woord, toestanden en personen wist aan te duiden of te schetsen, die in eene andere theologische rigting dan de zijne, dienden opgemerkt te worden. Toch zijn er ook stukjes in dit bundeltje, die zijn vroom hart openleggen en een blik doen slaan in zijn diep gemoedsleven.

§ 787. Zijne poëzij werd hoog gewaardeerd, zijne taal was zuiver, zijn vorm schoon, zijne beelden verrassend, zijn vernuft onuitputtelijk en rond. Veel gaf hij niet, daartoe was zijn leven te kort; maar hij gaf genoeg, om hem als dichter en mensch te leeren liefhebben en achten. Zijne 3 bundeltjes heeten: *Eerste gedichten*, uitgekomen in 1851, *Leekedichtjens*, in 1860, en *Laatste der eerste* in 1861. Van het eerste en derde zijn reeds 3, van het tweede reeds 4 drukken. Wie kent niet zijn gevoelvol *Het Haantjen van den toren* en zijn luimig *Morgen is mijn dichter jarig?* Hadden wij daartoe verlof, wij deelden althans zeker het eerste mede. De uitgever der *Leekedichtjens* heeft ons toegestaan, er een paar over te nemen, en van die goedheid maken we dankbaar gebruik.

KEER IN U.

„O mensch, keer tot u zelven in!"
Hoor, droomer, dat beduidt:
Daal in uw hart en zoek en zin,
Maar — haal er ook wat uit!

EEN GELOOVIGE.

Uit de neevlen zal de Dag
Eenmaal zeker rijzen.
Schoon niet ik hem groeten mag —
'k Zal er eeuwig God voor prijzen:
Dat ik op mijn aardschen tocht,
Onder weemoed scherts of lijden,
Met een hart voor al wie strijden,
Steeds naar 't hoogste zoeken mocht.

VERHEVEN TROOST.

Och, wat miraaklen ons begeven,
Voor 't ernstig zoekend hart — geen nood!
Steeds blijven wondren meer verheven,
Ontroerend, zinrijk, godlijk, groot:
Ons prikklend naar omhoog te streven:
Ziet, welk een wonder is het Leven
En wat mysterie is de Dood!

TE VER GAAN.

Te ver! wat meent ge er meê? spreek juister! zeg het mij:
Te ver — is dat het Doel, of wel *uw* neus voorbij?

Het laatst van zijn leven bragt hij door in het bekoorlijke Rozendaal bij Arnhem, en daar werd zijn jeugdig maar broos ligchaam ter aarde besteld in Julij 1861.

§ 788. Het mag ons doel niet zijn, om over de werken van nog levende letterkundigen te spreken. Het oordeel over hen kan juister en ronder zijn, als hunne namen tot de geschiedenis behooren. Aan het einde onzer behandeling van de dichters der 19de eeuw mogen wij onze blijdschap uitspreken, dat Nederland zich beroemen kan, in de beoefening der poëzij bij vroeger dagen niet achter te staan. De namen van MR. J. VAN LENNEP, N. BEETS, B. TER HAAR, C. G. WITHUIJS, MR. J. VAN 'S GRAVENWEERT, E. J. POTGIETER, J. P. HASEBROEK, J. P. HEIJE, W. J. HOFDIJK, J. J. L. TEN KATE, S. J. VAN DEN BERGH, P. T. HELVETIUS VAN DEN BERGH, MR. H. J. KOENEN, A. BOGAERS, H. J. SCHIMMEL, R. BENNINK JANSSONIUS, A. J. DE BULL, W. J. VAN ZEGGELEN zijn met eene menigte anderen onzen lezers gewis uit verscheidene bundels en afzonderlijke dichtstukken bekend; hunne verzen zijn gewaardeerd en vele leven op de lippen van ieder die belangstelt in de Nederlandsche letteren.

§ 789. Wij hebben onder de behandelde dichters geene Zuid-Nederlanders aangetroffen. Over de verdiensten van den grooten taal- en oudheidkundige WILLEMS spraken wij reeds in § § 299—301; ook zijn dichterlijk talent was niet gering; maar week in het laatst voor de studie van de genoemde wetenschappelijke vakken. Zijn voorgang heeft in België zeer gunstig gewerkt. De nationale taal en literatuur hebben hare herleving vooral aan zijne onvermoeide pogingen te danken. Van de thans overledenen noemen wij KAREL LODEWIJK LEDEGANCK, (geb. 1805, overl. 1847), wiens *Gedichten* in 1856 in één bundel zijn uitgegeven te Amsterdam. Met hoogen lof zijn daarin o. a. te noemen zijn *Burgtslot van Zomergem*, *Boudewijn van Constantinopelen*, en *Drie Zustersteden*. Zijn volksdichter vond België in

Theodoor van Rijswijk, wiens balladen vooral grooten bijval vonden. Van de nog levenden noemden wij reeds in §§ 81 en 93 Jan van Beers, wiens gevoelvolle liederen (*De Blinde*, *Bij 't Kerkportael*, *De zieke jongeling*, *Eene Bloem uit het volk*, *Op krukken*, enz.) ook bij ons overbekend en geliefd zijn. Verder roemt België nog op Prudens van Duyse, Dautzenberg, Nolét de Brouwere van Steelant, Frans de Cort, Snieders, Versnaeijen, enz.

9. Proza-Schrijvers.

§ 790. Dezelfde vooruitgang, dien wij in de dichtkunst mogten zien, vertoonde zich ook in de verschillende rigtingen van het proza. Ook hierin heeft Nederland in het tijdvak der 19de eeuw de schoonste sieraden aan te wijzen. De welsprekendheid, zoowel de godsdienstige als de staatkundige en regtsgeleerde, bereikte eene vroeger ongekende hoogte. Over verschillende wetenschappen werden in sierlijke taal doorwrochte werken geleverd. In het romantische kunnen wij ons op werken beroemen, die met het schoonste in andere talen kunnen wedijveren. In het eerste hoofdstuk hebben wij reeds de vorderingen vermeld, die de historische wetenschap bij ons gemaakt heeft, terwijl wij in het tweede hoofdstuk breedvoerig over den vooruitgang der taalstudie gesproken hebben.

§ 791. Onder degenen, die zich in de kanselwelsprekendheid een onverwelkelijken roem verwierven, komt, behalve den als dichter reeds vermelden Borger, wiens *Leerredenen*, herhaaldelijk herdrukt, hem den naam van een der welsprekendste redenaars waardig maakten, de eerste plaats toe aan Jan Hendrik van der Palm (geb. 1763, overl. 1840), Hoogleeraar te Leiden, niet alleen door zijne uiterlijke welsprekendheid, maar ook vooral door zijne veelvuldige schriften, die de grootste sieraden van den Nederlandschen proza-stijl zijn. Zijne *Lofrede op van de Perre* is een model in dit genre; zijne *Leerredenen* zijn voorbeelden van heldere tekstverklaring en deftigen, gekuischten en sierlijken stijl; zijn *Bijbel voor de jeugd* is nog onovertroffen; zijne *Bijbelvertaling* wordt voor een meesterstuk gehouden, vooral het Oude Testament; en

in zijne *Verhandelingen, Redevoeringen en losse geschriften* komt menig welsprekend vertoog en bondig bewerkt stuk voor. Ook KANTELAAR noemden wij reeds in §§ 734 en 760.

§ 792. Verder moeten wij de namen noemen van PIETER WEILAND (geb. 1754, overl. 1841), niet minder bekend in zijne dagen als predikant, dan nog heden en bij het late nageslacht door zijne taalkundige werken, als *Nederduitsche Spraakkunst*, *Taalkundig Woordenboek*, *Handwoordenboek voor de spelling*, *Kunstwoordenboek*, *Woordenb. der Synonimen;* IJSBRAND VAN HAMELSVELD (geb. 1743, overl. 1812), hoogl. in de theologie te Utrecht, bekend door zijne *Kerkelijke Geschiedenis*, 23 dln., *De Bijbel verdedigd*, 8 dln. enz.; EWALD KIST (geb. 1762, overl. 1822); JODOCUS HERINGA Ez. (geb. 1765, overl. 1840), hoogl. te Utrecht, uitstekend als mensch, godgeleerde, exegeet en leermeester; MARTINUS STUART (geb. 1765, overl. 1826), beroemd als welsprekend leeraar te Amsterdam, later historieschrijver des rijks, schrijver van de *Romeinsche Geschiedenissen*, 30 dln., *Nederlandsche Jaarboeken*, enz.; JOHANNES CLARISSE (geb. 1770, overl. 1846), hoogl. in de godgeleerdh. eerst te Harderwijk, later te Leiden; HERMAN JOHAN ROIJAARDS (geb. 1794, overl. 1840), hoogl. te Utrecht, die uitmuntende stukken geleverd heeft in het door hem met prof. KIST uitgegevene *Archief voor kerkelijke Geschiedenis;* ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN (geb. 1798, overl. 1855), Remonstrantsch hoogl. te Amst., vooral beroemd door zijne uiterlijke welsprekendheid, even als zijn zoon van denzelfden naam, predikant te Utrecht, die geboren in 1821, reeds in 1848 overleed. Van dezen zoo vroeg ontslapen kundigen man bestaan schoone *Leerredenen*, eene geestig geschreven *Academiereis* en een bundeltje *Poëzij* met heerlijke verzen.

§ 793. In de staatkunde en regtsgeleerdheid treffen wij vooreerst Mr. GYSBERT KAREL VAN HOGENDORP (geb. 1762, overl. 1834) aan, die zich niet alleen als ijverig hersteller onzer onafhankelijkheid, maar ook als kundig schrijver over de staathuishoudkunde een naam heeft gemaakt. Zijn werk: *Bijdragen tot de huishouding van staat van het koningrijk der Nederlanden*, 10 dln., is onmisbaar en steeds eene vraagbaak voor elken beoefenaar der staathuishoudkunde. Verder hebben wij de namen aan te wijzen van ADRIAAN KLUIT (geb. 1735,

overl. 1807), hoogl. te Leiden in de vaderlandsche oudheden, geschiedenis en statistiek, bekend door verscheidene geschiedkundige werken en vooral door zijne *Historie der Hollandsche staatsregeling*, 5 dln; Jan Melchior Kemper (geb. 1776, overl. 1824), hoogl. in het burgerlijk regt te Amsterdam, later in het natuur- en volkenregt te Leiden, roemvol bekend in het aandeel, dat hij nam aan de verlossing van ons vaderland van het Fransche juk en door zijne regtsgeleerde geschriften; Jonas Daniel Meijer (geb. 1780, overl. 1834), wiens werken *Principes sur les questions transitoires* en *Esprit, origine et progrès des institutions judiciaires*, 6 vol. hem eene Europesche vermaardheid bezorgden, en anderen.

§ 794. In de behandeling van verschillende wetenschappelijke onderwerpen, ook de geschiedenis daaronder begrepen, komt een blijvende roem toe aan Hendrik van Wijn (geb. 1740, overl. 1831), archivaris van het rijk, wiens *Nalezingen en bijvoegsels op Wagenaars Vaderlandsche historie*, *Huiszittend leven* en *Historische en letterkundige avondstonden* gezocht zijn; Johan Meerman (geb. 1753, overl. 1815), geschied- en letterkundige, onder koning Lodewijk directeur-generaal van kunsten en wetenschappen, later senateur te Parijs, gunstig bekend door reizen, historische werken en gedichten; Arend Fokke Simonszn., (geb. 1755, overl. 1812), wiens *Moderne Helicon* grooten invloed op de verbetering der letteren had. Zijne *Boertige reis door Europa* bevat aardige zetten; Jacobus Scheltema (geb. 1767, overl. 1835), een hoogst verdienstelijk geschiedschrijver en letterkundige, wiens *Staatkundig Nederland*, *Geschiedenis der Heksenprocessen* en *Geschieden letterkundig Mengelwerk* niet ligt vergeten zullen worden, even min als de werken van zijn vriend Jacobus Koning, (geb. 1770, overl. 1832), den wakkeren handhaver van ons regt op de eer der uitvinding der boekdrukkunst in verschillende geschriften.

§ 795. In eene andere rigting, doch met niet minder vrucht, schreef de groote geschied- en letterkundige Nicolaas Govert van Kampen (geb. 1776, overl. 1839), een man, die zich meestal door eigen oefening in de geschiedenis en nieuwe talen zoo bekwaam maakte, dat hij eerst werd aangesteld tot lector in het Hoogduitsch aan de akademie te

Leiden, later tot hoogl. in de geschiedenis en Nederlandsche letterkunde te Amsterdam. De lijst zijner werken is groot, want hij bezat een vlug hoofd en eene vlugge pen. Wij noemen slechts: *Vaderlandsche karakterkunde*, 2 dln.; *Geschied. der Fransche heerschappij in Europa; Handb. der Hoogduitsche letterkunde*, 2 dln.; *Geschied. van den 15jarigen vrede in Europa*, 2 dln.; *der Kruistogten*, 4 dln.; *van Griekenland*, 7 dln., enz. Voorts verdient melding de letterkundige JERONIMO DE VRIES (geb. 1776, overl. 1853), wiens *Proeve eener Geschiedenis der Nederlandsche dichtkunde van de 13de tot de 17de eeuw* door Teijler's Genootschap bekroond werd.

§ 796. PHILIPS WILLEM VAN HEUSDE (geb. in 1779 en gest. in 1839), werd reeds op zijn 25ste jaar te Utrecht tot hoogl. in de letteren en geschiedenis benoemd; hij trok door zijn onderrigt de studenten zeer aan en leerde hen de geschiedenis wijsgeerig onderzoeken. Zijne voortreffelijke werken: *Initia philosophiae Platonicae*, *De Socratische school*, 4 dln. en *De school van Polybius*, eerst 2 jaren na zijn dood uitgegeven, deden hem blijven leven ook nadat hij gestorven was. Jonkhr. Mr. JOHANNES CORNELIS DE JONGE (geb. 1793, overl. 1853), leerling en opvolger van H. VAN WIJN als rijksarchivaris, toonde diens scherpen blik voor de ordening van feiten en het schetsen van personen evenzeer te bezitten, en geboren in het gewest van DE RUITER en verwant aan het geslacht der EVERTSENS, had hij liefde voor het zeewezen en besteedde een groot gedeelte van zijn leven aan zijne *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, 10 deelen 1838—48, herdrukt in 1858—61. Zijne uitmuntende andere geschriften zijn te veel om hier genoemd te worden, maar onvermeld mogen wij toch in onze geschiedenis der letterkunde niet laten zijn voortreffelijk werk *De Nederlandsche gedenkpenningen verklaard*, dat hij in vereeniging met den straks genoemden JER. DE VRIES zamenstelde.

§ 797. Ten slotte halen wij den grondigen kenner der klassische oudheid PETRUS VAN LIMBURG BROUWER (geb. 1795, overl. 1847) aan, wiens wijsgeerige en romantische geschriften, die op de Grieksche geschiedenis betrekking hebben, ons als het ware de oude Grieken schetsen, als of de schrijver hun tijdgenoot geweest ware. Hij was een der grootste

vernuften van ons vaderland, ook daar buiten gekend en gewaardeerd, vooral door zijn hoofdwerk *Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs*, 8 vol. 1833—42.

Na zoo eenige der voornaamste geschied- en letterkundigen genoemd te hebben, moeten wij ook hier weder betuigen, dat ons vaderland ook thans nog op een aantal waardige mannen, beoefenaars van deze vakken, kan bogen, van welke wij reeds in §§ 146 en 306—310 eenigen genoemd hebben. Wij zouden onbillijk handelen, zoo wij daarbij vergaten te voegen de namen van Prof. Geel, van Groningen, Veth, Moll, Alberdingk Thijm, Opzoomer, Kneppelhout, Jonckbloet, van Vloten, Fruin, Knoop, Lindo, (evenzeer onder zijn eigen naam bekend als geliefd onder dien van De oude heer Smits), enz. en op het gebied der taalkunde den thans reeds overledenen D. Bomhoff Hzn., die onvermoeid werkzaam was tot het einde zijns levens en voor het schoolonderwijs een tal van nuttige en degelijke boeken vervaardigde.

§ 798. In het romantische vak was in dit tijdvak Adriaan Loosjes (geb. 1761, overl. 1818) de eerste, wiens werken eene groote waarde hadden. In zijne tafereeelen van oud vaderlandsche zeden is hij boeijend, hoewel altijd ernstig en deftig. *Maurits Lijnslager*, in 4 deelen, is zijn hoofdwerk. Verder werden met welgevallen van hem ontvangen: *Historie van Susanna Bronkhorst*, *Leven van Hillegonda Buisman* enz., terwijl hij ook den zangberg beklommen en niet onverdienstelijke dichtstukken vervaardigd heeft. Omstreeks denzelfden tijd schreef Wilhelmus Kist (geb. in 1758), hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid te Middelburg, eenige karakterkundige romans, van welke het meest bekend zijn: *De ring van Gyges wedergevonden* en *Eduard van Eikenhorst*. Na hem bleef dit vak langen tijd weinig beoefend, ofschoon de beroemde Feith ook een paar romantische werken uitgaf, die echter den sentimenteelen geest van zijnen tijd ten volle kenmerken.

§ 799. In onzen tijd evenwel zijn er groote vorderingen gemaakt zoowel in het genre van den karakterkundigen als in dat van den historischen roman. Aernout Drost schreef *Hermingard van de Eikenterpen*, Oltmans *Het Slot Loevestein* en *De Schaapherder*. De eerste (overl. in 1834) bereikte

slechts den leeftijd van 20 jaren en liet veel verwachten; de andere droeg ook een zwak ligchaamsgestel met zich om en overleed in 1854, pas 40 jaren oud. Nevens hem mogen wij met eere noemen BOSDIJK, eene vruchtbare pen; den reeds gemelden hoogl. VAN LIMBURG BROUWER, die een meesterstuk gaf in zijn *Leesgezelschap te Diepenbeek;* J. C. KINDERMANN, schrijver van verscheidene historische romans onder den pseudoniem CHONIA; den smaakvollen en dikwijls geestigen LUBLINK WEDDIK, die ook als humoristisch schrijver naam verwierf; den reeds genoemden historicus LODEWIJK MULDER, die zich in zijn *Jan Faessen* ook degelijk op het gebied van den historischen roman bewoog; J. J. CREMER, wiens *Betuwsche Novellen* gelukkig opgevat en karakterkundig geschreven zijn; terwijl nog steeds de voortreffelijke werken van hen, die wij in de §§ 149 en 154 noemden, gelezen en herlezen worden, en al die namen den roem der Nederlandsche letteren handhaven, gelijk CONSCIENCE, SLEECKX, A. SNIEDERS JR., ZETTERNAM en meer anderen de Vlaamsche letterkunde tot sieraad verstrekken.

§ 800. En zoo zijn wij genaderd tot het einde van de geschiedenis onzer letterkunde. Wij zagen daarin een aantal uitstekende mannen schitteren, die hun vaderland tot een onverwelkbare eerekroon verstrekten, en in wier verdiensten en deugden de geschiedenis aan Neêrlands jongelingschap de meest aanmoedigende voorbeelden ter navolging voorstelt. Moge het besef daarvan onze jeugdige lezers opwekken tot een ijverig streven om met de gaven en de voorregten, die zij genieten, te woekeren tot hun eigen welzijn en tot roem van hun Vaderland.

REGISTER

VAN VERMELDE PERSONEN.

BEKNOPTE GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE

LETTERKUNDE,

DOOR

G. C. MULDER.

Derde herziene en vermeerderde druk.

TE ZUTPHEN, BIJ
A. E. C. VAN SOMEREN.
1865.

Nog zijn verkrijgbaar bij den zelfden Uitgever:

D. BOMHOFF Hzn., Opstellen met fouten tegen woordgronding, woordvoeging, stijl, enz. 96 bladz. in 12mo. *f* 0,45

D. BOMHOFF Hzn., Uitspraak der letters in de Nederlandsche taal. Ter dienste van aankomende Onderwijzers en van leerlingen op lagere en middelbare scholen, enz. 60 bladz. in 12mo. *f* 0,35

Engelsche Spraakwendingen. Eigenaardige en uitgezochte zegswijzen der Engelsche taal, uit de beste schrijvers van de laatste jaren verzameld en van eene Nederduitsche vertaling voorzien door den bewerker van Prof. Bischoff's Fransche Spraakwendingen. 120 bladz. gr. 16mo. *f* 0,65

A. EYSSETTE, Fransche Dictées, voorzien van verklarende aanteekeningen en verwijzingen naar de grammaire; ter dienste vooral van leerlingen in de hoogste klassen op gymnasiën en instituten, en van hen die zich tot het examen in het Fransch bekwamen; voorts van allen die de Fransche taal grondig wenschen te leeren. 180 bladz. in 12mo. *f* 0,70

J. IMMERZEEL Jr., Gedichten, bijzonder voor de declamatie, verzameld uit hedendaagsche dichters. *Tweede druk.* *f* 0,60

G. C. MULDER, Leesboek over de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, voor schoolgebruik. *Tweede herziene druk.* 158 bladz. in post 8vo. *f* 0,75

B. SEMMELINK, Beginselen der vormleer en volksmeetkunde, met vraag- en werkstukken ter toepassing, ten gebruike bij het gewone en meer uitgebreide lager onderwijs. Met 73 houtsnêefiguren. 124 bladz. in post 8vo. *f* 0,75

B. SEMMELINK, Beginselen der rekenkunde, ten behoeve van jeugdige onderwijzers en kweekelingen, alsmede van hen, die zich meer opzettelijk op de beoefening der rekenkunde moeten toeleggen. Eerste stukje, 220 bladz. in post 8vo. *f* 1,20

Idem, Tweede stukje, 232 bladz. in post 8vo. *f* 1,30